

EGAN

ANA GANDARA.

**Agerikoak ez direnak
eta intermitentziak**

FITO RODRIGUEZ.

Ahozotasuna eta Ahozkaritza

PATXI SALABERRI.

**Geroren iturbegietako
baten kariatz**

IÑAKI ZUBELDIA.

**Toti Martinez de Lezea
Biografia - Elkarrizketa**

2016-3/4

EGAN

Maz. Salvador Carmona fculp

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
“BOLETINA”-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila – DONOSTIA

AURKIBIDEA

2016 - 3/4

AZTERKETA LITERARIOA

FITO RODRIGUEZ. Ahozkoasuna eta Ahozkaritza	5
PATXI SALABERRI. Geroren iturbegietako baten kariaz	41
ANA GANDARA. Agerikoak ez direnak eta intermitentziak	89
XABIER AZURMENDI. Atzoko Zegama	101

SORKUNTZA

AINARA MAIA. Los cálices vacíos (DELMIRA AGOSTINI) Kaliza hutsak. Itzulpen posible bat	129
KOLDO ZUBELDIA	147
KUKUARRI. Jorje Manrique irakurriaz eta irudikatuz	151
JUAN LUIS ZABALA. Sandraren baratzea	155

ITZULPENAK

Itzultzailea: GILLERMO ETXEBERRIA. Oscar Wilde	167
LUIS MARI MUJIKAK frantsesetik itzulia. Landako apaiz baten egunkaria (II). GEORGES BERNANOS	189

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

IÑAKI ZUBELDIA. Toti Martínez de Lezea. Haurrak, gazteak eta helduak beregianatu dituen idazlea	221
--	-----

ADABAKIAK

Imanol Urbietza, haurren amets fabrikatzaile	239
Euskaltzaindiaren hainbat argitalpen	243
Eusko Ikaskuntza. Jean Louis Davant: Manuel Lekuona saria	249
Mintzola, ahozko kultur sorkuntza eragiten. Mintzola Ahozko Lantegia ..	255

Gipuzkoako Foru Aldundiak
Diputación Foral de Guipúzcoa

*Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Hizkuntza Politika
eta Kultura Sailak*

lagundutako aldizkaria

**Euskalerrriaren Adiskideen Elkarateak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin**

ZUZENDARITZA ETA IDAZKARITZA

GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

ISSN: 0422 - 7328. EGAN

Legezko Gordailua: S.S. 289/1958

Inprimategia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Azterketa literarioak

Ahozkotasuna eta Ahozkaritza

*“Historiak ez du errepikapenik...
errimatu egiten baitu”*

Mark Twain

FITO RODRIGUEZ

Aspaldidanik ikertzen nabilen gaia da Ahozkotasunarena. Pentsa, Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntza Zientzien Institutuak argitaratu zuen 1983an neronek moldatutako “Bertsolaritza, formarik gabeko heziketa” izeneko liburutxo (euskaraz argitaratzen zuten lehena, us-tez...) non, orduko “La Voz de Gipuzkoa” egunkarian kazetari aritzen zen gazte batek, Andoni Egaña bere grazia, ahazkotasunaz, eta, bide batez, bertsolaritza, elkarrizketa egin zidan. Aipatu La Voz de Gipuzkoako, euskal sailean lan egiten zuten Pako Aristik eta Mikel Aramendik trufa egin ohi zioten gazte horri “bertsolari” deituz oso zalea baitzen... atzo goizean gertatutakoa, beraz.

“Bertsolaritza, formarik gabeko heziketa” izeneko ikerketa horretatik, besteak beste, hantxe islatzen zen Xabier Amurizaren eta Joxe Azurmendiren arteko eztabaida baten kariaz ere (Bat-batekotasunaren inguruan) sortu zen gero izen bereko nire Doktorego Tesia¹, eta haren laburpena izan zen kaleratutako liburua². Horrezaz gain, gai bera dela eta, Kongresu ezberdinetan hartu dut parte³ eta, noski, argitalpen ugari ka-

---

[1] RODRIGUEZ, F. (1984) BERTSOLARITZA, FORMARIK GABEKO HEZIKETA, UPV/EHU. Digitalean eskuragarri.

[2] RODRIGUEZ, F. (1991) BERTSOLARITZA ETA ESKOLA, UEU

[3] RODRIGUEZ, F. (1995) “Ahozkaritzaren Ekoizpena Hezkuntzan” in Eusko Ikaskuntzaren XII. Kongresua.

“Zer da performantzia?” in AHOZKO INPROBISAZIOA MUNDUAN (2003), UNESCO: 610402; ISBN:84-95697-09-2; Págs. 317/ 324, Bertsolari Liburuak ; Donostia

leratu ahozketasunaren inguruan⁴. Unibertsitate jardunean ere “Ahozketasuna eta Hezkuntza” izeneko hautazko ikasgaia eman nuen Hezkuntza Zientzien lizentziaturan laurogeita hamargarren hamarkadan eta, egun, “Ahozketasuna eta Nazionalismoa” izeneko eskolak ematen ditut “Euskal Nazionalismoa XXI. mendean” deritzaneko Euskal Herriko Unibertsitateko Masterrean.

Bertsolarien moduan, bada, hasiko naiz honetan ere, atzekoz aurrera, hau da, orain burutzen ari naizen zereginetatik atzera jotzen, ahozketasuna (eta ahozkaritza...) zer den argitu nahian.

1.- Ahozketasuna eta Nazionalismoa

Nazioarekiko atxikimendua, oinarrian, sentimentalak izaten da⁵, oinarrizko zirraretan, hau da, haserrean, higuinean, alaitasunean eta tristezian fundatzen da oinarri biologikoak direla medio.

Filosofiak, Gizarte Psikologiak edota Antropologiak ikertu dute auzi hau eta, ondorioztatu dutenez, giza taldearekiko enpatian (logopatian) oinarritu ohi da nazionalismoa⁶.

Giza taldeetan, ordea, emozioen edo zirraren partekatzea hizkuntzek duten alde musikalei esker suertatzen da⁷.

Hizkuntzen jatorriaz (Pinker) nahiz bilakaeraz (Chomsky) arduratu direnek, Rousseauk salbu, ez ohi diete, halere, mintzairaren doinuei garrantzirik eman⁸. Alegia, ikuspegi ebolutiboa guztiz alboratua izan ohi da horrelako ikerketan (Pinker/Chomsky) eta honek, aldiz, argitu dezake Ahozketasunaren garrantzia giza taldeen trinkotze bidean.

Hau ulertu ahal izateko, jakina, Protohizkuntzaz hitz egin beharko genuke, eta ildo horretatik, ebolutiboki, ikertzaileok bi mintzaira motari

---

[4] RODRIGUEZ, F. (2012) “*The Iatrogenic Perspective on Contemporary Legends*” in *The International Journal of Critical Cultural Studies*. Vol 10.

[5] AZURMENDI, J. (2007) *VOLKSGEIST-HERRI GOGOA*, Elkar.

[6] ULISES, C. (2008) *MANIFESTU NAZIONALISTA*, Txalaparta.

APALATEGI, J. (2002) *HAURREN NAZIOAK*, Utrisque vasconiae,

GELLNER, E. (1983) *NATIONS AND NATIONALISM*. Basil Blackwell..

[7] MITHEN, S (2005) *THE SINGING NEANDERTHALS*. Weidenfeld&Nicholson. Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzuak argitaratu emana du honen itzulpena.

[8] DOWNING, A (1995) *MUSIC AND THE ORIGINS OF LANGUAGE*. Cambridge University Press.

kasu egin dietela esan daiteke, hitzetatik abiatuz esakuneak osatuz joan direnak, alde batetik (Bickerton), eta holistikoak, hau da, mezu orokorrek abiapuntu izanik, esanahi bakanak ondorioztatu dituztenak, bestetik (Wray) ⁹.

Hizkuntzaren ezaugarriak (zeinuak, gramatika eta informazioaren helaraztea) musikarenak ere badira, eta, hizkuntzak erreferentzialak eta manipulatzileak diren bitartean, musika hizkuntza manipulatzaila da soilik.

Hizkuntza mintzatuaren egitura semantikoa, ordea, holistikoa da, berez. Giza jatorrizko hizkuntza nahiz musika gaitasuna garatu behar izan direla ez dago dudarik .

Jakin, badakigu musikak gizarte taldeak emozionalki trinkotzeko baliabidea ere badirela¹⁰. Halaber, hizkuntzak eta musikak bai ikasketa sistema konbinatorioak (soina, ahozkoa, idatzia) baita patologiak ere partekatzen dituztela (afasia, amusia...) ezaguna da.

Baina, giza hizkuntza itzularazlea da (sortzailea), animaliena ez bezala, eta hala giza mintzairak nola musikak ere itzularazlegarritasuna badute, Pinkerek ez onartu arren¹¹. Zeren, berak uste duenaren aurka, hizkuntzen jatorria eta musikarena, aurrekari komunikatibo amankomunekoan baitatza¹².

Beraz, *Musikamintzaira* zen hizkuntza aurrekari hura giza mintzairaren garapenerako ahozko oinarria izan da, egun hizkuntzaz jabetzeko amaeraz estilokoa (seme-alabakiko mintzatu ohi dena): ozena, aldakorra, motza, errepikakorra, deigarria... non “mezua doinuan datzan” (animalekiko hizkuntzan bezala).

Labur esanda horrelakoa da Musikamintzaira:

- Holistikoa, ez heuristikoa...
- Manipulatzaila, ez informatzaila baina eragilea...
- Moduanitza, kinestesikoa...
- Musikala: doinuan, tonuan eta erritmoan oinarritua...
- Mimetikoa, irudikapenen bidezkoa...

[9] WRAY, A (2002) *THE TRANSITION TO LANGUAGE*. Oxford University Press.

[10] PERETZ, I (2003) *THE COGNITIVE NEUROSCIENCE OF MUSIC*. Oxford University Press.

[11] PINKER, S. (1999), *INSTINTO DEL LENGUAJE*. Alianza.

[12] ROUSSEAU, J.J. (1961-1995), *ESSAI SUR L'ORIGINE DES LANGUES*, Gallimard.

Neurologikoki aztertuta, gainera, argiki onartuta dago neurona is-piluen eta adimentartekotasuna bidezko gizarte ikasketa giza-garapena-renaren ardatza dela: taldetasuna dela medio garatzen dela, bada.

Horrela kontatzen du *Bibliak (Epaia liburuan)* Galaadtarrak Efraimitarren aurkako borrokan Sibbólet ahoskatzera behartzen zutela eta, ebakeraren arabera, galaadtarrek 42.000 efraimdar akabatu zituztela Jordan ibaiaren ezpondetan, ahoskeran oinarriturik, alegia.

Gurera etorri, Isturitzeko Txirulak (35.000 urte k.a.), besteak beste, izan daitezke aurrekari protolinguistiko horren froga arkeologikoetako bat¹³, non erlijioaren, edo nazionalismoaren gizarte esperientzia emozional partekatua ere, aipatu *protomintzaira* haren ondorengoak diren.

Zeren, emozioak ez dira animaliangandik heredaturiko alferrikako zirrarak, giza garapen kognitiboaren estrategiak baizik, eta, egun, ahoz-kotasunean (ahozkaritza+ahoskaritza) agerrarazten zaizkigu eta¹⁴.

Egun, halere, Galaadtarrak Efraimitarren aurkako borrokan azaldu ez bezala, Talde garbiketatik elkarren arteko zurrumurrura igaro ohi da gizarte trinkotze mekanismoetan eta itzularazlegarritasunaz (esaera bat besterekin uztartu eta balekoa estatistikoki isolatzeko gaitasuna) baliatzea informazioak eta jarrerak helarazteko.

Izan ere, duela bi miloi urte musikamintzairaz baliatzen ziren *Homo ergaster* haiengandik, duela milioi bat urtera kultura mimetikoa (ez sim-bolikoa)ren erabilerara pasa zen.

Homo sapiens iritsi zenean, jadanik 200.000 urte, hizkuntzaz, simboloz eta musikaz baliatu zen, baina *Hmmmm musikamintzaira* (Holistikoa, Manipulatzaila, Moduanitza, Musikala, Mimetikoa...) aldagaitza zen bitar-tean, hizkuntza, berez, sortzaila denez, gailendu zen erabat.

Egun, badakigu, jakin ere, Gizarte bateratzeak eta kolaborazioak oxitozinak askatzen dituela ikasketak erraztuz¹⁵. Besteekin kolabo-ratzen jakitea besteen kontra aritzen jakitea bezain inportantea dela, alegia, eta horretarako jakin behar dela elkarren artean komunikatzen.

---

[13] BLACKING, J(2006) *¿HAY MÚSICA EN EL HOMBRE?*. Alianza.

[14] RODRIGUEZ, F (1998) *EUSKARA MINTZATUAREN ERRONKAK*. UPV/EHU.

[15] BENZON, (2001) *L. BEETHOVEN'S ANVIL*. Oxford University Press.

Hau da, objektu sinbolikoen erabilera pentsaera abstraktuaren eta hizkuntzaren oinarria dela badakigu. Adibidez, gorriaren erabilera sinbolikoa funtsezko aztarna arkeologikoa da¹⁶ eta, halaber, hizkuntzaren garapenak musikamintzairaren ezaugarriak ezkutatu dituela esan dezakegu. Hau da, Pinkerrek famatutako FOXP2 genea ez dagokio gizakiari soilik eta, ildo beretik, FOXP2 ez da gramatika edota hizkuntzaren genea sinapsi batzuen erraztekoa baizik.

Era berean, *itzularazlegarritasuna* musikamintzairan ere badagoela esan daiteke¹⁷.

Horregatik, Neandertalen desagerpenak musikamintzairaren ahi-tzea ekarri zuela diote¹⁸ eta, egun, barnemintzaira pentsaera bada ere, prozesu historiko luze baten ondorioa da.

Gizabanakoen adimen aniztasunak eta malgutasun kognitiboak iragan horren aztarnak dira. Hizkuntzak erreferentzialtasunari ekin dion bitartean, musikamintzairak talde izaerari ekin baitio.

Talde izaeraren adimen estrategikoa fonologikoa (emic) izaten dira ahoskaritza eta ahoskaritza, talde izaeraren ardatzak, alegia:

- Hizkuntza konposatuak adierazterik ez duena, arlo emozionala, hain justu, azaltzen du ahoskaritzak.
- Garai bateko *musikamintzairak*, gainera, ahosketasunean dira.

2.- Ahozketasuna, Nazionalismoa eta Glotopolitika:

Baina giza talde instituzionalizatu baten Hizkuntza Politika, azkenean, Hezkuntza Politika besterik ez da izaten, hau da, Nazio Politika jakin bat¹⁹. Gertatzen dena da hizkuntza nahiz hezkuntza direla medio

[16] HUMPREY, N. (1984) *CONSCIOUSNESS REGAINED*. Oxford University Press.

[17] KIRBY, S. (2000) *SYNTAX WITHOUT NATURAL SELECTION*. Cambridge University Press.

[18] ARSUAGA, J.L. (2001) *EL COLLAR DE NEANDERTAL: EN BUSCA DE LOS PRIMEROS PENSADORES*. Temas de hoy.

[19] CALVET, L.J. (1987), *LA GUERRE DES LANGUES ET LES POLITIQUES LINGUISTIQUES*, Payot.

ekoitzitako nazio guztiak ez direla berdinak, zeren, botereen arabera, zibilizatzaileak baitaude eta kolonizatuak (ustez, zibilizatzeke direnak).

Ildo horretatik, nazio (hizkuntza/hezkuntza) normalizatuak (idatz kulturaren bidez modernitate eskuratu dutenak) eta gutxituak (historian zehar ahozko erregistroetan solik mugitu direnak) badaude.

Hizkuntza nahiz hezkuntza normalizatuak (idatziak) direla medio garatutako nazio kulturari nazio zibila deitu ohi zaio²⁰. Horrela ulertuta, esan genezake kultura zibila estatuak gizarteratzen duena dela, nazio hezkuntza eta historia idatziaren bidez. Noski, horretarako hizkuntza eta kultura jakin bat hautatu ohi da: kolonizatzailearena (kultura idatzia, alegia). Koldo Izagirrek izkiriatu bezala:

“Meritu koloniala: -Zergatik izan behar du parroko, nahuatatl dakiena? Zein da nahuatljakitearen merito teologikoa?”

Gaztelaniak berez dakar fedea, literatura... eta kolono akademikoak dauzka hori frogatzeko”²¹. Aipatu zeregin zibilizatzaile horretarako, bada, nazioaren estatuak curricularen egokitzapena landu behar izan ditu²² Hezkuntza Sistemak gizarte trinkotzea eta zentzu kode jakin batzuk lehenetsi behar izan dituen bitartean²³.

Horrela, hizkuntza eta kultura jakinak hobetsiz, nazio hezkuntzak bere neurriko gizakiak ere ekoitziko ditu²⁴ eta, hezkuntzaren bidezko emaitzetan lortutako haren gizaki horrek eskuratutako pentsaeren gaitibu geratuko da²⁵. Jokaera historiko honek, ezinbestean, hezkuntzatik at geratuko diren kulturen desagerpena ekarri du²⁶ alde batetik, eta bestetik, Eskola sistemak, gizarte kontrolerako ere balio duenez, autoritatea ezartzeko irakaslearen eta ikasleen asimetriaz eta idazketaren bidezko

---

[20] SMITH, A.D. (1994), “Tres conceptos de Nación”, en *Revista de Occidente*, vol.161.

[21] IZAGIRRE, K (2010) *AUTOPSIARAKO FROGAK*. Susa.31.or.

[22] PABLO DEL RÍO, P. (1993), “La respuesta a la cultura de los múltiples lenguajes”, in *Cuadernos de Pedagogía*, 216.

[23] SWAAN, A.D. (1991), “El curriculum elemental como código nacional de comunicación”, in *Revista de Educación*. 295

[24] SARRIONAINDIA, J (2010), *MOROAK GARA BEHELAINO ARTEAN?*, Pamiela.

[25] BOURDIEU, P. (1983), “Sistemas de enseñanza y sistemas de pensamiento”, in GIMENO SACRISTÁN, J. y PÉREZ GÓMEZ, A. (1983), *La enseñanza: su teoría y su práctica*, Akal, Madrid.

[26] DORIAN, N. (1981), *LANGUAGE DEATH*, University of Pennsylvania Press.

ikasketa memoristikoz finkatu ohi du kultura idatziaren ardatzetan garatutako hezkuntza sistema nazional haietan²⁷.

Iraultza kognitibo eta teknologikoaren bidez sortutako gizarte berriak, aldiz, aurreko sistemak baztertutako ikasketa prozedurak hobetsiko ditu: “Esklabuaren jakintza” deritzana, hain zuzen²⁸.

Hau da, egoera berrietan, pentsaera dibergentea, originala, sortzailea, komunikatzen trebea, sakontzeko joerazkoa, malgua, jariozkoa eta iritziz, askea. Historikoki ahozketasunean oinarritutakoa izan dena da gizarte berriak lehenetsiko duena²⁹.

Beraz, oraingo gizarte globalean, zeinean informazio paroxismoan bizi garen, non zeinu trukaketan gainezka gabiltzan gertuko komunikazioaren galerarako, datu zatiketari aurre egin behar zaio ezaguera esanguratsua berreskuratu ahal izateko eta, finean, gizarteratze testuinguruak birmoldatzeko eta nazio kultura berreraikitze³⁰.

Horretarako, jakina, ikasketei zentzua emateko, globalitatearen eta kultur izaera bereiztuaren arteko gatazka kognitiboa onartu beharra dago herri jakintza den intelektu elkartrukaketa ardatza berrian³¹.

Beraz, hezkuntza komunitate berriak definitu beharra dago testuingurutik kanpoko informazioa birsortzeko gai direnak eta, halaber, kultur aniztasunaz heitzeko gai direnak³².

Honen aurrean Euskal Herrian zer nolako hezkuntza mota behar dugu? Argi dago, Hezkuntza Autodeterminazioa, baina, honek zer esan nahi du?

[27] APPLE, M.W. (1990), “El poder del Estado y la política del conocimiento oficial”, in *Euroliceo*, 4.

[28] TORRANCE, E.P. (1984), *Torrance Test of Creativitate Thinking*, Lessington Mass.Ginn.

[29] RODRIGUEZ, Fito (2011). *NACIONALISMO Y EDUCACIÓN*. Delta Publicaciones Universitarias.189.or.

[30] MCLAREN, P. (1997), *PEDAGOGÍA CRÍTICA Y CULTURA DEPREDADORA. POLÍTICAS DE OPOSICIÓN EN LA ERA POSMODERNA*, Paidós.

[31] GIROUX, H.A. / MCLAREN, P. (1991), “Radical Pedagogy as cultural politics: beyond the discourses of critique and anti-utopianism”, in *THEORY/PEDAGOGY POLITICS*, University of Illinois Press, Champaigne.

COLE, M. (1999), *PSICOLOGÍA CULTURAL*, Morata.

[32] COLE, M. y MEANS, B. (1986), *COGNICIÓN Y PENSAMIENTO. CÓMO PENSAMOS. ESTUDIOS COMPARADOS*, Paidós.

BRUNER, J. (1991), *ACTOS DE SIGNIFICADO. MÁS ALLÁ DE LA REVOLUCIÓN COGNITIVA*, Alianza.

Erraza da, 1948an kaleratutako Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalaren 26. Artikuluak dioena garatzea besterik ez da, Espainiak zein Frantziak historikoki eragotzitako aukera, hain zuzen. Baina aipatu Hezkuntza Autodeterminazioaren bidean, goian aipaturiko ahozkotasunatik ondorioztatzen den hezkuntza modua garatuz, jakina.

Hau guztia, ez da etorkizunerako erronka Euskal Herriko hezkuntza oroimenean ekimen zibila historikoaren oinordetza baizik³³, zeren ikasketolen sorrera eta bilakaera, adibidez, horrela gauzatu izan ohi da. Azkenean, euskal kulturak mundu garaikidean bizi ahal izateko premia baitu³⁴.

Izan ere, Laponcek dioen moduan:

“Hizkuntzen bilakeran onura egon ohi da beti hizkuntza menperatzailearen alde”³⁵ eta, mutantis mutandi, honela esan genezake hezkuntzaz ere, alegia, bizitzan ezin dela ez-ikasi ezta ez-irakatsi ere, gizakia, berez, beti zerbait erakusten eta, halaber, ikasten ari baita³⁶ eta, ildo horretatik, hautatu beharra dagoela zer-nolako ezaugarriak izango dituen euskal hezkuntza sistema nazionalak bestela besteen eskema zaharkituak berregiteari ezin izango diogula ekidin. Ezaugarri haien oinarriak, jakina, “esklabuaren jakintzatik”³⁷, ahozkotasunatik datozenak direlakoan nago.

3. Ahozkaritza eta Ahoskaritza.

Euskara batuaren eguneratze bidean eztabaidak jarraitu arren (ikus http://www.berria.eus/paperekoa/1948/008/001/20161023/batua_euskalietan_kantatzen_ikasi_beharko_genuke.htm), ez dut uste ahozkotasunak duen garrantziari behar bezalako arreta eskaini zaionik. Honetan ere, Txillardegiren kasu eginez³⁸, ahoskeraz edo ebakeraz gain, edo ohiko euskalkien versus estandarraren arteko balizko gatazkei begiratu beharrean, ahozkotasunaren ikuspegitik zenbait proposamen teoriko-praktiko plazaratzen saiatuko naiz.

---

[33] EZPALA 12. (1994) “Askatasuna eraikiz, desobedientzia bitarteko”

[34] NGLIHART, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press

[35] LAPONCE, J.A. (1994) *ETHNICITY AND CULTURE*. University of Toronto.

[36] STUBBS, M. (1984) *LENGUAJE Y ESCUELA*. Cincel.

[37] GOMEZ PIN, V. (1989) *FILOSOFIA; EL SABER DEL ESCLAVO*, Anagrama.

[38] RODRIGUEZ, F. (2015) “Axularren galdegiteak eta Materraren ihardespak”. EGAN, 183/213.

Orain arte gertatutakoaren aurka, ahazketasuna erreferentzia bihurtzen ari da gizartean nahiz gizarte-zientzietan. Kulturen historian, judaismo eta kalbinismoaren eraginez batik bat, idazketak gizarteratze prozedurak markatu baditu ere, egungo “gizarte mediatikoan” non, gehienetan, iritziez gain, jarrera sozialak ere ahotsaren gainean eskuratu eta eraiki egiten diren, aspalditik ongi errotutako kultur joera “literarioa” hautsi omen da “alfabetatze bide berrien garrantzia azpimarratuz”³⁹.

Testuinguru honetan ahazkoa denaren ikerketak berebiziko ikuspedia eskaintzen digu giza-jakintzetan. Lerro hauek, bada, ahazketasun erreferentzi garaikide hori behar bezala aztertzeko funtsezkoak diren kontzeptu batzuk zehaztera datoz. Horrela, ahazkaritza eta ahoskaritza esanahien atzean zer-nolako ekarpenak ezkututzen diren argitu nahiko nuke (asmoz, behintzat...) eta, bide batez, euskararen bizitzan nahiz euskaldungoaren iraupenean ere eman dezaketena azaldu.

3.1. Ahoskaritza dela eta, Soziolinguistikaren ardatza ezinbestekoa zaigu.

Hizkuntza eta kultura (gizartea)ren arteko harremanetan sakondu ahal izateko ukipen-hizkuntzalaritzatik sortu zen soziolinguistika bera⁴⁰. Honez gero, hizkuntzaren erabilerak gizarte jakin baten egituraketaren berri ematen digula jakin badakigu soziolinguistikaren bidez⁴¹. Esate baterako, Indiako gizartean irauten duen kasten arteko bereizketak bertan erabiltzen diren hizkeraren arabera antzeman daitezke herri islamikoetan erabilitako mintzaira dela medio agintarien diskurtsoak zer motatako indarrez helarazi nahi izaten den jakiterik izango dugu; Erresuma Batuan zer-nolako gizarte-klasekoa den hiztuna hizkuntzak berak argitzen digu edo eta USAn gizabanako jakin baten integrazio-mailaren berri hark erabili ohi duen diskurtsoak emango du. Hori guztia, gainera, esapidetan eta, zehazkiago esanda, ebakeran oinarritunik. Hau da, “ahoskaritza” dela medio.

Soziolinguista bakoitzak hizkuntzaren osagarri ezberdinen artean bere gustukoena izango du (B. Bernsteinek, adibidez, aldaeren gainetik estandarra goraiatu du W. Labovek, berriz, hizkerak ditu gogoko bere

[39] KOZOL, K. (1985) ILLETERATE AMERICA. Anchor Press.

[40] HUDSON, R.A. (1981) LA SOCIOLINGÜÍSTICA. Anagrama.

[41] GUMPERZ, J. LANGUAGE IN SOCIAL GROUPS. Stanford Univ. Press. 1971.

ikerketarako⁴² baina denek gizartea eta hizkuntzaren erabilera lotu egiten dute “ahoskaritzaren” bidez.

Ildo horretatik, Ernest Psichanik (1854-1929) grekoren normalizazioaz sortutako “diglosia kontzeptua (hizkuntza berean bi azpi-aldaera bereiztu behar izana, hau da, “katharevusa” edo goi-mailakoa eta “demotikoa” edo herritarra...) Fergusonek (1959) sakondu eta zabaldu zuen Diglosiaren Teoria Orokorra sortzeko, arabieratik bertatik abiatu; Fishmanek (1971) hizkuntz ukipen egoeretara aplikatu zuen non haietarikoa hizkuntza bati dagokion goi-mailakoa izatearena, eta besteari (gainerakoei) herri hizkera besterik ez izatea. Kasu guztietan, jakina, hizkuntzaren aldaera bakoitzak gizarte egituraren berri ere ematen duela.

Soziolinguistikak, hala ere, ezin izan du azaldu zergatik, adibidez, grezieran edota arabieran goimailako hizkuntzaren kaltetan inposatzen ari den eredu herritarra den (ahozkoa), eta Quebeceko frankofonoen artean zein Suitzako germanofonoen artean, ostera, hizkuntza estandarra dugun gizarte mailan garaile (idatzizkoa) tokian tokiko erregistroak desagertze bidean dauden bitartean.

Garbi dagoena, aidanez, hauxe dugu: Fergusonek aurreikusitakoaren kontra hizkuntza jakin baten aldaerek ezin dutela iraun betiko. Aitzitik, aldaera haietariko bat izaten da gizarte mailan hobetsia eta, ondorioz, kultur ekoizpenerako erabilia.

Dudarik gabe, euskararen normalkuntza bidean hizkuntza “literarioa” hartua izan da zeregin horretarako. Hala eta guztiz, euskara batua fonologia arloan ez du oraingoz proposamenik gizarteratu. Ahoskaritza mailan bederen hiztun bakoitza bere intuizioaren arabera ari da mintzatzen mende honetan inoiz baino ahokariagoa den euskal gizarte mediatikoan.

Arlo honetan, beraz, batasun bideak aditzari, morfosintaxisari edota lexikoari ekin dion bezala fonologiari ekin beharko lioke berandu baino lehen⁴³. Izan ere, egun euskararen normalizazioaren erronka

---

[42] LABOV, W. SOCIOLINGUISTIC PATTERNS. Univ. of Pennsylvania.. 1972.

BERNSTEIN, B. (1971) CLASS, CODES AND CONTROL. Routledge-Kegan Paul.

[43] RODRIGUEZ, F. (1996) “As Contradicoes entre a língua vasca literária unificada e o vasconço oral na formação da identidade colectiva do povo vasco.” *First International Conference on Sociolinguistics in Portugal- The linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Universidade de Evora.

euskara mintzatuan dagoelakoan nagoenez, hona hemen, laburbilduz, ahozkaritzaren ikuspegiak horretarako eskaini dezakeen zenbait jorribide⁴⁴.

3.2. *Ahozkaritza dugu, aldiz, azken urteotan giza-jakintzetan gehien erabilitako ikerbidea.*

Walter J. Ongek ahozkatasunari buruzko ekarpenak argitaratu aurretik⁴⁵ gutxi ziren ahozkatasuna jorragai zuten argitaratutako ikerketak, baina azken hogietabost urtetan antropologiaren eremuaz gain⁴⁶ ahozko kultura behatuta izan da ezagutzazko psikologiatik, gramatologian, filosofian, historian, soziologian etab...⁴⁷

Agian, aipaturiko ekarpen haien guztien artean emankorrena Eric A. Havelockek eskeinitakoa dugu, zeren Mendebaldeko kulturaren oinarria era berri batez “irakurtzen” baitu ahozkaritzaren bidez aspaldidanik galdutako hizkuntzaren esperientzia eta kontzeptualizazioa berreskuratuz eta gaurkotuz. Funtsean, idazketaren aurreko historiaz luze jardun ondoren, Homero versus Platon kontraesana, hau da, norberaren oroimena eta idazketan oinarritutako ohiko memoriaren arteko gatazka, edota beste era batez adierazita, “hizkera inplikatu” eta ‘hizkuntza hotza’ren arteko liskarra, aintzinean izandako polemika gisa kalifikatzearen ordez egungo gizartean esandakoa eta idatzitakoaren artean agertzen den paradoxan kokatzen du.

Lévi-Straussen diskurtsoa aitzindari harturik⁴⁸, leinuetako pentsaera mitikoa eta mintzaira garaikidearen artean inolako hierarkia onartu ordez (pentsakera basatia eta garatua baitliran) bietan ahozko hizkuntzaren esperientzia aurkitzen du beste motako ikur-hizkuntzaren ondoan. Horrela, eta Mayri jarraituz⁴⁹, hizkuntzaren garapenean hitz egi-

[44] RODRIGUEZ, F. (1995) “Ahozkaritzaren ekoizpena hezkuntzan”. *Eusko Ikaskuntzaren XII. Kongresua*. Donostia. 312-325 or.

RODRIGUEZ, F. (2015) “Axularren galdegiteak eta Materraren ihardespenak”. EGAN, 183/213.

[45] ONG, WJ. (1982) ORALITY AND LITERALITY. THE TECHNOLOGIZING OF THE WORD. Meluen.

[46] Euskal Kultura eta Antropologia ikerketen artean harreman emankorra suertatu ohi da. Ikus., RODRIGUEZ F. (1996) “Egungo euskal antropologia polemika zaharra” *Uztaro* 23.

[47] HAVELOCK, E.A (1986). THE MUSE LEARNS TO WRITE. REFLECTIONS ON ORALITY AND LITERACY FROM ANTIQUITY TO THE PRESENTS. Yale Univ.Press.

[48] LÉVI STRAUSS. C. (1962) LA PENSÉE SAUVAGE. Plon.

tearen garrantzia azpimarratzen duen bitartean, egun nolabaiteko mutazio antropologiko baten aurrean aurkitzen garela dio⁵⁰. Mentalitatearen benetako iraultza baten aurrean, non erretorikak gizakiengana zuzentzeko hurbiltasun fisikoan oinarriturik zituen gizarte-ahalmenak egun inolako tarterik gabe munduko edozein hiritarregana heltzeko erabiltzerik dituen. Aintzineko kulturetan ahozkaritza indartsua baze- goenentz zalantzan inork jarriko balu ere egun, horren begibistako ez izan arren, ahozkaritzaren indarra inoiz baino ahalmentsuagoa du. Gainera, teknologia garaikidearen eraginez haren ondorioak nonahi hedatzeko aukera dagoenez, ahozkoaren ikerketa du gu egungo gizarte- zientzietan funtsezko erronketako bat.

Erretorikaren garrantzia protestantismoaren garapenarekin batera desagertze bidean zegoela pentsatzen zuenarentzat XIX. mendearen bukaeran Londresen gertatutako protesta sozialak (1855-1872) harrigarriak suertatu ziratekeen zeren “Speakers Corner (Izkinetako hizlariak) sorrera izan zen hura. Horrekin batera, eta adierazpen askatasunaren lekuko gisa, Londreseko Hyde Parken biltzen dira predikari moderno haiek.

Erdi aroko sermoilari katolikoaren antzera eta moderniaiko speake- rrarengandik hurbil heldu zitzaizkigun bigarren Mundo Gerratea uler- tzeko ezinbestekoak diren Hitler edota Roosvelten irratsaioak. Hau da, aintzinean ezinbestean eremu fisikoak baldintzaturik zegoen ahozko- komunikazioa egun hedatzerik badago ahozkaritzak dituen gaitasunak eta potentzialitateak galdu gabe.

Argudio honetan zenbait intelektual zaharren teoriarekin egiten du gu topo⁵¹, baita azken uneko ikerketekin ere⁵², baina ahozkaritza den aspaldiko gizarte-joera hau azpimarratzean gure kultura garaikidean eguneroko komunikabide arruntak direnak (irradi tertuliak, telenobe- lak, talk-showak, zurrumurruak edo-ta morbonotizieroak...⁵³) eta giza-

---

[49] MAYR, E.(1963) ANIMAL SPECIES AND EVOLUTION. Harvard Univ. Press.

[50] GOODY, J. (1968) THE DOMESTICATION OF THE SAVAGE MIND. Cambridge Univ. Press.

[51] ROUSSEAU, JJ. (1781)ESSAI SUR LES ORIGINES DES LANGES in *Traité sur la musique*. Neuchatel.

DERRIDA, J. “La linguistique de Rousseau”. *Revue internationale de philosophie* 82; 443-462.orr.

[52] MORRISON, K. eta besteak (1995), CULTURA. PENSAMIENTO, ESCRITURA, Gedisa.

[53] RODRIGUEZ, F. (1998) “Zurrumurruen mekanismoak” Jakin.106.

RODRIGUEZ, F. (2013) ¿ESTÁ EL REY DESNUDO?. Delta.

kiak, gizakia izan denetik behintzat, betidanik erabili izan duen ahozko kulturak funtsezko antzekotasuna ari gara aldarrikatzen. Alegia, oinarritzko berdintasuna gizakiak hitz egiteko duen gaitasunean datzala⁵⁴.

Era berean, esaterik badago gizarteetako oinarri ekonomikoarekin batera ahozko komunikazioa dugula gizarte-zientzietan alboraezinezko ikergaia eta azterketarako erreferentzia⁵⁵.

3.3. *Ahoskaritza, Ahozkaritza eta euskara mintzatuaren erronkak.*

Esan bezala, hizkuntzaren garrantzi ekonomiko ezagututa, euskal ahozko ekoizpen kulturek badute zer eskaintzerik publizitatean zein merkatu berrien aurrean beste hizkuntza gutxituen normaltze bideak frogatutakoaren arabera (Quebec, Catalunya, Flandria)⁵⁶. Dena den, aipaturiko normalkuntzarako premiazkoa dugu, alde batetik, ahozketasunaz batasun-proposamena burutzeko ahozko profesionalen laguntza eta, bestetik, berau azalarazteko nahiz gizarteratzeko hedabideen inplikazioa lortzea.

Bide horretatik, eta prozesua ustezko “adituen” esku utzi ordez euskararako “Alternatiba Demotikoa” deritzana hasi behar da aldarrikatzen. Hau da, “herri hizkerak” aintzat harturik eta S. Altubek aspalditik proposatutako bideari atxekiturik, euskal lokuzioak eta fraseologia landu, hizkera berriak ikertu⁵⁷ eta ahozketasuna, ikasgai bezala, irakaskuntza egituran txertatu.

Horretarako maisutza eskolan zein unibertsitatean aipaturiko ikaslerroa eta jakintza-arloa hasi behar dira bermatzen, dagozkien bide didaktikoak jorratzen hasteko.

Izan ere, orain arteko kulturetan pentsatzeko alde zuretik gogoratu beharra bazegoen ere, garaikidea den kulturaren, berriz, pentsatu beharra dago gogoratu ahal izateko. Aldaketa kognitibo honek argitzen digu eskolak ahozketasunarekin jorratu gabe utzi duen bidea eta, bide batez, euskal gogoaz hausnarketa egiteko bidea ere ematen digu.

Labur esanda, egun euskarak dituen normalkuntza premiak “hizkuntza bizia eskolaratzea”⁵⁸ eskatzen du. Ildo honetatik joanda, eskolan

[54] GOMEZ PIN, V. (1989) FILOSOFIA: EL SABER DEL ESCLAVO. Anagrama.

[55] INNIS, H. (1951) THE BIAS OF COMMUNICATION. Univ. of Toronto.

[56] ARANA, E-IÑIGOJJ. (1992). PUBLIZKUNTZA. EHU-EKB...

[57] ESNAOLA, I. (1997) “Lagun arteko gazteen hizkera hemen eta orain. Bat 24.

[58] RODRIGUEZ. F. (1997) “Bertsolaritza eta eskola, EAEko Hezkuntza Erreformaren erronka” Hik-Hasi.

landu izan den adimen kontzeptua bera aldatu beharra dago ezagutza dibergentea sustatu ahal izateko. Horrela, besteak beste, eskolan ohi-koak izan ez diren tankera kognitibo eta ezagutzazko trebeziak lantzerik izango dugu, hala nola, malgutasuna, jariotasuna, landutasuna, sormena, taldekotasuna zein norberaren burujabetza. Adimenaren osagarriak diren aipaturiko horietan guztietan ahozkotasanaren ekarpena handia da oso, nahiz eta orain arteko eskola sisteman ez zaien kasu handirik egin.

Horrexegatik euskal eskolarako ahozkotasanaren aldarrikapenak ezinbesteko eraldaketak eskatu egiten ditu. Pedagogikoki irakaskuntza aktiboagoa lortzeko, psikologikoki norbanakoaren originaltasuna gartzeko, epistemologikoki ikaslaro ezberdinen artean lotura kognitiboak azalerazteko eta, finean, soziologikoki, tokian tokiko egoerak ikaskuntzarako abiapuntua bihurtuz.

Ahozkaritza nahiz ahoskaritza euskal hezkuntzan iantzeak egungo heziketa sistema erabat aldatzea eskatzen badu ere, sistema bera eraldatzeko bidea izan daiteke.

Hori litzateke, hain zuzen, nire artikulu honen esanahia. eta, noski, lan horretarako zenbait argibide ere eskaini ahal izatea izan da ene helburua.

Baina ezin dugu hau bukatu aztertu gabe gizartean erabili ohi diren ahozkaritzaren nahiz ahoskaritzaren mekanismoen bidez “performantzen” diren pentsaerak eta gizarte jarrerak⁵⁹.

4.- Susmoaren hizkerak.

Baten batek pentsa lezake zurrumurruei buruz hitz egitea Gizarte Zientziei berez ez dagokien jarduna dela. Hala ere, ahozko komunikazioaren azalpen diren zurrumurruz beterik dago gizartea. Azken aldi honetan Euskal Herrian ireki berri den prozesu politikoarekin zerikusia daukaten esamesak izan dira bereziki ikertuak. Garai bakoitzak bere izuak eta bere fantasmak ditu, nonbait. Dena dela, bai jendeen arteko hizkera baita euskal gatazkaren inguruko debate bizia ere gure ikerketa-praktikarako hartu nahi baldin baditugu kontuan, ahoz ahoko fenomeno

---

[59] RODRIGUEZ..F. (2012) “Zurrumurruek eta iatrogenia egungo Euskal Herrian”. Nazionalismo Ikertuz I.Kongresuaren aktak. 69/94. Digitalean EHUk argitaratuta.

sozial hau aztertzea ezinbestekoa suertatuko zaigu. Horretarako lerro hauek lagungarri izango direlakoan nago.

Jadanik ikusi ditugun ahozketasun- idazmen- eta alfabetatze-prozesuek duten eragin kognitiboetatik sortzen da gai honekiko nik dudan interesa. Zurrumurrua, egitura narratibo eta behar duen oroitzapen kontuan hartuta, funtsean ahozketasun fenomeno da, hau da, ahozkaritzaren nahiz ahoskaritzen mekanismoen bidez “performatzen” diren pentsaerak. Hala ere, bestelako kezka teorikoak hasierako joera hura, guztiz funtzionalista zena, osatzera etorri dira. Honela, UPV/EHUko Hezkuntzaren Teoriako Departamentuarekin dudan lotura dela eta, honelako azterketa batean oso lagungarri gertatu zitzaizkidan delako “Annalen eskola historiko frantsesa” edo eguneroko bizitzaren gertaerei buruz ezarritako arreta berezia⁶⁰. Bide beretik, “bizi-istorio”en ekarpen metodologikoak ere oso aipagarriak izan dira, bai hauen alderdi diakronikoa, baita Edgar Morinen *Orainaldiaren Soziologiatik* sortzen diren bide teorikoak ere. Zurrumurru deitzen duguna aztertu, ulertu, azaldu eta sozialki tratamendua emateko orduan berauek izango ditugu laguntzailerak, aipatu dudan azken iturri hau batez ere.

Ezin uka dezaket gaur egun zurrumurruarekin «bizi» eta aldi berean honengandik babestu beharrean gaudela, mende honetan handitzen ari den komunikabideen manipulazioaren kariatz geroz eta gehiago baitira zabaltzen diren zurrumurru eta toxikazioak. Gainera, Euskal Herrian komunikabideen ekimenak duen joera ikusita, osasun mentala gordetzeko ezinbestekoa da terapiaren bat egitea esamesak eta bolo-boloen aurrean.

Ez dugu ahaztu behar zurrumurruaz egiten diren lehen ikerketa zorrotzak, ikuspegi konduktista batetik, Estatu Batuetako Estatu Departamentuaren aginduz egin zirela II. Mundu Gerran. Hau dela eta komunikazio sozialaren fenomeno honi inguratzen gatazkaizkionean, hasieratik esamesa arma bat dela ikusten dugu, egoera gatazkaizkietan norabide batean ala bestean erabil daitekeena.

Honela, zurrumurrua debekatua da «kanpoko» zein «barneko» etsaiak bereganatu eta gatazkan erabiltzen duelakoan, eta aldi berean, etsai

[60] RODRIGUEZ, F. (2013) ¿ESTÁ EL REY DESNUDO?. Delta.

hori bera nahastu eta itsusteko erabiltzen da, era «kontrolatu» eta profesional batean.

Egia esanda, hastapen hauek, errazegiak eta «mekanizistegiak» bestalde, errotik baldintzatu dute ikerketek ondoren hartutako bidea. Honela, ikerketa funtzionalisten bidetik joera indartsua sortu da, gatazka-eremu bakoitzean zurrumurruari, esamesei, etekina ateratzeko: publizitate, propaganda politikoa, informazioaren tratamendua, polizi eremua, etab. Baina zurrumurruak, ahozkotasan fenomenoak, kontuak, bolo-boloak eta abarrak zer diren behar bezala laburbiltzeko, goazen ba gizarte zientziek haiei buruz egindako tratamenduen azalpen xumea, besterik ez bada ere, plazaratzera. Honekin batera iatrogenia performatiboa bera zer den azaltzen saiatuko naiz.

Hiztegiei eta iatrogenia kontzeptuaren inguruko informazio entziklopedikoei erreparatuz gero, datu kontraesankor eta -hitz horren erabilpen sozialari gagozkiola- maiz ezkorrak ere metatzen zaizkigu. Alde batetik, ongi burutu izanagatik eria sendatu ez eta beraren heriotza ezinbestean dakarren azterketa mediko ezkorra dugu aipagai; beste alde batetik, Hizkuntza Akademiek iatrogeniari eskainitako esanahi hertsia-rena, hots, medikuak gaixoarengan eraginiko edozein aldaketa. Alegia, gaixoak azaldutako sintomak aintzat hartuta, adituari gaixotasun bat ‘sortu’ edo ‘irakurtzea’ ahalbidetzen dion mediku-hizkera. Hain zuzen ere, bigarren zentzu hau da hemen darabildana “zurrumurru”, “kaleko esamesa” edo “kondaira garaikide”tzat har dezakegun ahozko informazioa hedatu orduko “Pigmalion efektua” izendatzearren.

Adibidez, berrikitan, bizi naizen Donostia hiriko estolderia garbitzeko zabaldu den publizitate kanpainak krokodilo kolore hori batez marraztua erabili du ikono gisa. Halere, New-Yorken jatorria omen duen kondairari jarraiki, hiriburua erraldoi honetako zorupe ilunean bizitzegatik euren kolorea mutatu duten narrasti handiak aipatzen bide ditu aipatu kanpainak⁶¹. Nolanahi ere, basozain aritutako lagun batek zera aitortu zidan, Donostian bertan bere zenbait lankideri *Reptilia chordata* motako batzuk jasotzeko eskatu egin zitzaielan, Donostiako estoldetan krokodrilok zeudelakoan sinesturik, alegia...

---

[61] ORTÍ, A. / SAMPERE, J. (2000) “Los caimanes albinos de Nueva York” in LEYENDAS URBANAS EN ESPAÑA. Círculo de Lectores. 120-125 orr.

Era informalaz komunikatzeko eskema honek, gainera, kontaketa parte-hartzailearen egituraz bestaldeko hiri kondairaren ardatzak dakarren informazio, iritzi edo ahozko joanaraztea definitzeko balio lezake ere.

Hau da, asko dira ahozko ekoizpena ezaugarritu fenomeno honetarako hurbilpenak⁶²; askotxo, bestalde, bai elkarreragina (alegia, gertuko informazioa konpartitzea), bai bere izaera autopoietikoa⁶³ azpimarratzeko joera dutenak. Hortaz, errealitatea moldatzeko orduan ahozketasun honek erakutsi eta garatzen duen⁶⁴ gaitasunean murgilduko da nire ekarpen hau. Gure hizkuntzaz “kondaira garaikideetan perspektiba iatrogenikoa” izenburu genezakeen horretan, hain zuzen ere.

Gauzak honela, ahozko literatura mota horien sorreran eta hedapenean dauden oinarrizko mekanismoak aztertzeari ekingo diot jarraian. Gainerakoan, hainbat aipamen teoriko eta adibide praktikoko eskainiko ditut, kontaketa horien guztien izaera ‘performantea’ ahalbait argien bezain ulergarrien antzemateko, hau da, hiri kondairek errealitatearen sorrera kolektiboan⁶⁵ sortzen dituzten Pigmalion eta iatrogenia efektuak.

Alfonso Sastre idazle eta lagunaren ekarpena ere⁶⁶, gehienetan bezala, oparo bezain atsegin suertatu zitzaidan eta ildo honetatik harago joatea ahalbidetu zidan, mota bereko ikerketa lanak idazteko orduan⁶⁷ -nire gaurko lan honen bizkarrezurra osatu eta datozen lerroon oinarri eta helburu diren horiexek- bere laguntza ezin estimagarriagoa eskainiz.

Beraz, ikuspegi literario batetik behintzat, ez legoke gaizki zera ekartzea gogora, Ibsenen miresle sutsua eta oraindik Nobel saria ez zen J. Echegarayk 1881ean Madrilgo hiriko Errege Antzokian *El gran galeoto* drama erromantikoa hasiera eman ziolarik, “Villa y Corte” delakoa eta zurrumurruetan oparo hura “mihigaizto” eta “miasma zorrotzen” pol-

[62] DALE, R. (1984) IT'S TRUE, IT HAPPENED TO A FRIEND: A COLLECTION OF URBAN LEGENDS. Duckworth.

[63] BUENAVENTURA, R. (1994) TEORÍA DE LA SORPRESA. Ediciones Libertarias.

[64] RODRIGUEZ, F (1993) “El rumor y el efecto Pigmalión” in CRÍTICA DEL LENGUAJE ORDINARIO. Ediciones Libertarias.

[65] ROSENAL; R (1980) PIGMALIÓN EN LA ESCUELA. Marova.

[66] SASTRE, A. (1980) LUMPEN, MARGINACIÓN Y JERIGONZA. Legasa.

[67] RODRIGUEZ, F. (1988) “Zurrumurruek gizarte zientzietan gaur egun” in *Jakin*,106, 87-99 orr.

pola zela. Aipatu antzezlanak irudikatzen duen kasu zehatzean, adibidez, agure Julianek eta Teodora gazteak osatu bikotea ahozikinari eutsi beharrean dago; izan ere, zurrumurru horien arabera Teodora eta Ernesto apopiloa amoranteak dira.

Argumentu hau eszenifikatzerakoan, Teodoraren eta Ernestoren artean ustezko eta neurri batean benetako harremanek, senar-emaztearena zapuztu ondoren, gazteen artekoa ahalbidetzen dute. Ondorioz, hasieran “kalumniatzko txutxu-mutxu” hutsa zenak errealitatea bera eraldatzen du, auzokideen esamesen ildora gerturatuz.

Horra hor, *Zurrumurrua eta Pigmalion*⁶⁸ efektua kontzeptu gisa adierazteko orduan, drama hori zergatik hautatu dudan. Izan ere, edozein informazio helarazteko erari hizkera arruntean zurrumurru deitzen dioguna -orain arte arreta eskaxa jaso duen ahozko narrazio-garapen garaikideak “hiri kondaira”ren itxura hartzen duen berbera, hain zuzen,- benetako eragin sozio-kulturalak izateaz gain, taldekako zein norbanako errealitatea (baita errealitatea bera ere) aldatzeko gaitasun iatrogenikoa ere badu⁶⁹.

Hortaz, eta artikuluko honek humanitateetan ematen ari diren joera berriak ikertzea helburu duela aintzat hartuz, “Euskal Herriko ahozko literaturan” aurkitu zenbait kasu aztertzeak irakasgaien arteko eztabaidarako aukera eman eta informazioaren hedapen fenomenoetarako buruzko azterketak ahalbidetzeari guztiz bideragarri deritzogu, hori egiteak hitz eta kontzeptu berriak (iatrogenia barne) erabiltzera bagaramatza ere. Azken finean, lerrootan hizpide labur (ez erredukzionista ordea) diren hiri kondairak atzeman eta garatzeko zinez lagungarri suertatuko baitzaigu hori gutzia.

Gai honekiko erakusten dudan interesak hiru iturburu ditu: “ahozkotasunaren” inguruan aurkeztu ditudan lantxoak⁷⁰, idazketaren eragin ezagungarria eta alfabetatze prozesuak⁷¹. Hain zuzen ere, bai narrazio-

---

[68] RODRIGUEZ, F. / ESNAOLA, I. (1996) “Idatzizko euskara batua eta ahozko euskararen arteko kontraesanak Euskal Herriaren nortasun kolektiboaren eraikuntzan (Gazte-hizkeraren kasua)” in *Tantak*. 16., 67-78 orr.

[69] Bernard Shaw, *Pigmalion* izeneko obra (1956an *My Fair Lady* filmean gauzatu zena), Arthur Hailey *Traficantes de dinero* eleberria, Robert Mertonen soziologia, edota *Thomassen teorema* deiturikoa, aipatu fenomenoaren adierazpide dira.

[70] RODRIGUEZ, F. (1996) “Zer da performanzea? ¿qué es una performance? what is a performance? qu'est-ce que c'est qu'une performance ?” in *Ahozko Inprobisazioa unduan*:<http://www.bertsozale.com/liburua/ahozkoinprobisazioamunduan/hiru/hiru6.htm>

egituraketari, bai bere eragin komunikatiboa garatzeko behar duen memoria motari gagozkiolarik, hiri kondaira fenomeno kulturala eta literatura dugu batik bat, ez soilik ahozko.

Egia esan, aipatu hastapenek –simple bezain mekanizistegiak, ikusiko dugunez– hain dute eragin handia zurrumurruan eta ahozketasunaren erabilpen sozialean, ezen ikerketa funtzionalisten korrante gotorra sortu duten. Ikerketa mota hauek zurrumurrua operatibo bilakatu nahi dute borroka gune ezberdinetan: merkatuaren publizitatean, propaganda politikoa, informazioaren tratamenduan, polizia guneetan, etab.⁷²

Bere sorreratik “barne etsaiaren” tesiari atxiki zion azterketa funtzionalistaren ildo hau berau dugu Espainiako Barne arazoetako ministerioak Hego Euskal Herrian ziharduen poliziarentzat prestatu ZEN Planaren (ZEN= *Zona Especial Norte* edo Ipar aldeko Eremu Berezia) “Ekintza Psikologikoa” kapituluaren idazketa inspiratu zuena. Plan horrek, Euskal Autonomi zein Nafarroako Foru Erkidegoa izenekoak ez ezik, Ipar Euskal Herriarekiko ingurumaria ere hartzen zuen aintzat.

Nahiz eta 1983ko udarako sorturik egon, aipatu Plana soilik 1984ko Lege Antiterroristarekin gauzatu zen (terrorista= *barne etsaia*). Bere aplikazio aldia, bestalde, bost urterako aurreikusita zegoen, baina indarrean jarraitu du orain arte eta bere eragin eremuak indartuz joan dira, berezko salbuespen izaera gainditu eta –hurrengo urteetan zehar CAVeko Gobernuak eskatutako ekarpenak zirela medio– legedi arruntean sarzeari esker.

Lantxo horiek hedabideekiko ekimen etengabeen garaiari hasiera eman zioten, beren lehen emaitzak 1987an igartzen hasi zirelarik. Hala ere, zurrumurrua eraginkorrago bilakatzeko oldar handia 1988an eman zen, hau da, Estatu defendatzeko giza-energia guztiak batzeari begira informazio-etorrien kontrola ezinbestean zekarren⁷³ Ajuria-Eneako Ituna (“Itun antiterrorista” ere izendatua) izenpetu zutenean. Orduan, ETA euskal erakunde independentistak eta espainiar Gobernuak elkarriketetan ziharduten Arjelen, eta honek kontrolik gabeko informazio ugari

[71] RODRIGUEZ, F (1989) “Kulturatzeko eta alfabetatzeko prozesuak hizkuntz gutxiagotuetan” in III. Congreso Nacional de Sociología. Donostia.

[72] GIRARD, R. (1984) LITERATURA, MÍMESIS Y ANTROPOLOGÍA. Gedisa.

[73] FAUGOT, R. (1989) GUERRE SPECIALE EN EUROPA. Textes-Flammarion.

hedatu zuen, aurretik jakin ezinezko ondorioak zituzketen zurrumurru kate etengabea irekiz.

Ahoz-ahoko informazioa kontrolatzeko saiakera eta ikerketa eten-gabeak egun indarrean ditugu ere, nahiz eta, praktikan, ahozko kontaketon berezko jorraketa poietikoak zail samar bihurtzen duen informazio/iritzi-kontrola horiek gauzatzea.

Guztiarekin ere, euskal gizartearen komunikazio mailan eman den hausturak gehiago zor die aipatutako gertakarion ondorioei, gogora ekarri ditugun erreferentziei baino. Mesfidantza horiek sistematikoki erabiltzen ari zaizkigu Estatuaren defentsarako, “ingurune terroristari”⁷⁴ ezinbestean atxikitzen zaion “barne etsaia” deabruzteko asmoz, hil ala biziko gurutzada bailitzan.

Gauza berria ez bada ere, gizartean eta ez arrazoi analitikoetan eragindako inpresio eta pertzepzioetan oinarritu egoera hori, Estatuaren aurka agertzen den euskal gizarteari zilegitasuna kentzeko zinezko saiakera da.

Antzeko egoera bati buruz mintzo, honela zioen Toni Negri irakasleak:

«Gertakari historikoen errukigabetasunak zein Estatuaren krudeltasunak bultzatuta aurkaritzatik terrorismorako jauzi bihotz-gogorraren murriztapena pairatu duten guztioi dagokigu mehatxu honen soka ezin gogorragoa apurtzea»⁷⁵. Hori bai, «mehatxu honen soka ezin gogorragoa apurtzeak» ohiko hizkeraren erabilpenarekiko jarrera kritikora garamatza, besteak beste, baita, gure kasuari gagozkiolarik, ahozkotasunaren erabilpen sozialeko gerturatze teoriko zein esperimentalak egitera ere. Goazen, ba.

4.1. Zer da hiri kondaira?

Ahozkotasunaren erabilpen sozialetarako gerturatzeen artean gure azterketa kritikoaren hizpidetzat hartutakoa barne etsaiari begirako operatibotasunean oinarritzen dena baldin bada, oraino azaldu legez,

---

[74] REICHOVÁ, T. (2011) MANUAL PARA FABRICAR UN TERRORISTA (DVD euskaraz, gaztelaniaz, ingelesera y txekieraz). Eguzki.

[75] NEGRI, T. (1991) «Terrorismo y derecho». In TERMINOLOGÍA CIENTÍFICO-SOCIAL. Anexo, 496 or. Anthropos..

1944an Allportek eta Postmanek⁷⁶ zurrumuruaren inguruan eman zuten definiziotik abiatu behar gara ezinbestean.

«Eguneroko gertakariekin zerikusia duen proposizioa da zurrumurua, egiaztatzeko daturik gabea eta ahoz aho transmititzen dena.»

Hortaz, zurrumurua informazio faltsuarekin lotzen duen sinismena argitu beharrean gaude. Are gehiago, zurrumuruaren operatibizazioaren ezaugarri esanguratsuen bere sinesgarritasunean datza: horregatik zurrumurruek ez du ez froga ez iturri egiaztagarrien beharrik, nahiz eta gizartearen zinezko eraginik baduen. Erabiltzaileekiko gertukoak eta garaikideak diren egoerei buruzko informazioak partekatzeko asmoz narrazio-egitura dutenean, askotan gertatu antzera, zurrumurruek “hiri kondairatzat” jo ditzakegu.

Alta, 1990ean, J.N. Kapfferer aditu ospetsu eta Frantzia zeharko zurrumurruek berri jasotzeko Zurrumuruaren Zentroaren sortzailearen bulegoa (Versallesetik hurbil duen hura) bisitatu nuenean, ia dei guztiak «gainditutako esamesei» zegozkiela adierazi zidan. Jendeak gezurtatu ondoren, haiek barreagarritzat edota “adimengabetzat”⁷⁷ jotzen zituen mota askotako «amen-omen», «gezur beltz» edo «erran-merranak» zirela, alegia.

Era berean, 1968an, Kalifornia aldeko arraza-gatazkak zuzendu nahian Los Angeles hirian sortu «Zurrumuruaren kontrolarako zentroa» abiatu ahala jasotako hamar milatik gorako deiek ez zuten erkidego beltzaren baitan inolako sinesgarritasunik lortu, zurrumurruek berri ematen zuten dei gehienak erkidego zuriko jendeak eginak baitziren.⁷⁸

Eraginkor bilakatuko badira, ordea, zurrumurruek zein hiri kondairak sinesgarriak izan behar dute, hots, xarmatu ez ezik ikuspegi sozial batetik integratzea ere lortu behar dute. Alegia, mezularia inplikatu eta bere informazioa partekatuz, erkidegoak sortzea.

Horra hor hiri kondairaren izaera errepikatzailearen zergatia. Este-tipoak dituelako oinarri. Areago, zurrumurua zen hiri kondairak

[76] ALLPORT, G. / POSTMAN, W (1946). An Analysis of Rumor. In *Public Opinion Quarterly*, 10, 1946-47, 68-69 orr.

[77] KAPFFERER, J. N. (1989) RUMORES. Plaza y Janés.

[78] “Rumor control centers” (1973) *American Behavioral Scientist*. Bol 16. Los Angeles. ASCH, S. Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgments. (1958) *Readings in Social Psychology*. Hailt Rinehard and Winston, New York.

aipatu estereotipoen isla izaten dira eta, azken funtsean, egoera sozial zehatz bat aurkezten digute. Beste hitzekin esanda, elkargoaren izuak eta gogoak agerian uzten ditu. R. Lourauk eta R. Hessek erabili zuten «soziologia parte hartzailearen» terminologiaz baliatuta, esan dezakegu zurrumurrua eta hiri kondairak «giza-aztertzaile» direla.

Eguno ahozkotasunaren produktuak kontrolatzeko borroka hain konplexua izatea gorago esandakoaren ondorioa ere bada. Izan ere, hiri kondairak ia ia iragazgaitz suertatzen zaizkio arrazoimenari, eta haiek “berbideratu” asmoz hurbildu gaitzakeen era bakarra beraien muin semiotikoa⁷⁹ aldatzean dago. Baina ez ditzagun ondorioak goizegi atera, zeren honek guztiak garapen sistematiko baten beharra baitu. Horixe egitera goaz hurrengo lerroetan...

4.2. Ahozkotasunak xarmatu eta limurtu egiten du

Ez da horrela izaten, jakina, W. Allen izugarriak “Dreams of a seducer” filman aurkeztu eta jatorri sexualeko hermeneutikari atxikitzen zaion zentzu psikoanalitikoan, ez eta J. Boudrillardek erabili ohi duen alderdi sinbolikoari erreparatzen badiogu ere. Zurrumurru eta hiri kondairen lilura ez datza S. Kierkegaardek bere “Seduktore baten egunkaria”n defendaturiko era hotz bezain taxuzalean, E. Durkheimen edota bere ikasle eta antropologo M. Mauss-en⁸⁰ soziologia lantxoan interpretazioan aurkitu ahal dugun oinarritzko molde kulturalagoan baizik.

Lehenetsi den informazio mugatu bat ahozko eran partekatzeak, aldi berean zeinuak eta esanahiak ulertzea ahalbidetzeko egitura semantiko eta partekatu bat sortzea dakar (eskaintza / *kontraprestazioa*, Maussen proposizio ezagunean). Hitz batez, dena ulerkor eta ulergarri bihurtzeko hizkuntza komuna eratzea suposatzen du.

Hiri kondairek, bada, ipuinaren narrazio-egitura daukate. Beraz, erkidegoak alde edo moldez –eta arrazoi ezberdinengatik– entzun nahi duena kontatzen dute.

Horregatik, hain zuzen, hiri kondairak informazioa urriko uneetan edo irteera / azalpen kolektiboaren beharra duten itxaronaldietan sortzen

---

[79] PICHEVIN, M.; RINGLER, A.; RINGER, M.; (1971.) “Une approche du biais d'équilibre par la technique de la rumeur ». *Cahiers de psychologie* 14, 3.

[80] MAUSS, M (1923-1924), «Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés primitives» in *l'Année Sociologique*, seconde série.

ohi dira. Izan ere, ahozko hedabide inplikatzailerak diren heinean, hiri kondairek erkidegoaren ikuspegia azpimarratzen dute eta lehentasuna, atzerriko jakitunei edo igorle ez-pertsonalei baino, “gertukoari” ematea nahiago dute.

Giltzapetutako gizonezkoen banatutako jakietan bromuroa legokeeneko zurrumurru etengabe eta erreplikakorra, espero daitekeen baime-narena, kantonatutako soldaduak ekintzara pasatzeko aukerarena edota presoek espero dezaketen amnistiarena gogo komun berdintsuaren isla baino ez dira: itxaropenik gabeko barealdiari irtenbidea ematearena, hain zuzen ere.

4.3. Zurrumurrua eta ahozko kontaketa sinesgarri egiten ditugu

Hiri kondairak, gure ulermena adi egoeran jarriz, memoria-bide egokienetan oinarritzen dira hedatzeko orduan.

M. L. Rouquettek, zurrumurruei buruz⁸¹ prestatu zuen doktore-tesian honoko sailkapen hau proposatzen zuen:

Mota	Pertsona	Ekintza	Erreakzioak
1	Maitatua (+)	++	Eta...?
2	Maitatua (+)	+ -	Hara?
3	gorrotatua (- -)	- +	Susmagarria
4	gorrotatua (- -)	--	Normala

Argi dago 1 zein 4 motako proposizioek ez dutela ezeren berri ematen, ez eta jakin-minik pizten ere, maitatu edo gorrotatutako lagun bakoitzak harengandik espero zitekeen moduan aritu baita: maitatua zena, era zuzenaz; eta gorrotatua era zitalaz, logikoa den legez. Ez du arreta erakartzen, ezta hedatzera tentatzen ere.

Agi denez, aipatu helburuak erdiesteko, aurreiritzien talka beharrezkoa da (+ -; - +). Edonola ere, argi ematen du memoriak erraztasun

[81] ROUQUETTE, M. L. (1979) *Des phénomènes de la rumeur*. Thèse doctorale. Université de Provence,

gehienez gordetzen duen proposizioa 2 motakoa dela (+ -), hots, gertuko batek zerbait gaitzesgarri⁸² egiten duelarik.

Nork bere nortasuna baieztatzeko mekanismoa da hori, miresten dugunari begira (politikaria, abeslaria, artista...) geure burua babestu eta desmitifikatzeko ere erabili ohi duguna.

Zentzu honetan, oso ohikoa da 3 motako proposizioa (- +) 4 motakoan lerrokatzea, giza-estereotipoaren auto-babes gisa ulertua⁸³. Izan ere, ezkorra denak talde-adostasuna eragiten du, zeren zerbaiten aurkako jarrera erakustea errazagoa baita proposamen edota pertsona zehatz baten alde agertzea baino.

Aristolesek bere *Poetica*-n jada azpimarratu zuenez, ekintzen ezkorrak eragin katartikoa du, atsegina delako, planu ezberdinak hurbiltzen dituelako, eta gatazkak konponbidean jartzen dituelako. Eta hauxe da, guztiz oinarrizko araudiaren bidez lortuta ere⁸⁴, hiri kondairen helburua.

Beraz, narrazio-proposizio garaikideotan oinarritzen den ahozko literatura autopoetikoa dela esan genezake, berritasun batetik hasiz bere burua etengabe eraldatzen duelako eta, egiazkoa edo bederen sinesgarria izanik, atsegina bezain barregarria delako.

Hiri kondairak erakusten duen liluratzeko gaitasunak bere sinesgarritasunari eta ustezko berritasunari zor die, eta hori guztia hiru gauzari esker dela esan dezakegu: transmititzen duen informazioaren urritasuna, jokabide arruntekiko gordetzen duen urruntasuna, eta ahozko kontaktak egoera sozial ezberdinetara moldatzeko duen gaitasuna, hain zuzen.

4.4. Ahozkotasunak igorle-bidaltzailea inplikatzeko du

Kontatutako zurrumurru edota transmitituriko hiri kondairaren iturriak garrantzi handia du publizitate edota propaganda⁸⁵ arloetan aditu Kapfferer bezalako ikertzaileengan.

---

[82] PICHEVIN, M.; RINGLER, A.; RINGER, M.; (1971) «Une approche du biais de équilibre par la technique de la rumeur». In *Cahiers de psychologie* 14, 3.

[83] BENDER, M. P. (1989) PSICOLOGÍA DE LA COMUNIDAD. CEAC.

[84] MORGAN, H. eta besteak (1988) VRAIES OU FAUSSES? First.

[85] KAPFFERER, J. N. (1989) RUMORES. Plaza y Janés.

Arrazoirik ez zaie falta, mezuaren igorleen sinesgarritasunak zein eraginak mezua bera baldintzatzen dutelako. Ezen, adibidez, txirringa marka bati buruz ari garelarik, oso ezberdina baita Contadorrek (Frantziako Tourra irabazi zuen txirrindulari ospetsua) erabiltzen duela esatea edo Barne ministroa aipatzea... Halere, narrazioaren ustezko pertsonaiek kondairaren sinesgarritasuna baldintzatzen duten arren eta, iturri pertsonal ezagunetan oinarritutako publizitate-kasu zuzenak izan ezik, hiri kondairen hedatzean garrantzia duena zera da, informazio datuen lekualdatze hutsa baino konplexuagoa dela. Izan ere, erreferentzia-taldeko igorlearekiko harreman inplikatzailerik eta komunikatiborik gabe ezin da aipatu hedapena ulertu.

G. Bateson-ek⁸⁶ komunikazio oro harreman proposamena direla eta, informazioa elkar trukatzeko sentimenduen trukatzea ere badakarrela azaldu du, honen ondorioz igorlea komunikatzaile bilakatzen delarik. Komunikatzaile aske izanik sinestarazi eta integratu nahi duenez gero, bestalde, gisa horretako igorleak bitartekaritza pasiboko transmisore hutsak baino indar komunikatibo askoz ere handiagoa dauka.

Integratzaile eta hortaz atsegin denez gero, hiri kondaira testuinguru kultural sinesgarri batean kokatzen da. Zurrumurru eran hedatuta, informazioak giza-talde bat sortzen du eta egia bat partekatuzera bultzatzen gaitu, isolaturik agian inoiz hartuko ez genituzkeen planteamenduak defendatuzera garamatzen kontsensu bat eratuz.

Ahozketasun narratiboak bere ustezko publikoa ikuskizunaren gizarte mediatikotik atera eta are berreskuratzen du, igorleari protagonismoa eskainiz. Zentzu honetan, «masa hedabideen» alde bakarreko eskeima komunikatiboaren kontra doa eta, egiaztatu ezin diren arren, errealtate sinesgarriak sortzen ditu.

4.5. Ahozketasun narratiboak elkargotik sortzen ditu

Iragan mendeko 70. hamarkadaren amaieran Orleanseko zurrumuruaren inguruan⁸⁷ Edgar Morinek buruturiko ikerketak era akademiakoan «Orainaldiaren Soziologia»-tzat izendatuari hasiera eman zion ahozketasun narratiboan, hogeita hamar urte lehenago EEBBetako psikologia konduktistaren tratamendutik zeharo aldentuz.

[86] BATESON, G. (1976) PASOS HACIA UNA ECOLOGÍA DE LA MENTE. C. Loehlé.

[87] MORIN, E. (1969) LA RUMEUR DORLÉANS. Ed. du Seuil.

Ustezko erabilera orokorreko psikologia-araudiaren araberrako informazio fluxuak helburu duten ikerketak baino, taldea eta honen harreman zehatzak oinarri dituen ikuspegi teoriko konplexu eta ez-funtzionalista baten aurrean gaude.

Morinek irekitako ildo berean koka ditzakegu izuei aurre egiteko saiakera kolektiboek gauzatzen duten hiri kondairen molde narratiboak. Horregatik, aintzat harturiko izuak bideratutako komunikazioak gauzatu sekretua partekatzea ahalbidetzen dio elkargoari.

Ezezagunaren berri eman eta berau gizarteratzeko asmoz partekatutako informaziook izua dute oinarri egituraketa formalari dagokionez, eta bere eduki tematikoak ondoko ezaugarriak bereganatzen ditu:

4.5.1. Egituraketa: sekretua.

Itxaropenik edota nabarmenkeriarik ezaren aurrean, 'den-dena' azaltzeko berez eta izatez gai den "Ezkutuko Konplota" agertzen da. Testuinguru sozio-kulturalaren arabera, izu kolektibo horrek ijito, judu, beltz, arabiar, euskaldun... edo dena delakoaren jantziak har ditzake.

Popperrek zioenez, Jainko batengan sinisteari berrikitan utzi dioten kultur horiek guztiak konfabulazioen (partekatze kulturala jasotzen duen fabula idatzi gabe) bat aurkitu beharrean ohi dira, instintuz, dena azaldu ahal izateko.

Ezkutuko Hitzarmena inork jakin gabe. Hainbat etnia edota talde baztertuz, Elkarre Sekretuek (masoi, errotario, komunista, terrorista edo naziena...) edozein gatazka⁸⁸ egiantzeko (baina ez egiaztagarri) bihurtzearen balio dute, eta horregatik bilakatzen dira sinesgarri.

4.5.2. Soina eta sosa, hizpide (Ss...!)

Orain eta geroaldiaren eremuetan gizarterearen protagonismo partekatua azpimarratzeko beharrari gagozkiola betiere, hala egiazkotasun eta ziurtasunez nola era sintetiko bezain ulergarriaz errealitate konplexua kontatzen duten narrazioak aipagai ditugu ezinbestean.

Honela agertzen zaizkigu sexu, osasun edota diruari⁸⁹ buruzko hiri kondaira garaikideak. Baita seme-alabekiko neurritz kanpoko babesaren

---

[88] FLEM, L. (1982) « Bouche bavarde et oreille curieuse ». *Le Genre humain*. 5

[89] FINE G.A. (1992) *MANUFACTURING TALES: SEX AND MONEY IN CONTEMPORARY LEGENDES*. University of Tennessee Press.

ingurukoak ere. Edota genero-berdintasun prozesuari buruzkoak. Edo gorputza gurtzeko modernitate-ondoko moda dela-eta, jakien inguruko istorioak, ariketa fisikoak, botika, etab. Ipuin konpartituez baliatuta edo komunitate kultural zehatz baten sinesmenei eutsiz, gure gustuko gauzak eta ohiko bizimodua mantentzea helburu duten izuak dira horiek, edozein berrietasun eta giza-talde ezberdin / alternatiboren aurrean babes-harresi psikologikoa eratzen dutena.

Kontzepzio horiek dira egungo publizitatea⁹⁰ lantzen duena, hain zuzen, igorle klasikoei transmititu orduko eraginkortasuna galarazten dien *zapping* eta salmenta telematikoak bezalako fenomenoei aurre egiteko asmoz.

Azken finean edozein elkargok bere bilduma fantasmatikoa sintetizatzen du eta, hiri kondaira⁹¹ taxuera duen azalpen komuna partekatuz, egoera edo ekintza hausle bat (gertakaria) ulertu eta era kolektiboan erantzuten ahal du.

Zentzu honetan, ahozko narrazio garaikideak oraindik egituratzeko⁹² legokeen giza-mugimendu baten ataria baino ez zen izango.

4.6. Zurrumurrua sinesgarri eta errepikakorra da, eta gizartearen aurretiko estereotipoak sustatzen ditu

Ahozko emisio eta transmisioaren oinarri den harreman inplikatzaileri esker, aipatu hedabidea eskaintza / kontraeskaintzaren gisa egituratzen da, hots, diskurtso ofizialaren kontrabertsio (subertsio?!, -perbertsio?!, inbertsio?!-) baten erara. Kapffererrek izena jarri dio: «jakinarazi ez denaren hedabidea»⁹³.

Hortaz, zurrumurrua helarazteko orduan ez dugu inolako frogaren beharrik, edozein “errugabetasun-presuntzio” edo egia onargarri bezain egiaztagarri desagertzen da inpresio akusatzaile hutsean oinarritzen baita.

[90] DORTIER, J.F. (1990) «Lethnomarketing: Un nouveau souffle pour les études de comportement des consommateurs». *Sciences humaines*, 1, 38 or.

[91] BRUNVAND, J.H. (1999) TOO GOOD TO BE TRUE: THE COLOSSAL BOOK OF URBAN LEGENDS. Norton.

[92] KEY, W.B. (1991) SEDUCCIÓN SUBLIMINAL. Vergara.

[93] KAPFFERER, J. N. (1989) RUMORES. Plaza y Janés. 221 or.

Kanpotik eragindako inpresioak dira, gainera. Izan ere, «Pigmalion efektuaren» inguruan burutu diren diseinu esperimentalek honokoa azpimarratzen dute: laborategian gizakiengan eragin motibazioak, etsipenak edo giza-baloreen bernorabidatzeak bere horretan diraute, baita saio horien ezaugarriak ezagutzera eman ondoren ere⁹⁴.

Halaber, «Testigantza juridikoaren kritikak»⁹⁵ oinarri dituen ikerketa lanek zera azpimarratzen dute: lekuko bat baino gehiago egoteak ez duela egia osoa ziurtatzen, lekuko guztion hautemate-estereotipoen bat-etortzea baizik. Halaber, zurrumuruak eta ahozko informazioak gehiago jo ditzakegu eredu komunitarioen islatzat, egiazko informazioztat baino.

Informazio betegabeak (baita prozedura juridikoetan ere) errealitateari egokitutako testigantzek duten ziurtasun zirrargarriaren maila berberaz igorri eta errepikatzen direnez gero, gertutasun afektibo edo komunitarioaren egoeran hedatuta, zurrumurruek informazioek gorago aipatu ditugun estereotipo sozialak errazago errepikatzeko joera dute.

4.7. Hiri kondaira garaikidea elkargo baten hautemate-estereotipoen proiektio zabaldua da

Informazioa zabaltzerakoan, errealitatea moldatzeko sistemak (arestian aipatu ditugun horiek) mekanismo zehatz batzuetan oinarritzen dira sinesgarri bilakatu eta ahoz erreproduzitu ahal izateko:

A) Sintesia:

Hiri kondairek xehetasun guzti-guztiak ezin dituztenez erreproduzitu, nabardurak eta informazio errepikakorrak ezabatu egiten dira eta, ondorioz, eskema moduko narrazio bat egituratzen da.

B) Indartzea:

Hartzailearen arreta bermatzearen, hautatutako xehetasunak handitu eta are goraipatzen dira (tiro bat tiroketa bihurtzen da, muxu hutsa sekulako estualdi, etab.).

---

[94] ROSS, L. eta besteak. (1975) "Perseverance in Seli-Perception and Social Perception". *Journal of Personality and Social Psychology*, bol. 32, 5.

[95] GORPHE, F. (1980) LA CRITIQUE DU TEMOIGNAGE. Fayard.

C) Estaltzea:

Testuinguruari egokipentzat ere izenda diezaiokegu, ahozko narrazioaren ulermena eta zilegitasuna baitu helburu, informazioa transmititzeagatik⁹⁶ hainbat elementu narratibo aldatu behar eta zeregin hone-tan galdu ere egiten diren.

Denon ezagun da ahozkotasunak informazioa moldatzen duela, bai-ta orainaldi zein erreferentzi-taldearen arabera egokitzen dela ere. Hau hizpide izan du M.Jousse antropologoak⁹⁷.

Ahozko erregistroen azken ezaugarri honek aurreikuspen iatrogen-ikoak edota Pigmalion eraginarenak biziki zailtzen ditu, ahozko kon-dairak etengabe aldatu eta testuingurura egokitzen direlako. Ahozko kondairak, bestalde, handinahi bezain apetatsu ditugu. Izan ere, hainbat egoerari azalpen / irtenbiderik eskaintzea eta, dela oraina interpre-tatzeko orduan, dela geroarekiko ikusminei gagozkiela, berarekin bat datorren komunitatearen nagusigoa bilatzen ibiltzea handikeritzat jo behar dugu. Eta apetatsuak ere badira Huarte de San Juanen etimologia-ri erreparatuta, hau da, «Toscanako hizkuntzan dioten legez, alatan da-goen ahuntzarekin antza badutelako». Hitz batez, hiri kondaira ezin da aurretik somatu.

4.8. Hiri kondairak egoera kulturalen isla: giza-aztertzaileak izaten dira

Hortaz, ahozko kondairaren informazioak eta zurrumurruak egian-tzeko eraginak sortzen badituzte ere, hauek ezin dira horren erraz au-rreikusi. Zein izan beharko luke gure loturak, bada, fenomeno hone-kiko?

Hasteko, hiri kondaira komunikatzeko nahitaezko praktika sozio-kulturala dugu -gogoz ala gogoz kontra ere-, gainontzeko hedabideak bezain erreala dena eta, gainera, hainbat balorazioez gain, ohiko hedabi-deetan aurkitu edo bereizi ezin ditugun erregistroen berri ere ematen dute. Horregatik, zurrumuru eta hiri kondairen inguruko azterketa sis-

[96] CALVINO, I (1993). CUENTOS POPULARES ITALIANOS. Siruela. Biziki interesgarria da Calvinoren hitzaurrea, non ahozko kondairen "egokipena" aipatzen den testuinguru kultural ezberdinekiko.

[97] HAVELOCK, E. A. (1996) LA MUSA APRENDE A ESCRIBIR. Paidós.

tematikoki burutzeak komunitate kulturalaren oinarritzko egia irrazio-nalak eta bere hautemate-estereotipoak aurkitzeko balio du.

Egungo gizartearen komunikazio-eskema klasikoen hausturatik⁹⁸ eratorzen den erronka eta mende hau ezaugarritu duen kulturari hantuz joan den analfabetismo funtzionala⁹⁹ kontutan harturik, ez genuke huts egingo esango bagenu ahozotasun mediatiko berri baten aurrean gaudela, P. Zumthorrek edo G. Lapassadek azaldu bezalaxe, eta hark bai ahotsa eta bai gizakien arteko harreman zuzenak bezain inplikatuak ere behar dituzten eskemen arabera (esaterako, zurrumurrua eta hiri kondaira) informazio-mekanismoak egituratzen dituela.

Ikuspegi teoriko honetatik begiraturik gero, zurrumurruren psikologiari buruzko lantxo klasikoek (adibidez, Allport, Postman edo Knappena¹⁰⁰) ximple samarrak dirudite eta gaituzte beharrezko gaudela, ezen, narrazio itxurazko informazio partekatuen ahozko fenomeno honetan, ez baikara kalumniak erreproduzitzeko giza-banakoaren psikologiari ari, «euren bizitzari buruz berezko pelikula subersiboa» egiten duten komunitateez baizik. hizkera adierazgarriago batez baliatzen.

Honelakoan aurrean, gaur eguneko biziki erabilitako Jokaera Molde (Behavior Setting)¹⁰¹ izenekoek ez lukete ere balio izango, eremua eta istorio garaikide bakoitzaren muga zehatzak (baita hizpide dituen giza-taldeak eta haien arteko harreman koordinatu, isomorfitiko eta aktiboak ere) zehaztu beharko lituzketelako, eraginkorak izango badira.

Gauzak honela, erraz uler daiteke zergatik den hain zaila hiri kondairak definitu edota aurreikustea. Izan ere, zurrumurruek eta ahozko kulturaren gainontzeko produktuak konplexu samarrak izaten dira jokoari buruzko psikologiaren eredu horietarako.

Hiri kondairak aztertzerakoan ez dugu edukin soilari erreparatu behar. Izan ere, ezkorra den batek (esaterako, «aurreko hegazkinera igo direnei lapurtu egin diete» kontatzen duenak) gizaratean eragin baikorra ere badu: «ederretik begiratu gara!»).

---

[98] MORIN, E. (1989). VIDAL ET LES SIENS, du Seuil.

[99] SOLER, M. (1990) "Un problema planetario". *Cuadernos de Pedagogía*, 179.

COZOL, J. (1990) *Analfabetos USA*. El Roure.

[100] ALLPORT, F. H. Y LEPKIN, M. (1945). "Wartime rumors of waste and special privilege". *Journal of Abnormal and Social Psychology* 40.

[101] BECHTEL, R. B. (1977). ENCLOSING BEHAVIOR. Dowden Hutchinson and Ross.

Halere, hondamenen teoriak¹⁰² proposatzen duen moduko kurbak berak ere ez du balio kondairak irudikatzeke, ahozko narrazio garaikideak ezin ditugulako «ezegonkortasun eremu»tzat hartu. Alderantziz, hiri kondairek desagertu eta berragertzeko joera dute eta hondamenen teoriak haien ulermen geometriko soilean izan litezke lagungarri, ez ordea iragarpenarenean.

Beraz, barne edo kanpo etsaiaren aurka gerra-armaren gisa erabiltzekotan, ez dirudi hiri kondairak operatibizatu edo zuzentzeko saiakerek arrakasta handirik izango luketenik, ezen –era bereko hizkeraz baliatzarren– zurrumurrua eta ahozko informazio partekatua edozein norabide har dezakeen bi ahoko ezpata baitira.

Alta, bestelako oinarriak ezarriz gero, hiri kondaira ikertu eta aztertu ahal den gauza da. Bada, datozen lerroetan proposamen xume bat garatu nahi nuke horri buruz.

Abiapuntu gisa, gure lagun Jesús Ibáñezek hain dotore hedatzen lagundu zuen Elkarrizketaren Teoria¹⁰³ aipatu ahal genezake.

Lan ildo horrek hiru ardatz jasoko lituzte:

- A) Benetako hiri kondaira, beste testuinguruetan ematen diren antzeko kontaketatik bereizi.
- B) Bere sistema autopoietikoa eta honetatik eratortzen diren aldaketak ikertu.
- C) Bere mekanismo errepikatzaileak aintzat hartuz, gorago aipatutako sistema autopoietikoaren bilakaerari jarraitu.

Ardatz horiei esker, gizarte batek sintoma eta terapia ditu ahozko narrazio garaikidean. Zehazki, eta E. Morinek¹⁰⁴ proposatutakoaren ildotik, honokoak burutu ahal dira:

- A) Orainaldi, partehartzaile eta komunikazioari buruzko soziologia egitea.
- B) Giza-Zientzietan¹⁰⁵ lan metodologia klasikoak gainditzea.

[102] THOM, R. (1977). STABILITÉ STRUCTURELLE ET MORPHOGENÈSE. Inter-Editions.

[103] PASK, G. (1977) CONVERSATION THEORY. Elsevier.

[104] MORIN, E. (1973) LE PARADIGME PERDU. du Seuil.

[105] IBÁÑEZ, J. (1988) "Cuantitativo, cualitativo". In TERMINOLOGÍA CIENTÍFICA-SOCIAL. Anthropos, Barcelona. 218-233 orr, digitalean kontsultagari Román Reyesi esker, 2007.

C) «Aztertzaile» den hiri kondairaren ikertzailea bera ere aztertua izatea, bere inplikazioa dela-eta.

Bistan denez, ahozko narrazio garaikiderako hurbilpen mota hori zeharo urruti dago esparru honen hasierako ikerketa zientifiko konduktistetatik eta, planteamendu askoz zabalagoa bezain integratzailea eskainiz, haren urritasunak ezabatzea eta gainditzea ahalbidetzen ditu.

Michel Foucault parafraseatuz, esan genezake kontua ez dela «gizartearen historia bakoitzaren egia bilatzea, egia edo giza-konbentzio bakoitzaren inguruan historia bana egitea baizik».

Honen arabera, eta banantze, berrelkartze eta ugaritasun informetiboa bezalako praktikei esker, baliteke hiri kondaira bakoitzaren muin semiotikoa aldatu ostean berbideratuko lukeen tratamendura era praktikoz hurbiltzea; baina honek, jakina, narrazio zehatzari buruzko alde zurretiko ikerketa eskatzen du. Alegia, singularitasunei buruzkoa

Bitartean, orokortasunen diskurtsoa amaitzeko zorian dela ematen du. Hizkuntza estandarrak ez du denetarako balio¹⁰⁶. Ahozkotasanun ikerketa merezi du eta, horretarako, ahoskaritza nahiz ahozkaritza kontzeptuak baliagarriak suerta daitezke hala gizartean nola zeregin pedagogikoetan burutu beharreko azterketarako.

Hizkerak, ez hizkuntzak bakarrik, komunitatea sortzen du. Nazioak ere praktika komunikatibo haietan oinarritu dira eta, ebolutiboki ere, gizakion ezaguera, mintzamenak agertarazten dituen emozioen bidezko ardatz haien arabera joan da garatzen.

Parisen ezagutu nuen idazle beltz batek, afrikarra bera, haren herrian “literaturarik” ez zutela, “oraltura”¹⁰⁷ baizik esan zidan. Gurean, Manuel Lekuona zenari zor diogu “ahozko literatura” kontzeptua, baina, aipatu *oralture* dela eta, haren hiloba zen Joanmari Lekuonarekin hizketan geundela, “ahozkaritza” terminoa sortu zen hura definitzeko. Aldiz, Txillardegirekin solastu ondoren hasi nintzen “ahoskaritza” kontzeptua erabiltzen hasieran erabili ohi nuen ahozkaritza, zehaztu nahiean.

Nori berea, beraz... eta Ahozkotasanari buruz ari garelarik, amaitzeko, zer gehitu daiteke?

---

[106] BERNÁRDEZ, E (2008). EL LENGUAJE COMO CULTURA. Alianza. 207. or. eta bestea

[107] “oralture” frantsesez...

Hauxe: Ahozketasunari “zorrak pagau ala palagau”

Goizuetako esaera zaharrak dioena, hain zuzen ere...

(Atsotitzak. G.Garateren bilduma)

Fito Rodriguez. 2016.

Erreferentzia bibliografikoak:

- Allport, F. H. eta Lepkin, M. (1945). “Wartime rumors of waste and special privilege”. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 40.
- Allport, G. / Postman, W. (1967). *Psicología del rumor*. Psique, Buenos Aires.
- Allport, G./ Postman, W (1946). An Analysis of Rumor. In *Public Opinion Quarterly*, 10, invierno 1946-47. 68-69.
- Bateson, G. (1976). *Pasos hacia una ecología de la mente*. C. Loehlé, Buenos Aires.
- Bechtel, R. B. (1977). *Enclosing behavior*. Dowden Hutchinsonson and Ross, Stroudsbouurg.
- Bender, M. P. (1989). *Psicología de la comunidad*. CEAC. Barcelona.
- Bernárdez, E (208). *El lenguaje como cultura*. Alianza. 207. or eta bestek
- Brunvand, J.H. (1999). *Too Good To Be True: The Colossal Book of Urban Legends*. Norton London.
- Buenaventura, R. (1994). *Teoría de la Sorpresa*. Ediciones Libertarias. Madrid.
- Calvino, I. (1993). *Cuentos populares italianos*. Siruela. Madrid.
- Cozol, J. (1990). *Analfabetos USA*. El Roure, Barcelona.
- Dale, R. (1984). *It’s True, it Happened to a Friend: A Collection of Urban Legends*. Duckworth. London.
- Dortier, J.F. (1990). « L’ethnomarketing: Un nouveau souffle pour les études de comportement des consommateurs ». *Sciences humaines*, N° 1. 38.
- Faugot, R. (1989). *Guerre spéciale en Europe*. Textes-Flammarion, Paris.
- Febvre, L. (1953). *Combats pour L’histoire*, A. Colin, Paris ; Bouimé, G. / Martin, H. (1969) *Les Ecoles historiques*. Point-Seuil,Paris.
- Ferraroti, F. (1981). *Storia e storie di Vita*, Laterza, Roma-Bari. *Tratatto di sociología* (1968) Utet, Torino.
- Fine, G.A. (1992). *Manufacturing Tales: Sex and Money in Contemporary Legendes*. Univ of Tennessee Press.Konxville.
- Flem, L. (1982). « Bouche bavarde et oreille curieuse ». *Le Genre humain*. 5, *Les chemins de la persuasion*. Dunod. París.
- Gorphe, F. (1980). *La Critique du temoignage*. Fayard, Paris. 1980.
- Havelock, E. A. (1996). *La musa aprende a escribir*. Paidos .Barcelona.

- Ibañez, J. (1988). “Cuantitativo, cualitativo”. In *Terminología científica-social*. Anthropos, Barcelona. 218-233. Román Reyes 2007.
- Kapfferer, J. N. (1989). *Rumores*. Plaza y Janés. Barcelona.
- Key, W.B. (1991). *Seducción subliminal*. Vergara. Buenos Aires.
- Mauss, M. (1923-1924). « Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés primitives »
in *l'Année Sociologique*, seconde série.,
- Morgan, H. eta beste batzuk (1988). *Vrais ou fausses?* First. Paris.
- Morin, E. (1989). *Vidal et les siens*, Ed. du Seuil. Paris.
- Morin, E. (1969). *La rumeur d'Orléans*. Ed. du Seuil. Paris,
- Morin, E. (1973). *Le paradigme perdu*. Ed. du Seuil. Paris.
- Morin, E. (1981). *Pour sortir du XXe siècle*, ed. du Seuil. Paris.
- Muñoz, B. (1993). “El discurso del saber aparente: la teoría de la pseudocultura”
in *Crítica del lenguaje ordinario*. Ediciones Libertarias. Madrid.
- Negri, T. (1991). «Terrorismo y derecho». In *Terminología científico-social*. Anexo. 496. Anthropos. Barcelona.
- Ortí. A. / Sampere, J. (2000). *Leyendas urbanas en España*. pp. 180/190. Circulo de Lectores. Barcelona.
- Pask, G. (1977). *Conversation theory*. Elsevier, New York
- Pichevin, M. Ringler, A. Ringer, M. (1971). “Une approche du biais d'équilibre par la technique de la rumeur » . *Cahiers de psychologie* 14, 3.
- Reichová, T. (2011). *Manual para fabricar un terrorista* (DVD). Eguzki. Donostia.
- Rodriguez, F. (1988). “Zurumurruak gizarte zientzietan gaur egun” in *Jakin*, 106, 87/99.
- Rodriguez, F. (1989). “Kulturatzte eta alfabetatze prozesuak hizkuntz gutxiagotuetan” in III. Congreso Nacional de Sociología. Donostia.
- Rodríguez, F. (1993). “El rumor y el efecto Pígmalión” in *Crítica del lenguaje ordinario*. Ediciones Libertarias. Madrid.
- Rodriguez, F. (1996). Zer da performanzea? ¿qué es una performance? what is a performance? qu'est-ce que c'est une performance ? in *Ahozko Inprobisazioa Munduan*:
<http://www.bertsozale.com/liburua/ahozkoinprobisazioamunduan/hiru/hiru6.htm>
- Rodriguez, F. (1996). “As Contradicoes entre a língua vasca literária unificada e o vasconço oral na formação da identidade colectiva do poyo vasco.” *First International Conference on Sociolinguistics in Portugal- The linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Universidade de Evora.

- Rodriguez, F. / Esnaola, I. (1996). "Idatzizko euskara batua eta ahozko euskararen arteko kontraesanak Euskal Herriaren nortasun kolektiboaren eraikuntzan (Gazte-hizkeraren kasua)" in *Tantak*. 16.pp 67/78.
- Rodriguez, F. (1997). "Bertsolaritza eta eskola, EAEko Hezkuntza Erreformaren erronka" Hik-Hasi.
- Rodriguez, F. (2012). "Zurumurruek eta iatrogenia egungo Euskal Herrian". Nazionalismo Ikertuz I.Kongresuaren aktak. 69/94. Digitalean EHUK argitaratuta.
- Rodriguez, F. (2012). "The Iatrogenic Perspective on Contemporary Legends" in *The International Journal of Critical Cultural Studies*, Vol 10.
- Rodriguez, F. (2013). ¿ESTÁ EL REY DESNUDO?. Delta Rodríguez, F. (2011) "Tribulaciones de un traductor de sí mismo" in *Jerusalem: la ciudad de Shalim*. Iralka. Donostia. pp 7/11.
- Rosental, R. (1980). PYGMALIÓN EN LA ESCUELA. Marova. Madrid
- Ross, L. eta beste batzuk (1975). "Perseverance in Self-Perception and Social Perception". *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 32, n.º 5.
- Rouquette, M. L. (1979) *Des phénomènes de la rumeur*. Thèse doct. Université de Provence.
- Sastre, A. (1980). LUMPEN, MARGINACIÓN Y JERIGONZA. Legasa. Buenos Aires.
- Soler, M. (1990). "Un problema planetario". *Cuadernos de Pedagogía*, 179.
- Thom, R. (1977). STABILITÉ STRUCTURELLE ET MORPHOGENÈSE. Inter-Editions, Paris.
- Thompson, P. (1978). THE VOICE OF THE POST, Oxford University Press, Oxford.
- Veyne, P. (1971). COMMENT ON ECRIT L'HISTOIRE, Le Seuil, Paris.

Geroren iturbegietako baten kariaz

PATXI SALABERRI

patxi.salaberri@ehu.eus

0.- Arlo bertsuak jorratzen aritzean eman ohi diren kasualitateetako batek nahi izan zuen Gidor Bilbao lagunak Axularren *Geroren* iturrirei buruzko artikulu jakingarria argitaratu zuen garaian (2014) neu ere antzeko uretan ibil nendin igerian.

Aitortu behar dut, baina, ni beste kasualitate bategatik iritsia nintzela putzu haren ahora, bestelako latsetatik irristatzearen ondorioz hain zuzen, urte mordoxka baita Axularren liburua erretorikaren ikuspuntutik aztertzean maiz erabili behar izan nuen Terrones del Caño ospetsuaren¹ *Instrucción de predicadoreseko* ohar honekin aurkitu nintzela:

entre los muy modernos trata bien desto [predikatzean behar den zuhurtziaz] el Padre Torres en el prólogo de su *Filosofía moral de Príncipes* (Terrones del Caño 1617: 1960, 95).

Ezin argi jakin, dena den, noraino izan zen ondoko putzuratzea lan sistematikoaren sasoiko fruitu –aurkikuntza filologikoetarako laguntzaile bikain izaten baitira beti “metodo” serendipikoak–, baina argi da Axularrek zeharo gaitzesten zuen prokrastinatze moduko batean murgildu izanak ez zuela lar bulkatu sakoneko ur haien argiratzea.

Akuilu ezin hobea dugu orain, beraz, behiala gibelatutako hainbat orri kartapazioen baketik ateratzeko, ohar berriagoekin ezkontzeko eta, ahal delarik, Bilbaoren aipatu artikuluan landutakoak poxi bat bederen aberasteko.

---

[1] Tuyko eta Leongo elizbarrutietan gotzain izan aurretik, Felipe II. eta Felipe III. errege espainiarren predikari izan zen Francisco Terrones del Caño (1551-1613) hainbat urtez (zehaztasun biografikoetarako, ikus Olmedo 1960 eta Galiano 2003).

Izan ere, Axularren *inventio*-prozesuaz orekaz jardun ahal izateko, premiazkoa dugu argitzen hastea zenbateraino jo zuen, jatorrizko testuetara gabe, besterenetara, zein izan ziren “beste” horiek eta, behin hori eginik, noraino geratu zen gure idazlea haien testu solteen arrantza eta garraiatze hutsean eta noraino erabili ote zituen haiek guztiak itxura berriko testuak eraikitzeke baliabide modura.

Corpus horren osatzearekin zehatzago definitua geratuko litzateke Axularren jokamolde erretorikoa eta, ziur asko, hobeto baloratua izango genuke horrela *Gero* liburua.

1.- Esan ohi da irakurketan gehiegi tematzen ez denari ere zauskada berezia egiten diola Axularren *Gerok* hartara hurbiltzen hasten den unean berean, alderdi ilun zein argi interesgarri asko baititu idazlanak iman-harri.

Niketz, beti pentsatu nahi izan dut aimant horren inguruan ez dela erakarpen-indarrrik ahulena duena Axularrek liburua bilbatzeko erabili bide zituen iturriena.

Ez dira, ez, bart arratsekoak, aspaldikoak baizik, haren erreferentzieta iturbegien inguruko albisteak, baina arazoa nekez geratuko da oraindik agorturik, Axularrek burutu zituen irakurketen lehen kapituluaren irudi hutsa baino ez baita orain artean marraztu dena².

Zaila da, izan ere, autore baten –edozeinen– *inventio* delakoan parte hartu duten osagai guztien aztarnak aurkitzea eta ustezko eraginak norainokoak –azaleko, sakon, zuzen, zeharkako– izan dituen finkatzea. Eta are zailago, baldin duela lau ehun urteko egile batez ari bagara, gehiegi eultzitu gabeko gariak badira harenak, eta bihiekin ere etxekoa ez den beste hizkuntzaren batean badute jatorria..., nahiz eta horretan guztian baliabide informatikoen garai posmodernoek hamaika erraztasun eskaintzen duten.

Emaitza hobeak ekar litzake agian, askotan hurbilpen hutsetan geratzen direla badirudi ere, liburuen sormenean bide dauden ehunduren eta egitura orokorren aztarnen bila aritzeak³, mataza horietatik gero hari xumeagoak eta zehatzagoak erakar litezkeelako zenbaitetan.

---

[2] Urkixori eta Villasanteri zor zaizkie arlo horretako lehenbiziko lan larriak (ikus bibliografian).

Axularrek *Gerori* eman nahi zion egituraketa bikoitzean⁴, esaterako, Luis Granadakoaren eragin hurbila⁵ antzematen bide da aski era errazean (Salaberri 1997, 200-202):

Y segun esto se repartira este libro en dos partes principales. En la primera se declararan las obligaciones grandes que tenemos a la virtud, y los frutos y bienes inestimables que se siguen della: y en la segunda trataremos de la vida virtuosa, y de los avisos y documentos que para ella se requieren. Porque dos cosas son necesarias para hazer a un hombre virutoso: la una que guiera de verdad serlo, y la otra, que sepa de la manera que lo ha de ser: para la primera de las quales servira el primer libro, y para la otra el segundo [...] Mas con ser esta segunda parte tan necesaria: todavia lo es mucho mas la primera (“Prologo”, *Guía de pecadores*, 1556, z. g.).

Arazoak arazo, zaila eta astuna ohi da normalean, bai, iturri testualetara iristeko antolatu eta burutu behar izaten den *ehiztaritza*-lan gehiena (Mitxelenarena da, oker ez bagaude, neologismoa), eta esker txarrekoa ere bai, oro har.

Nolanahi ere, badu horrek, noizik behin bederen, zitu heldurik ere, Juan de Torresen *Philosophia moral de principes* (Burgos, 1596⁶) liburua eskaintzen dituenak bezalakoak, besteak beste. Izan ere, Bilbaok erakutsi (2014, 166) eta beherago egiaztatu ahal izango den legez, Axularen iturrietakoen artean har daiteke josulagunaren obra.

[3] Ikus Salaberri 2001.

[4] Hala gertatu ez bazen ere, Axularrek “bi partetan partitua eta berezia” nahi zuen liburua, izenburuaren azpian adierazi bezala: “lehenbizikoan emaiten da aditza zenbat kalte egiten duen luzamendutan ibiltzeak, egitekoen geroko utzteak” eta “bigarrenean kidatzen da eta aitzinatzen luzamenduak utzirik, berehala bere eginbideari lotu nahi zaikana”.

[5] Ezin da, edonola ere, domingotarraren testuen eklektizismoa ahantzi, hark ere iturri asko eta eragin oso desberdinak izan baitzituen bere liburua atontzeko orduan.

[6] Torresen liburua doi-doi kaleratu ahal izango zen azalean adierazten den urtean, 1596ko azaroaren 29an sinatua baita pleguen tasazio-agiria –“tassarón cada pliego de los del dicho libro en papel, a cinco blancas”–, eta idazkian bertan azaltzen den moduan, “mandaron que antes que se venda se imprima en la primera hoja de cada uno dellos este testimonio de tassa”.

2.- Pentsatzekoa da Axularrek, Salamankako ikasketak egin bitartean eta, batik bat, amaitzean⁷, eliz eginkizunetarako egoki izan zitezkeen hainbat liburu garrantzizko eskuratuko zituela etxera baino lehen edo hara bezain azkar. Eta horietan erabiliko zituela gero, ziurrenik, *Gero* apailatzeko orduan⁸.

Zein liburu, ordea?

Urrunegira joan gabe, Tomas Trujillok aragoiarraren *Thesauri concionatorum libri septem* (Bartzelona, 1579) delakoan aurki daitezke predikarientzat funtsezko jotzen ziren liburuak.

Laburbilduz –eta gure aldetik, zerrendak osoki emateko asmorik gabe–, honako hauek aholkatzen zituen diru gutxi zuten predikari hasiberrientzat⁹: *Biblia*, *Concordancias* izenekoak, *Summa virtutum et vitiorum*, Akinatearen garrantzizkoenak, Crisologoaren eta beste hainbaten obrak, V. Ferrer-en *Sermones*, Granadako Luisen obra guztiak, Lizarrako Diegoren *Libro de la Vanidad del mundo* delakoa, etab. Aldez aurretik susma zitezkeen bezala, klasikoenak latinez idatziak, eta ez gutxi –praktikoenak eta modernoena, oro har–, gaztelaniaz.

Liburutegi osoago nahi zutenek beste obra hauok ere behar omen zituzten, *Biblia* eta *Konkordantziak* izenekoez gainera: Tomas Akinoko, Krisostomo, Ambrosio, Jeronimo, Gregorio eta Agustin santuen obra guztiak, *Glossa* liburuak (*ordinarioa*, *interlineala* eta *Lirakoarena*), bigarren mailako beste hainbat santuren idazlanak, *Bibliotheca Sacra Sanctorum Patrum* delakoa, *Ius Canonicum sive Pontificium*, *Concilia Generalia*, Surio

[7] 1595eko apirilaren 22an gairatu zuen Axularrek Teologiako batxilergo-azterketa.

[8] Apaizgoak berak eta, itxuraz, burutu nahi zuen predikatzaile-karrerak eskatuko zioten “liburutegi profesional” batean pentsatu beharko genuke hipotesi gisa. Izan ere, liburu-kopuruari erreparatuz garai hartarako Victor Infantesek egiten duen sailkapenaren arabera (1997, 282-284), liburutegi praktikoko batek 15 liburu baino gutxiago izango luke, oro har (“el libro aparece como un bien primario y elemental [...] se trata de libros [sólo] para ser leídos”); liburutegi profesional batek, berriz, 15-60 liburu bitartean izango litzuke (“el libro [...] como instrumento de la profesión de su poseedor y, evidentemente, tiene una función eminente de consulta y manejo vinculada al aprendizaje o al ejercicio de esa actividad”; “está constituida de determinadas materias básicas y algunas otras como complemento”). Hortik gorakoak arras ezohikoak ziren, ez bazen behintzat nobleziaren jaraunspen edo ondasunetako liburutegietan (50-300 ale inguru) edota museo gisakoetan (300etik gora liburu: “representa un exponente de riqueza”).

[9] Olmedoren hitzetatik jasoak dira erreferentziak (Olmedo 1960, 112-113).

Kartusiarrarenak... Eta kontu naturaletarako, Aristoteles, Platon, Plutar-ko, Plinio, Justino eta Seneka.

Gerori begiraturen bat eman diezaionak erraz asko ikus dezake azken liburutegi “osoago” honetatik atereak diruditela Axularrek erabiltzen dituen aipamenek¹⁰, goiko lerrootako erreferentzia eta santu-izen gehien-gehientsuenak azaltzen baitira haren orrialdeetan.

Baina hortxe bertan sortzen dira lehendabiziko zalantzak: hain liburutegi aberatsa ote zuen Axularrek? Ala ale gutxiagoko funtsezko liburutegia baino ez zuen izan eskura? Ezin baita ahantzi oso garestiak zirela liburuak, oro har, eta sarritan jende askoren artean erosten zirela argitaratutakoak¹¹.

Orain arte egindako testu-erkaketa urriek hori adierazten dutena medio¹², bigarren aukera horretakoa lirudike urdazubiarraren liburute-giak, nahiz eta bitartekorik aski –hala ekonomikorik¹³ nola harreman, eliz eta kultur azpiegiturari zegokionik– izan zuela pentsa dezakegun liburu-kopuru zinez aberatsaren jabe edo, gutxienez, erabiltzaile izateko.

Garaikideen ohiturak ikusirik, erreferentzia bibliografiko eta aipa-
menen narotasuna berearen antzeko *bitartekaritza*-liburuetatik etorri
zitzaiokeen ziurrenik, eta ez ezinbestez *lehen eskuko* idazlanetatik. Hein
handi batean, bada, bestek baliatutako ideiak, pasarteak, aipamenak eta
erreferentziak izango ziren Axularren liburua hornitu eta osatu zute-
nak, eta ez berak hausnartuak edota aipatutako autoreen irakurketa
zuzenetik jasoak.

[10] Bibliako aipamenetarako, ikus Salaberri 1999a eta 2000a. Klasikoak eta *ex sacris* diren aipamenetarako, ikus Salaberri 1998 eta (prentsan).

[11] “[...] existía el hábito de comprar libros, cuando eran muy caros, entre varios amigos, como una edición de las *Obras de Séneca*, que al parecer perteneció a la vez a Francisco de Quevedo, Jerónimo Antonio de Medinilla y Porres y otros amigos” (Lopez Poza 2010, 21).

[12] Ikus, besteak beste, Urkixo 1912, Villasante 1972, Salaberri 1999b eta 2000b eta Bilbao 2014.

[13] Ez dirudi Axularren arazorik latzena ekonomikoa izan zenik. Bestelako laguntzarik gabe ere –eta uste izatekoa da horrelakorik ere izango zuela Elizaren aldetik edo “compainia” hartan jarduteagatik–, Elizondoko ahaideengandik jaso zuen irin-errotako etekinek eta Sarako erretore izateak zekarzkion bostehun urre-dukate inguru haiek nahi adina liburu eskuratzeko egoera lasaian jartzen zuten urdazubiarra (ikus Salaberri 2005).

Ez da besterik, egiazki, urdazubiarrak liburuaren azalean bertan, izenburuaren azpian, aitortzen duen horretatik isurtzen dena¹⁴: “Eskritura Saindutik, Elizako Doktoretarik eta *liburu debozinozkoetarik*, Axular Sarako errotoarak bildua” (gurea da letrakera etzana).

Eta letra etzanez nabarmendu nahi izan ditugu pasarteko bi hitz horiek, hain zuzen ere bestetara garraiatzeko moduko materialak eta haien egituratze eta antolatze motak direlako era orokorrean “deboziozko liburu” bezala definitu izan direnek¹⁵ eskaini ohi duten osagairik erabilgarriena.

Ezin, beraz, lehen mailako iturri gehiegirik aurkitzeko itxaropenik izan. Bigarren eskukoekin ase behar, bada, maiz asko.

Eranskinean kotejatzera goazen *Philosophia moral* izeneko obra *bitartekaritza* horren beste erakusgarri bat litzateke, bertatik zuzen jasotako eta behar bezala euskaratutako hainbat eta hainbat lerroalde baitu Axularrenak. Eta jatorrizkoaren erreferentziarik eman gabe, gainera, hots, beste horiek testu-garraiatze hutsa besterik egin ez zutela argudiaturik edo, “intertestualitateaz” bidegabeki baliatuz¹⁶. Ohikoa zen bezala, non-bait.

3.- Torresen iturbegia garrantzizkoa da, alde batetik, Axularren irakurketen saila finkatzeko beste urrats bat delako¹⁷, baina, batik bat, erantsiko genuke jarraian, urdazubiarraren lan egiteko eskema zenbait sala-

---

[14] *Gerotik* hartutako pasarteak emateko erabilitako transkribapena Josu Lavinek egina da (ikus bibliografian).

[15] Bizimodu bertutetsua lortu ahal izateko prestatuak ziren aszetika arloko obra guztiak sartuko lirateke definizio horren barnean.

[16] Axularrek ez du, ez, horrelakoen izenik ez libururik aipatzen. Torresenarekin batera, Luis Granadakoaren kasua izan daiteke nabarmenena; orain arte dakigunaren arabera, noski.

[17] Bestetara ezin heda badaiteke ere, kezka interesgarria sortzen du Axularrek Torresen liburu hau eskuratzeko izan zuen bideak. Alegia, behin Espainia aldeko ikasketategonaldia 1595ean amaituta, ez dakigu urdazubiarrak 1597an edo hurrengoren batean Salamankara egindako bidaiaren baten -puntuala? luzea? inoiz apuntatu izan den doktore-titulazioa prestatzekoa?- albistea iradokitzen ote duen horrek, Donibane Lohizunen edo Saran bizitzen egotean nekez izan baitzezakeen Espainia aldean argitaratutako obren berri. Baina ezin bazter daiteke bestelako hipotesirik ere: inguru haietatik etorritako lagunen baten opari gertatzea liburu, Iruña aldera egindako joan-etorri baten fruitu izatea...

tzen dituelako eta, hori dela bide, haren jolas erretorikoa sakonago eza-
gutzeko baliagarria delako.

Inorentzat ez da sekretu latzik urratuko garbi adierazten badugu
predikatzaileen artean egungo “moztu-erantsi” erako sistema erabili
ohi zela XVII. mendean eta geroago ere, *inventio* atalean lehenik, eta
testuak berak eraikitzerakoan, bigarrenik.

Eta Axular ez zen hartan salbuespen izan, oso testu-egokitzaille tre-
bea baizik. Izan ere, erraztasun handiz egokitu zitzakeen iturri batetik
hartutako pasarteak, desberdin bilakatuz, arras desberdin batzuetan; hi-
potestua –barka ironia-punttua– hipertestu bihurtuz, azken finean.

Eta hori guztia, berezko senak bainoago, predikatzaile-lanbideak
emandako trebezia eta erraztasunari esker, nonbait, eta bereziki Sala-
mankan –non, bestela?– ikasitakoek eskainitako teknikei esker.

Kontu jakina da hiri ospetsuan igarotako hiruzpalau ikasturteetan
sistematikoki ikasten zutela apaizgo-bidea hartzera zihoazenez pasto-
raltzarako ezinbesteko zuten predikaziorako *erretorika*. Erretorika ekle-
siastikoa, hain zuzen.

Luis Granadakoak garatua utzi zuenaren bidetik eskuarki, baina
bestelako trataturik ere baztertu gabe¹⁸, Salamankako ikasgeletan aritu-
takoek ongi erakusten zuten predikazioetan eta haren ildoan burututa-
ko “debozizko liburu”-etan noraino zekarten ikasgaia aprobeztatua.

Horietako bat izan zen Axular ere, denbora laburrean jaso baitzuen,
agidanez, predikatzaile bikainaren ospea (ikus Salaberri 1997, 106-107).
Ia mende erdia igaro beharko zen, ordea, nolako idazlea zen erakutsi
zezan¹⁹.

[18] Granadakoaren *Rhetorica ecclesiasticaz* gainera, garaiko *Rhetorica* ospetsu eta erabilie-
nen artean, Agustin Valerionen *Rhetorica ecclesiastica* (Roma, 1576), Diego Lizarrakoa-
ren *Modus concionandi* (Salamanka, 1576) eta Tomas Trujilloaren *Thesauri concionato-
rum libri septem* (Bartzelona, 1579) aurkitzen dira. Erantsi dezagun bidenabar azterke-
ta lasaia mereziko lukeela azken honen obrak ere, eta ez bakarrik Xabierreko
Frantziskoren iloba izatean, Axularrek izan ziezaiokeen atxikimendu bereziagatik,
eta bai, ordea, haren aholkuak (bizio arruntenen aurka predikatzea, obra onen al-
deko sermoia –zeinak inplizituki protestanteen aurkako inpugnazioa baitakar–, di-
gresioak egiteko era, Testamentu Zaharreko pasarteak erabiltzean *per modum simili-
tudinis* aritzekoa, etab.) aski ongi beteak agertzen direlako urdazubiarraren idazla-
nean.

[19] Lerrootan barrera argi ulertarazten den hipotesia bada ere, gogora dezagun Axula-

4.- Salamankan eta hura bezalako unibertsitate penintsular entzutetsuetan irakasten ziren eliz erretorikako teknika haien ezagutza zehatza izan lezake irakurleak gorago aipatu dugun Terrones del Cañoren *Instrucción de Predicadores* (1617) delakoaren orrialdeak irekiz gero.

“Eskuar” hartan aurki daiteke, nahi izanez gero, urdazubiarraren jokamolde erretorikoa aztertzeke eta ulertzeke erreferentzia aproposa. Zeren eta Axularren ikaskide izan ez bazen ere, zinez baieztatu daiteke tradizio beretik edanak zirela biak, bai Torresek eta bai Axularrek, biek ikasi baitzuten –batak lehenago, geroago besteak– Salamankako ikasgiletan (Olmedo 1960, 10).

Luze joko luke hemen erretorika horren alderdi nagusi guztiez jarduteak, baina Axularri dagokionagatik, *inventio* eta *dispositio* ataletan laburbiltzen ditu Terrones del Cañok gure idazleak daraman norabide orokorraren ildoak, bigarren eta hirugarren tratatuetan, hurrenez hurren.

*Inventio*az den bezainbatean²⁰, esaterako, aski era zorrotzean azaltzen du autoreak nola bilatu, hautatu eta finkatu beharko litzatekeen predikatu edo, Axularrenari gagozkiola, idatziz landu nahi den gaia.

Hartan lar luzatu gabe ere, *Geron* esanguratsuak diren hiruzpalau gomendio ekarri nahi genituzke hona adibide gisara, urdazubiarraren testu-irizpideen ispilu baitirudite oro har.

Sermoiak eta liburu aszetikoei gaiak tratatzeko orduan izan behar omen zituzten ezaugarriak adieraztetik dator, lehen-lehenik, *Geron* kontzepzioarekin ere hertsiki loturik dagoen aholkua:

[...] *todo el sermón* [liburu guztia, esango genuke hemen] o la mayor parte dél sea de cosas morales, quiero decir *provechosas para las costumbres, reprehendiendo vicios, aconsejando y persuadiendo virtudes, convidando al cielo, afeando pecados, amenazando con muerte e infierno, convenciendo los entendimientos con buenas y*

---

rreren lan aszetikoaren idazte-prozesua bete-betean oinarritzen dela predikaziorako erabili ohi ziren irizpide erretoriko beretan.

[20] Ez dugu hona ekarriko *dispositio*ari dagokion parte, materiaren antolamenduaz eta atalen egituraketaz diharduen kapitulu hau ez baitago zuzenki lotua eskuartearen dugunaren hariarekin.

eficaces razones de que van errados y perdidos, al fin: persuadir lo que Dios manda [...] (1617: 1960, 63; gurea da letrakera etzana).

Ildo berean, eta teologiarekin eta dotrina eklesiastikoarekin arazorik gerta ez zedin, Terronesek argi azpimarratua utzi zuen arau orokorra, Axularrek zuzen segitu zuena, hots,

[...] no se meta en [...] materias delgadas y especulativas de Teología (*idem*, 58).

Zeren eta, horrela jokatzeko arrazoi teologiko nagusiez gainera, Gero bezalako obren izaera aszetikoak berak ere eskatzen zien autoreei irakurle xumeak nekez uler zitzakeen sakontasun teologikoetan ez murgiltzea.

Predikatze gaiari edota testu-egokitasunari zegokionez, interesgarriak dira halaber josulagunaren beste hainbat gomendio, Axularren liburuan erruz erabilita aurki daitezkeenak. Haietako bat, aurrekoen logika berarekin loturik lihoakeen irizpide praktikoa hau:

[...] en esto de dar reprehensiones es menester mirar que sean a propósito de las costumbres y vicios del auditorio (*idem*, 67).

Tokian tokikoak, beraz, aintzakotzat beti.

Eta berdin hizkuntzari zegokionez: nekez ahantzi zezakeen Terronesek predikazio-hizkuntzari buruzko abisua, elizgizonen artean praktika normala izateagatik errepikatu beharrik ez zeukana (hots, mezua transmititzea lortuko bazen, predikatzaileen mintzoa –linguistikoki zein estilistikoki– hartzaileek ulertzeko modukoa behar zela zioena), baina inorenetik mailegatutakoak emateko era nabarmendu nahi izan zuen isturgitarrak: “[...] no traiga griegos ni hebreos, sino su romance y latín”²¹ (*idem*, 58).

Jakina, aholkuen literalitatea gorabehera, Axularrek argi zuen zein zen predikaziorako behar zuen “erromantzea”. Eta harekin eta latina-

---

[21] Latina, berdin Terronesen kasuan zein Axularrenean eta gainerakoetan, aipamen larriak (biblikoak, Elizakoak, santu eta doktoreen hitzak, etab.) eskaintzeko hizkuntza jaso zen. Eta pasarte haiek ere ulertuak izan zitezten, ohiko bilakatu zen hartzaileen hizkuntzetara itzultzea (Axularren jokamoldea) edota esanahia parafra-sien bitartez aurkeztea (Torresek oso maiz darabilen bidea).

rekin jokatu zuen *Gerotik zehar*, mailegatutako guztiak bi horietara mol-datuz eta mugatuz.

Prezeptiba erretoriko gisako hartan bada, haatik, urdazubiarrak *inventiorako* erabili zituen testuen –inoren testuak zirenen– identifikazioa egiten eta hartarako erakutsi jokamoldea ulertzen lagun lezakeen bestelakorik ere. Zeren eta hartan ere badirudi ez zebilela Axular garaiko azturretatik at.

Baina azturak aztura, bitxi egiten da garaiko idazle eta aholkuemaile haiek besterenaz baliatzera iristeko zerabilten hizkera:

podemos hurtar de los libros de autores profanos quanto bueno halláremos en ellos (Terrones 1617: 1960, 81; gurea da letra etzana).

Terrones del Cañok aholkatzen zuen bidetik abiatua, bada, gure idazlea. Eta gainerako garaikideetan gertatu bezala, ez zegoen haietan ere inoren testu-garraiitze eta bereganatzearekin arazorik, beranduago plagiotzat hartu bazen ere mailegatutakoen jatorria-eta ez aipatzea.

Areago: inoren sermoiak ere har zitzatela aholkatzen zien Terronesek predikariei, egiletza-aitorretako azalkeiatan aritzea baino garrantzi gehiagokoa baitzen predikariei zegokien eginkizuna behar bezala betetzea:

[...] el predicador [...] debe arrimarse a los buenos predicadores enseñándose, a par de ellos, a *buscar en los libros las cosas buenas y elegirlas*. Y esto no lo ha de aprender por reglas, sino por imitación (*idem*, 56; gureak dira letra etzanak).

Digo, pues, que el que no tuviere donde elegir, *tome buenos sermones ajenos, decórelos muy bien de memoria, envístalos y hágalos suyos y dígalos como tales* (*idem*, 57; gureak dira letra etzanak).

Nolanahi ere den, jokamolde “bereganatzaile” hori onartua eta aholkatua bazen sermoi osoekin, nekez izan zezaketen predikari eta idazleek erreparorik maila apalagokoak ziren atalkako “ebaste”-ekin, berdin *ex sacris* zirenekin zein profanoekin, nahiz eta azken haiek prebentzio gehiagorekin hartu behar baitziren²²,

---

[22] Eta prebentzio eta kontu gehiagoz oraindik, poeten bertsoak erabiltzean, haien egi-leen aipamena: “Sobre todo advierto que nunca se ha de citar el autor del verso, a lo

Porque, o la humanidad es verdadera o falsa. Si es verdadera, como historia natural, propiedades de piedras, ríos, hierbas, animales, etc., o historia política, como las que escribieron Polibio, Metástenes, Tito Livio, Curcio y otros, destas cosas tales puédense traer cuatro, seis u ocho puntos en un sermón, y lo mesmo digo de dichos de filósofos, como Aristóteles, Plutarco, Sócrates, Diógenes y Séneca; aunque de Séneca –zehazten du Terronesek Axularren jokamoldea islatuko balu bezala²³– nunca sobra nada, ni he leído autor que con menos palabras dixese mayores sentencias, y que más aprieten y tapen la boca a un entendimiento (*idem*, 85-86).

Erantsi beharrik ez dago planteamendu horren gauzatzea Eranskinera ekarritako testu-alderaketan atzematen dela hobekienik; agerigerian geratzen da han noraino iritsi ziren Axularrek bere buruari zilegizko bilakaturiko mailegatze-garraiatazeak.

5.- Juan de Torresen *Philosophia moral de príncipes* liburuarekin burututako testu-erkaketa bakarrik aintzat hartuta²⁴ –Geron islatzen diren gaine-rako bitartekariak gabe, esan nahi baita–, honako puntu hauek nabarmen litezke Axularrek hartu zuen jokamolde zehatzaren kariaz:

a) Agerikoa da, oro har, Axularrek ez zituela Geron zehar aipatu zituen obra guzti-guztiak eskura eduki. Eta uste izatekoa da, leherrenak egin gabe, hiruzpalau dozena autoreren liburuak besterik ez zuela

---

menos Ovidio, Marcial [...] y otros así que trataron materias vanas y lascivas. Bastará decir «allá vuestro poeta», o «el otro en sus devaneos»; aunque, si fuesen Virgilio, Homero, Horacio, podríanse nombrar con algún encogimento y un poco de desdén [...]» (Terrones 1617:1960, 87). Ildo horretan, Ovidioren aipuak, esaterako, sei aldiz dakartza Axularrek, hirutan autorea testuan ongi identifikaturik, bitan testua norena den zehaztu gabe (alboko erreferentzian bai, ordea, izenaren laburdura: “Ouid.”) eta beste behin Terronesen gogoko estalkia erabiliz: “materia hunetako pilotu on batek dioen bezala” (Axular 1643, 350). Esan beharrik ez da, besteak ez bezala, azken hau dela aipurik gordinena, hots, “*illa est casta, quam nemo rogavit*” delakoa (anekdota bezala, alboko erreferentziako izenburua ere desitxuratua da, “EI.2” ematen baita “A[mores]”-en ordez).

[23] Geron Seneka da autore jentilen artean aipatuena, hogeita hamar bider baino gehiagotan agertzen baita erabilia edo erreferentziatua. Ondoren Plutarco dator, 18 aldiz aipatua. Diogenes Laertzio gero (8 bat aldiz) eta Aristoteles (sei aldiz).

[24] Exhaustibo izateko xederik izan ez duena, bidenabar esateko, eta Bilbaok identifikatutako lerroaldeak ere tartekatuturik dakartzana.

izango inguruan, elizkide euskaldunenak, Leizarragarenak, Granadako Luisenak eta Biblia bera barne harturik²⁵. Ez bide du bestelakorik adierazten, *Geroren* lehen orrialdean, Axularrek liburua apailatzeko erabili zuen bibliografi erreferentziez mintzo den gaztiguak: “Eskritura Saindutik, Elizako Doktoretarik eta liburu debozinozkoetarik Axular Sarako errotoarak bildua”.

- b) Eskuarki, erraz asko atera zitekeen obra haietako batzuetatik sermoi arrunt baterako edo pretentsio berezirik ez zuen aszetika-libururen bat ehuntzen hasteko behar zen guztia: ideia nagusiak eta haien garapen funtsezkoena, erreferentzia biblikoak, etsenpluak, adibideak, aipamenak (teologo, kontzilio, elizburu eta besterenak), filosofiaren eta natur zientzien lekukotasuna... Gogora bedi, beraz, ez dela nahitaez lehen eskuko izan behar “Eskritura Saindutik” eta “Elizako Doktoretarik” jaso omen zuen lekukotasuna bera ere, albotiko erreferentziek besterik adierazi arren, “liburu debozinozkoetarik” hartua baitzitekeen hotz eta motz.
- d) Axularrek ez du zehazten zein ziren iturri edo makulu gisara erabili zituen deboziziozko liburu haiek. Egia da tradizio kristauan ohikoa izan dela obra larrietatik hartutakoak zegozkien erreferentziekin ematea. Izan ere, egiletza hutsak aitortzea baino gehiago, behar bezalako larritasun-maila, autoritatea eta bermea zekarzkioten testu berriari autore handienek (Hiponakoak, Akinateak, Senekak, Plutarkok...) idatzitakoek. Ez zen hura, beraz, handinahiak edota erudizio-gogoak bideratutako jokaera, eta bai, berriz, argudiaketan erabilitako materiala arlo erlijiosoan ortodoxoa, egiazkoa –eta ez autoreak asmatua– eta aintzakotzat hartu beharrekoa zela adierazteko premia. Alabaina, “bigarren mailako testuak” (aszetikoak eta doktrinalak, oro har), inoiz ez dira aipaturiko tradizioan aintzat hartuak izan, eta, ondorioz, ezkutaturik bezala geratu dira sarri eta maiz. Tradizio horrekin bat eginez jokatzeko du urdazubiarrak.
- e) Zehaztasunik ez eman arren, argi bezain aratz azaldu da testu-alderaketan Axularrek Torresen obra izan zuela lan-mahaian berea atontzean. Eta, begien aurrean izateaz aparte, erabili ere egin zuen –erruz erabili, gainera– apunte literalak eta ohar multzoak bere lanerako ateratzeko, beste inon baino nabarmenago utzirik autore

---

[25] Ikus, Materrari eta Leizarragari dagokienez, Salaberri 2000b; Granadakoarena, ordea, honako hauetan: Salaberri 1999b eta 2001.

klasikoen lekukotasunaz baliatzeko iturri nagusitzat hartu zuela gaztelaniazko edizio hura. Baliabide horren bitartez, *silva* edo *collecatanea* izenekoetara hurbiltzeko premiatik aske geratu zen hein handi batean urdazubiarra, bertako latinetara jo ere gabe mundu klasikotik hartu zitzakeenak ondo antolaturik eta jariotasunez narraturik aurkitu baitzituen Andujarrekoarenean.

- f) Axularrek harrobi hartatik eskuratu eta erabili zituen pasarte adierazgarrienen artean, bereziki azpimarragarriak dira esparru teologikotik kanpoko aipu historikoak, eta haien barnean, esan bezala, literatura klasikoari dagozkionak. Zehatzago adierazita, eta testuen arteko konfrontazio xumera mugatuz, Bibliakoak ez diren berrogeita hamar bat erreferentzia (klasikoak eta autore kristauenak direnak, alegia) jasoak ditu Axularrek Torresen liburu horretatik²⁶, akats eta guztiz, sarri askotan. Bestela esan: ziur samarra da berrogeita hamar liburu horiek ez zirela urdazubiarraren lan-apalategian aurkitzen²⁷.
- g) *Exempla* arlokoak izan ziren, eskuarki, Axularrek Torresenetik baliatutako atalik garrantzizkoenak. Jakina, tartean landutako beste atal batzuetan ere agertzen da Torresen eragina, baina ez aipatutako horietan bezainbeste. Istorio luzeak batzuk (Zaleuko, Kotis, Semiramis, Sesostris), laburragoak bestetzuk (Pisistrato, Ziro, Teodosio, Herodes, Arkelao, Vespasiano, Neron, Zesar-Mezenas, Lais-Demostenes...) eta ohar puntual diruditenak azkenak (Antigono, Likurgo, Lisimako, Demonakte, Solon, Arkita Tarentino, Klimas, Lenilla, Kati-lina, Henrike VIII.a...), guztiek osatu zuten Axularrek kapitulu zenbaitetan margotu nahi izan zuen panorama aszetiko-morala. Torresena eskuetan, bada, nekez aurki zezakeen Axularrek bere libururako istorio horien guztien berri izateko iturri hoberik; hoberik eta ekonomikoagorik, hain zuzen, dozenaka titulutan “aurreztu-

[26] Gogoan har bedi Axularrek *Gerora* daramatzen hirurogeita hamar autoreetatik (handiagoa da, noski, urdazubiarrak aipatzen dizkien obren kopurua), hogeita hamar bat autore greziar eta erromatar klasikoak direna. Hiru bat dozena dira, bestalde, Axularrek IV. mendetik aurrerako idazle jentil eta erlijiosoen artean aipatzen dituenak, tartean Agustin Hiponakoa (ia 90 bat aldiz aipatua), Joan Krisostomo (55 bat aldiz ekarria), Tomas Akinokoa (ia 40 aldiz testuratua) eta beste daudelarik.

[27] Erkatutako orrialde horien laburrean, beste hogeita hamar bat erreferentzia gehiago azaltzen dira, Axularrek, arrazoi desberdinak medio (bigarren mailako autoreak, ezezagun[ago]ak, orrialde-bazterrak ez astuntzeko nahia...), Torresenetik berera eraman ez zituenak.

- rik” –eta are, haietan kontsultatzeko premiarik gabe– geratu baitzitaion liburuan erreferentziaturiko obren kopurua.
- h) Testuratzeko orduan, euskarara igaro zituen urdazubiarrak begien aurrean izandako gatzelaniazkoak, itzulpen hertsia samarrak egin zituelarik lerroalde gehienetan. Eta inoizka punturen batean edo bestean Terrones del Caño bezalako erretorika-teorizatzaileek besterik aholkatzen bazuten ere, Axularrek berdintsu gorde zituen erdarazko erredakzioan agertutako hainbat pasarte²⁸.
- i) Torresenetik jasotakoak erabiltzeko eraz –eta hemen datza aurreko testu-erkaketetatik ere isuritako daturik interesgarriena–, *Geroren* hainbat atal edo kapitulu eraikitze baliatu zituela esan behar da, eta ez soil mezua modu pedagogikoagoan azaltzeko edota erudizioz ziprztintzeko. Testu-parekatzearen azaleko begiratu batez atzeman daitekeen moduan, Torresengandik jasotako atal solteok kapitulu ia osoak izatera iristeraino artikulatu ziren zenbaitetan *Geroren* barnean. Argi asko azaltzen da hori gure klasikoaren 31, 32, 33, 40, 41, 43 eta 44. kapituluetan²⁹. “Haragiaren bekatua”-ren ingurukoak dira zazpiak, kapitulurik mundanoenak alegia, eta Axularren *inventioaz* jabetzeko kapitulurik iradokitzaileenak oro har, oso era bizi eta txairoan burutuak agertzen baitira bertan *jentilen* adibideen uztarketak.
- j) Esan bezala, garraiatutako material horiek ezin hobeto erakusten bide dute Axularrek erabilitako aipamen mordoxka ez zela lehen eskuko liburuen irakurketetatik jasoia izan. Eta hortaz, ez zuela Axularrek liburu horiek bere lantegian izateko premiarik izan. Testu-konfrontaziotik isuritako datuon arabera, bada, aski murrizturik izango genuke Axularrek irakurri eta erabili uste zuen liburu-zerrenda. Hori horrela, argi legoke orduan klasikoen transmisioa arras mediatiza-

[28] Hau da, esaterako, autorearen inplikazioari eta, ondorioz, lehen pertsonaren erabilerari buruz Terronesek zioena: “[...] el predicador nunca ha de tratar de primera persona” (1617:1960, 80; gurea da letra etzana). Axular, ordea, Torresen ildotik abiatu zen harenak euskaratzean. Adibidez, haren “No se yo como llevo el Rey al principio aquel mandato” (Torres 605; gurea da letra etzana) esaldia arazo bilakatu gabe eman zuen euskaraz: “Eta *nik* *eztakit* nola hartu zuen Erregek egitekoa” (Axular 345; gurea da letrakera etzana).

[29] Ohar bekio, bidenabar, nola kapitulu horietako batzuetan ere ez zuen Axularrek ongiegi gorde Terronesen aholkua, hots, “[...] es cosa muy reprobada por los santos y autores graves, llenar los sermones de humanidades, dejándolos ayunos de Escritura y santos” (1617:1960, 81).

tua, atomizatua eta istoriotxotan hautsia iritsi dela gure literatura larrienaren esparrura³⁰. Eta betiere, moral eta planteamendu tren-toarren eskakizunei makurtua.

k)Horrek guztiak, noski, beste perspektiba batean jarriko gintuzke literatura klasikoak gurean izan (ez?) zituen transmisio, harrera eta erabilerak aztertzeke unean, kultura humanista-errenazentistak aldarrikatu ez bezala, klasiko greziar eta erromatarrak adabaki gisara baino ez zirela jasoak izan isla bailezakete azaleratutako “bidezidor” horiek. Eta ez lirudike, ondorengo ikerketetarako hipotesi gisara bada ere, gure Urre-Aroko gainerako literaturak obra klasikoetz izandako errezepzioaren ikuspegi hau ezertan arin litekeenik, ez eta -susmo hutsa baizik ez da- beste ondoriotara eraman gintzaketenik ere Tartasek eta bestek utzitako aztarnek.

Hala izan bide zen, eta izandakoak, nonbait, ez du aldatzerik.

Aramaio, 2016-10-20

Bibliografia

- Axular, P., 1643, *Gero*, Bordele (J. Lavin-en bertsoia: <http://klasikoak.armiarmia.eus/idazlanak/A/AxularGero.htm>).
- Bilbao, G., 2014, “Obras de referencia latinas y otras fuentes en el *Gero* (1643) de Axular”, in Iñigo Arzalluz (koord.): *Estudios de filología e historia en honor del profesor Vitalino Valcárcel*, 1. lib., Bilbo, 151-168.
- Galiano Puy, R., 2003, “Biografía del doctor don Francisco Terrones del Caño, predicador real y obispo que fue de Tuy y de León”, *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses* 183, 207-255.
- Granada, L., 1556, *Guía de pecadores*, Lisboa.
- Infantes, V., 1997, “Las ausencias en los inventarios de libros y de bibliotecas”, *Bulletin Hispanique* 99, 1, 281-292.

[30] Barkagarriagoa, bada, Etxeberri Sarakoaren bekatua, irakasle izandakoak egindakoaren ildo beretik burutua izan baitzen (ikus Salaberri 2002).

- Lopez Poza, S., 2010, "La poesía en bibliotecas particulares notables del siglo XVII", in B. Lopez Bueno (koord.): *El canon poético en el siglo XVII. IX Encuentro internacional sobre poesía del Siglo de Oro (24-26.11.2008)*, Sevilla.
- Olmedo, F. G., 1960, "Prólogo", in Terrones del Caño 1617:1960, IX-CLVI.
- Pedraza Gracia, M.J., 1999, "Lector, lecturas, bibliotecas...: el inventario como fuente para su investigación histórica", *Anales de Documentación* 2, 137-158.
- Salaberri, P., 1997, *Axularren prosa erretorikaren argitan*, Bilbo.
- , 1998, "Aipamen klasikoak Axularren Gero liburuan", *Euskera* 43-1, 231-252.
- , 1999a, "Axularren aipamen bibliko-erlijioez zer bait", *Euskera* 44-1, 615-635.
- , 1999b, "Testu-menpekotasuna Axularren obran" *FLV* 80, 33-57.
- , 2000a, "Erreferentzia biblikoak Geron", *Euskera* 43-3, 1113-1124.
- , 2000b, "Axularren testu-zorrak", *FLV* 84, 193-209
- , 2001, "Gai-harilkatzea eta testu-kidetasunak Geron", *FLV* 87, 257-306.
- , 2002, "Etxeberri Sarakoaren «Escual-herrico gazteriar» eta kultura klasikoaren transmisioa", *FLV* 90, 307-322.
- , 2005, "Axular Jekyll, Axular Hyde", in P. Etxeberria & H. Knörr (komp.): *Nerekin yaio nun. Txillardegiri omenaldia*, Bilbo, 413-430.
- , (prentsan), "Bi hitz gehiago Geron azaltzen diren aipamenez".
- Terrones del Caño, F., 1617:1960, *Instrucción de predicadores*, Madril.
- Torres, J., 1596, *Philosophía moral de príncipes*, Burgos.
- Urkixo, J., 1912, *Una fuente del Guero (Axular imitador de Fr. Luis de Granada)*, Donibane Lohizune.
- , (argitaragabea), "Las citas del Guero" eskuizkribua, Urkixo Funtza, 8.022 zkia.
- Villasante, L., 1962, "El Guero ¿es obra original?", *Euskera* 7, 5-28.
- , 1972, *Axular: Mendea, Gizona, Liburua*, Oñati.

ERANSKINA

TESTU-ERKAKETA

AXULAR (1643) - TORRES (1596³¹)

GAZTIGUA

Antzak eta kideasunak direla eta, *Geron* agertzen diren latinezko aipuetan bada edozein *silva* edo *collectaneat*atik ateratakoa izan daitekeenik eta bada, halaber, Torresenetik garraiatzearen fruitu garbia eta ziurra dirudienik ere. Azken hauek, eskuarki, aurretik eta ondotik jasotako lerroaldean testuinguru berean daude, erreferentziak emateko laburdurak berdintsuak dituzte eta, aldi berean, akatsak ere berberak. Horixe da, adibidez, Zizeronen ondoko aipamen ezagunaren kasua:

Zizeronek dioen bezala: *Nunquam iratus mediocritatem illas tenebit quae est inter nimium et parum* (Cicero li. 1 *Offic.*). (Axular 299)

Nunquam enim iratus (dize Tullio) *qui accedit ad penam. mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum* (Cicero lib. 1 *Offic.*). (Torres 343)

Horrelakoak, esan beharrik ez da, zuzen ekarri dira Eranskinera.

Beste batzuk, aldiz, modu sakabanatuan agertzen dira *Geron* eta, nahiz eta Torresenean ere azaldu, “aurreko eta ondoko lerroaldean testuinguru”-ren baldintza betetzen ez dutenez, ez dira testu-alderaketan jaso. Hori gertatzen zaio, esaterako, ondoko aipuari:

---

[31] Geroago Torresen liburuak edizio zuzendu eta emendaturik ezagutu bazuen ere, eskura izan dugun lehenaz baino ez gara lan honetarako baliatu. Gerta daiteke, beraz, berriagoa izatea Axularrek erabilitako edizioa eta, ondorioz, *Geroratutako* parrarteak ere zertxobait desberdin.

Ocia si tollas periere Cupidinis arcus (Ovid. lib 1. de remed. Amor.).
(Torres 791)

Eta badio Ovidiok ere: *Otia si tollas, periere Cupidinis arcus* (Ovid.
lib. 2 de remed. Amoris). (Axular 379)

Erreferentziak emateko erak, egia da, Torresenetik jasoak izan direla adieraz lezake, baina, edozein modutan ere, ez dira jasoko Eranski-
nean, lerro hauen luze-zabalerek ez baitute eskaintzen horrelako aipamen
solte guztiak konfrontatzeak eskatuko lituzkeen denbora eta arretarako tarterik. Aipamen hutsa gaitzen duten pasarteei baino ez zaie lehentasunik emango hurrengo orrialdeetan, hortaz.

1. KAP.

Pisistrato Atenasko tirano gaixto hark ikhusi zuenean plaza gutzia iende alferrez bethea, eta hetarik anhitz malizia eta pensu gaixto sor zitekeiela, deitu zituen guztiak beregana. (Aelianus, lib. 5, variis histor.). Eta aitzinerat alfer egoiteko desenkusarik etzutentzat, eman zerauen mando, zamari, idi, hazi, diru, finean traillaatzeko behar zuten guztia. Eta gero igorri zituen lanera eta trailla, iduriturik ezen halatan etzutela kalterik eginen, maliziarik pensatuko, eta ez herririk nahasiko. **(Axular 27)**

Izan zutenean Erromatarrek, desiratzen zuten abantaila eta garaitia Kartagotarren gainean, sarthu ziren konseilluan Erromatarrek, ea zer eginen zuten Kartagoko hiri hartaz (Vide Augustus, lib. de civitate Dei, cap. 30 tom. 5). Eta Katonek (prinzipalenetarik bat baitzen) erran zuen guztiak desegin, plaundu eta lurrarekin berdindu behar zuela, zeren bere gerla guztiak eta egitekoak hiri hartarik sortzen zeiztela, eta hura deseginez gero, bakean eta soseguan iarriko zirela. Baiña Szipion kapitain famatu hark ethorkizunari hobeki behaturik, erran zuen: etzutela neholatan ere hiria desegin behar. Zeren baldin desegiten bazuten, gerla bat iraungi ustean, bertze handiago bat pitztuko zutela. Zeren berehala iendea, alferkeriari, ian-edanari, erran-

De la mesma industria uso Pisistrato, el qual en tomando posesion del reyno, luego puso los ojos en atajar platicas de hombres valdios, porque de otra manera, no se tenia por seguro en aquel estado: para esto se salia a la plaza, y en viendo algunos pasearse de valde, los llamava, y [...] asi a uno dezia: si no tienes bueyes para labrar la tierra, ve y toma de los mios, y trabaja para comer: a otro dezia: si te falta trigo para sembrar [...] toma lo que quisieres, y no vivas tan holgazan: todo lo qual hazia, dize Eliano: *Veritas en horum ocium insidias aliquas pareret* (Aelian. De varia hist. li. 9). (Torres 793-794)

Gran contienda hubo en el Senado [...] sobre si convenia assolar del todo a Carthago competidora de su potencia o no (S. Aug. li. .1 de civit. c. 30), el voto de Porcio Caton [...] era que se echase de una vez este negocio a una parte, pareciendole que era cosa insufferible andar toda la vida con el sobresalto de la guerra, y oyendo nuevas temerosas de sus enemigos. Lo contrario defendia Scipion Nasica, juzgando por mas conveniete traer una guerra lenta que sierviese de exercicio y ocupacion al pueblo (Lucius Flor. lib. 2. cap. 15), que no concluyr de una vez con todo, pues se devia presumir, que en faltando quien los truxesse alertos y pensativos de las armas, luego se destruyrian con vicios y regalos [...] pero al fin prevalecio, escribe Plinio (Plin. Nat. Hist. lib. 15. c. 18), el voto de Caton [...] mandaron por

merranei, eta aisiak dekhazkeien gaixtakeria suerte guztiei emanen zeiel. Eta handik nahastekak, diferentziak, guduak, hauziak, etsaigoak, eta Kartagotarrekikoa baiño gerla perilosagoa, bere arthean sorthuko zeiel. Eta hala gerthatu zen. Zeren Szipionen konseillua utzirik, hartu zuten Katonena, desegin zuten Kartagoko hiria, iarri ziren bere ustez bakean. Baiña Szipionek erran zarauen bezala, fite berak, eta Erromako hiria ere, behehitu eta erori ziren. (Axular 30-31)

16. KAP.

ERREMUSINA EGITEAZ ETA HANDIK SORTZEN DEN PROBE-TXUAZ (Axular 219)

Bonifazio martira denbora batez ibili zen emazte eder, noble, aberats batekin galdua, eta haragizko bekhatuan barrena sarthua. Eta bazuen Bonifazio hark bertzerik ere anhitz bekhatu: edale zen, iokari zen, arnegari zen, halakoak ohi diren bezala. Gauza bat zuen ona. Bihotz-bera zen, erremusinalari zen. Alde batetik bekhatu anhitz egiten bazuen, bertzetik probeak laboratzen zituen. Eta halatan bera ere Iainkoak laboratu zuen, bihotzean utkitu zuen, inspirazino saindu batzuk, gogoeta on batzuk eman zerautzan. Eta gero hekin batean konbertitu zen, aitzinerat obra onetan enplegatutako zen, eta azkenean martir hiltzen. (Axular 221-222)

decreto publico, que aquella ciudad se arruynasse sin dexar en ella la piedra sobre piedra: como lo ordenaron se cumplio, pero como les avia pronosticado Cipion, les sucedio (Torres 791-792)

CAPITULO XIII. *Que la limosna ayuda mucho para la conservacion de la Castidad, y para salir el vicio contrario a ella* (Torres 794)

Mal trato avia tenido Bonifacio con una señora illustre [...] pasaron muchos años en su torpeza. No solo coxeaba Bonifacio deste pie, sino que como un vicio luego llama otros de su camarada: tambien era gloton, bevedor, parlero, desordenado, amigo de la vida ancha, con otros anexos a personas semejantes: solo tuvo una cosa (dize Metaphrastes) muy de alabar (Simon Metaphrast. in eius vita. to. 7. li pomani), y que suele ser remedio grande para los que se dexan llevar de sus apetitos, y es: que en medio de sus pecados y desconciertos, era muy limosnero, muy charitativo, y grandemente inclinado a hazer bien, y ayudar a todos los necesitados [...] Este fue el resguardo de su mal exemplo, para no acabar como merecia [...] (Torres 797)

21. KAP.

Hala Kotys Traziako errege hark ere, ikhusirik, gauza hunetan flako zela (Carolus Stephanus, verbo Cotys), berehala lehenbiziko okhasinoan, kolera burura igaiten eta nabusitzen zeikala, pairurik batere etzuela, sentikorregi zela: eta bere baitan aitzinetik, pazientzia izaitera, deliberatuagatik ere, berehala, lehenbiziko inkontruan, behaztopatzen zela, eta erortzen: enseiatu zen, ahal bezanbat koleraren okhasino guztietarik ihes egitera. Eta hala kontatzen du Plutarkok (Plutar. in Aphoteh.), ekharri zeraukatela egun batez errege Kotys hari present handi bat, baxera eder bat. Ordea hautskorra, lurrezkoa eta beirakizkoa.

Eta ekharri zeraukatenean, errezebitu zuela presenta ongi, eta bai eskerrak ere eman ekharlei eta igorlei. Baiña berehala ekharle heken beren aitzinean, berak bere eskuz guztiak zathitu eta porroskatu zituela, erraiten zuela: Badakit berdin, present eder haur, egun hautarik batez, ene zerbitzariak hauts lezaketela: eta ni naizenarekin eta neure kondizino errearekin, orduan sobera haserre nindekeiela. Eta neurri gabe, eta behar baiño gehiago zerbitzari hek gaztiga nitzakeiela. Bada dezadan aitzinetik erremedio iben, dezadan okhasinoa aparta, ditzadan orai neure eskuz diren guztiak, koleratu gabe, gero ez kole ratzeagatik, zati eta desegin. Eta hala erran bezala egin ere zuen, irriz zegoela guztiak bere eskuz desegin zituen. **(Axular 288-289)**

Conociendo este peligro tan manifiesto el Rey Cotys que fue señor de Thracia [...] viendo que muchas veces se le subía la colera, y enojado se arrojaba sin consideración a lo que primero le ofrecía su ira. Teniendo también experiencia de sí, que puesto en la ocasión aunque más propósitos viese hecho no sabía vencerse: acuerdo cortar el hilo a los peligros (Carol. Steph. verbo Cotys) [...]. Andava pues con tanto cuidado no le hiziese fuerte aquesta bestia, dize Plutarco (Plutar. in Moral. lib. Apophth. Regio.), que presentándole cierto día unos vasos muy ricos y bien labrados: primeramente los recibió con mucho agradecimiento de quien se los dava, y en poniéndolos en su recámara, los hizo pedaçon sin dexar ni uno en pie, diciendo: No quiero esperar que algún criado me maltrate, o quiebre alguno destes, por lo qual se me endiende la colera, y enojado castigue al malhechor con pas passion que justicia, y con menos razon que venganza. (Torres 350).

23. KAP.

KOLERAREN IRAUNGITZEKO HIRURGARREN ERREMEDIAO: EZ ORDUAN LEHIATZEA, KOLERA IRAGAN ARTEINO PAUSATZEA (Axular 298)

Hirurgarren erremedioa ez haserretzeko eta koleraren iraungitzeko edireiten dena da, Livio filosofoak bere diszipulu Teodosio enperadoreari eman zioena, erraiten zioela (Aurelius Victor, in vita Theod.): Badakit, Enperadore handia, zenbait aldiz, haserretuko eta koleran iarriko zarela. Bada ordukotzat eman nahi deratzut konseillu on bat. Hala zarenean, ez kexa, ez lehia, ez berehala abia, iguriki aphur bat: ez al baitzeneza deus egin, ez erran eta ez aitzina A.B.C. eta hei darraizten bertze letrak erran arteiño, edo hartako espatioa, bitartea eta denbora iragan arteiño, har al baitzeneza hainbertze asti eta pazientzia. (Axular 298)

Zizeronek dioen bezala: *Nunquam iratus mediocritatem illas tenebit quae est inter nimium et parum* (Cicero Li. 1 Offic.). (Axular 299)

Herodes izen hunetako lehenbiziko errege ientil hark, hil zuen Mariamnes bere emaztea koleran, ielosiaz, gogan behar batez, eta hain arinki, laburki eta lehiatuki, non munduak iakin zueneko egin baitzen kolpea (Ioseph. li. antiquit. Iudaicarum, cap. 9). Baiña gero kolera hotzturik eta hobeki informaturik, iakin zuenean egia, eta izan segurantza hoben gabe hil zuela,

CAPITULO XI. *De algunos remedios que valen contra la Ira, el primero de los cuales se dio al Emperador Theodosio*” (Torres 342)

Avisando el Phisosopho Livio a su discipulo el Emperador Theodosio que se guardase de la Ira, sino queria despeñarse muchas vezes [...], escribe el historiador Aurelio (Aurelius Victor in vita Theodosi.), que entre otros remedios le propuso el que se sigue. Mucho (dize) haria al caso, si tuviesses cuenta en el fervor de los enojos hazer alguna pausa, aunque pequeña, siquiera hasta contar el Alphabeto Griego [...] (Torres 342).

Nunquam enim iratus (dize Tullio) *qui accedit ad penam. mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum* (Cicero lib. 1 Offic.) (Torres 343).

Que Tigre huvo tan cruel den Hurcania como Herodes primero de este nombre, y Rey Gentil de los Iudios? este por temores vanos y falsas informaciones, mato a su muger llamada Mariamnes tan aceleradamente, que primero estava hecho, que se entendiese. Pero cometida esta maldad, dize Iosepho (Iosep. lib. 15, Anti. Iud. c. 9), que como se le destapasiono el coraçon, y vio

hain dolutu eta atsekabeztatu zen, eta ethorri zoratzeko pontura, non gero bere etxeko zokho guztietan, bere izenaz deitzen zuela, bere emaztearen bilha, oihuz baitzebillan: hartan bere leheneko erhokeriaren gaiñera bertze bat, are handiagoa, egiten zuela. (**Axular 300**)

Laudatzen da Arkhita Tarentino hura, zeren bere burua koleratua ezagaturik, erran baitzioen, bere lagun bati. *Caederem te nisi irascerer* (Lact., de ira, cap. 18)¹. (**Axular 301**)

(1) Beste “fitxa” bateko informazioarekin nahasirik ematen bide ditu Axularrek honako pasarte eta erreferentzia hauek ere. Izatez, *Caederem...* aipua Senekarena da (*De Ira*, 1. lib., 15. kap. 3. atala) eta, horrezaz gainera, Sokratesen ezpainetatik jasoa bailitzen ematen baita. Arkhita Tarentinoren erreferentzia, bai, Laktantziorenetik jasoa da (*De Ira Dei*, 18. kap.), baina haren hitzek lotura gehiago bide dute beheraxeago datorren “Zeha hintzaket...” delakoarekin: *Miserum te, quem iam verberibus necassem, nisi iratus essem*.

26. KAP.

Egun batez Arkelao Erregeari, karrikan iragaiten zela, aurthiki zioten zenbait ur burutik behera. Eta eztakigu ala ustekabea, ala berariaz. Baiña konpainañoak hasi ziren erraiten hura zela ausartzia handia, eta baldin gaztigitzen ezpazen, hurrenekoan gehiago eginen zutela. Ordea berehala Erregek berak sosega arazi zituen, erraiten zuela: *Non me respersit* (Plutan.

la obra que avia hecho con sus manos, lleno de dolor y arrepentimiento dava voces como un loco, buscandola por todos los rincones de su palacio, llamandola por su nombre, como si estuviera viva, acusando con esta segunda pasion, la rabia de la primera (Torres 347).

De Archita Tarentino escribe Tullio y sant Ambrosio (Cic. Tusc. 4; S. Amb., lib.1 de venef. c. 21) [...] con lo qual se le començaro a inchar las narizes en gran manera: pero aunque era soldado no se desgarró en obras ni en palabras, antes bolviendose a su cirado le dixo: Sino estuviera con enojo yo te diera una buelta muy bien pegada (Bruson. Conturs. li. 3, c. 19) (Torres 359-360).

Rocio una vez cierto hombre al Rey Archelako con un poco de agua: si el hecho fue de pensado, o no, nadie lo sabe: pero como quiera que fuese, los amigos y allegados le començaron a incitar y mover a saña, diciendo: No se devia dexar sin manifiesto castigo tan gran atrevimiento, porque si su Magestad no lo remediava, otro dia pasarian adelante con mayor desvergüenza que la presente: quando Archelao los vio tan escal-

in Aphohthe.). Euzue bakea, ezta bidegaberik egin. Ur haur aurthiki duenak, ez nau ni busti, zeren etziakien ni nintzela [...]

Vespasiano Enperadoreak hain zuen kondizione ona, eta onera emana (Aurelius Victor, de vitis Imperato.), ezen nahi etzuen bezala, edo haren presunari etzegokan bezala nehor minzaten zeikanean, edo disimulatzen zuen, edo zenbait hitz iokolariz eta dostailluz, zenbait irri egiteko solhasez ederztatzen zuen, eta gero bere zegokan ohorearekin, deus galdu gabe gelditzen zen.

Hala Errege Antigonok ere, ediren baitzen egun batez hartaz gaizki mintzo ziren konpaiña batetan, erran zerauen: *Longius discedite, ne vos rex audiat* (Senec., li. 2 de ira, cap. 22). Zoazte urrunago, Erregek adi etzaitzaten. (**Axular 312-313**)

27. KAP.

1

Halaber koleraren iraungitzeko on da zerbait lani lotzea, bertzetan pensatzea, gogoaren aldatzea. Hala erraiten dute (Aelianus) egiten zuela Klimas zeritzan batek; koleraren eritasunaz ukitua sentitzen zenean, aldatzen zela bertze egitekotara, soñuz eta kantuz hasten zela, eta halatan bere gaitza eta kolera ahantzen zeitzala, eta sosegatua gelditzen zela. (**Axular 316**)

dados con un poco de agua fria, respondio mesuradamente. *Non me respersit, sed quem esse putavit* (Plut., in Mor. lib. Apopht. Reg.). No penso que era yo (Torres 360).

Tenia el Emperador Vespasiano una condicion tan Real, quasi oya alguna palabra mal compuesta y contra su autoridad, o la disimulava, o la echava a palacio, rechazandola con quel que donayre y gracia, lo qual era ocasión, que el que la dezia, quedasse corrido, y el satisfecho: el otro avergonçado, y el con su punto: el que hablo inconsideradamente castigado, y el Cesar sin perdida de su gravedad (Aurel. Vict. de vitis Imp.)” (Torres 359).

Gran exemplo nos dio tambien en este particular el Rey Antigono, el qual estando con sus gentes en campaña. Oyo desde su tienda, que dos cabos de esquadra murmuravan largamente contra el [...], dixoles el con mucha paz: *Longius discedite, ne vos rex audiat* (Senec. li. 2 de ira, c. 22)” (Torres 360).

De Climas refiere Eliano (Aelian. de varia hist. li. 14) que en sintiendose alterado de ira se templava con la musica, y preguntado porque hazia aquello, respondio: que por divertir la pasion, y apagar el fuego que va cundiendo hasta el coraçon (Torres 351).

Anhitzetan egin zioen ofizio haur Mezenas bere adiskideak Augusto Zesar enperadoreari. Eta guztiz ere egun batez, enperadore hark, kolerak itsuturik eman baitzuen sententzia gaixto bat, eta haren arauaz iende handia, baitzeramaten galtzera, eskiribatu zioen Mezenas bere adiskideak, eta igorri eskutik eskura, bera iendartean urrun egonez, buthun labur bat erraiten zioela: *Surge carnifex* (Zonat., T. 2, Annal.). Iaiki adi karnazera, ikhusak zer hari aizen, borreroa. Enperadoreak buthun hura hain laburra, eta zinezkoa errezibitu zuenean, nork egina zen, izenik ezpazuen ere, ezagutu zuen bere adiskidearen letra eta eskua: hartu zuen parte onera, eta berehala, bere falta ezaguturik, kolerak eragin zeraukala ikhusirik, barkhatu zerauen guskiei. Anhitz balio du adiskide leial baten bere konpainian izaitiak, hark egiak erran diatzon, eta deus erran gabe ere, ukhondoaz utki dezan edo begiaz kheiñu egin diazon. (**Axular 317-318**)

[...] Emperador Augusto: el qual, como refiere Zonaras (Zonar. to. 2. Annal.), sintio grandemente la muerte de su gran amigo Mecenas, porque de mas que le era muy aficionado, le valia mucho en tiempos de colera [...] Teniale pues Augusto por esta razon tanto amor y respecto, que haviendo condenado una vez a muerte ciertos hombres en publica audiencia, llevado mas por el fuego de su furor, que por el tenor de alguna ley: como llegase a su noticia, y ywndo alla no pudiese hablarle ni avisarle de la carniceria que ordenava, por la mucha gente ha havia[...] el buen Mecenas le escrivio de presto un villete, con solas estas palabras: *Surge carnifex*: y teniendo orden como se le diesen en las manos se fue a su casa. Conocio luego el Emperador Augusto la letra, y reconocio el buen consejo de su amigo: y como si viniera un fresco viento en tiempo de gran calor, asi le barrio los ardores de la ira y nublados de la pasion, mando soltar libremente a todos los condenados” (Torres 353).

Vale otrosi no menos que todo lo pasado un amigo fiel, y persona que tenga licencia con discrecion, de avisarle en tiempos semejantes, y tirarle de la ropa, como al que se va despeñando de una torre (Torres 358).

31. KAP.

ZENBAT KALTE EGITEN DUEN HARAGIAREN BEKHATUAK.
LEHENBIZIKORIK ITSUTZEN DUELA ADIMENDUA [...]

1

Zyro enperadore handi hura, hain itsutu eta ergeldu zuen Apama bere amoranteak, non hartzaz nahi zuen guztia egiten baitzuen (Ioseph., de Antiq., lib. 11, cap. 3). Alde batetik, eta bertzetik beharondoka hari zeikan, batean bizarra, bertzean beharriak thiratzen zerautzan: haur batekin bezala, harekin dostatzen zen. Eta guztietan enperadore erhoa, hortzak hirriturrik, irriz, beha zegokan: miraillean bezala hartan miratzen zen, haren alegeratzeaz alegeratzen zen, eta tristetzeaz tristetzen. Eta emazte gaixtoak batzutan bere burua, berariaz haserre iduri egiten zuen; eta orduan enperadore zoroak, ahal ziren asmuak eta enseiuk balakatzeko eta baketzeko egiten zituen [...]. Erran behar da esku handia hartzen duela emazteak amurus itsutuaren gainean, halako enperadore bat, ema-eztheus batek, hala errendatzen duenean. (Axular 343)

CAPITULO 1. *Que el amor torpe es ciego: y asi lo son quantos se van tras el.* (Torres 537)

[...] según afirma Iosepho (Iosep. De Antiq. li. 11, c. 3): el qual hablando de la tyrania con que una muger suele traer al retortero sus negros amantes, dize asi: Vi yo a la manceba del gran Cyro llamada Apama, hija de Rebazaco, asentada cabe el, la qual quitandole la corona Real de la cabeça, se la ponía en la propia con una mano, y con la otra le dava de bofetones: quedandose el necio tan abobado, y mirandose en ella como en un espejo: esto era de tal suerte, qu tanto estava el Rey alegre, quanto ella le mostrava sereno el rostro: y tanto estava triste, quanto la fiera enemiga parecia estarlo. Pues si la via enojada, o cabizcayda, no sabia Cyro caricia que la hazer por acallarla. De esta manera tratava aquella mugerzilla, la potencia de un Principe qual aqueste: porque veamos como saben mandar y hazer de las señoras, con quien las reconoce vasallage: porque veamos quanta razon tuvo el que dixo [...] Porque veamos do llega el rendimiento del alma mas generosa [...] si pica en este anzuelo. (Torres 543)

Hala galdu zituen bere libertatea, nabusitasuna, eta bai azkenean bizia ere Asirioen Errege batek, Semiramis, izen huretako bigarren emazte eder famatu hura zela kausa. Eta izan zen kasua Eliano Greziako eskiribatzaile batek kontatzen duen bezala (Aelian., de varia hist., lib. 7). Enzun zuenean Errege hark Semiramis haren edertasunaren fama, kilikatu zen, gutiziatu zen: erakharri zuen: ikhusi zuen, eta ikhusi zuen bezain fite, atzeman zen, sua pitztu zen, eta amorio bero itsu batez onhetsi zuen. Eta noiz, eta amorio hura baitzegoen gorèn puntuatun, eta graduatun, iduriturik ezen orduan zela okhasinorik eta paradarik hoberena nahi zuenaren egiteko, egin zioen emazte gaixtoak othoitz Erregeri arren denbora aphur batez, bortz egunez, eman ziazola bere zuen eskua, eta botherea, bitartean utz zezala erresuman manatzera. Erregek aitzin gibel guti behaturik, eta Salomonen konseilluaz ere kontu guti eginik, zeñiek erraiten baitu: *Non des mulieri potestatem animae tuae, ne ingrediatur in virtute tua et confundaris* (Eccle. 9). Eztemozula emazteari zeure duzun eskua eta botherea, nahi ezpaduzu zeure burua ahalketan ikhusi. Baiña maliziarik edo enganamendurik ahal zatekeienz gogora ere gabe erran zioen deblauki Erregek, baietz, deusetan ere dudatu gabe: eta are berak lehenik agur egin zioen; berak bere eskuz koroa buruan ibeni zioen: eta manatu zuen, biziaren penan, hurreneko bortz egunetan Semiramis hark manatzen zuen guztia egin zedilla. Eta hain aitzina

[...] refiere el historiador Eliano autor Griego [...]. Es pues el caso que oyendo dezir el Rey de los Assyrios la estraña hermosura de Semyramis (esta fue la segunda de su nombre, y de no menos valor que la primera [...]) codicioso pues de cebar los ojos en tal belleza imbio por ella [...] porque oyendo dezir de Semiramis, començo por el desseo de verla, y como el fuego se atizava con el apetito, tan presto como la vio, prendio el polvorin en los ojos, y volole el coraçon. Con esto dexandola de amar, la adorava [...]. Tal fue la matrera Semiramis, pues aprovechandose de la ocasiòn, quando mas encendidos andavan sus amores, le pidio por merced la dextase hazer el officio de Rey solos cinco dias en todos los estado de Asia, que posseya [...] Poco le parecio la demanda al pobre amante para quien tanto da sesseava regalar, poruqe no sabia quanto encarga Salomon aqueste punto [...] y assi el mesmo por su mano la puso la corona: assentola en su throno, hizo la reverencia, y mando que so pena de la vida todos executassen, quanto a Semiramis pareciesse: *Non des mulieri potestatem animae tuae*, dixo el Espiritu santo: *en ingrediatur in virtute tua, & confundaris* (Eccle. 9) [...] // [...] Assi es lo de esta serpentina muger porque con las caricias que le hizo, perdio el pobre Rey su libertad, y siendo el señor de los Assyrios se bolvio cautivo de Semiramis, y aun tuvo por merced que le recibiesse por su esclavo. Y si aquí parara el fuego, menos mal fuera, pero no cesso [...]. Ni tampoco me ma-

iragan zen egitekoa, non ikhusi zuenean emazte gaixtoak, nola zen obeditua, manatu baitzuen Errege berari burua edeki ziazotela. Eta nik eztaikit nola hartu zuen Erregek egitekoa, baiña berehala manua konplitu zen, eta trufan, burlan burua edeki zioten. Eta gelditu zen Semiramis Errege eta Erregina: eta Errege itsua bere erresuma eta bizia galdurik desohorezki finatua. Ikhusazu zer egiten duen emazteak, eta emaztètako amorio desordenatuak, nola gizona itsutzen duen [...]. (Axular 344-345)

Zaleuko Greziako parte batzuetako Erregeak (Alexander ab Alexandro, lib. 4, cap. 1), ikhusirik ezen bekhatu hunek, bat bedera bere adimenduan barrena itsutzen zuela, kanpoan ere itsutasun hura ager zedin amoreakatik, ordenatu zuen eta ezarri legea, nor ere eroriko baitzen adulterioan, eta nork ere behar etzen emaztearekin huts eginen baitzuen, halakoari eta halakoei, hainari eta hainei, hala gizonari nola emazteari, iustiziak begiak atherako eta iraziko zerazutela: barrenean, kulparren beldur gabe, itsutu zirenaz gero, kanpoan ere penarekin itsu zitezingatik. Lege haur ibeni zuen Zaleuko Errege hark. Eta hain herstuki begiraten zuen, non ezpaitzen faborerik, ahaiderik eta ez urrerik, eta ez zilharrik hauts arazi ahal ziazaiunik. Huts egiten zuenak ihes ahal zeidikeien al bazegien, baiña atrapatuz gero, etzuen barkhamendurik, begiak galdu behar zituen. Errege hunek lege haur hunein zinez begiraten zuen denboran, gerthatu zeikan Errege hunen beraren semeari, legearen

ravillo, pues no pretendia que cessasse la hembra luxuriosa [...] mando luego, dize Rhodiginio (Rhod. li. 23, cap. 5), a los archeros que [...] prendiessen y cortassen la cabeça al Rey [...] No se yo como llevo el Rey al principio aquel mandato, pero se que al cabo [...] los soldados cumplieron lo que Semiramis avia mandado [...] ella se quedo por Reyna y señora de los Assyrios, y el torpe Rey sin mando, sin hazienda, sin estado y vida. (Torres 604-605)

[...] el amor desordenado no tiene ojos. (Torres 543)

Este mesmo castigo de la ceguera tenia en su modo puesto por ley Zaleuco Rey de los Locrenses, pueblos de Grecia (Alex. Ab Alexan. li. 4. c. 1): el qual mando, que si entre sus vasallos se hallase algun adultero, le sacasen ambos ojos, asi al hombre que lo cometia, como a la muger que lo consentia en la traycion: para que pues se cegaron no temiendo el mal de la culpa, se quedasen mas ciegos con el daño de la pena. Executavase con tanto rigor esta pragmatica, que ni admitia ruegos de parientes, ni valian con el favores de privados, ni le movian intercesiones de amigos [...]: porque qualquier persona que incurriese en la ley, tenia el castigo irremisible. Bien se le podia huyr por pies, pero si a sus manos llegava, no escapava de la condenacion. Tomo esto el Rey tan a pechos, que estando la dicha ley en su verdor, sin haver bastado cosa alguna para romper con ella, como un hijo del mesmo la quebrantase [...] (Carolus Stephan. Verbo Zaleucu), quando los supo el padre le mando prender: y

haustera, eta behar etzen emaztearekin huts egitera. Erregek bere semearen falta hau iakin zuenean, lainkoak daki zenbat damu harzen zuen: eta nola alde batetik bere aitatasunak, semeagana zedukan amorio naturalak gibelatzen zuen, eskuak lotzen zerautzan; eta etzela arrazoin aita batek bere semea kondena zezan, erraiten zioen.

Eta berriz bertze aldetik nola iustiziak alegatzen zioen legeak begiratu behar zirela, eta batari barkhatzeaz bertzeak auzartzia hartuko zuela. Eta iustiziaren arrazoin haur bortitzago idurituri, semea galduko bazuen ere, deliberatu zuen eta manatu iustizia egin zedilla, bere semea atzeman ziazotela, eta begiak legearen arauaz athera ziatzotela. Erresumak iakin zuenean bere Erregeren deliberamendua, bildu zen komun guztia eta ioan zeikan guztia batetan othoitz egitera arren nahi zioen bere semeari barkhatu. Zeren lege hura komunagatik eгина zela eta komunak hain Errege onaren eta iustuaren amoreakgatik, aldi hartakotz bere zuzena kitatzen zuela. Komunaren othoitzak, eta semeaganako amorioak anhitz gogoeta eragin zeraukaten, baiña gehiago legearen hautsteak. Zeren iduritzen zeikan, ezen etzuela bere koroa segur izanen, baldin ttipientzat bezala, handientzat ere iustizia egiten ezpazuen. Eta hala anhitz itzul inguru, pensu, eta gogoeta bere baithan eginik, azkenean ediren zuen bide bat bere kaltekoa, baiña semearen gatziguaren arintzeko ona. Okher hobe, itsu baiño.

no obstante que para la execucion peleavan el cariño natural con la justicia dentro de su coraçon, pidiendo el uno perdon para el hijo, y agravandose la otra, que no se castigava el delinquente (Rhodi. li. 21, cap. 45): al fin el justisimo Zaleuco, rompiendo con la sangre y carne que repugnaban, mando se cumpliese lo escripto: y que conforme al tenor de la ley fuese su hijo castigado. Viendo el pueblo la bondad de tan buen Rey, acudio todo de tropel suplicandole, no pasase adelante con la execucion de la sentencia: que pues aquel fuero se havia puesto por lo que a ellos tocava, todos por esta vez cedian a su derecho, y davan por absuelto al hijo, por los meritos de tan justo padre. Mucho valia con Zaleuco la peticion importuna de los vasallos, y mucho el amor natural que abogava por el hijo (Valer. Max. Lib. 6, c. 5): pero mas fuerça le hazia el deseo de toda justicia, sin la qual no tenia su sceptro por seguro [...] Haviendolo pensado muy a la larga, escogio un medio mas costoso para si, menos dañoso para el hijo: y para su pueblo mas provechoso (Aelian. De varia hist. li. 3). Cumplio con todos de tal manera, que el padre quedo mas honrado, el hijo en parte castigado, y los vasallos no poco amedrentados para no se atrever adelante a quebrantar sus pragmaticas con esperaças del perdon, viendo que no tenian remedio si cayan.

Determino pues con ultima resolucion (Volater. lib. 20. Antrp.), que por quanto la condenacion era, se sacasen dos ojos en pena de tal delicto, el queria que a si mesmo quitasen el uno,

Ordenatu zuen ezen halaz, eta legearen arauaz, halako hutsik egiten zuenari bi begiak irazi eta athera behar zeitzanaz geroztik, athera ziazotela aitari berari bere begietarik bata, eta semeari berètarik bertzea. Eta halatan bien artean kaltea iasunik, legea begira zedilla. Eta hala ordenatu bezala konplitu zen. Aitak eta semeak bere begietarik bana galdu zuten. Eta gero handik harat gelditu zen legea konfirmatua, semea gaztigatua, erresuma guztia ikharatua: eta halako faltatan erortzen zena-
rentzat barkhamendu erdiesteko esperanzaren athea hertsia.

Laudatzekoa zen Errege hura, eta bai ibeni zuen legea ere: zeren eritasunari zegokana baitzen [...] Zeren haur da haragiaren desira desordenatuak egiten duen lehenbiziko kaltea eta kolpea, adimenduaren itsutzea, liluratzea, nahastea eta zoraturik ibentzea. (Axular 346-348)

32. KAP.

HARAGIAREN AMORIO DESORDENATUAK EGITEN DUEN BIGARRREN [...] KALTEAZ: EZTUELA DEN AHAIKOARIK HURKOENAZ ERE KONTURIK EGITEN[...]

Haragiaren amorio desordenatua, hain da gauza itsua eta itsugarria, non halako amorioa duenak ezpaitu batzutan ahikoaz ere konturik egiten.

Ingressus est Absalon ad concubinas patris sui, coram universo Israel (2 Rg. 6). Sarthu zen Absalon mundu guztiak zekusala

y el hijo pagase con otro. Desta manera la ley quedo inviolada, el hijo fue castigado, y los vasallos sacaron temor y escarmiento de la justicia. Porque quien se havia de atrever despues desto a semejante insulto, pues dexava cerrada la puerta el Rey para perdonar, con el exemplo de su propio hijo. (Torres 540-541)

[...] no puedo dexar de alabar a tan justo Rey, pero mucho mas tan justa pena como dava a los delinquentes. (Torres 541)

Sacamos pue en conclusion, que el vicio carnal como es ciego, buelve a los suyos de su condicion, privalos de seso. (Torres 541)

CAPITULO III. *Que como las personas torpes estan ciegas con la furia de la passion, ninguna cosa temen: no reverencian tiempos, personas, ni lugares*

Tiene mas otro daño la passion deste frenesi, y es: que echados los antojos al desseo, ni respecta personas, ni reverencia lugares, ni se avergüença de gentes, ni tiene horror al mas estrecho parentesco de la sangre. Como si le faltaran mugeres al perverso Absalon (2.Reg. 16.), ya que queria ser malo, se

bere aitaren amorantètara edo emaztètara, eta han hekin segitu zuen, eta izan parte. (Axular 349)

Halatan mehatxatu zituen Iondone Paulok ere Korintio-koak, zeren bere ugazamarekin etzaten zen bat, bere artean sostengatzen zuten: *Omnino auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat* (1 Cor. 5). (Axular 349)

Hala erraiten da Neron gaixto hark ere, Erromako andre prestuen erdiak desohoraturaz gero, eta iduri onetako muthil gazte bat ikhusten zuenean, harekin ere naturaleza bera ere narda den bezala, segituz gero, azkenean bere ama propioaz amurustu zela: bere ama bera, zeñen sabeletik iltki baitzen, demandatu zuela. Eta hartaraz gero emaztea ere komunzki airtzen, kilikatzen, eta gogoetan lurrera beha iartzen da. Zeren materia hunetako pilotu on batek dioen bezala: *illa est casta, quam nemo rogavit* (Ovid. El. 2). Nehork orhoitu, eta othoitztu eztuena, da kasta, garbi eta prestu. (Axular 349-350)

desmando contra las de su padre, : no solo usando mal dellas, sino cometiendo la maldad a vista de todo el pueblo [...]. (Torres 548 or.)

[...] lo mesmo hizo Absalon [...] qu no solo de dia, sino a la vista de todo el pueblo trato deshonestamente con las mugeres de su padre: *Ingressus est ad concubinas patris sui coram universo Israel*. (Torres 548-549)

Por esta causa se escandalizo tanto el Apostol san Pablo, oyendo dezir, que entre los de Corinthio habia un moço [...] que estava amancebado publicamente, con la que havia sido primero muger de su padre, para cuyo castigo les escrivio aquellas palabras tan afrentosas y sangrientas, diziendo: *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat* (1. Corint. 5). (Torres 549)

Neron [...] si fue cruel en sangre, no menos fue suzio, torpe y abominable en el vicio de la carne: pues no dexando segura a ningua Romana honesta, ni libre a ningun mancebo de buen parecer, al fin se enamoro de su propia madre: lo que passo Dios lo sabe, lo que se escribe es: que no quedo por el, ni aun quiza por ella: pues como dixo el otro Cossario en su carta de marear. *Ludunt formosae, casta est quam nemo rogavit* [...] (Ovid. Elegia. lib.1. Eleg 3). (Torres 550).

Hala Henriko, izen hunetako zortzigarren, Ingalaterrako Erregeak ere, bere emazte prestua utzirik, bere alaba bastarta, bertzeren emazteaganik egina, hartu zuen emazte (Petrus de Ribadeneira, lib. 1, Histor. Anglica., cap. 7). Eta handik bere burua, eta bere erresumako giristinotasun guztia, galdu zituen. (Axular 351)

Hirugarren kaltea da: ezta arnegurik, iuramenturik, eta ez falseriarik, emaztètan itsutua dagoen batek eztaidikeienik, eta ez gezurrik ere erran ezteakeienik. Handik harat hala itsutuz gero, lehen hitz onetako eta egiati zirenak, egiten dira gezurti, arnegari, eta iuramentutsu. Zeren bere desiren histeagatik prometatzen dute anhitz, egiten dute milla iuramentu: baiña gero nahi dutena iragan dutenean, eztute konturik egiten, eztute deus konplitzen, guztiak hautsteintuzte. Eta hala etzen lehenagoko ientilén artean, halako eta hartako iuramentuez konturik egiten (Alexander ab Alexandro, lib. 5., cap. 10.). Hala-ko moldez ezen ethorri baitzen Platon erraitera, Iainkoek ere disimulatzen zituztela amurusen iuramentuak, eta promesak (Plato, lib. 5, de amore). (Axular 351-352)

Esta fue la espantosa cayda de Enrique VIII. Rey de Inglaterra [...] Estando pues el dicho Enrique casado con la serenissima doña Cathalina [...] hizo que repudiasse a la dicha señora [...] ciego de la passion amorosa que tenia a cierta hija propia suya [...] , havida por adulterio en la muger de Thomas Boleno [...] publicamente se caso con ella (Pedro de Riva de Neira, lib. I. Hist. Angl. Cap. 7.). (Torres 551).

Con lo cual no solo perdió su cuerpo y alma, sino que destruyo uno de los mas nobilissimos reynos que avia en Europa, el mas antiguo y sano que tenia la Yglesia. (Torres 553).

[...] dize Plauto [...] que entre otras desventuras se le pegan, no tiene el peor lugar el ser perjuro y fementido. La causa esta en la mano, porque con el calor de la passion no reparan los amantes en lo mucho que prometen, y como despues al tiempo de cumplirlo, se les aua resfriado el gustillo primero, no hazen caso de romper con las promesas. (Torres 654)

De aquí es que conociendo los antiguos lo mucho que un amante promete, y lo poco que cumple despues: tuvieron los juramentos de los tales por cosa ridicula, vana, y de poca importancia (Alex. Ab Alexan. li. 5. c. 10). (Torres 654-655)

Y por esta mesma causa viendo Platon la facilidad con que se incurrian estos perjuros, se persuadio a creer y dezir que los dioses pasavan muy facilmente por ellos, no los llevando por la tela de rigor y juizio que las demas ofensas (Plat. li. 25. de Amore.). (Torres 655)

33. KAP.

HARAGIAREN AMORIO DESORDENATUAK EGITEN DUEN LAUR-
GARREN KALTEAZ: AMOLTSU ETA BAKEZKO ZIRENAK, EGITEN
BAITITU KRUEL ETA GERLATI (**Axular 352**)

Errege David lehen, hain saindu, bihotz bera, eta miseri-
kordios zena, eta bere etsaiei ere bethi ongi egiten, eta bar-
khatzen hari zeiena, egin zen azkenean hain diferent, non Urias
bere adiskide maitea, eta kapitain leiala, haren emazteaz go-
zatzeagatik hilarazi baitzuen.

Hala halaber Frai Ioan Guerin, hain saindu handiaren fa-
ma zegoen hark ere, Guifrapelos Barzelonako Kondearen ala-
ba, gomendiotan eman ziotena, gorputzez izan zuenean hil ara-
zi zuen (Historia Montis Ser., cap. 5). Hala gerthatu zeikan Ion-
done Iakue penitentzialea deitzen zuten hari ere (Metaphras.,
in vita eiusdem die 28 Ianuar.), hanbat denboraz etsai gaixtoa-
ren tentamenduak, ixilik eta agerriz garaituz gero, hanbat pe-
nitentzia eginez gero, azkenean hain itsuski erori zen, non sen-
datzeko ekharri zer aukaten neskato bati bere ona galarazi
baitzeraukan, eta gero azkenean bere bekhatuaren estaltzeaga-
tik, ura behera egotzi baitzuen.

CAPITULO VIII. *Como el vicio carnal, fuera de los daños sobredichos, haze tambien a los hombres crueles, derramadores de sangre y perjuros.* (Torres 651)

[...] quando David hizo aquella travesura con Bethsabe [...] el que primero hazia mucho escupulo de matar a su enemigo, despues dio tal buelta, que de manso se conuirtio en cruel, de muy rendido en muy libre [...], pues no contenco con aver afrentado al buen Urias, le hizo matar vil y alevosamente. (Torres 651).

Aquel famoso fray Iuan Guarin, despues de haver forçado la hija de Guifrapelos Conde de Barcelona, con la mesma facilidad que la avia deshonrado, la degollo (Histo. de nuestra Señora de Monserrate. c.2.). (Torres 652)

Otro caso como el passado sucedió a Santiago el que llamaron penitente (Metaphrast. in vit. eiusdem die 28. Ianu.), el qual haviendo hecho campo muchas vezes con los demonios, y salido victorioso de sus tentaciones, al fin le hizo caer en el lodo un feo estupro cometido con cierta donzella, que le avian llevado para curarla, y tras este malañadido su compañero, matando a la mesma, y echandola en el rio, porque no se conociesse su maldad (Surius in mese Ianua. Die 28). (Torres 653)

Hemen erran ahal diteke, gure Salbatzailleak bere Pasio-
neko egunean, Ierusalemeko alabei erran zerauen: *Si in viridi
ligno haec fiunt, in arido quid fiet* (Luc. 23). Baldin Errege David
eta erran ditugun bertze presuna saindu hek, hanbat denboraz,
haragiaren apheetituen benzutzen, orazinotan, kontenplazino-
tan eta penitenziatan, egon ziren hek, hain torpeki, haragiak
itsuturik erori baziren, zer izanen da lainkoz, munduz, eta kon-
zientziak konturik egin gabe lazoki eta antsikabeki bat ere kri-
narik gabe bizitzen direnez? Eta are bekhatu egiteko okhasino
bilha dabiltzanez?

Aita batek bere semeari diadukon amorioa, delarik handia
eta naturala, guztiarekin ere, amorio desordenatuak hain fla-
katzen eta kordokatzen du amorio natural haur, non batzuetan
errotarik erauzten eta atheratzen baitu.

Katilina Erromako gizon gaixto hark, etzuen seme bat bai-
zen, eta hura ere ia adinetara heldua, obedienta, bere manukoa,
eta asko prestua; eta guztiarekin ere bere desira desordenatuak
Aurelia zeritzan andre batekin konplitzeagatik, hil arazi zuen
bere seme hura (Salust., in vita Catil.). Zeren hura bizi zeinõ,
haren beldurrez, ezpaitzeikan Aurelia behatu nahi. Hala eskiri-
batzen du Elianok ere (Aelian., de histor. Animal., lib. 1, cap. 6)
Lenilla zeritzan andre handi batek, bere plazerak bere plazer-
ra, bere zerbitzari batekin iragaiteagatik, akhusatu zituela bere
seme propioak Erregeren aitzinean, erraiten zuela ezen traido-
re zirela. Eta handik egiaz edo gezurrez frogantzak eginik ga-

Aqui podemos considerar lo que el Salvador del mundo
dixo a la mugeres de Hierusalem, el dia de su amargura: *Si in
viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet?* (S. Luc. c. 23) Si estos
varones de tan alto espiritu, tan dados a la contemplacion, tan
cuidados en penitencia, tan hechos a las armas, y batallar con
sus apetitos, tan desengañados del mundo, tan alumbrados en
su interior, tan regalados con dulçuras del cielo, y tan continos
verdugos de su carne cayeron feamente, y tras la cayda se mos-
traron tan inhumanos, que sera del que tiene perdido todo el
cuydado de su alma? (Torres 653)[...] (dize san Cypriano) [...] En
que parara quien no repara en ningunos fueros a trueque de
salir con su deseo? Y que no hara el que atropella todo lo justo
[...] por salir con lo que su desordenada codicia le demanda?
(Torres 653)

Siendo tan natural el amor que los padres tienen a sus
hijos, como vemos, la experiencia enseña, y declara el Philoso-
pho (Arist. lib. 8. Ethic. c. 12), con todo esso, es este vicio tan
pervertido de las cosas buenas, que a vezes ni aun tan santo
respecto dexa en pie. No tenia Catilina mas que un hijo solo, y
esse de algunos años [...] (Salust. in Catilina) y con todo esso le
mato, poque tratando amores con Aurelia Orestilla, nunca le
quiso dar benigna audiencia mientras fuesse vivo el generoso
mancebo. (Torres 653)

De Lenilla noble señora, escribe Eliano (Aelian. de histo.
anim. li. 1. cap.16), que por vivir libre y aun deshonestamente
con un esclavo, acuso ante el Rey a sus hijos de trayciones, y asi

larazi zerauztela biziak. Eta gero nehoren beldur gabe gelditu zela, bere zerbitzariarekin bere amorio itsuan itsutua.

Halatan erraiten du Aristotelek (Arist, lib. 2, Polit., cap. 1), ongi egin zutela lehenagoko poetek, Mars eta Venus elkharrekin ezkontzeaz: Mars gerla gizona eta Venus amurusiaren patroiña. Gerla eta amurusia ezkondu zituzten elkharrekin. Zeren komunzki amurusiatic sortzen baitira gerlak eta diferentziak.

Halatan halaber lehenagoko ientilek erakusteko, zer aztura eta kondizino zuen emazte gaixtoak, pintatzen zuten lehoin bat emazte begitartearekin. Zeren emazte gaixtoak lehenbizian lausengatzen eta balakatzten badu ere, ordea azkenean, lehoin goseak bezala, larrutzen eta desegiten baitu. (Axular 352-355)

34. KAP

1

Solon handiak Atenaskoen maestruak, umek bere aita-ametara duten obligazioaz mintzo dela, nola ohore ekharri behar derauezan, eta bere behar orduetan, eta guztiz ere zahartzean, behar dituzten faboratu, atheratzeintu obligazio hунetarik bastartak, ezkontzaz landan eta kanpoan eginak, lejitimo eztirenak. Eta arrazoiña, zeren aita ama hek, elkharrekin batzean eta iuntatzean, intenzione gehiago izan baitzuten bere plazer desordenatuen konplitzeko, seme eta alaba izaiteko baiño (Axular 361)

siendo justiciados, queo ella sin que se reparase tanto en sus negros amores. (Torres 653-654)

Aqui veremos, dize Aristoteles (Arist. li. 2. Polit. c. 7), quan acertadamente anduvieron los poetas antiguos, que casaron a Venus y Marte, ella diosa de la disolucion, y el, abogado de las armas y batallas, porque de ordinario donde la primera se halla, luego sucede el segundo con riñas, pendencias, y cuchilladas. (Torres 651).

[...] los antiguos tambien para significar los efectos de la ramera deshonesta, pintavan una leona con rostro de muger, pues con la apariencia primera alaga y acaricia; pero con las uñas que trae escondidas, destruye y despedaça (Pieri. In Hierogly. li. 1, c. de leone.). (Torres 654)

El gran Solon Maestro de los Athenienses, tratande del respecto que los hijos deven a sus padres, y la obligación que tienen de ayudarles en su vegez, o necesidad, eximio libremente de tal mandato, los que se huviessen havido en malas mugeres: juzgando este por digno castigo, de los que en tal ayuntamiento mas pretendieron su deleyte, que la generacion de los hijos (Plut. in vita Solon.). (Torres, 570)

39. KAP.

Zeren sua bezala da haragiaren bekhatua: eta suak eztu behin ere erraiten asko duela. *Ignis numquam dicit, sufficit* (Prov. 30). Zeren Glosak dioen bezala, *voluptates semper habent famem sui* (Glos ordin. in cap. 7. Luc.). Haragiaren plazerak, bethi dira, plazer gose. Eta iduritzen bazaitzu ere, baldin behin zeure desira desordenatua konpli bazeneza, hainbertzez sosesa zindezkeiela, enganatzen zara. (Axular 383-384)

2

Erraiten du Alziatok: *Heu miser in mediis sitiens, stat Tantalus undis; et poma, esuriens proxima, habere nequit* (Alciatus, Emblem. 84). Tantalo on-behar hura gose eta egarri zen: eta bazuen oiñen azpian ur franko, eta buruaren gainean zuhaitz bat, fruituz bethea. Ordea edan nahi zuenean, urak ihes egiten zioen, eta iaterakoan, zuhaitz adarrak goititzen eta goratzen zeitza, ezin erdiets zitzakeien. Ianhariz eta edariz inguratua zegoen, eta alabaiña goseak eta egarriak hilzera zeraman. (Axular 385)

[...] y considerando quanto se parecen los efectos y calidades del fuego material al de la concupiscencia (Philon. Iud. li. Resipuit liue). (Torres 618)

Tiene mas otro mal el vicio de la concupiscencia, que quanto uno mas se entrega a sus deleytes, halla menos hartura de lo que dessea: *Ignis numquam dicit sufficit* (Prov. ca. 30). El fuego nunca dize basta. (Torres 619)

el amor de la muger al hombre, y del hombre a la muger [...] si alguna vez parece que se apaga, con grandissima facilidad se torna a encender [...] de donde nace que con estas iticadenias jamas causa hartura: *Voluptas semper habet famem sui* (Glo. ord. Luc. cap.7?) (Torres 619)

Alla cuentan Horacio con otros Poetas [...] del misero Tantalus, que tenia por penitencia de su peccado, estar puesto en medio del rio, sobre cuya cabeza avia un arbol con mucha fruta: pero el negocio era de tal suerte, que quando queria beber, se le huya al agua de la boca, y quando echava mano a la fruta para satisfacer la hambre, se le subian en alto las ramas: tal dize Chrysostomo es el luxurioso, y tal le pinto el Alciato diciendo: *Heu miser in mediis sitiens stat Tantalus undis, et poma esuriens proxima habere nequit* (Alciat. Embl. 84). (Torres 619).

40. KAP.

Kontatzen du Aulo Geliok Korintioko herrian zela Lais zeritzan emazte eder bat, famatua, amoltsua eta plazer egillea, eta bere ofizioaren baliatzen ongi ziaikiena (Aul. Gelits, lib. 1, cap. 3). Bada egun batez Demostenes filosofo handi hura emazte haren aldetik iragaiten zela, kilikatu zen, ernatu zen, linburtzen hasi zen: eta galdegin zioen Lais berari, ea zenbana saltzen zen fruitua, zer balio zuen merkatalgoak. Eta alegerarik, ustez ezen ihizia sarean zuen, eskatu zeikan suma handi baten, gehi-go bortz ehun ezkuturen baiño: handiari handiki. Demostenek aditu zuenean, ema-muthiriaren demanda, ihardetsi zioen, ez uste bezala: *Ego poenitere non tanti emo* (Plutarc., in Aphothes.). Eztut nik urrikitzea edo urrikia horrein garastia erosten. Erran baillio bezala: Badakit, andrea, ezen baldin nik orai iragan baneza zurekin neure apheetitu desordenatua, urriki lekidikedala berehala. Bada urrikitze hura, ondoko damu hura, eztut horrein kario erosten, eta ez hargatik hanbat diru emaiten. Eskarnio egin ustea, gelditu zen eskarniatua. Eta Demostenek eman zuen hartan aditzera bekhatuari bethiere bere ondotik urriki darraikala. (Axular 388)

Ezin erran diteke zein erhotua ibili zen Amnon, Errege Daviten lehenbiziko semea, bere arreba Tamarren ondoan, zenbat pensu, gogoeta eta itzul-inguru egin zuen, haren erdiesteko. Baiña gero, erdietsi eta gozatu zuenean, hain gaizetsi zuen, ezen berehala, ikhusi ere nahi gabez, etxetik gotzi baitzuen.

Vendia muy cara, dize Aulo Gelio (Aul. Gel. lib. 1, cap. 8), aquella famosa ramera de Corintho, llamada Lais, a cuya taberna llegandosele una vez el gran Demosthenes, y viendo a la puerta el ramo de su desemboltura, antes de entrar la pregunto, a como valia el vino: la torpe mugercilla pensado que avia picado y tragadose el anzuelo con el cebo de su hermosura (la qual era tanta que concurría toda Grecia por verla [Proper. li.2. Eleg. 6]) pidiole una gran suma de dinero: pero viendo el discreto Philosopho la desvergüenza y codicia de la deshonesto Lais, pues según Macrobio no se aprecio en menos que medio talento (Macrobi. li. 2. Saturnal.): dixola con grande modestia: *Ego poeniterentanti non emo*. (Torres 630)

Bolviendo pues a nuestro Demosthenes, dixo maravillosamente que no queria comprar por tan excesivo precio, ocasión de lo que le havia de dar luego grandisima pena y dolor. (Torres 630-631)

Que de invenciones y ensayos avia hecho Amnon por cumplir su torpe desseo con Thamar hermana suya y de Absalon: pero tan presto como se arrojó, tan presto le peso: y tanto como la avia primero codiciado, tanto y mucho mas la aborrecio despues (2. Reg. 13) [...] al punto la aborrecio. (Torres 630)

Errege Lisimakok, egartsua iaundurik, behin edateagatik, errendatu zenean, erran zuen, edan ondoan, edanaz urrikiturik, tristura handi batekin: *O dii: quam parvae voluptatis causa, meipsum ex Rege servum effeci* (Plutan., in Aphothe.). Ha Iainkoak: ala ni plazer aphurragatik, behingo ur hotz edateagatik, Errege eta libre nintzena, muthil eta gathibu egin bainaiz. (**Axular 388-389**)

2

[...] nola uli-farfailla, ezpaita, hegalak erra arteño, kandelaren ingurunetik urruntzen, hala amurus itsutua ere, ezta, ari-ma, gorputza eta hazienda honda arteño zenzatzen.

Eta hunen arrazoña da, zeren hala dabillanak, ezpaitu abreak baiño gehiago, ethorkizunera behatzen: eta ez plazer hark zein ondore hotza eta atsekabetsua bere ondotik utzten duen behar bezala konsideratzen. (**Axular 390**)

41. KAP.

Kontatzen da Hugo Ipizpiku saindu hartaz, hain zedukala kontu handia bere begien egin bideaz, non emazte batekin mintzatzen zenean, bethiere burua ahal bezanbat, bertze alderat itzultzen baitzuen (Guidus Cartus, in vita Hugonis). Eta erraiten zuen ongi zela hala egitea, zeren bertzela gaitz zela bere goga-

[...] al Rey Lyscimacho [...] el pobre se huvo de entregarn en manos de sus enemigos. Dieronle luego de beber, y en viendose harto, pero cautivo, dixo con gran sentimiento: *O dij quam parvae voluptatis cusa me ipsum ex rege servum effeci* (Vegetio de re milit. li. 3 c. 3). (Torres 603)

[...] y siendo el remedio suyo huyr para no se abrasar en nuevo fuego, no sabe apartarse del cerco do perece como mariposa encandilada. (Torres 631)

[...] traydo qual fiero toro al matadero: disimula con lo pasado, compone lo futuro, acomodase con lo presente. (Torres 631)

Por esta causa el bienaventurado Hugo Obispo de Gravino-polis, siendo castisimo, y tan libre de las sugestiones carnales, [...], con todo eso guardava sus ojos con tanto cuydado, que si hablava con mugeres (porque el oficio le obligava algunas vezes) era solo en casos muy forçosos, o de confesion, y esto

rako gauza ikhusiz gero, haren ez desiratzea, edo hartzaz gogetarik egin gabe, egoitea. (Axular 393)

1

Zioren soldaduek hartu zituztenean Asirioen iendeak eta onak, ediren zuten bertze presoan artean Pantea ederra, Errege Abradaten emaztea. Eta eman zioten berehala aditzera Errege Zirori, emazte haren edertasuna nolakoa eta zein abantailatua zen (Rhodig., lib. 13, c. 3). Baiña zeren Erregek ez aditu iduri egiten baitzuen, lehiatu zeikan bere adiskide mamietarik bat, trebèn zeikana, Arraspas zeritzan bat, erraitera: Errege, ezta egundaino lurraren gainean hain emazte ederrik sorthu, merezi du hain bertze ohore eman diazozun, merezi du behin ikhus dezazun: eta prometatzen deratzut, ezen baldin behin ikhusten baduzu, eztuzula bigarrenean gonbidatzaillerik beharko, zerori egonen zarela errana.

Orduan ihardetsi zioen Erregek, hala erraile hari: Bada arrazoin horren beronengatik, eztut ikhusi nahi. Zeren baldin behin libreki ikhusten badut, beldur naiz bigarreneko gathiba nadin, eta neure desira desordenatuak behar eztena eragin diazadan. Errepueta eder haur eman zuen Errege ientil hark. Zeren baitziakien, zenbat kalte egiten zuen, gauza debekuaren ikhusteak.

hazia sin jamas mirarlas al rostro [...]. Y dezia, que era neesario hazerlo asi, porque no se puede guardar el coraçon de pensamientos malos, quando los ojos no andan muy recatados (Guidus Carthusia. in vita Hugon. Epi.). (Torres 748-749)

Saqueando la gente del Rey Cyro los reales de los Asyrios (Xenoph. de Pedia Cyri. Lib. 5), entre otras riquezas que hallaron en ellos fue la clarisima Panthea muger de Abradata Rey de los Susos [...]Luego pues que fue presa esta señora, dieron muchos noticia a Cyro de su hermosura, en especial un su muy privado llamado Araspas: el qual viendo que el Rey no se movia a lo que todos suelen yr con mucho gusto, le dixo: Mirala señor siquiera una vez, porque su belleza es digna que laagas tanta merced: ca se por muy cierto se holgara tu magestad viendo en la tierra un rostro tan soberano (Rhod. li. 13, cap. 33). Y aun por eso (respondio Cyro) me guardare mas de mirarla, porque una vez yre por mi voluntad atrevida, y ciento me llevara la pasion de lo que vi, con daño propio y de mis estados. Esta hazaña mas que de hombre Gentil [...] le havia tambien sucedido al gran Alexandro, con otra donzella de admirable hermosura: que siendo tomada por captiva [...], sin consentirla traer ante su presencia [...] porque no queria mirar, lo que no le convenia codiciar. (Torres 745-746)

Hala irakurtzen dugu Alexandro handiak ere biktoria famatu hura Errege Darioren gainean izan zuenean, eta haren alaba ederrak bertze presoan artean hartu zituztenean, etzuela nahi izatu ekhar ziazoten hetarik bat ere bere aitzinera, belduzrez ikhusi eta gero, behar etzema eragin ziazoten. (Axular 393-395)

42. KAP.

1

Emazten artean dabillanak, hekin solhastatzeaz atsegin hartzen duenak, eta guztiarekin ere eztela erortzearen beldur erraiten duenak, sinhets arazi nahi du, eztela haragiz egina, eztela gizona (Vide Basil., de constit. Monast., cap. 4): edo sua golkhoan gorderik, arropi lothu gabe erabil dezakeiela: edo ikhatz bizien gainean orthusik, oin-zolak erre gabe, ibil ditekeiela. Ordea erraiten du Spiritu Sainduak eztela posible hala egitea: *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas ut non comburantur plantae eius? Sic qui ingreditur ad mulierem* (Prov. 6). (Axular 397)

Halatan erraiten du Iondone Paulok: *Fugite fornicationem*. Ihes egizue emaztètarik, haragiaren bekhatutik, ibenzue zuen eta okhasinoaren artean murr bat, ez elkhargana hurbil. Eztu erraiten Iondone Paulok, bertze bekhatuez bezala, emaztètako

Quien conversa con mugeres sin temor del peligro que corral el coraçon (dize el glorioso san Basilio [Basi. De Constit. monast. cap. 4] es querer darnos a entender, que no es hombre de carne como los otros, sino un mixto angelico, o según nota S. Hieronymo (S. Hier. Epist. de Occasio.), es pensar de esconder brasas en el pecho sin quemarse: lo qual tiene dado por imposible el Espiritu santo, diziendo: *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas, et non comburantur plantae eius? Sic qui ingreditur ad mulierem* (Prov. c. 6). (Torres 757)

Por esta cayda y otras semejantes, dixo muy bien el Apostol: *Fugite fornicationem* (1. Corint. 6). Huyd de la fornicacion, poned siempre tierra y mucha tierra en medio de vos y de la ocasion [...] Asi lo nota el glorioso Agustino, sobre esta palabras, diziendo: *Cum omnibus vitiis resistendum dixisset Apostolus contra libidine, non dixit resistere, sed ait, fugite fornicationem. Ac si diceret,*

bekhatuari defenda gakitzala: eztu erraiten harmetan mokhoz-mokho iar gakitzala, baiña dio, *fugite*, ihes dagigula (Vide Aug., de honestate mulie., cap. 1). (**Axular 398**)

43. KAP.

HARAGIAREN BEKHATUTIK BEGIRATZEKO BEDERATZIGARREN ERREMEDIA: SABELARI EZ SOBERA EMAITEA (**Axular 405**)

Sine Cerere et Bacho friget Venus, dio Terentziok. Ogirik eta arnorik ezten lekhuak, hotz da Venus: ezta han amurusiarik, eta ez emazte gutziarik. (**Axular 405**)

Ordenatu zuen Solonek bere legètan, baldin herriko kargudun bati gertha bazekion, sobera edatera, eta handik mihia-
ren motheltzera edo zangoen kordokatzerara, edeki zekiola be-
rehala bere kargua. Eta arrazoiñekin ordenatu zuen hala. Zeren
bere burua ezin goberna dezakeienak, nola eginen du bertzerena?
Qui sibi nequam est, cui alii bonus erit? (Eccles. 14). Beretzat
gaixto dena, nola izanen da bertzerentzat on?

Korinthioek bere Erregearen izendatzean eta koroatzean
usatzen zuten zirimonietarik bat zen, ekhartzea bere aitzinera
beira bat ur, aditzera emaitetatik, etzuela handik aitzina arno-
rik edan behar, edo edanen zuena, ongi ematurik eta urtzuturik
edan beharko zuela (Aeneas Silv., de Europa, ca. 10).

reliquis vitiis Deo adiuvante debemus in praesenti resistere, libidinem vero fugiendo superare (S. Aug. De honest. mulierii, cap. 1). (Torres 757)

CAPITULO II. *Como del mucho comer y beber nacen perversos incen-
tivos contra la honestidad y limpieza.* (Torres 526)

Lo qual prueba con el dicho del otro Comico: *Sine cerere et libero friget venus* (Teren. in eunucho. Act 4. scen. 5). (Torres 771)

Por ser esto cosa indigna de los Principes y Governadores, Solon puso pena de muerte en sus leyes contra qualquiera dellos, que se tomase del vino (Dioge. Laer. Lib. 1, in vita Solon). Que bien mirado fue un pensamiento muy acertado: pues si el que ha de ser concierto de los demas, juez de las injusticias, y pacificador de las contiendas ajenas, se priva del juyzio con que todo lo ha de ordenar, indigno es que viva. *Qui sibi nequam est, cui alii bonus erit?* (Eccli. c. 14). (Torres 486)

Entre las ceremonias que usavan los Corinthios [...] en la eleccion de su Principe, una era: ofrecerle luego un vaso de agua pura: dandole a entender, que desde la presente hora se tuviese por privado de beber vino. (Torres 487)

Lehenago Erromako emaztèk etzuten bat ere arnorik edaten (Alexan. ab Alexandro, lib. 2, cap. 26). Zeren bertzerèntzat ere itsusi da sobera edatea, baiña emaztèntzat are itsusiago eta perilosago [...]. (**Axular 405-406**)

Federiko, izen hunetako hirugarren enperadoreak etzuen bere mende anorik edan, anhitz baitzen aleman batentzat. Eta nola berak ezpaitzuen edaten, begi gaitzez behatzen zerauen, arnora emanak ziren guztiei. Enperadore hark etzuen haurrik izaiten, ezkondua bazen ere. Eta midikuek elkhargana bildurik, eta konseillu harturik, erran zioten enperatrizari, arno aphur bat edan behar zuela, eta halatan zenbait haur izanen zuela (Aeneas Silv., lib. de dictis et factis Alphonsi Regis, num. 7). Enperadoreak midikuen abisu hunen berri iakin zueanean, desira handia bazuen ere bere ondotik zenbait umeren utzteko, guztiarekin ere, gaztigatu zeraukan bere emazteari, begira zuela, etzezala halako erremediorik har; etzezala haur izaitzagatik arnorik edan. Zeren nahiago zuela emazte haur gabea, esterila, defota, antzua, eta haltza oihanaren bista bezala, fruitu gabea, ezen ez hordia eta arno edalea. Hitz notatzekoak ziren hauk, eta segur ongi erranak. Zeren handiak baitira arnoak, guztiz ere emaztetan egiten dituen kalteak: hain handiak, ezen ezpaita emazte edalea baithan zer fidaturik, eta ez gizon hordia baithan ere. (**Axular 406-408**)

Likurgo Thraziako Erregeari iduritu zeikan ezen, etzela asko arnoak egiten zituen kaltèn erremediatzeko, legez eta or-

De aquí es que como los Romanos eran gente de tanto honor (Alex. ab Alexan. lib. 3. ca.11), y querian que sus mugeres fuessen muy honestas, a ninguna permitian beber vino, dize Eliano (Aelian. de varia hist. li. 2). (Torres 558)

Tuvo el Emperador Federico III. deste nombre cosa muy rara, y fue que nunca bevio vino, lo qual en un hombre Aleman se puede contar por medio milagro (Illesc. vid. de Alexan. VI, año 1493). De la manera que lo aborrescia en si, tambien ojariza con quien lo bebiese [...]. Como el dicho Federico estuviese casado con doña Leonor [...] y se le pasasen algunos años sin hazer preñada, dieron por consejo los medicos a la Emperatriz que bebiese algun poco de vino, para que ayudada con aquella medecina, concibiese mas facilmente. Sabido esto por el Emperador, la imbio a dezir con Eneas Sylvio (que despues fue Papa llamado Pio II) andad dezid a la Emperatriz, que la ruego yo no se cure de ese remedio, porque mas quiero tener muger esteril, que borracha. Palabras cierto dignas de quien las dixo[...] (Aeneas Sylv. lib. 2, de dict. et factis Alphonsi regis num. 7). (Torres 495-496)

Tiene otro daño el vino de grandisimo inconveniente [...] y es que no sabe guardar secreto. (Torres 496)

Quitose de ruydos Lycurgo Rey de Thracia, y juzgando que ningunas leyes hay tan rigurosas donde no haga entrada de

denantzaz arnoaren debekatzea, zeren hura zela erroak utzirik, adarrei lotzea. Baiña mahastiak behar zirela ebaki, eta pikatu. Eta hala bere erresumako guztiak, bat ere utzi gabe, pika arazi zituen: eta manatu zuen etzedilla nehor handik harat, biziaren penan, ausart mahastien landatzera. Eta bide hartaz, Errege hark, erremediatu zituen, arnoak bere erresuman egiten zerautzan kalte guztiak.

Nolite inebriari vino in quo est luxuria, dio Iondonne Paulok (Ephes. 5). Etzaiztela hordi, etzaitezela arnoz betha, zeren arnoa den lekhuana da haragiaren desira desordenatua.

Hunen arauaz erraiten du San Jeronimok: *Esus carniū et potus vini, ventrisque saturitas seminarium libidinis est* (Hier., lib. 2, in Joan.). (Axular 408-409)

1

Hala frogatu zuen Sesostri Egiptoko Erregeak. Errege hura eritu zen eta itsutu eritasun hartarik (Herodo., lib. 2). Eta berehala erresumako sazerdote, midiku eta gaiñerako hartako ziren guztiek konsulta eginik, erran zioten: bere senharraz bertzerekin egitekorik izan etzuen emazte baten gernuaz eta urisuriar garbitu behar zituela bere begiak, eta halatan berehala argituko eta sendatuko zeitza. Erregek haur aditu zuenean, sendatutzat zedukan bere burua: zeren uste zuen ezen mundu

blandura el ingenio humano, pareciendole tambien que todo lo de mas era dar en las ramas dexando viva la rayz, determino poner pena de muerte, no a los hombres, sino a laas viñas: lo qual executo con tanto rigor, que mando primerramente descepar todas quantas havia en su Reyno: y luego puso edicto publico con penas muy graves, contra los que de ay adelante fuesen osados de plantar viña ni parral en todos sus estados (Plut. in Mor. lib. de audien. Poetica). (Torres 487)

Por esta causa el Apostol san Pablo aviso a los de Epheso se guardasen del vino: *Nolite inebriari vino in quo est luxuria* (Ephes. 5). (Torres 558)

[...] como advierte muy bien el glorioso san Hieronymo: *Esus carniū, et potus vini, ventrisque saturitas seminarium libidinis est* (S. Hier. li. 2 in Iovinian.). (Torres 771)

[...] los Egypcios [...] tuvieron un Rey, por nombre, Sesostri, o según dize Herodoto (Herodot. li. 2), llamado Pheron, hijo del sobredicho Sesostri, al qual acontecio cegar, hora fuesse por via natural [...] (Carol. Steph. verb. Pheron.). Como quiera que huviese perdido la vista, a el le dieron por remedio los sacerdotes Egypcianos, que para cobrarla, se untase los ojos con lavatorio de muger tan casta, que no huviese conocido mas que a su marido. Hizose luego la pureva de cruchas comenzando

guztia prestu zela. Eta hasi zen berehala ordenatu zeikan erre-medioz usatzen. Eta lehenbizikorik, segur baiño segurago, hartu zuen erreginarean ur-isuria, bere emaztearena, eta hartaz midikuek ordenatu zioten bezala, busti zituen begiak, eta gantzutu. Baiña alferrik, lehen bezain itsu gelditu zen, zeren erreginak bere senharraz bertzerik ere dastatu baitzuen.

Erregek xoil miretsi zuen hunetzaz, zeren etzuen uste ezen erreginak halako iokorik iokatu zukeiela. Erreginaz etsitu zuenean, hasi zen berriz bertze emazte prinzipal eta aberats batzuetarik foroguaren egiten, ur-isuri ekhartzen, eta senda ahal zitekeienz enseiatzen. Baiña etzioten hek ere senti arazitzen, eta ez onik egiten. Zeren guztiak ziren berdin prestu, guztiak ziren bertzerekin kutsatuak. Orduan Erregek hurran etsitua zebillala, egin zuen inkontru baratze-zain probe baten emaztearekin, eta haren ur-isuriaz begiak ukitu zituen bezain fite, argitu zen, eta sendatu zenean, hartu zuen emazte probe hura, egin zuen bere emazte: egin zuen Ejiptoko erregina, eta gero bertze guztiak, gaixto frogatu zituenak, erregina bera barrenean zela, bizirik erra arazi zituen. (Axular 409-410)

44. KAP.

Nola haragiaren bekhatuan erori nahi eztuenak eduki behar baitu kontu, lehenbiziko bi zensuez, bistaz eta gustuaz, begiez eta ahoaz: hala eduki behar du kontu, gaiñerako bertze

por la propia, y no se hallando mejor, porque todas eran torpes, y deshonestas: al cabo dize Diodoro Siculo (Diodor. Siculus. De fabul. Antiq. Gest. li. 2, c. de Thebeorum ritibus), que topo con una honesta, y recogida, muger de un hortolano, con cuya medicina, bolviendo a su antigua sanidad, la tomo por propia, subiendola del estado baxo que tenia, al de Reyna de Egypto, y a todas las demas, que con aquella invencion se avian comprado por malas, y luxuriosas, hizo quemar vivas sin perdonar a ninguna dellas. (Torres 668-669)

El mesmo cuydado que se encarga en guardar los ojos y lengua, se debe poner en tapiar los oydos, para no dar entrada a cosas deshonestas, que turben el coraçon. (Torres 759)

zenu guztiez ere. Eduki behar du kontu enzuteaz, beharriez. Zeren anhitz gauza enzuten da, hobe baillizateke, ez enzutea [...].

Zeren San Isidorok dioen bezala: *Facile agitur quod libentur auditur* (Isidor., lib. Soliloq). Erraxki egiten da, gogotik enzuten dena.

Bada kastitatea begiratu nahi duenak, eztu dantzatu ere behar, eta ez soiñuak diren lekhura ioan. Lehenago ientilen artean, eta denboran, desohore zen dantzatzea: eta hala etzen iende ohorezkorik, eta kontuzkorik dantzètan edireiten. Zizeronen errana da: *Nemo fere sobrius saltat* (Cicer., pro Murena). Nehor guti dantzatzen da edana ezteanean, adimenduan dagoeanean. (Axular 412-413)

1

Bada begiratu behar da usnaren portalea ere, eduki behar da kontu sudurrez ere [...]

Zenon filosofoak etzuen ikhusi ere nahi halako usainik zuenik. Eta hala egun batez bere konpaiñiako bati usaiña aditurik, eta bere baithan haserreturik, galdegin zuen: *Quis hic mulierem olet?* Nork du hemen emazte urrina? (Diog. Laert., lib. 7, in vita Zeno.) Bidegabe handia egiten derauka bere buruari, emazteki bat bezala, urrintztaturik, eta usain onez betherik dabilan gizonak.

Facile agitur, quod libentur auditur (S. Isidor. li. 2. Soliloqu or.). (Torres 760)

A este mesmo medio se reduce, el huyr bayles y danças, que de suyo traen consigo desorden y lascivia [...] Esta es la causa porque muchos de los antiguos, que miravan las cosas con mas atencion, y mejor intencion condenaron este exercicio como indigno de personas honradas. *Nemo fere saltat sobrius*, dixo Tullio (Cicero, pro Murena), y tuvo grandisima razon, nota san Ambrosio (S. Amb. li. 3, de virginit.), que alega las mesmas palabras pues aquel juego mas parece de locos, y gentes cuyo seso se fue tras el vino, que de cuerdos y prudentes. (Torres 764)

CAPITULO VII. *De la guarda del sentido que llaman olfato, porque [...] es contraria a la Castidad.* (Torres 766)

Sintio una vez el Philosopho Zenon estando parlando con otros, que uno de los de la conversacion traya olores, e indignado de que en su compañía huviese gente tan sensual, dixo con gran enojo: *Quis hic mulierem olet?* (Dioge. Laert. lib. 7. in vita zenonis) Y tuvo mucha razon, porque grandemente pierde de su autoridad, quien la pone en andar como las mugercillas livia-

Zeren halakoak usain ona emaitteagatik, emaiten baitio bere buruari fama gaixtoa. Badira gauza batzuk ikhusi gabe, sudurraz beraz, urrinaz usnatzen eta iakiten baitira, non diren eta zer diren: hala bethi usain onez betherik dabiltzanak ere, usnatzen dira eta ikhusi gabe ikhusten, nolakoak, zer azturatakoak eta zertsu diren. Halatan Marzial poetak erran zeraukan egun batez Postumo bere adiskideari: *Hoc mihi suspectum est, quod oles bene, Posthume, semper. Posthume, non bene olet, qui semper bene olet* (Martial, li. 2, Epigr. 12). Gogan behar gaixtoa emaiten deraut, Postumo, zure bethi usain onez betherik ibiltzeak. Zeren eztu usain ona, bethi usain ona duenak. (Axular 413-414)

2

Amictus corporis et risus dentium et incessus hominis enuntiant de illo (Eccles. 9). Soñeko arropetan, irrian eta ibiltzean da ezagun nolakoa eta zertako den bat bedera. (Axular 415)

Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus, dio Iondone Paulok (1. Thim. 6). Dugunean zertaz gosea hil eta larua estal, askoesten dugu. (Axular 416)

Halako bati erran zioen egun batez sekeretuan beharrira Demonakte zeritzan filosofo batek: *Heus tu, hoc ante te ovis fere-*

nas, que dan mal olor a su fama por darle bueno a su persona. (Torres 766-767; laburragoa: 694)

De mas desto ay muchas cosas, nota san Ambrosio (Ambr. 2. Corint. 2), que no se conociendo se sacan por el olor: *Quaedam sunt res quae cum non videantur, per odorem tamen cognoscuntur et intelligis in loco aliqua esse quon non vides*. Assi lo hizo este Philosopho, y por el mesmo tenor lo llevo el Poeta Marcial picando muy "bien a un amigo suyo con la mala sospecha que da de si quien se precia de muchos ambares, algalias, almizcles, y cosas semejantes, al qual dixo: *Hoc mihi suspectum est, quod oles bene, Posthume, semper, / Posthume non bene olet, qui semper bene olet* (Mart. Lib. 2. Epigram. 12). (Torres 767)

CAPITULO X. *Del cuydado que se debe tener contra el regalo de los vestidos y trage [...] muy peligroso para la guarda de la Castidad.*

El vestido, la risa, y el andar (dize el Espiritu santo) descubren mucho lo que es cada uno. *Amicus corporis, et risas dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.* (Torres 775)

El consejo de san Pablo: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* (Torres 778)

Topo una vez el Philosopho Demonacte un hombre muy entonado, poque yva cubierto de ricos paños, lo qual no pu-

bat (Lucanus, in vita demona.) Hola, adiskidea, orai zuk soiñean darabiltatzun arropa horiek, zuk baiño lehen erabili zituen bere bizkarrean ardiak, zeren haren illeaz eginak baitira. [...] ederki erraiten du San Tomasek puntu hunen gaiñean: *Qui gloriatur de veste similis est furi glorianti de cauterio; quia propter peccatum Aadae usus vestium introductus est* (S. Thom., de regimine princip., lib. 5, cap. 59). (**Axular 416**)

Bat bederak behar du bere estatuaren arauaz, nola baitagoka, hala beztitu eta ez gehiago. Zeren gehiagokoaz, desohoratzenago du bere burua, ohoratzen baiño. Errege bezti bedi oihalik hoberenaz; aitonon semea erdikoaz, eta nekhazalea, arronteraz. Zeren gaiñerako guztiak dira banaloriak, desordeniak, bekhatu egiteko eta eragiteko bideak, eta kastitatearen galgarriak. (**Axular 417**)

3

Baiña guztien gaiñetik borzgarren zensu korporalari, zein baita *tactus*, ukitzea, eskuztatzea eta hazkatzea, eduki behar zaika begia. Zeren hura da ohoiñen kapitaina: ijtoen kondea, bertzeren ebatsietan ere parte duena. Ikhustez, minzateaz, enzuteaz, eta usnatzeaz egiten da bekhatu, ez ordea ukitzeaz

diendo dissimular se le llego al oydo, y dixo: *Heus tu, hoc ante te ovis ferre solebat* (Lucia. in vit. Demonact. 5). (Torres 780)

Lo mesmo enseña el glorioso santo Thomas, que considerando aqueste paso, dize lo siguiente: *Qui gloriatur de veste similis est furi glorianti de cauterio, quia propter peccatum Aadae usus vestium introductus est* (S. Tho. de Regim. prin. li. 5 c. 55). (Torres 779)

[...] aunque cada uno se puede vestir conforme a su estado, no debe ser con detrimento del alma, y riesgo desta virtud. (Torres 781)

De la mesma suerte, el vano, el luxuriouso y deshonesto, procura arrear su persona con cosas de mucho valor y regalo [...] El Labrador tiene su particular vestido, el letrado el suyo, el ciudadano el suyo, el soldado el suyo, dize Clemente Alexandrino (Clemens Alexan. li. 2. Paedag. c. 11): y el marinero el suyo, y la persona deshonesto el suyo: que es el que le provoque a lo que reyna en su coraçon. (Torres 778)

CAPITULO IX. *De la guarda que se debe tener en el otro sentido que llaman tacto, porque es su desorden muy contrario a la Castidad.*

El Sentido del tacto es Capitan de ladrones, y Conde de Gitanos, que goza lo que otros roban. (Torres 772)

bezala. Bertze zensuek urruititik, baiña ukitzeak hurbilletik akometatzen du. Begiek, mihiak eta bertze zensuek eraikitzen dute ihizia, baiña ukitzeak atzemaiten du. (**Axular 417**)

Gaizki doha iztupaz, suak utki dezanean [...] Gatzak, urez egina delarik, eztu ura baiño etsai handiagorik: ez eta haragiak ere haragiz delarik, haragia baiño galgarriagorik. (**Axular 418**)

[...] porque lo que los ojos ven, los oydos oyen, las narizes huelen, y el coraçon desea, es a fin de servir con ello a este sentido, dandole de sus ganancias [...]. (Torres 772)

[...] el sentido que llamamos tacto, porque aunque los demas hazen sus correrias, y entradas en la tierra del alma, son ladroncillos que lo han de lexos: pero el tacto, destruye de cerca, es un loco de muchos temples [...]. (Torres 772)

[...] asi todos los sentidos quanto caçan por defuera, es en orden de dar gozo y contento a este hermano. (Torres 772)

Si no conviene a la estopa llegarse al fuego, porque tienen ambos malas disposiciones, dize san Basilio (S. Basi. lib. de vera virg.), mucho menos le esta bien al hombre tocar en parte tan peligrosa para el, como el fuego con la estopa. *Sicut stupa si ignem odorata fuerit* [...]. (Torres 775)

[...] la sal del agua sale, pero despues ningun enemigo tiene mayor que la mesma agua. Y assi para el hombre, como es carne, y nacido de carne, de la memsa en quien tuvo principio, le viene el fin y perdicion. (Torres 775)

Agerikoak ez direnak eta intermitentziak

ANA GANDARA SORARRAIN

Euskal Herriko Unibertsitatea

ana.gandara@ehu.eus

Deustuko Unibertsitatea

ana.gandara@deusto.es

Bortz urte iragan dira Harkaitz Canok Twist nobela plazaratu zue-
netik, eta memoriari buruz anitz hausnartu da idazle euskaldunaren
nobela agertu aitzinetik nahiz ondotik. Artikulu honetan, ez diogu Twist
lanari ikuspegi teoriko finkatuetarik erreparatuko; kontrara, espresuki
saihestu dugu alderdi torikoetatiko azterketa zurruna. Badugu horreta-
rako arrazoirik; izan ere, lan zabalago (eta teorikoago) baten baitako da
idatzi hau, eta lan osotu horrek bilduko du irakurketa zientifikora funts
teorikoa. Zehazki, Euskal Herrian Trantsizioa nola bizitu zen islatzen
duten kontaketen hausnarketa bilduko duen saio luze baten baitakoa da
hau; atarikoaren zati bat dateke. Lan luze horretan bilduko dugu
Trantsizioa bera eta Trantsizioan bizitua aditzera emateko gurean era-
bili diren teknika zenbait; bereziki erreparatuko diogu zein baliabide
tekniko (zenbaitetan, sinboliko), nola eta zertarako hautatu izan diren
euskal literaturan.

Alabaina, hori egin aitzinetik, Trantsizioaren kontaktze amarauna
osatzen duten lan horien aurkezpena egin behar. Agerikoak ez direnak
eta intermitentziak azpimarratzen dituen da hau; hain justu, lantzen
ari garen lan zabalago horren aditzea lagunduko duen lehen idatzia.

Sarrera

Garai baten oroitzza eta berrirakurketa biltzen dituen lana da Harkaitz Canoren *Twist* nobela. Diego Lazkanoren bizipenatarik abiatuta, Trantsizioko urteetan eta 80ko hamarkadan zehar Euskal Herrian bizirik egoera sozio-politikoaren agerpena da. Agertze hori, ordea, garaia arrunt diferenteki sumatu zuten pertsonaien bizipenetan oinarritzen da. Hala, Canoren liburuak egun hagitz indarrean den iraganaren kontaketa egiten du, batzuen nahiz bertzeen errealitate *ezkutuak* agerraraziaz. Soto eta Zeberio ETAkideen hilketatik abiatuta, ekintza haren inguruan harilkatzen dira ondotik azaltzen diren pasadizoak; Diego Lazkano pertsonaia nagusiak *desagertze* horiekiko izan zuen erlazioa, gertatuaren zama eta hura inguratzen duten *difuminatzeen* kontaketa da: aita, lagunak eta nortasuna lausotu egiten dira, nobelan barrena. Agertuko dira, era berean, garaiko partaide diren ahotsak ere: poliziak, politikariak eta, nola ez, bateko zein bertzeko senideak. Hau da, *Twisten* islatzen dira garaia izana eta mamu komunak zama asumitzen duten pertsonaiak.

Istorioko agertzen diren hainbat elementuren garrantzian oinarriturik, *Twist* lanaren irakurketa posible bat egingen dugu, ondoko paragrafoetan; izan, badiren, baina ageriko ez diren errealitate ezkutatu baldintzatzaileen kontaketa baita. Horretarako, lehenik, ageriko ez diren errealitate horiei buruz arituko gara: beren izanaz eta agertze moldeez. Ondotik, irakurketa proposamenari ekinen diogu, errealitate horien eta *Twisten* deskribatzen den garaia arteko lotura hizpide izanen dugularik. Akitzeko, ideia nagusien bilduma egingen dugu.

Bertzelakorik erran ezean, idatzian zehar agertuko diren orrialde zenbakiek erreferentzia egingen diote obraren lehen argitalpenari (2011)¹.

1. Agerian ez direnak

Agerian ez diren errealitateek badute beren agerpena munduan; beren tokia eta eragina: “Bitxia, zenbait gauzak nola aurkitzen duten euren lekua munduan, isilik eta bazterrean” (406). *Twisten* agerian ez diren errealitateen kontaketa egiten da; hain zuzen, espresuki islatzen da 1980ko hamarkadan Euskal Herrian bizirik egoera sozio-politiko

---

[1] Cano, Harkaitz. 2011. *Twist: Izaki intermitenteak*. Zarautz: Susa. Inpr.

ardatz duen errealtatea. Hala, bada, agerikoak ez diren errealtate horien izana eta eragina hausnartuko ditugu: lehenik, nortasun, pentsamendu nahiz kokagune geografiko mailan adierazten diren errealtate lausotuez arituko gara; ondotik, solasgai izanen ditugu nobelan behin eta berriz aipatzen diren desagertze eta ezkutatzak, agertzeak edo/eta gorderik mantentzeak pertsonaiengan eragiten dituzten beharrak; azkenik, *Twisten* konstanteak diren erreferentziak helduleku izanik, proposatuko dugu zehazturiko ideia multzo bakoitzak nobelaren irakurketa osoaren baitan lukeen balizko funtzio bateratua.

1.1. *Ezkutatzea, nagusi*

Agerian ez diren errealtate anitzen artean, hiru multzo nagusi bereiz daitezke: nortasunari dagozkionak, pentsamendu mailan sortuak eta geografiari atxikiak. Lehen biek pertsonaia desberdinen barne mundu nahiz gatazkak ematen dituzte aditzera eta hirugarrenak, aldiz, kanpo egoerari dira atxikiagoak. Ageriko ez diren hiru errealtate horiek erakusten dute, ikusiko dugunez, 80ko hamarkadan bizirik egoeraren argazki orokorra.

Nobela leitu ahala, segidan sumatzen du irakurleak Soto eta Zebe-rioren bizitzak Diego Lazkano dela medio biziak direla; beren oroitzak modu desberdinetara mantentzen du bi pertsonaia horien presentzia errealtatean. Diegok hartua du iraganeko bi lagun biziaren zama, beren desirak bizkarrean hartuaz (76-77), izanen zuketean biziaren muntaia delarik Diegoren nortasuna:

Lazkanori eztarria korapilatu arren sekula oka egitea lortzen ez zuen gauzen zerrenda [...] Nortasun bat: ezagutu zuen jendearekin egindako adabakia. Bokazio ezkutuko bat: idazlearena, Sotoren oroitzapenaren sua bizirik mantenduko zuena. / “Nigatik hil hintzen, nire bitartez biziko haiz” (164)

Zernahi gisaz, usurpazio hori gatazkatsua da Diegorendako; izan ere, bere nortasun propioaren funtsezko eraikuntzan ebatsiriko adabakia baitira. Fede editoreak berak adierazi gisa: “Bere [Sotoren] bizitza bizi. Ez zeneukan egin duzuna egiteko eskubiderik” (265), “egin duzun hori martiri bati egin dakioken okerrena da: haren erlikiak hartu dituzu, profanatu egin duzu martiriaren hilobia eta hori interes pertsonaletarako erabiltzea nahikoa ez balitz, dirua egin duzu” (266). Zama horren giblean erru sentimena da: “Egon zitekeelako haiekin [Diego Soto

eta Zeberiorekin] edo haien ordez. Ez zegoelako haiekin edo haien ordez. El Cerroko ziegan zegoelako, haiek salatu berri” (408).

Nortasun mailegatuaren kontzientziak (77-78) orijinaltasunarekin borrokan jartzen du pertsonaia; horregatik erkatu behar dira nortasunaren adabaki mailegatuak nahiz iraganeko mamu direnak:

Diego Lazkanok sinetsi egin nahi zuen egon behar zuela orijinaltasunera eta norbere buruaren eta norbere buruaren benetakako bulkadetara itzultzeko modu bat [...] eta horretarako gorrotoa eta nazka sortzen diguten gauza horiek aztertzea zela interesgarria, horien azarrika egitea, disgustuko genituen lekuak bisitatu eta atzeraka eragiten ziguten pertsonekin egotera geure burua behartzea, horrela aurkitzen zela-ko norbere nortasuna (77)

Horixe da, preseski, nobelaren argumentu hari nagusia, Diegok biziko baititu Sotoren eta Zeberioaren kasua berriz ireki nahiarekin erlazionatuak diren konfrontazioak; erraterako, bahitu zuten lekua bisitatzearekin, torturatzaileen hitzak etorriko zaizkio gogora: “Ezagutzen dituk hire lagunen oihuak?” (163). Aitzitik, mamuen konfrontazioa ez da Diegok ordezkatzeko duen gizarte sektoretik hutsa ailegatuko. Pedro Vargasek berak gauza bera egingen du urtegiarekin:

Zergatik egin geldialdia urtegian? Han jada ez zegoen ezer. Ur bareak, gomuta asaldagarriak. Eta, hala ere, leku hark gauza asko esan nahi ditu beretzat. Oroitzapen asko dakartzakio akordura. Lasaitu eta urduritu. Beretta eta Benelli. (204)

Hala, islatu egiten da iraganeko mamuen eraginei aitzina egiten dien gizartearen saioa. Hortaz, gizarte horrek bere baitan duen funtsetarik bat da errealtate ezkutu baina baldintzatzaileak altxatzea.

Are gehiago, ezkutaturiko nortasunei pentsamendu mailako ideien gordetzea gehitzen zaie liburuan, altxatuak diren errealtate gauzape-
nen maila desberdin gisa; luzea da *Twisten* pentsatu, bai, baina erraten ez direnen zerrenda (80, 103, 128, 131, 264...). Hori dela eta, irtenbide bakarra litzateke “Garaiz gauden bitartean esan beharko genizkioke elkarri behiala isilik utzitakoak, damurik eta konplexurik gabe” (87, 88).

Bai nortasunari bai eta ideien munduari dagozkien ezkutatzeko pertsonaien barne munduan gauzatzen direla erran genezake; nola fisikoki

gordeak diren ezkutalekuen presentziak –zuloek (19, 32, 119-123, 228...), sotoek (134, 178)– hala haiei ematen zaien garrantziak areagotu egiten dute garaiko giroaren existentzia.

Hortaz, *Twisten* ageri den 80ko kartografiak isla bera du pertsonaien barne munduko nahiz kanpoko gauzapenei dagokienez, ezkutatuak diren errealitateak maila orotan gauzatzen direlarik.

1.2. *Praktika deuseztatzaileak, nagusi*

Intermitentzi, ezkutatze, desagertze, difuminatze, ezabatze, esterminatze eta disolbatzeak nagusi dira *Twisten*. Nolabait erratearren, ekintza akitzaileen nagusitasunaz da berretsia arestian aipaturiko ezkutatze maila hirukoitza; 80ko hamarkadako egoera sozio-politikoaren muinean gailentzen dira dena delakoak ezkututzen zituztenak, ezkututzen zirenak berak eta ezkutatzeko moduak. Alde batekoek zein bertzeoek gustu sexualak (20), nortasunak (188-189), iraganak (199) ezkututzen dituzte –maskarak (208, 337) dela medio, kasu-. Ezkutatze andana horren ondorioz, beranduegi azaleraturiko bizipenak ageri dira: “zer zen Patricia barkatzen ez ziona? Gerra zikinean parte hartu izana? Gerra zikinean parte hartu zuela kontatu ez izana? Egia beranduegi kontatu izana?” (221), “Epaiketan zeneukan esateko aukera, Javier. Orain beranduegi da” (Belenek Fontechari, 230). Ezinbertzean kontrolik gabe azaleratuko dira iraganean gorderiko mamu baldintzatzaile horiek.

Nagusi den ezkutatzeak alde bateko zein bertzeo pertsonaiak pareko egiten ditu; izan ere, agerikoak ez ziren nortasun, pentsamendu nahiz leku geografikoekin gertatu gisa, egoera orokor beraren partaide baitira pertsonaia guztiak. Desagertzeen gibelean bi molde nagusi islatzen direla sumatzen da: batetik, erabaki propioz ordura arte hurbileko zuten mundutik desagertzea erabakitzen duten pertsonaiak eta, bertzetik, bortxaz *desagerraraziak*. Gabriel Lazkano litzateke lehen kasuaren adibide; gibelean, ustezko dementzia antzeztuak ahalbideturiko bizi berria hasi nahia litzateke. Desagertze isilagoak ere badira: Gabriel gibelean utziriko ezjakintasunaren eraginez Begoña emaztearengan ereiten duen malenkonia (61), Diegori tortura dela medio sorrarazia (82) edo Beuysi buruz erraten den gisa “«Disolbatu egin nahi dut»” (321). Bigarren kasuistikaren adibideak ETak nahiz polizia *desagerraraziak* lirateke.

Alta, hondarreko *desagertze* horien muinean azalarazten da nobelan zehar etengabe helduko zaion aldea: *desagerrarazte* horiek ondorio dute zehaztasun nahiz jakite ezak sorrarazten duten ezinegona. Haratago, zehaztasun ezak oihartzun etengabea du liburuan. Hain zuzen gabezia horren zama islatzen dute Diegoren amak hutsuneak berreraiki (50) eta, bereziki, Soto eta Zeberioen hezurak non diren jakin beharrak: “Hezurrak non dauden esan beharko litzaioke familiari” (abadeak Vargasi azkenaren egiazko aitortza entzun ondotik, 210).

Gorpuak non utzi zituzten jakiteak duen garrantzia, gainera, biderkatua ageri da, nobelan zehar kokapen zehatzek duten munta dela medio: hasiera-hasieratik, lo ez den gorpuak non ote den, “*hor eta hor eta hor*” (13) aipatzen den gisa berean, “*Hor, eta hor eta hor...*” (431) diosku Zeberioi nobela akitzear denean. Alabaina, lehen kapituluan hilak duen zehaztasuna ezjakina da:

Hilik zaude azken tantaraino. Jada ez zaude hor. Hor ez. Eta hor ere ez eta hor ere ez. Zure familiak jakin nahiko luke non zauden, ordea. *X marks the spot*. Urte asko pasatuko dira jakingo duen arte, eta non zauden ez jakitearen larritasun hori aurpegiko zimur bakoitzean zizel-katzen doakiela zahartuko dira zure ahaideak. (22)

Hala, bada, hondarreko orrialdeetan erraten denarekin kontrajarria: “Hartu du Zeberioi lasai arnasa. Akabo herstura. *Hor* hori ezaguna zaio” (427), borda aurkitzen duenean. Hala, nobelaren hasieran nahiz akieran –aski momentu desberdinetan erranetan, beraz– azpimarratzen da non diren jakiteak duen garrantzia, ondokoendako geratu diren mauiak baretu eta berendako lasaigarri:

Gorpuak esan nahi zuen nonbait zegoela hildako hori, leku jakin batean, han amaitzen zela haren istorioa, eta lekuak berak laguntzen zuela amaitzen. *Deskantsua* lekuak ematen zien, ez hildakoari bakarrik, familiari eta lagunei ere bai. (59)

Behin eta berriz azpimarratzen da *Twisten* jakitearen, ziurtasunaren, garrantzia: aitaren desagerpenarekin Diegori “haien soslaiak berdefinitu” (59) arren, intermitenteak dira lehen kapituluko Sotoren eta Zeberioen presentziak (35); bertzeak bertze, hori bera erakusten dute nobelan erdiguneetarik bat den laguntasunaren eboluzioa azaltzeko deskribatzen den difuminatze prozesuak (69, 70, 72) eta “Lehen difumi-

nazioak” edo “Twist: izaki intermitenteak” izenburuek deskribatzen dituzten nortasunek. Gainera, zehaztasunaren garrantziaren hondarreko adierazle gisa aipa liteke zehaztearen aldeko jokoa sumatu izana: istorioak aitzina egin ahala, gaurgero erranak diren datuen zehaztasunera jotzen baita, handik eta hemendik –“Hemen. 80ko hamarkadan gaude” (15) › “Aurten, 1983an”(16), “Torturatzailleak” (30) › “Hiltzailea” (33), “*Hiru desagertu* esaten hasi zen bere buruari, eta geroago, *hiru hildako*” (59), Zeberio › “Kepa” (73), Luis (117) › Luis Agirre Sesma (117), “aita” (42) › “Gabriel Lazkano” (46) gisakoak–.

1.3. Agertze asaldatzailleak

Ezkutaturiko izaera izanagatik, errealitate gordeek badute ageriko eraginik. Diego Lazkanok abiatuturiko konfrontazioa agertze aski kontrolatua den bezalaxe, pertsonaiek jasaten dituzte ezkutaturiko errealitateen nahigabeko azaleratzeak. Bi azaleratze-molde azpimarra genitzake: imajinatzea eta agertzea.

Lehen ariketa Diegok gauzatzen du garbien, “Hiru lagunak” dertizon hondarreko atalean. Bertan, imajinatzen ditu Soto (421-422) nahiz Zeberio (422-423) bizi izanez lituzketen biziak (72, 143); imajinatze lan hori, ordea, tartekatua da iragan denboretako egiazko oroitzapen kuttunen gogorapenarekin. Gisa horretan, azken kapituluan, bateko zein bertzeko ariketek iduriko segida ematen diete galduriko lagunen biziari. Nobela osoan ageri den orainetiko hausnar pausatuenaz bi lagunak izanak ongi zehaztuak eta desberdinduak ageri dira (398, 400), bertzela idatzi guztian zehar emana zitzaizen difuminatzea galdua delarik. Hau da, lehen kapituluan ageri den Soto eta Zeberioaren presentzia-ausentzia intermitenteak finkatu egiten dira.

Bigarrenik, kontrolik gabe agertzen diren mamuak dira; hau da, iragan denboran arrunt lurperatu gabe, erran gabe, ezkutaturik geraturiko istorioen eragin baldintzatzailea (50); desagertu arren presente diren gerrateak (313). Hain zuzen, ondokoendako geldituko den zama “arnasarik gabeko hasperenetan eta lorik gabeko gauetan” (49) «‘Desagertuek’ [...] ‘ez ote dute desagertu ez direnen baitan ere halako desagertuak dosi bat txertatzen?’» (60):

Zuek guri egin diguzuena ere [dio Soto hil ernatuak] ezingo duzue ordaindu, kitatu, likidatu; demagun, igande arratsaldekoko karrusel deportiboan irratiko oihuek beste oihu batzuk

ekarriko dizkizuetelako gutxien esperotakoan burukominera eta buruko muinera. Gu bakean gaude. Sendiak -zuenak eta gureak- borroka egin beharko du mamuekin”. Etorkizunak borroka egin beharko du mamuekin. (26)

Izan ere, mamu horien guztien izanak berak, orain ez bada berantago, agertzera behartzen ditu (208, 210): “nahiz eta denbora kontua izango den egia azaleratu eta jende guztiak horren berri izatea. Urpeko munduak bazuen, goiz edo berandu, azaleratzeko joera” (183-184). Bertzeak bertze, Gabriel Lazkanoren dementzia ustez hasia delarik erranak: “aspaldi eztarri zuloan esan gabe zeuzkan haiexek esaten [...], behiala gertatu eta bere familiari ezkutatu zizkion gauzak” (45-46); edo Diegok lagun zirenen hotsei buruzkoak: “Soto eta Zeberio oihuka ari ziren berriro. Ez zioten agian oihu egiteari utzi azken urteotan. Baina orain oihu entzungarria zen haiena” (151), “Soto eta Zeberioaren ahotsak berriz” (160).

2. Irakurketa proposamena

Goiti eginiko zehaztapenetatik abiatuak, *Twist* liburuaren irakurketa osatu posible baten proposamena eginen dugu ondoko paragrafoetan. Zein helbururekin gailentzen dira *Twisten* desagertze-ekzutatze familia semantikoaren inguruko elementu eta ekintzak?

Orain artean, desagertze eta ezkutatzeetatik abiatuak, agertze asal-datzaileetarako bidea egin dugu. Bada, ordea, aipatzeke geratu zaigun agertze mota nabariena: kontaketa bera. *Twist* ageriko ez diren istorio horien kontaketa da; garai baten kartografia nahiz haren kontaketa, zehazkiago. Kartografia horretan, errealtate ezku(ta)tuak dira nagusi, dimentsio desberdinetan irudikatzen direlarik ezkutuko izaite horien izana: nortasunak, pentsamenduak, leku geografikoak nahiz ekintzak difuminatu edo intermitenteak izanagatik, giro orokor beraren baitako gauzapean zehatzak dituen egoera sozio-politikoak islatzen dute.

Uretara bota deserosoa dena, gehiago ur azalera aterako ez den esperantzan. / Etxeko iturrie4_tik ateratzen zaigun ura mamuz beteta dagoela pentsatu du Diegok: bere amaren ile-xerlo zuria oroitu du [...] gure mamuak eta herentzian jasotako mamuak. Errudun egiten gaituztenak eta errudun jaiora-razten gaituztenak. / [...] Mamuak edaten ditugu eta horrek

gu geu bihurtzen gaitu mamu. Garden eta mamu. Izaki intermitente. (382)

Istorioan zehar errepikatu egiten dira garaiaren isla horren izana azpimarratzeko lehen kapituluak eskaintzen diren datu eta elementuak –sari adibideak direla medio zehaztuak–. Lehenean, garaiari buruz emaniko gauzatzeen artean drogak (24, 82), hogeigarren mendea den sagu-tranpa (21, 29, 66, 97, 384) nahiz “orain” eta “lehen” garaien arteko alderatzeak (190, 199, 263, 294) dira.

Gainera, lehen kapituluko egoera nahiz giroa oroitarazteko balio duten elementuek –Soto eta Zeberioaren hilketatik abiatutik– laguntzen dute azpimarratzen garaiko sinbolo diren ezkutuko errealitateen izana: sasi-sastrakak (13, 123, 162, 189), txorimaloak (175, 214), Soto eta Zeberioaren oihuak (26, 85, 163), eta abar. Elementu errepikatu horien balioa garaiaren izana eta giroa islatzeko duten erabilgarritasunean datza; horregatik, etengabe agertzen dira traizioa (135, 159, 163, 352), errua (165, 225, 293, 294, 335), mendekua (33, 176, 185, 267, 337, 347, 359), urrikitzea (137, 207, 265, 293), aitortpena (208, 209), ordaina (267), barkamena (341), erredentzioa (353, 354, 366, 367, 382) nahiz auto-erruki/suntsipena (357, 363) gaiak.

Sentitze horien indarra, 80ko hamarkadan bizituak izateaz haratago, egungo ikuspegitik den irakurketak azpimarratzen du; horretarako, bertzeak bertze, “Murgil gaitezen subjektibitatean” (158, 159, 165, 347, 350) gisako aldarrikapenak. Izan ere, *Twisten* den kontaketa subjektibitateko eta subjektibitateari buruzko kontaketa da; hala, ulertua ez sentitzea eta infernua berdin-berdin bizitzen dituzte ideologia bateko zein bertzeko pertsonaiek: “Alferrikakoa da infernua bizi izan ez duenari azaltzen saiatzea...” (Diegok Federi, 167), “Ezin duzu jakin zer infernua zen hura, Belen” (Fontechak, 223).

Zernahi gisaz, karea dateke (10, 23, 27, 31, 32, 153, 177, 179) liburuarri hasiera ematen dion gertakariaren bulkada eta, hura erreferentziatzen harturik, etorkizuneko nahiz iraganeko momentuekin elkarrizketan jartzen duen elementu garrantzitsua: Pedro Vargas eta Rodrigo Mesa jokoan ari diren tenis zelaiak (173) gogora dakar bi ETAkideak biltzen zituen kare-bizia –“hurrengo partidaren aurretik tenis-zelaiaren marrrak kareztatu behar dituela oroitu” (177)–. Errealitate beraren partaide izaki, karea da bi munduen arteko lotura: “Arrastorik ez, garbia omen, dena erretzen du kareak” (27), kontatze ezaren sinbolo bihurtua –“lurra

baino sikuagoa den hauts zuri batek hartua dizu garunaren parte bat: desmemoria, magnesioa, karea” (10)-.

Dena erre nahi hori da, gertatu den deusen arrastorik utzi nahi ez izatea, preseski, Canok *Twist* dela medio saihesten duena. Alde batera utzi behar baita 80ko hamarkadan bertan erroituriko ahanztura: “Ahaztu egin dute [egunkariak bahitua]” (111); izan ere, are oinaze gehiago sortzen baitu gertatu, bai, baina ezkututzen direnak ez kontatzeak edo ez oroitzeak: “gertatzen ez diren gauzak, jada ezinezkoak diren gauzak, gauzatu ez direlako mingarri bilakatzen diren gauzak, horiek ez dira ahazten” (399).

Zentzu horretan da *Twist* ageriko ez diren errealtate baldintzatzaileen kontaketa: kontrajarriak iduri duten gizarteko talde biren *kontaketa subjektiboa* da: garai beraren partaide eta seme-alaba pareko bihurtzen dira pertsonaiak nobelan. Kontaketa, ordea, ez da aisa egin: “Bigarrena [Zeberiori tiroa] azkar kontatuko dugu, mingarriegia da. Kontatutzat eman eta kito”; aitzitik, agerian ez diren errealtate eta bizi mundu horien kontaketa da nobela. Bakoitzak bere inplikazio eta erantzukizuna du, bai eta horietariko bakoitzaren eskutik helduriko erru sentimen eta gorderiko pasarteen zama ere.

Hondarrekoak

Agertze moldeez aritu garelarik, egundik Canok egiten duena: kontatzea. Bazterreko hotsak baino, izan bazirela jakinik ere ageriko egin gabe ziren ahotsak, 80ko hamarkadan eta ondotiko euskal gizartean handik edo hemendik berebiziko eragina izan dutenak. Batzuen aldeko eta bertzeen kontrako agerpena baino gehiago, idazleak inguru berera ekartzen ditu euskaldunon historia ulertzeko ezinbertzeko diren bizi-pen kontrajarriak; errealtate beraren partaide izaki, bata bertzearen erantzule izan eta gizarte giro dinamika berean bizi baitziren: ageriko egiten ez diren nortasun, bizi eta ekintzetan.

Ahanzturaren kontrako kontaketa da *Twist*; agerikoak izan ez arren, eragin nabaria duten errealtate isildu eta gordeen errana. Hala, 80ko hamarkadaren giro sozio-politikoaren irakurketa egiten da Harkaitz Canoren nobelan; indar ordezkatzaile nagusi gisa, ezkutaturiko errealtate molde desberdinak ekarri ditu idazleak. Hala, Soto eta Zeberioaren hilke-

taren inguruan harilkatua izanagatik, ikuspegiak, sentimenak eta, bezelako, beldur komunak agertzen dira: iraganeko mamuak.

Mamu horiek dira, hain zuzen, itzalez josiriko giro hartan, zeinahi ideologia nahiz denboratan izanik ere, pertsona ororen biziak pareko egiten dituztenak: «‘Gu bakean gaude [Soto hil erneak]. Sendiak –zuenak eta gureak– borroka egin beharko du mamuekin’. Etorkezunak borroka egin beharko du mamuekin” (26). ETakideek legala den norbait behar duten gisa, ustela ez den norbait behar du gobernuak hautagai (227); batzuk sasira pasatzen dira (ETakideak, 123, 189) eta bestetzuk, itzalean ibiltzen (Fuchs, 228). Fontechak, “Ezin duzu jakin zer infernu zen hura, Belen” (223); Diegok Federi, “Alferrikakoa da infernua bizi izan ez duenari azaltzen saiatzea...” (167). Torturatzaleek Soto eta Zeberiori, *larrua kendu* (26); Diegok Sotori, *larrua lapurtu larrurik ez zuenari* (267).

Ezkutaturiko, kontatu gabeko, errealitate horiek guztiek iraganeko mamuen zama hurbiltzen digute eta intermitentziara kondenatzen. Intermitentzia hori saihesteko saioa da Canok *Twisten* egiten duena. Egundik iragana behatuaz, mamuak agerrarazi eta aitzinez aitzin erreparatzeko aukera eman. Izan ere, *ikusten ez diren gauzak ere badira*, baita ikusi nahi edo ezin direnak ere.

Atzoko Zegama

XABIER AZURMENDI

EGAN-EN OHARRA: Bada hainbat urte “Atzoko Zegama” liburua argitaratu zenetik. Irakurleak begira dezake Lan-kidetza Bildumako 3. Alea. Bertan dago gauzatua Xabier Azurmendi Zegamako semearen lan eder hau. Guk, gure aportazio xumea egin nahi dugu artikulu honetan. Horretarako Liburuko “Joxemari Otamendi” ren sarrera jarri dugu hemen gure ezagutza eta ipuin batzuk erantsiaz.

* * *

Oroitzapenak

1. Giza tankera

Gure artean askotan gertatzen zena:

Goizeko bederatzi eta erdiak inguru da. Aste buru-zuri bateko edozein egun dugu. Astelehen, astearte, asteazken... egun gehienetan ohi bezala.

Atea zabalik dago; eta hor dator kit barrura gure gizona: gizon mardula, urteetan heldua: ibileran eta janzkeran baldar samarra: aurpegi zurbil, kolore gabea, hiru-lau eguneko bizarrez erdi estalia: ile mototsa nahasi eta orraztu gabea, buru-kaskoko soil-unea ezin ezkutatu: paparrereko bizar beltza agerian: bata gisako jantzi luzea, goitik beherainokoa soinean: oinetako zahar arin-arinak: galtzerdiak jazten denborarik alferrik galdu gabe...

Tankera horretan azaldu ohi zitzaidan, maiz asko, gure Xabier Her-
naniko nire lan-gelan, hamaika urte luzetan. Etxe berean bizi izan gara
biok: goiko bizitzan, Xabier, bera bakarrik: behekoan ni, ni ere bakarrik.
A zer nolako bi mutil zahar prestu!

2. Gure berriketak

Bioi atsegin izan ohi zitzaigun gure arteko berriketaldi luze-zabala.
Egunak, irratsaioak, eskuartean gudukan egunkariak... zekarzkguten
albisteak izaten genituen mintza-gai.

Hasteko, begiratu bat bota ohi zion Xabierrek egun hartako egunka-
riari: gain-gaineko begiratua, motza, arina.

Aspalditik zuen Xabierrek irakurtzeko eta irakurria josteko halako
zailtasun bat, bere hitzetan erdaraz “dislexia” deritzana, eta hitz egi-
tekoan ere antzeman zitzaiona.

Argia zuen burua: hitza, ordea, motela eta makala. Zenbaiti bezain
mingain arin eta oparoa gertatu izan balitzaio, beste kukurruku bat
egingo zukeen Xabierrek bere bizitzan zehar.

Ez zen horrela gertatu. Beharbada, hobe berarentzat eta Euskal He-
rriarentzat. Ezagun izan ditugu gure artean, “krisostomoak”, urrezko
mingainak zituztenak, baina Euskal Herrian kabitzeko, herrialde hau
txikiegia iruditzen zitzaienak.

Zorionez, Xabier ez genuen izan, besteen gainetik kukurrukuka ari-
tzea gustatzen zitzaion oilarra.

3. Lehendabiziko ezaupidea

Donostian, Erroman, Valentzian eta Gasteizen Xabierrek eginiko
ikasketa-garai hartan, ez eta bere lehen olerki liburu argitaratu zuenean
ere, gure adiskidea ezagutzeko aukerarik ez nuen izan. Erbestean, Ame-
riketako lurralde zabaletan nenbilen urte haietan: hogeita bat urtetan
zehar.

Gogoan dut, ordea, oso gogoan, ezagutu nuen eguna. Etorria
nintzen Hernanira eta alboko herrian, Astigarragan, apaiz ezagun bat, D.
Felix Agirre, monjen kapeilaua, zegamarra, hil zen. Hiletara apaiz-kopu-
ru handia bildu ginen. Eta meza bukaeran, bi bertso bota zizkion iloba

apaizak hildako osabari. Bertsoak, fin-finak: bertsolariak ordea, trakets antza eman zidan.

Orduan ezagutu nuen Zegamako apaiz bertsolaria. Olerki liburu bat ere aterea zuela, esan zidaten. Ez nekien besterik.

4. Etxean hartua

Handik urte batzuetara, goiz batez, Donostiako Elizbarrutiko Bikario Nagusia, D. Jose Antonio Pagola, agertu zitzaidan etxean. Uste gabeko bisita.

Bere apaiz lagun baten alde fabore bat eskatzera zetorrela, esan zidan. Apaiz lagun horrek, arazo txikiren bat -edan kontuzko arazotxo-ren bat edo- zuela, eta lagun on baten beharrea aurkitzen zela: eta nire etxean hartu nahi ote nuen, aldi motx baterako, bederen, lagun hori aspertu zitekeelakoan.

Lagun horren izen-abizenak eman zizkidanean, berehala ihardetsi nion: gizon horrek osaba apaiza eta izeba propioa zeuzkak hor aldame-nean, Astigarragan, eta bidezkoena, haiengana biltzea, iruditzen zaidak. “Han ez hukek konponduko, eta hemen beharbada, bai”, erantzun zidan Pagola jaunak.

Orduan baietza eman nion; baietz trinkoa.

5. Geroztik

Geroztik ez naiz damutu. Adiskide handi bat izango zena hartu nuen etxean. Hobeto esan: etxea eman nion. Etxebizitza baten jabe izan zen: behar zituen giltza guztiak bere esku guztiz aparte: ezertan elkarrekin topo egin beharrik gabe. Bi buru, beren buruen guztizko jabe. Ez bata bestearen zaintzaile edo begirale.

Hasieratik konturatu nintzen, ni zaintzaile bezala inoiz ikusi banindu, ez ginela sekula adiskide izango.

Hala ere eta, hain zuzen, horrexegatik elkarri begiratu eta lagundu egin diogu: ez, ordea, ezarritako lege hotz baten indarrez, kristau bihoztaren eraginez baizik.

6. “Izatearen malura”

Horrela du izen, Xabierrek argitaratu zuen olerki liburuak. Eta gezurra badirudi ere, elkarrekin horrenbeste urtetan bizi izan, hainbeste elkarriketa eta solasaldi izan, eta sekula ez zidan aipatu liburu hori. Ez, noski, horretaz lotsaturik zegoelako.

Hamaika aldiz, ordea, aipatu zidan Kixote Mantxakoa: ia egunero irakurtzen zuen liburu horren zatiren bat.

Gizonaren izaera egokien eta garbien azaltzen duen liburua, Xabierren aburuz, Mantxako Kixote dugu. Hor ikusten dugu, garbi-garbi ikusi ere, gizakiaren egiazko izaera: izatearen malura, ipar euskaldunek esaten dutenez; hegoaldekook, izatearen matxura (okerra) esango genukeena.

Gizon oro, nola-hala, Kixote ala Santxo Pantza da. Askotan eta aldizka, bata eta bestea da. Kixote ameslari zoroa, ala eta edo Santxo zuhurra eta fidagaitza. Bata amets zoroetan bizi dena: bestea, amets handirik egiteko gauza ez: bihotz hotz, lurrari lotua.

Bata ala bestea, muga-mugatuak: nahi eta ezinean bizi direnak: zoritxar baten baten menpean jaiok: izatearen malura=matxura jasaten dutenak; pekatu orijinalaren izenez ezagutua, sortzetikako okerra, alegia.

Xabierrek pekatu orijinalik ez zuen sinesten: ikusi egiten zuen; ikusi eta bere baitan sumatu eta nozitu. Eta beste inorengan, guztiengan nabarmen agertzen zitzaion jatorrizko malura. Horregatik, ez zioten inongo harriidurarik sortarazten gizon-emakumeengan nabaritzen zituen makurkeriek.

Hori bai: bildurra ematen zioten. Beldurtia zen, bere buruagandik hasita. Izan ere, zenbat aldiz xuxen-xuxen ibili nahi, eta hala ere balantzaka ibili behar...

7. Xabierren Kixotada bi

Amets zoroetatik ihesi, oinak lurrean tinko eta burua erne, horrela izaten zen Xabierren iharduera. Kixoteren jokabideek irrifarra sortarazten zioten. Ez zuen haren antzeko izan nahi. Eta egiaz, Xabierren

bizitzan ez du erraz inork Dultzinea emakume liluragarriaren parekorik topatuko.

Bazuen, hala ere, Xabierrek bere bihotzatxoa, eta noizik behinka buruaren gainetik jartzen zitzaion, bere odolekoen eta Euskal Herriaren maitasunak eraginik.

Goiz batez, inoiz ez bezalako pozetan blai, agertu zitzaidan. Zulo batzuek zituen tramankulu txiki bat zekarren eskuetan. “Hona inbento haundia. Honekin dirutzak ekarriko dizkiagu Euskal Herrira”, bota zidan bat-batera. Begi-zabal gelditu nintzen, ezin sinetsirik.

Honelako zerbait adierazi zidan: bere lehengusuek, edo ilobek, alegia, beren eginkizunetan lantegian ari zirela, gasolina erabili; onek, ustegabeen, su hartu, eta sutan zegoen erregai horrek, ez dakit nolako metal baten barrutik pasatzean, galdu egin zuen kea botatzeko eta kutsadura sortzeko zoritxarreko ahalmena.

Asmatzen ibili gabe, txiripaz topatutako aurkikuntza miragarria eta guztiz probetxugarria.

Guztiok dakigu, gaurko munduan dugun arazorik larrienetako bat, erregaiak sortzen diguten kutsadura dugula, pozoiz betetako kutsadura. Hona hemen, bat-batean, horrenbesteko gaitzaren konponbidea. Tramankulu hori ibilgailuetan eta abarretan jarri, eta kitto: dena konponduta.

Euskal Herria ere nahiko konponduta: tramankulu hori patentatu, mundu osoan saldu, eta gure herriari ekarriko zizkion dirutzak...

Jainkoak daki zenbat urrats eman zituen gure Xabierrek, tramankulu hura ezagutarazi eta patentatzeko ahaleginetan. Industri-bulegotara, Jaurilaritzara... nora ez zuen jo gure gizonak, gogo onenez, Kixote bihurturik.

Neroni ere, zenbaitetan laguntzaile izan nintzaion. Banuen, eta bادت oraindik adiskide on bat, garai hartan Madrilen diputatu sozialista zena, eta Xabierri lagundu ziezaiokeena. Elkartu ginen hirurok, bazkaldu genuen...: Xabier eta nire laguna gehiagotan elkartu eta mahaikide izan ziren...

Zilegi zuen gure Xabierrek, guretako edonork bezala, amets egitea, Kixoteren legez ametsak gero bertan behera joango badira ere.

Beste amets bat ere bertan behera joan zitzaien adiskide onari: zorronez behera joan ere, nire ustez.

Hernanik alboan du Astigarraga, herri benetan polita eta aberatsa. Sagardo onik edan nahi baduzue, jo Astigarragara.

Bada Astigarragan jaun bat, markesa, elizaren, lurralde zabalen eta etxe askoren jabe dena. Eta Astigarragan bizi zen -ez da urte asko hil zela- D. Jose Agirre apaiza.

D. Jose gizon zintzoa genuen, zorrotza, erlezale porrokatua. Arrebarekin bizi zen, eta bere etxean eztiz betetako ontzitxoak liburuak baino gehiago ikusten ziren.

Han hemenka, inguruetakoa baserrietan erleuntzak barreatuta zeuzkan. Eztiaren salmentak diru mordo haundia ematen omen zion urtero, esaten zutenez. Pisu eta bajera batzuen jabe zen bertan.

D. Josek eta biok adiskidetasun handia genuen, eta zerbait haserretu bazitzaidan ere, Xabier osabarengana joan ordez, nik etxean hartu nuelako, adierazi nion gertatutakoa, eta lehen bezain adiskide jarraitu genuen.

Adiskidetzatza horren harian, halako egun batez, bere bizitzako gora-beherak kontatu zizkidan, eta azken batean bai aitortu ere isilpeko moduan, alegia,- zenbat diru zeukan aurrezki kutxan. Diru-mordo polita: erleak ez ziren antzuak izan. Testamentua ere egina zeukala esan zidan: txanponak mixioetarako, eta etxe-lokalak arrebarentzako. Eta Xabierri ez ziola ezer utziko, iloba honek liburutan eta biajetan, zarran-zarran, dena gastatzen omen zuen eta. Osabak esana nire golkoan hobiratuta gelditu zen. Eta Xabier pikutan.

Garai hartan, sarritan eraman ohi nuen Xabier ibilgailuan Astigarragara, izeba-osabak bisitatzeratza. Halako egun batean, iritsi ginen Astigarragara, D. Joseren etxaurrera, eta ibilgailutik jaistean hitzetik hortzera hau bota zidan Xabierrek: “Joxe Mari: hemendik urte gutxi barru, Astigarraga erdia markesarena eta nirea izango duk”.

Ez nuen jakin farrari ala negarrari eman.

Xabier, Kixote haundia. Agian eta sakonean, izatearen malura-matxura.

Kixoterenak bazituen, Santxorenak ere bai.

8. Xabier eta Santxo Pantza.

Zorakeria eta ameskeriarik gabe, gauzak hotz-hotzean ikusiz, arin-keriari eta bihozkada xamurregiei ihes eginez, horrela jokatzeko du errealismo burutsu baten bideetan ibili nahi duen gizonak. Eta alde horregatik askotxo zuen Xabierrek. Sarritan bazirudien hotzikaraz begiratzen ziola gizon-emakumearen irudiari.

Ez zen baikorra gizakiari botatzen zion begirada; ez liluragarria: hotza, iluntsua, baikik. Giza izaera egiaz matxuratua, zauritua, harrak joa ikusten zuen.

Nire ustez, hemen garbi azaltzen du Xabierrek bere buruarekin zenbateraino zen zintzo eta egizale. Pentsabide horretan, bestalde, Xabier ez zebilen bakarrik: San Agustin, Martin Luther, Tomas Hobbes e.a. aurretik izan zituen.

Hari horri eutsiz, ez zuen amets gozorik egiten ondodetik datorkigun belaunaldi berriari buruz. Arazo honetan, Jorje Oteizaren eragina suma daitekeela uste dut. Xabier eta Oteiza oso lagunak ziren, geroxeago ikusiko dugunez. Eta Oteitzak, Deban, artista gazteen eskolan zuzendari eta irakasle izan ondoren, gazteentzat hitz gogorak ditu: axolakabeak, berekoiak, hezigaitzak... direla, e.a.

Jakina denez, Hernanira etorri aurretik, gure zegamarra ikastoletan ibilia genuen, gaztetxoak eskolatu eta hezitzeke asmotan. Ibili bazen ibili, behin baino gehiagotan entzun izan nion bere ahotik “nahiago zuela basoan, gosari, bazkari eta apartai urdai azpikoz gozatutako baba beltza janez ikazkin bizi, ikastoletara hezitzaile itzuli baino”.

Bere ustetan, hezitzaile guztiak ere ez dira denak hain egokiak izan: agian, zorrotzegiak edo. Lehengo eta geroko apaizgaiok izan genuen hezitzaile bat, “santu” sona zuena, eta azken aldi honetan Donostian jubilatua bizi zena. Xabierrek Donostiako kalean santu hori ikusi ondoren, etxeratzen zenean, hala esan ohi zidan: “D. Ramon kalean ikusi diat, eta beste aldera joan nauk, berarekin topo ez egitearren”.

Izan ere, santu antzeko izan eta aldareetara jasoaz izatea ez zitzaion batere atsegin Xabierri. Jakina denez, Erromako gure gaurko Aitasantuak oso gogoko du, kristau asko eta asko santu izendatu eta aldareetara eramatea.

Gai hau gure berriketetan aipatzen genuenean, irrifarrez, bizpahiru aldiz, esan zidan gure Xabierrek: “Aitasantua baino lehenago hilko baintz, beldur nauk gizajo horrek santu egingo ote nindukeen”.

Zegamako elizan, Xabierrek hain maite zuen Zumalakarregiren ondoan ere ez zuen bere irudirik ikusi nahi. Apaltasunak eraginda? Agian eta areago, Santxo Pantzaren zentzu ona gogoan izanik. Beharbada, Nazaretoko Jesusen esaldi hau ez zuen ahazturik izango: “Onik ez da inor Jainkoa besterik”.

9. Xabierren Dultzinea

Haragizko emakumea izan ez arren, Xabierrek bazuen maiteño bat, maite-maitea. Xabierren golkoa ireki, bihotza topatu, begiratu eta bihotzaren erdi-erdian izen bikoitza maiteki grabatua aurkituko genuke: Euskal Herria-Zegama.

Ez zioen gezurrik D. Jose osaba apaizak, liburuetan eta joan-etorrietan Xabierrek hamaika txanpon gastatzen zuela esatean. Hamaika eta hamabi, eta ez txanponak bakarrik: orduak, egunak, urteak... ere bai. Zertan gastatu? Euskal Herriaren eta euskararen alde batik bat.

“Izatearen malura”, “Maiteño” eta “Jesus” olerki liburuen ondoren, eta Hernaniko garaira etorriz, Santa Kruz apaizaren bizitza plazaratu zuen.

Inor gutxi miresten; inor gutxi txalo beroz aupatzen zuen Xabierrek. Inor gutxi horietan, Santa Kruz apaiza eta bere mutilak. Eta beste hiru izen aipatzekotan: Aitzol, Orixe eta aita Antonio Zabala, “Auspoarren” zuzendaria eta arnasa. Migel Zerbantes, noski, beste maila berezian kokatua zeukan.

10. Santa Kruz apaiza

Xabierren lan-gelan sartzean, mahaia, aulkiak, bazter guztiak liburu-zosita, paperak zabaldurik goian eta behean, nahaste berdingabea... Ez zenuten ikusiko santuen edo gizon sonatuen irudi eta argazki haundirik. Hori bai, horma batetik zintzilik errosario santua, eta apal baten gainean, irudi txiki eta astun bat: Ama birjina, Seme hila, oinetan duela: “pieta” izeneko irudia, alegia.

Arantzazun, elizaren aurrealdean, goi-goian ikusten den eta Jorje Oteitzak eginiko irudiaren kopia txikia. Eta Xabierrek zeukan iruditxo horrek Oteitza beraren sinadura zeraman atzealdean. Bitxi eder bat, beraz: Oteitzaren oparia zen.

Izan ere, Jorje Oteitza eta Xabier elkarren lagun min ziren. Gure zegamarra sarritan joan ohi zen Altuzara, Jorjeren etxera, elkarrekin bazkaldu eta solasaldi luzeak egitera. Solas horiek harrigarriak, kontaezinak, piperminez gazituak izaten omen ziren: horrela esaten zidan gure adiskideak. Xabierren iritziz, marka guztiak hausten dituen gizona da Oteitza, distiratsua, “jenioa” : eroaldiak ere hutsik egiten ez dioena.

Xabierren gelara berriro bilduz, jarrai dezagun: han zeukan Kolonbian mixiolari, bizar zuri-luze, urte handitan sartua, Santa Kruz apaizaren irudia. Irudia bera ikus daiteke liburuan, 8. orrialdean, eta ondoan, Xabierren hitz hauek: “Gizon harrigarria, bere azken urteetako argazkia. Berriz sortuko ote du Euskadik horrelako gizon bikainik?”

Xabierrek ez zuen Santa Kruz apaiza aipatzen bakarka: “Santa Kruz eta bere mutilak” esan ohi zuen beti.

Ez dakit garbi, zergatik mintzatzen zen horrela. Beharbada, mutil horien artean, zegamarrak bazirelako: hain zuzen, Agirre eta Azurmendi, Xabierren etxaldekoak. Edo, agian, -eta honetan asmatu egiten dudalakoan nago- mutil horiek oinez egiten zituzten izugarritzko ibilera harrigarriengatik. Gerratean, gauez, mendiz-mendi, inor konturatu gabe, Gipuzkoa, alderik alde, arakatzeko gauza ziren. Gauza hau askotan aipatzen zidan Xabierrek: eta horrek badu zerikusia gure adiskidearen jokaerarekin.

Gorputza benetan astuna zuen, eta hankak ez arinak. Eta, hala ere, harritu egiten ninduen egiten zituen ibilera luzeekin. Hernanitik Donostira, 7 kilometro, alde-alde. Gure adiskidea sarri joaten zen gure hiri nagusira: gehienetan, joan-etorria, oinez.

Goizgiro ederra agertzen zenean, ibilaldi bat egitera zihoala esan ohi zidan askotan. Orduetan eta orduetan ibili, izerdi-patsetan etxera itzuli, bustialdi luze bat hartu... Eta orduan, hura gure gizonaren atsegina!

Halako egun batez, goizaldean, ferira zihoala esan zidan. Ilunabarean, etxeratzean: “Tolosako perian izan nauk”. Oinez, noski, Hernani,

Urnieta, Andoain, Villabona, Irura, Tolosa...: joan eta etorri: ziur-ziur nik ez dakit zenbat kilometro. Santa Kruzen mutilen ibilerak ezezik beste norbaitenak ere ez ziren makalak.

Hemen esandakoa entzunik, ez zaizue egingo ulergaitz Xabierrek “San Adrian eta inguruen kondaira” liburuan, 19. orrian, botatzen duen esaldi hau: “Zein ederra den izerdia galtzeak gorputzari dakarkion atsegina!” Ez zen buruz mintzo. Askotan sumatu zuen bere baitan.

Xabierrek Santa Kruz apaizari zion jaiera kontuan izanik, ez zaizkizue arrotzak irudituko esandako idazlan horretan, 21. orrian, idazten dituen hitz hauek: “Santa Kruz apaiza... bi armaden aurka jardun zian, artzain makila arrunt batekin: gure egunetako eta gure lurreko Kixote. Euskal Herriak sekula ulertuko ez duen gizona zuan”.

“Kixote, Euskal Herriak sekula ulertu ez duen gizona”... Kixote horrengan, ulertua ez den gizon horrengan, ez ote zuen bere burua ikusten Zegamako “Axerineana” erroten jaiotako gure adiskideak?

11. Euskal Herriko Kixote bi: Aitzol eta Orixe

Xabier eta biok, behin baino gehiagotan, joan izan gara, Santu Guztien egunez, Hernaniko hilerrira, Aitzolen hilobira, aitagure bat errezzatuz, gizon handia oroitzera eta gure omenalditxo eskaintzera.

Orain behintzat kristauen lurrean hobiratua zegoen. Hasiera batean, itsasontzian harrapatu eta, Hernani inguruan -"cuesta de la muerte" deitzen diote oraindik- bizia tiroz kendu ziotenean, elizgizon agurgarri eta euskaltzale porrokatu hari, kanposantutik kanpo, sasi tartean, aitaguretxoa adiskideari eskaintzera. Frankoren garaiko zorigaiztoak ziren.

Aitzol izengoitiz, berez, Jose Ariztimuno Olaso tolosarra ezagutzeko eta elkarriketatzeko egokiera eman didate nire bizitzako urte luzeek. Gazteagoa izanik, Xabierrek ez zuen izan horrelako egokierarik.

Egokiera sortu genuen, bai sortu ere, Aitzol gure Herriari ezagutzen emateko, eta bere lan bikainak euskaldunen artean zabaltzeko. Taldetxo bat bildu ginen, Xabier eragile eta aitzindari genuela, gure Aitzol handi eta euskaltzale sutsuaren idazlan guztiak bildu eta plazaratzeko asmo-tan.

Ez zen eginkizun erraza. Egia, Aitzol, euskal kulturaren, eragile bizkorra, batez ere, izan zen; baino baita idazle oparoa ere. Bere idazlanak egunkari, astekari eta aldizkari askotan banatuak zeuden.

Guztiak jaso behar ziren, bilduma osoa egin eta, liburuetan baturik, lan guztiak plazaratzeko.

Xabierrek eta biok hamaika txango egin genuen Lazkaora, Beneditarren liburu eta artxibategi handira, bilatu eta gero fotokopiaz jasotzera. Beneditarrek gorderik zeuzkaten gerra aurreko “Euzkadi” egunkariaren ale guztiak. Egunkari horretan maiz idatzi ohi zuen Aitzolek.

Alez ale eta orriz orri, arretaz begiratu behar izaten genion, non aurkituko Aitzolek izenpetutako idazkiren bat. Eta aurkitutakoan, fotokopiak egin. Eginkizun horretan Lazkaoko alkatea eta udaletxeko idazkaria laguntzaile jatorrak izan genituen.

Gasteiz, Bilbo, Zornotza eta abarretara joan-etorri anitz egitea toka-tu zitzaion Xabierri, Aitzolen lan barreiatuak biltzeko asmoz.

Milaka fotokopia bildu eta liburuetan jasotzeko ahaleginak amaitu ondoren, idazlan horiek plazaratzeko behar ziren milioiak sortzeko bideak ere Xabierrek egin zituen Eusko Jaurlaritzan, Mari Karmen Garmendiaren eskutik.

1988an, sei liburu ederretan, EREIN argitaletxeak argitaratu zituen Aitzolen biografia eta idazlan guztiak. Eta horretarako Xabierrek, joan-etorrietan, gauak eta egunak etxetik urruti egin beharretan, bere sakeletik zenbat txanpon gastatu behar izan zituen Jainkoak beste inork ez daki. Hori guztia merezi zuen Aitzolek.

Merezi du baita Aitzol izena jasotzea. Ariztimuno Olaso-ren lehen hizkiak bilduaz, Aitzol izengoitia osatu zuen gure tolosar ahaztezinak. Ez da bidezko ahaztea.

Horregatik, barka iezadazue nire atrebentzia: zuen etxean, haurtxo berria jaiotzean, beharbada euskal izen polit baten bila ibiliko zarete. Hona izen ederra: AITZOL. Beterrian ezagutzen ditut horrelako izenekoak. Goierrian ere zabalduko balira, Aitzoli zor diogun egiteko bat berteke genuke.

Orixe

Orain arte eginiko oroitzapenak nik uste baino luzexegoak atera zaizkit, eta aspergarri izango natzaizuen beldur naiz. Hala ere, Xabierrez eta Orixez hitz bi esan gabe ezin gelditu. Benetan Xabierrek maite eta miresten zuen Orixe. Behin baino gehiagotan entzun nion: euskal idazlerik onena, Orixe; eta euskaraz idatzitako libururik bikainena: “Quito-n arrebarekin”, Orixerena, noski.

Aitzolen alde eginikoak baino lan eta ahalegin handiagoak egin zituela Xabierrek Orixeren idazlan guztiak bildu eta plazaratzeko, hori zalantzarik gabeko egia da.

Halako zaletasuna zion Orixeri, otoitz-gai bezala ere Orixeren olerkia eta hitz lau erabiltzen zituen sarritan. Elizan eseri: luze iraun, Orixeren liburu potoloa eskuetan. Horrela ikusi ohi nuen gure zegamarra.

12. Xabier, gizon jantzia

Soinez, trakets antzekoa: hizketan, jario urrikoa... Norbaitek pentsa dezake arlote bat genukeela begien aurrean: kanpotik eta barrerendik arlote. Azaleko itxurak, ordea, egia azaldu baino estali gehiago egin dezake. Nazaretoko Maisuak honetaz zerbait bazekien, eta esan ere, esan zigun.

Axerinenea-ko intxaurrondoaren aleak, azala latza eta lakarra; barruko mamia, ordea, gustagarria. Hori da intxaurraren izaera.

Jakintzaz eta kulturaz gizon jantzi-jantzia genuen Xabier. Egia esan, burua ezagupenez hornitzeko, inor gutxik bezalako egokierak izan zioten.

Argia zen: azkarra izatez. Eta gero ikasketa luze-etengabeak egiteko beste eginkizunek eragozpenik ez zioten jarri. Euskal Herrian eta Euskal Herritik landa (Erroman, Valentzian), ikasi eta ikasi, beste eginkizunik ez zuen izan.

Elizgizon izanik ere, ez zegoen -azken urteotan behintzat- apaiaz eginbeharretara lotua. Horregatik, Setien Gotzainari eskerrak ematen dizkio idazlan baten sarreran.

Xabierren liburutegia ikustekoa zen, liburuen kopuruz eta gaien aniztasunez.

Asko ikasia, eta asko ikusia. Ezagunak zituen Europako herrialde gehienak. Afrika, Israel-Palestina (bi bider), Ipar Ertain eta Hego Amerikak korrituak zituen. Ez korritu soilik: begi argiz begiratu eta arretaz aztertu lurralde eta biztanleak ere. Afrikako beltzak, Palestinako arabeak, Ameriketako hispanoak hizpide genituen askotan, eta bakoitza bere mailan jartzen saiatzen zen.

Beste gizon bat Axerineko-gure gizona bezain jantzia eta hornitua topatzen, nahiko lan izango du Zegamako herriak.

13. Goitik beheraino, zegamarra

Axerineko-intxaurren zabaldu zituen bere adarrak alde batera eta bestera: Ubera, Aia, Erreterria, Donostia, Hernani... aldera. Zainak, ordea ez zituen lekuz aldatu: zainak beti eta tinko Zegaman iraun zuten.

Urteetan ezagutu genuen elkar Hernanin, baina Xabier ez zen izan inoiz hernaniar. Bertakoa ez izanik ere, Hernaniko erroldan sartua, Hernanin ematen dut botoa. Xabier ez zen han erroldatu, ez botorik eman ere: zintzo-zintzo Zegamara etortzen zen.

Hernanin badira zegamar batzuk: Xabier berehala egin zitzairen lagun. Meza bat eskatzen zutenean ere, ematea berari gustatzen zitzaion.

Meza hitza aipatu dudanez gero, esan dezadan, Xabierri ez niola sekula izen hori horrela entzun; beti Zegamako tankeran baizik: mezea.

Hernani inguruko elizgizon taldetxo bateko astero egiten dugun solasaldi eta otordura biltzeko, askotan gogo handirik ez zuen azaltzen Xabierrek. Gure berriketak exkaxak, kultura sakonez jantzi gabeko gizonen berriketak iruditzen zitzaizkion. Halako batean, ordea, zegamar apaiz bat, Joxe Mari Ormazabal Goenaga, gure ingurura izendatu zuten, eta gure otorduetara etortzen hasi zen.

Orain bai, gogoz zihoan Xabier: mahaian elkarren ondoan jartzen ziren, beste inorekin hizketan ibili gabe. Biok, eten gabeko txutxu-mutxuan, Zegamako kontu xahar eta berriak ahotan, bi-hiru ordu, han jardun ohi ziren gozo-gozo. Ez dakit goi mailako kultur arazoak ote zituz-

ten mintza-gai: bihotzean zeramaten Zegama ezpainetara igotzen zitzaiea, nik uste.

Atzoko Zegama ezagun eta maite zuen Xabierrek: gaurko Zegamak, bide zuzenetik, aurrera egin dezala: hori eskatuko digu Xabierrek goiko Aitaren altzotik.

Bukatzeko, zer modu hoberik, Xabierrek berak idatzitako hitzak entzutea baino. “San Adrian eta inguruen kondaira” liburuaren sarrean, 21. orrialdean daude. San Adrian ganean balego bezala, eta hain maite zuen mendi horrekin elkarriketan ari den tankeran, aurrez aurre honela hitz egiten dio gure Xabierrek:

-“San Adrian ederra: zer duk handia, ederra, betikoa?

-Jaungoikoa duk bakarrik handia. Dirudi dioela San Adrianek.

Nire baitan bildu naiz inguruko isiltasunean murgildurik eta bihotzaren taupadek San Adriango sabaiari darion tantaren hotsa ziruditen. Biotzaren ondoan neukan, isil-isilik Jaungoikoa, Big Bang baino lehenago bazena, beste hoge mila miloi urte barru ere izanen dena.

Gizonaren arrangurarik ederrena Jaungoikoa da beti.

Ondo pentsatuz gero, begi nekatuak dira bakarrik izadiaren edertasuna eta Jaungoikoaren xarma ulertuko ez dituzten begi bakarrak”.

* * *

Nire Xabierren ezagutza.

Ez dakit ziur noiz ezagutu nuen Xabier. Ziur asko Orereta Ikastolan sartu zenean. Urteak dira, jada. Gutxi gorabehera 1980. urte aldera izango zen. Data zehatzak ahaztuak dauzkat.

Urte gutxi iraun zuen “Orereta Ikastolan”. Garai hartan Batxilerrak esaten zen arloan ematen zuen gaia, Euskara zen. Badakit, berak esanda, bere eskola orduak ez zituela atsegin izaten, ikasleak errebelde xamarak zirela eta, politikaz eragin gehiegi zutela eta...

Nire iritzian, horiek ahaztu gabe, bere izate anarkikoari ere zor zaio. Ez zen jaio agintzeko, ez orduetara makurtzeko ere. Artista gehie-

nen modura. Gu edozeinek baino gehiago euskara menderatu arren, bere gai bakoitzaren prestakuntzek, ez zuten neurri berdina izaten.

Grazia egin dit Joxe Mari Otamendi apaizak esaten dituen Xabierren hitzak, alegia “nahiago zuela basoan, gosari, bazkari eta apartu urdai azpikoz gozatutako baba beltza janez ikazkin bizi, ikastoletara hezitzaile itzuli baino”.

Utzi zuen eskola, eta, geroztik, euskara eta Zegama izan zituen buruan. Otamendik esaten duen modura, bere maiteminak.

1988. urtea

Nikolas Ormaetxea, “Orixe” ren mendeurrena bete zen 1988. urtean. Omenaldiak antolatzeko elkartu ginen hainbat eta hainbat lagun “Etor Argitaletxeak”, alde zaharrea zuen bulegoan, besteak beste: Joxe Mari Aranalde, Gillermo Etxeberria, Juan Mari Lekuona eta Xabier Azurmendi. Eta batik bat Pablo Iztueta.

Orixeri Omenaldi berezi bat egin nahi zitzaion. Hori antolatzeko, bi alde nagusi otu zitzaizkigun: bata bere jaioterrian eta Huitzin egingo zena, eta, bestea, haren lan guztien argitalpena.

Lan erraldoia, beraz, gure esku hartu genuena. Uste dut denon artean egindako lana, oso ondo atera zela, bai Orexan eskaini ziren hitzaldiak, eta eraiki zitzaion irudi erraldoia, eta orobat Huitzira egindako txangoa eta bertan ospatutako jai eta ekitaldiak. Oraindik ere gogoan dut Nafarroako Gobernuko Kultura arduraduna, gaztelania hutsean hasi zenean, oparitu zitzaizkion oihuak eta txistukadak.

Denetan ibili zen Xabier aitzindari. Baina, batik bat azpimarratzekoa da argitaratu genituen bost tomo loditan egindako lan erraldoia. Orixeren lan guztiak. Denok parte hartu genuen arren, nagusiki Paulo Iztueta izan genuen arduradun nagusi.

Bost tomo horien artean, hirugarrenean hartu zuen parte gehienbat Xabier Azurmendik. Hamaika joan etorria egin zuen harat honat, hamaika fotokopia egin zituen, eta hamaika xox gastatu ere bai ale hori (1343 orri) argitaratzeko. Nire ustez, bera izan zen tomo honen egile nagusia: IDAZLAN GUZTIAK III. ARTIKULU ETA SAIAKERAK. Hala dio bazterreko eskaintzan: Tomo honetako lan sakabanatuen bilketa egiterik ez nuen nik izango, baldin eta behar nituen orduak hartzeko baimenik eman ez

balit Gotzai Jaunak. Bijoazkio eskerrik haundienak gure kulturaren ize-
nean”. Xabier Azurmendi.

Hainbat ibilaldi Santadri-ra (San Adrian)

Egin genituen biok batera hainbat eta hainbat ibilaldi, gehienak bere leku kutunera: Santadri-ra. Hara iristerakoan antzaldatu egiten zen, eta bere hitz isila amaigabea izan ohi zen. Bertako galtzadak, bata zaharragoa, erromatarren garaikoa edo, eta, bestea berriagoa. Geroztik ezagunak egin dira bi galtzada hauek, baina uste dut horren agerpenean zerikusi zuzena izan zuela Xabierrek.

Hori baino harrigarriagoa izaten zen leizezuloko gora-beherak so-
lasten zituenean. Bertatik pasatzen omen ziren Gipuzkoatik Arabara ira-
gan nahi zutenak. Errege-kaltzada zen, batetik, eta Donejakue Bideko
pasabidea, bestetik.

Xabierren ustetan, tunelaz gain, animaliak, batik bat ondo pasa ezin
zutenak, bazuten alboko arkaitzetan zizelkatutako beste bide bat. Behin
edo beste egokitu zitzaigun harekin batera ikustea.

Beraz, Zegamako historian garrantzi berezia izan zuena. Horren
adibide garbiena da Xabierrek Santadri gainean jasotako kondaira, isto-
rio, leienda eta gainerakoak.

Alboko kontakizunak dituzu, irakurle, gure adibide. Bataiak, agian
argitaratuak izan daitezke, gehienak, ustez ez dira argitaratu.

Ojaola (KAJA URREA)

Zumitz Urdullu gañen do Ojaola. Beñ Ojaolati bêra zetotzen Antzaza ta Goiene.

Goienek Antzazai Frantziñ zellela gertau zikon kontu at kontau mentzion. Beira “Ni Frantzin nellela gizon bat billau nian sekulako premiñ. Erreal bateati sekreto bat aindu zerean. Ara ze esan zien. Ojaolako zulon kajaurrea ziola, Alkazi at ikusko nola espartsu soka at5 bueltan lotuta zola. Arbolen azpiñ aurreraxio losa at. Losa orren azpiñ kaja urrea.

Beira jarri zien da alkaziñ espartsu sokea ikus zuen eta aurreaxio losea re bai.

Goiene ta Antzaza losea jasotzen asi zien da Antzaza gerriko zartarea eiñ zikola ta lurrea eroi zan.

Goienek Antzaza ori etxca eamanda utzi zon.

Hurrengo goizean jun zikon Goiene Antzazai, Ojaola juteko eskatuz baño au ez mentzan gauza.

Azkenen astelen goizen jun zieneako, Antzazak eta Osintak kaja urrea arrapau ta Goiene aua bete ortzekiñ utzi zuen.

* * *

SANSON ARRIE

Zeamati oso gertu, Arrabiola ondon, bazan Arkaitz aundi bat. Urte batzuk diela, arrobi eiñ zuen, makinak poliki poliki jan zuen aitze.

Sansonek aballan Aizkorriti bota zôla arria u esaten da Zeaman.

Donosti puskau nai mentzon baño bekotz baten irrist ein da, Segurâ bakarrik aliau men tzan arrie.

* * *

ELIZEA ZEAMAN NOLA EIÑ ZAN.

Zamao Elizea eiñ zanen, xexion asi mentzien. Atxamarren zârreo nausik, Aldutzako Elizea atzea utzi ta berria ein nai izan tzon bere terrenon. Erriko maiorazgok ori etzuen ametitzen.

Atxamarrenge Nausik maixterrak zeuzke da ok nausiñ alde ta maiorazkoaren contra, au etzuen ametitzen.

Xexioa sortu zan, baño Atxamarrango nausik Elizea eitea erabaki zon.

Arrie Animapiztiti, Antximuñoti, Izarra ekertzen zuen da emendi Atxamarrena.

Atxamarrenge lurren asi zien Elizea eiten, baño Atxamarrenen eunez eiten zen obrea, gauez norbeitekarrastau ta gaur Elizea don lekua eamaten zitun. Gurdiz gañea.

Gau baten da askotan eindako lanak veste leku baten zerela ikusita, beiñ andra bat jarri mentzan leio zuloti milagroa zer zan jakiñ naita.

San Martin mentzizon gurdiñ arrik zitula kantari:

“Aida txuri,
Aida gorri,
Leiozilotik beida don orri
Età daioan begie.
Akulukiñ begie età mentzion.

San Martiñen milagroa ikusi ta Elizea oaingo lekun eiñ mentzuen.

* * *

JOAN TXILIBITU EDO TXISTULAARI

Joan txistularie eiztari amorratue zan. Beiñ mezea ematen ai zala, ebanjelioko aldeti, deabruk irten zon erbiñ forman. Abadea mezea utzi ta txakurren atzeti mendia abiau zan.

Ordun Jangoikok kastigau ein zon.

Eskopetea eskutan da txakurrek atzeti zitula mundue mundo zan arte, eizeako destinata zion apaiz gizajoa.

Ala dalle apaiz gizajoa.

Gue atxek beiñ. Gauen Istazoa lotzen ai zala, fiu...fiu... eiñez bizon bat ikus tzon, eskopetea eskun zola.

Besteko Patrizi ixsnego zelakon, kaxo,esan zionen, fiu...fiu... eiñez jon mentzan.

* * *

KOMERIANTEA

Errezoa bakarrik ez menda Jangoikok nai dona, guk lana eitea re nai izate mendo.

Beiñ komeriante bat mentzan. Motiko umezurtz bat mentzeuken da komerik eiten ibiltze mentgzien.

Beiñ motiko onek, jinaxitam zellela erori miña artu ta ill eiñ mentzan.

Komeriantek bê burue bakarrik ikus zonen komentu baten pralle sartu zan.

Rekreon Amabirjiñei errezatzea juten zan eunero eta kapillako atea itxi bê ta ola eoten tzan denboratan.

Frailek kapillan ze eiten tzon jakiñ naita eun baten leiotei beira jarri zien.

Amabirjiñen aurren, sekulako jinaxik eiñ zitun da nekau arten seitu zon jinaxitan.

Alako baten, neka uzanen, Amabirjiñek mantalakiñ bekokie sekau zion.

Ordun konturatu zien prallek errezoa bakarrik etzala balio zona.

* * *

LANDATAKO ZAZPI ANAIEK

Landatan zazpi anai bizi mentzieren, zeñ baño zeñ indartsuagok. Sanadriandi zetozen mandazaiei, Landata pareia irixten zieren, bidea

ortetze mentzien motill ok, itai bat eskuetan zuela. Mandoai lazok moztu tga zagik eta gari zakuk besapen etxea eamate mentzitzen.

Mandazai bat beiñ Landatako anaiekiñ burutu eziñ da mandabideti asi zan ibiltzen, karteroan bideti.

Ala esan mentzon mandazaiek beiñ.

“Txakur onekiñ nik etzeukiat Landatako zazpi anaien bildurrik”.

Zazpi anaiek au aitu zuenean ala esan mentzuen:

“Pauko ik”.

Zazpi anaietan txikianak esa mentzon, bera naikoa zala mandazai ari bildurre sartzeko.

Iturzabala irten mentzion mandazai orri, beso bat trapuz ondo estalita zôla. Mandazaiek ikus zonen txakurre axau ta gañea bota zion. Txakurrek aua zabaldu zonen, Landatako mutillak trapuz estalitako eskua sartu zion auan.

Txakurra zotinka asi zanen kutxiloz ill mentzon.

Mandazaie, – esan mentzion Landatako mutillek– txakurrei pasau zakoma euri pasatzea nai ez pa’ek, kontuz itz eiñ Landatako anaiekatik.

* * *

AMIÑAGONE

Beiñ, gauen Amiñagoneko txakurre zaunkaka asi mentzan. Atea jo ys zabaldu zuenen, seme gaztea, bê billa etortako bi launekiñ jun mentzan etxeti.

Hurrengo goizen San Adriandi pasau bean zon erregiñea da oni lapurretea eitea irten tzien iru mutillek.

Baita trabukoa dixparau ta erregiñei belarri bat eaman e.

Baño iru mutillek arrapau ein zituen da bat Artagosan, bestea Misaon da irugarrena Murgi zelaien urkau mentzitzen.

Amiñagonekoa, Musasokoa eta Mendalekoa mentzien mutil ok.

Arrazkio, Zeaman Goialden txakurre zaunkaka asten danen, gaue bada, ateik eztala zabaldu bear esaten da.

* * *

SAN ADRIANGO LAPURRE

Sanadriandi zear mandazai bat mentzijon mandoa urrez kargauta zôla.

Atzeti norbaitek seitzen ziola konturau zan, baño aurrea seitu zon.

Alakon baten Opakua gañea aliau zanen, seitzen zetorkionak “alto” bota zion mandazaiei da diruk eskau.

Mandazaiek txoakilloa zaldiri kendu, lapurre jo burun da ill eiñ tzon.

Lapurre Santi Espirituko Frailea zatea tokau zan. Orduti galde mentzan Espiritu Santuko konbentue.

ZEAMAKO AZKEN JENTILLE

Jentill batek, zartu zanen, bê semei esa mentzion, jaso iek betazalak, otsak aitzen zituat eta.

Semek labeagea artu ta betazalak jaso mentzion.

Jentillek ala esan mentzion.

“Au dek txikillerie”. “oaindio ikusko ituzue mundun gizonak saski baten azpiñ indaurketan”.

An urrutiko ibarren gizon txikik agiri mentzien erruz.

BARRIOLA

Barriola izeneko ikazkiñ bat San Adrianen ibiltze mentzan bêkua-drillekiñ. Ikazkintzan da lapurretan bitan eimentzon.

San Adriango ikaskintzea bukautakon, Araba jaixten mentzan da an etxe baten apopilo eote mentzan.

Apopilo etxen ama alargune bizi mentzan alabakiñ.

Beiñ menditi ikazkiñe jatxi zanen, ama alabak nearre mentzeren.

Zer dezue ta.....

Nausie etor zaku errenta dirun eske eta diruik eztauku.

Zenbait da dirue?

Ainbeste.

Ikaskiñek eman tzien beitzet diru ori. Ama alabak dirue leku jakiñen entreau bear zien etxenausiri. Ama alabak dirue nausiri emateb ai ziela Barriola presentau zan trabuko batekiñ. Alto, ein da ama alabak eman tzien dirue kenduta biali zon etxenausie.

Andi eun batzuta, Zeamako Artzak Aixkoneta biali zon Bitoria diru billa. Bankuik gertuna Bitorin mentzan da.

Aixkoneta dirukin Sanadriandi pasatzewn ez atrebitzen Barriolan beldurrez eta pago zulo baten gorde zon poltsea. Alakon baten ikaskiñekiñ eiñ zon topo.

Barriolak ala galdetu zion. “Artzan enkargun bat eiten ibilko aiz?

Aixkoneta orrek ezetz ba, eta ola kontestau mentzion, “ez motell, Araba jun nauk txerri koxkor bat erostea. Eta jokun asi eta diru guztik galdu zituat. Emen netorrek ez diru eta ez txerri”.

“Bazekiat Artza nê kontra soldaduk biali naita dallela, ba esaiok nê koadrillekiñ jaxten banauk eztola nei soldaduk bialtzen lanik izango”.

Ala izkutau mentzan ikazkiñe.

Aixko neta gordetako poltsea jaso eta laister zan Artzan etxen.

Artzak ala galdetu mentzion “Barriola ikusi al det.

Bai.

“Ordun eztek duruik ekarko” ?

“Emen dirue” eta poltsea maien gañe bota mentzion. Esan mentzion Artzan enkargue re, alegie bere kuadrillekiñ etortzen bazan etzola lanik izango soldaduai otseiten.

Artzak esan mentzion Axkonetai, “jungo alitzeke berriz San Adriana?

Aixkonetak baietz ba.

Emaiok Artzai miila erreal eta esaiok ni ez nallela aren kontra.

Azkenen soldaduk etorri ta arrapau mentzuen Barriolab kuadrillea. Bera izkatau mentzan. Bê mutillen batek beartuta soldaduai erakutsi mentzien Barriolan gordelekue.

Eskuk eta anak lotuta erretzen zeon karobi batea bota mentzuen.

Zeukanai kendu eta etzeukanai ematen zionan ixtorie ola bukau mentzan.

BARRIOLA (II)

Barriola bê bandekiñ Portugañen ibiltzen zan Ikaskintzan. Ataundarra mentzan.

Gipuzkoati Araba zellen jendek San Adriango cueban zeon kantinan dirue jokatzte mentzuen. Jende askok errenta diruk pau ezinda re geatzen zien.

Barriolak arboletan izkutatuta jartzen zitun gizonak, kaltzaden ingurun, jendea zetorreanean danba eta gañea saltoeiten tzien. Batzuai dirue kendu ta etzeukanai eman da ola ibiltze mentzan.

Artzaiai e ardik arrapatzen zien, askok bildur aundie zien.

Beiñ bidez zijola, Asurmendi Muñoko amona txikie jatekoa erretzen ai mentzan, ontan andi Barriola pasatzea tokau zan.

Amona txikik labeti etâ opea ta pusketa àt eskeñi zion Barriolai. Ontan izketan asi zen.

Amona, ze berri do?

Ze berri don esaten diezu? Jende guztie or dalle, Barriola gora ta Barriola bêra, bati dirue kendu diola ta besteie ardie.

Muñoko amona txikie, laben ogiai buekrtea ematen asi zan. Ogik alde bat erreta ta bestea oaindi oretan zeuken. “Nik gizon ori al bano ogi hau bezelaxe, laben sartuko noke”.

Zuri oker asko eñ al dizu? Galdetu mentzion Barriolak.

Nrei ez, baño askoi bau.

Ordun Bernaolak andrei gonak jaso oaindik oretan zion labe ogie aretu ipurdiñ jarri zion.

Aren garraxik!!!

Urrengon Barriolagati arrazoiez itz eñ, Barriola ni naiz ta.

Bide asko zaitzen zitun, San Adrian, Zoazarreta eta beste asko. Zaldi gañen zionai, junai etxea esate mentzion da gero lazoa lepoa bota. Ala ukatze mentzon jendea.

BARRIOLA (III)

Joan txiki Goienekok Arabako Salbatierran zeuken etxe nausie ta autza zijon errentea pátzea.

Eun jakiñe izaten tzan errentea pátzeko. San Adriango tabernan Joan Txiki onek galdu nentzon errentadirue jokun. Nausiña Salbatierra jun da esplikau mentzion pasaizoa da beste eun baten pauko ziola aindu mentzion Joan Txikik nausiri.

Beize dirue irâzi eta errentea patzea zijola ure eraten ai mentzan Sanadrian azpiko metaliturriñ.

Kaltzipurditi eldu eta au esanez jaso mentzon airen Barriolak. “Ara emen gue Joan Txiki”.

Zer tzellen da errentea patzea zijoala ba Arabâeta Barriolak Joan Txiki ontzako urrea kendu ta gerrikon gorde zon. Aratz gañea eman zon da koadrillei Joan Txiki ondo tratatzeko aindu zon. Urrengo eunen Barriolak, “jun ai Zeama aldea ta biden iñor iksten bek esan eztiala iñor ikusi”. To eta aurreko eunen kendu zion ontzako eta beste ontzako bat eman mentzion.

Joan txikik laixter billau zon Zeama aldeti zetorren jendea, mandok kargauta zituela.

Ia iñor ikus zon galdetu zion Joan Txiki jende onek. Erregek dirukiñ zetozenak mentzien. Joan Txikik ezetz. Laixter tirok asi mentzien baño orduako Joan Txiki urruti zan.

BARRIOLA (IV)

Beñ Bernaolai motiko at etor tzikon Sanadriana, lapurretan ikas nai zola ta.

Barriolak esa men tzion. “Jun ai Zeamâta ekaitzak iru ogi”.

Mutikoa Zeamai ogi bê etor mentzikon Barriola oni.

Urrengo eunen Barriolak ala esa mentzion motikoi, goazeak Zeamâ, ogie ekar bear diau.

Sartu zien dendan da motikoi etzien ogik eman diruik etzeukan da. Baño etxabola aliau zienen Barriolak kapusaien azpiti iru ogi etâ zitun, iñor akordau bédendan arrapau zitunak.

Ala esa mentzion motikoi. “Ikustêk nola iru ogi ekar dituan nik diruik bê?

“Ik lapurre izateko eztek balio ta jun ai emendi. Ikas zak beste ofizio bat”.

BARRIOLA (V)

Barriolak bê motillai ola aintze mentzien. Alakok eo olakok alako lekutan utzi dezala dirue.

Ezetz esaten badue, esan gañen geala.

Beñ pâutzen zuenak paken uzte mentziton.

NESKAMEA

Neska át Altzunkandi Latsanea jun mentzan neskame. Eziñ mentzan neska au etxea ikusbe bizi. Etzan etxea jun nai zola esaten atrebitzen da ola zion Latsanen etsi ezinda. Behin danak kanpon tziela, umea lotan jarri eta iges ein tzon.

Moleo aldea aliau zanen Latsanei beida au esan mentzon.

Latsana,

Zeaman dan atsana.

Biba Iruxta mendi ta Altxukana.

TARTALO

Tartalo mendiñ aitzulo baten bizitzen zan. Gizon txikik arrapau ta jan eiten zitun. Beñ Sâdarran ardi billa zeiltzela bi gizon txiki sartu zien Tartalon aitzulon. Tartalo etxea etor zanen, sekulako arri zar batekein atea itxi ta sue pistu zon.

Su argitan gizon txikik ikus zirun, bati eldu zion da burrunziñ erre ta jan zon. Ontan lo artu zon. Gizon txikik ze zetorkion jakinda burrunzie surtan gorituta begiti sartu zion. Gero gizon txikie ardi arten izkultau zan. Tartalok leiñek eiñ ati etzon gizon txikik billau.

Goiz aldea ardik orroika asi zien da Tartalok arritzrra alde batea kendu ta ardik banaka banaka anka arteti pastasen asi zan.

Gizon txikie ardi narrue bizkarren tzola, Tartalon ankatarteti pikotxen pastasen asi zan.

Tartalok eskue bizkarren bota zion da onen ardi narrue Tartalon eskutan utzi ta gizon txikik iges ein tzon.

Orduan Tartalok eraztune etâ beatzeta ta tiau zion gizon txikiri da beatzen sartu zion.

Eraztunek “emen nauk, emen neok” esaten tzon altu ta Tartalok naiz itxu eon, eraztunen otseti seitzen zion gizontxikiri.

Gizon txikiri, eriosunar artan, beatz txikie moztea okurritu zikon, Kûtxe Santuko aldaparoa bota zon beatza bê eraztunekiñ.

Tartalok eraztunen atzeta, aldaparon sartu zan da bertan ito mentzan.

Sorkuntza

Los cálices vacíos

DELMIRA AGOSTINI

Kaliza hutsak

AINARA MAIA

Itzulpen posible bat

ene Leonat Egiazabal maiteari

LIBURUA ESKAINIZ

Eros-i

Lehoiemetik zure ora egiten duzulako
bizitzako indartsuena, eta preso hartzen du
zure besoaren arrosazko katea.

Zure gorputza sustrai delako, oinarrizko
lakio bat datozen enborretikoa
plazeretik eta oinazetik, landare erraldoiak.

Zure eskuan eder eta sendo azaleratzen delako,
diamante mistikozko brotxearen gisa
heriotzaren ostargi-belar hordigarriena.

Espazioaren gaindi ozta-ozta ikusten zaitudalako,
argizko, lurrinezko eta melodiazko zubi,
infernua eta paradisu elkartuz.
Arima distiratsuz eta haragi itzaltsuz.

GAUEKO

Kanpoan, gauak tragikoki negar egiten du
nire kristaletara itsatsitako alargun itzelezko baten gisa.

Nire gela:

argiaren eta suaren mirari eder batez
nire gela urrezko eta bitxi arrarozko kobazulo bat da:
goroldi leun bat du tapizezko hondoan.

Eta hain da bizitua eta epeldua,
hain goxo
bihotz baten barnean nengoela uste dudala...

Nire ohantzea zuriz dago
zuria eta gardena
lore xalo baten gisa.
Biziozko bitsa bezala!

Gaur gauean insomnia ari du;
badira gau beltzak, beltzak,
bekokian eguzki-arrosa bat daramatenak...
horrelako gau beltz eta argietan ez da lorik egiten.

Eta, nik maite zaitut, Negu!
Zahar irudikatzen zaitut,
jakintsu irudikatzen zaitut,
marmol pilpiragorrizko gorputz jainkotiar batez,

denboraren pisua mantu dotore baten gisa
arrastaka eramaten du...

Negua, maite zaitut eta udaberria naiz...
ni gorrikaratzen naiz, zuk elurra egiten:
zuk dena dakizulako,
nik dena amesten dudalako...

Maita dezagun elkar horregatik!...
nire ohantze zurian,
hain zuri eta garden lore xalo baten gisa
biziozko bitsaren gisa,
negua, negua, negua,
eror gaitezen arrosazko eta lilizko sorta baten gainean!

ZURE AHOA

Nik gorenezko lana egiten nuen, hazten ari zen
harrokeriaren arrokaren gainean. Urruneko bizitzatik,
bizitutako petaloren batek hegan egin zidan goizean,
muxuren batek gauean.

Egoskor, ero moduan,
arrokaren gaineko nire gorenezko zereginak segitzen zuen.

Ezki sakratuaren gisa, zure ahotsak
giza bibrazioa nota zerutiarrean urtzen duelarik,
zure aho ertzean bere urrezko lakioa bota zuen;
-Bertigozko habi miragarria, zure ahoa!
Arrosezko bi petalo amildegia bat lotzen...

zeregina, loriazko zeregin mingarri eta arina;
nire arima bera egiten joan zen oihala!
Zu arrokaren buru hantustean gelditzen zara!
Eta ni, amaierarik gabe, amildegia odoltsuan
erortzen naiz!

O ZU!

Ni Malenkoniaren dorre okertuan bizi nintzen...
asperduraren armiarmak, armiarmarik grisena,
isiltasunean eta gris
ehun eta ehun ari ziren.

O! dorre hezea!

Hontza itzel baten presentzia ilun batez betea,
arima herratu baten gisa;
hain mutu, dorrearen Isiltasuna bikoitza dela;
hain triste, ikusi gabe ere, tristuraren itzal luzeak hozten gaituela.

Betiere arrautza antzu bat erruten,
haratago begi-nini arraroak sartuak;
edo asperduraren armiarmak ehizatzen ditu,
edo bakardadearen onddo mikatzak irensten.

Hondakin ospetsuetako eta arima goren eta hondatueta hontza.
Argiaren naufrago itzaletan itotzen nintzen ni...
dorre hezean, neuregan okertua,
batzuetan dardara egiten nuen
nire leizearen izuaz.

O zu! Dorrerik indartsuenetik egotzi ninduzun
leunki altxa zenuen bele baten gisa itzala,
arimaren neguan larrosak erdietsi zaizkidan;

gorputzaren marmolean garrak erdietsi zenizkidan,
beltxargazko laku oso bat egin zenuen nire negarretik...
zuk nigan dena ahal duzula,
nigan Jainkoa izan behar duzu!
Zure eskuetatik gaizkia egiten duen ongia ere nahi dut...
asebeteko duzun kaliz distiratsua naiz, Jauna;
ni naiz, eroria eta xut, lili baten gisakoa zure landareetan,
zurea baino gehiago, Jauna!

Barkatu, barka noizbait bekatu egiten badut, ametsetan,
hegalekin besarkatzen nauzula nirea guztiz! Eguzkitan...

ZURE BEGIETAN

Begiak argi orotara eta itzal orotara!
Ametsaren Heliotropoak! Erabateko begiak
Miraria liluratu zuena eta
harritzen ez duena
inoiz ere ez bizitza... zerraila elektrikoak
estantzia sakonetakoa; brotxe argiak,
brotxe ilunak, hezeak, dardaratiak,
gau eta egunetako lepoko baterako...
amildegizko ahoak ezpain distiratsuetan;

inoiz ere ikusi gabeko itsaso mikatzen esnegainak;
medaila garbiak; blasoi tetrikoak;
ustekabeko bi gauen kapuluak
eta konstelazioen perla-ostrak...

badakizu zure begiak izan daitezkeen gauza oro,
taupadatsuak, bizigabeak, argiak, ilunak, gozoak, ikaragarriak,
elkarturik edo urrunak? ...
hainbeste gauza
ezen betierekotasunean izenda genitzakeen!...
ene beilari mirestuak
bisionarioen moduan
brodatzen dutenak sutan
ene gau eta egunen bilbea...
korronte eza diren lakuak...

Begi-ninien lorategiak!
Bi iturrik irentsia,
altxorrik ilunenak, baliotsuenak
eklipsatzen dituztenak...
meteoroen loretako izardia;

Itsas-hondoak, leize gardenak
non Marabilla gaztelutu zen;
bide misteriosuetara argitzen duten itsas-argiak...
ertz baten bide dardaratiak.

Ezezaguna; zin-hitzezko lanparak
giza-izpirituz elikatzen direnak
eta miraria pizten duena;
harribitxi biziak
eta gaur jainkozko graziaz,
beti bizi!
Artearen zeru-urdinean, izar anaiak!

EGUNA GEUREA

-Gaueko denda Ekialderantz urratu da -
zure izpiritua zoragarri iratzarri (egunez argitu) da;
bere argia eguzkia oasi baten gisa
sartzen da nire izpirituan.

-Eguzki betea. Sua ari du - zure
maitasuna dilindan, goroldioz
tapizatua, errekastoa, fruitua,
fruitu gozagarria ezti betean umotzen da.

-Angelusa - zure eskuak bi hego lasai dira,
nire izpiritua lila-sorta baten gisa okertzen da,
eta nire gorputza kiribiltzen da...
belo baten gisa sutil.

-Gauaren garaipena - zure eskuetatik, ederrago,
itzal eta izar guztiak isurtzen dira,
eta nire gorputza zero bat bezala
sakonagotzen da.

HIRU PETALO ZURE SOSLAIRA

Urrez, brontzez edo altzairuz
lirikoak, nahi nuke nik grabatu
zure soslai wagneriarra;
soslai goren eta arkano
nik ia gizatiar bihurtu nuena:
ager zaitez nire beranera.

Egun batean eman zenidan soslaia
malenkonia luze
eta bihotzez gorri;
antzinazko bolizko soslaia
soslaia diamantea,
nire lira zure medailoia da!
Asperdura koroatzen duen soslaia,
harrotasuna zornatzen duen soslaia,
eta begitzar gris bat jotzen duena,
etorkizuna mozkortzeko,
zure filtro iluna distilatzen du
lirio honen kalizean.

HAUSTURA

Bazen behin patuaren gisako kate indartsu bat,
sokratua bizitzaren gisa, sentibera arimaren gisa;
lili batekin ebaki nuen eta nire bidea segitzen dut
heriotzaren hoztasun handiarekin...
bare.

Jakinahia ene izpiritua haren barne lakuan agertzen da,
eta ur lokartuan kristalak
jainko bat edo munstro bat islatzen du,
beste bizitza batzuetatik dilindan
esfinge ilun batean mozorrotuta.

IKUSMENA

Akaso, desiraren ispiluaren sakoneko ilusio-marko bat izan al zen,
edo, jainkotiarra eta bizitzan soilki izan al zen
bart ene ametsa beilatzen ikusi zintudala?

Bakardadez eta beldurrez
nire etzaleku handituan,
zalantzan azaldu zinen ene ondoan
onddo erraldoi baten gisa, hilik eta bizirik
gaueko bazterretan ernalduz,
isiltasunez hezetua,
eta itzalez eta bakardadez koipetua.

Niganantz makurtzen zinen gorentasunez
laku baten desertuko suaren mantelina gaineko
kristalezko kopa baten gisa;
niganantz makurtu zinen
bizitzako gaixo baten gisa
hutsik gabeko opioetara
eta heriotzaren harrizko hesguneetara;
niganantz makurtu zinen
hostiaren zeruko oblearen fededun baten gisa...
-Haragiaren liliak elekatzen dituzte
izarren zaporeaz elur-tanta,
izpirituak jotzen dituen Jainkoaren txinparta-.

Niganantz makurtu zinen
malenkoniaren sahats handiaren gisa
isiltasunaren laku hondoetara;
niganantz makurtu zinen
urguiluaren marmorezko dorrearen gisa,
tristuraren munstro batek mimatuz,
bere itzal ahizpa solemnera...

Niganantz makurtu zinen
zure patuaren iniziala nire gorputza izango balitz bezala.

Nire ohearen orrialde ilunean;
niganantz makurtu zinen
harago irekitako laino bateko mirariaren gisa.

Eta hori baino gehiago makurtu zinen!
Eta ene begirada suge bat zen
betileen sasi artera apuntatuz,
zure gorputzaren beltxarga adeitsura.

Eta nire desira suge bat zen
zure gorputzaren lilien ostatura irristatuz
itzalaren harkaitz artean.

Zu gero eta gehiago makurtzen zinen...
eta hainbeste, eta hainbeste makurtu zinen

ezen nire lore erotikoak bikoitz diren,
eta nire izarra handiagoa da geroztik
zure bizitza osoa nire bizitzan inprimitu zen...
Nik, dilindan, besarkada handiaren
hegalkada itxaroten nuen;
lau besoetako besarkada bat
sukarrez eta mirariz janzten da
loriaren gisa. Hegaldi bat izango da!

Eta izan daitezke beso xarmatuak
arrazoi berri baten lau sustrai:
eta, nik, dilindan, besarkada handiaren hegalkada itxaro nuen...
eta begiak arima baten gisa zabaldu nizekizunean,
eta ikusi nuenean atzera egiten zenuela eta kiribiltzen zinela,
ez dakit nik zer plegu ikaragarri itzelerara!

ARGI PURPURAKARA

zure portretarekin

Nik ez dakit nire eskuek edo begiek
piztu ote zuten bizitza zure portretan;
Giza-lainoak, izpi estra-gizatiarrak,
Zure berezko ni enperadore osoa

nire begien aurrean iratzartzen da, nire eskuetan.
Horregatik, dena sugarretan, nik askatzen ditut
adatsak eta arima zure portretarako,
eta loretan irekitzen naiz!... orduan, burujabeak

itzaletatik eta argietatik, zure begi larriek
zuk dakizkizun eta nik ez dakizkidan handitasunak
erraten dituzte...
eta hiltzen uzten zaitut... nire eskuetan gelditzen da

orban ubel eta ilun handi bat...
eta izar hotz eta urrunez osatutako
nire malenkonian birsortzen zara!

ISILTASUNA

Zure esku nagietatik
nire adatsa askatzen da;
bertigo sutsuak pairatzen ditut
zure begi-nini beroetako

moka-katilu birengatik;
ero bat baino okerrago bilakatzen naiz
zure ahoko marrubien
zure hortzen kremarengatik;

Sugarretan puskatzen naiz
zure besoetan kateatzeagatik,
eta eldarnioak errausten nau
zure bizitzan zutitzen naizelarik,
dena zuriz jantzirik,
liliz erabat lurrindurik!

BESTE LEINU BAT

Eros, gidatu nahi zaitut, Aita itsua...
zure esku ahalguztidunari eskatzen diot,
bere gorputz gorena sutan urtua
arrosetan zorabiatutako nire gorputz gainean.

Gaur hedatzen dudan korola elektrikoak
emazteen lorategi baten nektarioa eskaintzen du;
bere putreentzat nire haragitan ematen naiz
uso arrosen multzo handi oso bat.

Eman bi sugeei bere besarkada, krudelak,
nire sukarrezko zurtoin handia... ahamenda, eztiak,
bere zainetatik isur nazazu, bere ahotik...

horrela etzanda, ildo sutsu bat naiz
non hain ero bikaina den beste Leinu baten
hazia elika daitekeen!

KOLDO ZUBELDIA

Horrelaxe da bizitza
Batzuetan gora
Eta beste batzuetan behera
Altxatzea garrantzitsua.

Amets egin nuen amets
Ote naizen trakets
Larrua jotzen sei aldiz hamar urtetan
Hustu nintzen hustu
Beteta zegoen eta
Ezer ez ta festa
Ez naiz maitasun klase horren eskale eta
Gaintzurdea zelaian dago eta
Kopetan zimurrak izoztuta garbitzen dute eta
Hozten zait kopeta
Gaintzurdea zelaian zegok eta
Bizitza sortuz goizeko ordubiak jo dizkik eta.

Ez ohiko orduetan nabil
Ekintzaz adoretzu bihotzetik humil
Nere bihotza abegi gozo dabil
Gaur ere helburu batzuk bete ditut
Eta denbora gutxian sei poesi berri idatzi ditut
Goiz-arnas trinkoarekin eutsi eta ez etsi
Abendu aldean berrehun eta laurogei
poesi idatziak izando ditut
Goizeko arnas finarekin
Ibili naiz
Bidean nola gorantz
Zure etxolaraino
Amets egitera
Euskeraz lana egiten segituaz
Hamar bat poesi berri eginez
Ekinaren ekiñez

Amundarain errekaeren hegian
Maitasunaren erdian
Ñañarriren ñañarrian
Harri zut argi herri eta baserri
Egiatzko ogi.

Natura goretsia
Bideko prosak
Antzo da dena
Prosa eta poesia.

Egin dut
Bizitzaren erdia eta gehiago ia
Bitzitza da ibaiaren ubidea
Herria da nerea Zaldibia
Penatzen pasatu dut bizitza erdia
Baina bukatu arte segitu dut Txomin zure bidea
Amundarain ibaiaren hegia
Argitu arte goizalban ilunabarreko argia.
Bakar-bakarrik utzi Nauzu egiten bidea.

Jorje Manrique

irakurriaz eta irudikatuz

KUKUARRI

Oroi zaitetz, ene arima,
Esna zaitetz eta adi egon,
Ikusi
Nola doakigun bizitza
Nola datorren heriotza
Isilik;
Zein azkar doan plazerra
Nola hura oroitze hutsa
Mingarri zaigun;
Nola gure ustetan edozein garai zahar
Hobetzat jotzen dugun.

Gure bizitzak ibaiak dira,
Itsasora doazenak,
Heriotzera, finean:
Han amaitzen dira jaurerriak
Hantxe desagertzen, desegiten;
Hara doaz ibai uholdetsuak
Ertainak
Eta txikiak, denak;
Hara iristean, berdin dira
aberatsak eta pobreak

Mundu hau besterako bide baita,
Hura baita atsedentleku
Nekerik gabea;
Begira ditzagun gure pausoak
Ez gaitezen nahas.
Jaiotzean abiatu ginen,
Bagoaz bizi garen artean,
Eta amaieran
lerratzen da gure bizia;
Hiltzen garenean
Atsedent hartzen dugu.

Esadazue: non dira
Edertasuna, gaztaroa,
Aurpegiko azal lerdena,
Hain zuria, eta koloretsua,
Non daude zahartzarora iristean?
Non?
Trebeziak eta arintasunak
Gorputz gazte haien
Indar paregabea,
Dena astun bihurtzen du
Zahartzaroak
Lerro gorria markatzen du.

Bizi honetan izandako plazerrak
eta atseginak,
Bide dira
Heriotzaren hatzaparraren aldera:
Gure ondamendia begiratu Gabe
Itsu-itsuan goaz zulorantz
gelditu Gabe;
Engainuaz konturatzean
Ezinezko da atzera itzultzea.

Begira errege boteretsuek
Idatzi zaharretan ikus daitezkeenak,
Haien mentura onenak.
Oroitzapen goibel eta malkotsu bihurtu dira.
Hemen ez dago heldulekurik,
Bai Aita Santu, Enpereadore
Edo Apaizburu,
Heriotza bat bera da
Artzain pobreenaren antzera.

Non dira dama nobleak,
Haien jantzi eta orrazkerak,
Usain gozoak?
Non dira haien maitale sutsuak,
Amoranteak?
Non trobalariaik eta haien
Kantuen xarma?
Dantza amoltsuak
Musika sensualen besoak,
Haien jantzi eta apaingarriak!

Gudari multzoak,
Bandera eta estandarteak,
Gaztelu menderaezinak,
Haien aurreko luebakiak,
Zulo eta beste babeslekuak,
Non dira?
Dena pasa da zizturik bizienean
Gezi baten moduan.

Non dira ametsak,
asmo urratuak,
aseezinezko garai loratuak?
Adinak baretu ditu
barealdi amoltsuan,
baina garai zaharrak
itzulezinak dira,
itzulezin eternalean.

Garai zaharrak ditugu gogoan,
gure gaztetako zilborresteak,
kantuak, oihuak, garraisiak,
erasotzaile sentitzen ginen,
lainozko mendian gora,
menderazinak sentitzen ginen,
hala uste genuen,
uste ustela genuen amets.

Gure herriaren ametsak
gure hizkuntza eta gure izaera,
diktadura garaian oratuak,
demokrazian deusestuak,
bideko lokatzak,
aldapak, eta mila trabak
eragotzi digutenak
gure ametsa
amets dela aldarrikatu zigutenak,
amets polita,
amets haundia,
amets amesgarria,
baina, beti ere, amets hutsa.

Lorerik ederrena zimel,
Edertasunik ederrena umel,
Osasunik bortitzena ergel,
Ametsik ederrenak
Irririk goxoenak
Maitasun hitzik sakonenak
Denak
Lanbro bihurtu dira,
Gandu, eze, goroldiotsu,
Itsasoaren marra hurbilarekin.

Sandraren baratzea

JUAN LUIS ZABALA

Sandra Lópezi buruzko nobela bat idaztekotan, aita zenaren baratzera itzuli zen arratsaldea kontatuz hastea litzateke egokiena.

Sandra 45 urteko eskultorea da arratsalde horretan, ez oso ospetsua, ez lehen mailakoa, baina bere lanbidean onarpena, aintzatespena eta estimua ere irabazitakoa, diru puska bat ez ezik. Donostian bizi da, baina hiru aste darama jaioterrian, Azkoitian, gurasoen etxean ostatu hartuta; aitaren osasuna, leuzemia baten ondorioz, okerrera egiten hasi zenetik.

Duela astebete eskas hil zen aita, eta biharamunean Donostiara itzultzekoa da Sandra. Azkoitian eman behar duen azken arratsalde horretan aitaren baratzera laguntzeko eskatu dio amak. Alargunak lur zati txiki hura saltzeko asmoa du, hasi behar duen aro berriari kemenez ekiteko onena izango delakoan, eta alabak azken aldiz ikus dezan nahi du.

Baratzera sartu aurretik, kalkuluak egin ditu Sandrak, amarekin solasean: 30 urtetik gora dira esparru hartan azkenekoz sartu zenetik. Sandra nerabeak ez zuen maite leku hura, aitarekin lotutako konturik gehienak maite ez zituen arrazoi berarengatik: debekuekin lotzen zuen; neurri estu batzuen barruan bizi beharrekin, beti huts egiteko belduz.

Baratzera iritsi orduko, sarrerako hesi-atea ikustean jauzi bat egin dio bihotzak kolkoan Sandrari, egur zatiak gurutzatzeko moduak –sime-
tria osora inoiz iristen ez den oreka batean oinarritua– berak egindako hainbat eskulturatako formak gogorarazi dizkiolako. Burua altxatu, aurrerantz eta inguruetara begiratu eta egiaztatu du baratze barruko hesi-

ateek sarrerakoaren eite bertsua dutela, halako aztarna bereizgarri edo *sinadura* moduko bat, bere eskultura askok dutenarekin ahaidetua.

Saiatu da lasaitzen, konparazioak hasieratik eragin dion ezinegona eta nahigabea arintzen, baina baratzean barneratu ahala gero eta estua-goa ageri zaio aitaren baratzearen eta bere eskulturen arteko kidetasuna. Beste inorako eta ezertarako baliorik gabeko material ugari dago han, testuinguru berri batera egokitu eta baliagarri ez ezik alde edo moldez eder eta adierazkor ere bihurtua; bere eskulturetan bezala. Giza-kiak trazatutako lerro zuzen bakoitzak –hesi-ateetako egur puskek bezala lur sailen arteko mugek edo etxolako oholek– zaindua dagoela era-kusten duen keinu xume bat du agerian, baina nabarmenkeriaren arrastorik gabe betiere; bere eskulturetan bezala. Dena dago espanturik gabeko harmonia batera bideratua; bere eskulturetan bezala.

Arte kritikari eta komisarioek bere obrari buruz esandako guztia baliagarria izan daiteke aitaren baratzea deskribatzeko. Baita berak el-karrizketetan esandakoak ere. Zuretik ezpala beraz.

Okerrena falta da ordea: amaren ezusteko aitorten bat, aitzurraren, eskuarearen, eskorgaren eta beste hainbat lanabesen ondoan, ohol meheekin eta gasolio bidoietako xaflekin eraiki eta uralita zaharrez es-talitako etxolaren barruan sartutakoan.

–Ikusten al dun hau? –galdetu dio, bazterrean erdi-ezkutuan da-goen etzalekua seinalatuz-. Ikaragarri gustatzen zitzaionan biok hemen etzatea. Etzan eta... jolastea. Hau gure maitasun habia izan dun askotan.

Amaren aurrean disimulatzen saiatu bada ere, beste jauzi bat egin dio bihotzak kolkoan Sandrari, duela ia 20 urte, lehiaketa publiko bat irabazita, autobideko atsedeen gune baten ondorako egin zuen eskultura eskergea gogoan, Donostiatik gertu dagoena, Aritzetan. Obra haren bar-ruan txoko sekretu bat du atondua, kanpotik ezin ikusi den zulo txiki bat, bi lagun bertan etzan eta jolasteko proposa, eta gustuko du biko-tekideak edo unean uneko sexu jolaserako lagunak hara eramatea. Auto-bidean iragaten diren autoen ondoan horren bakartu eta seguru sen-titzeak kitzikatu egiten du sexurako eta baretu ondorenerako. Ez zuen berehala pentsatuko, baina aita zenak, orain jakin duenez, antzeko zer-bait sentitzen zuen baratzeko etxolako txoko sekretu hartan.

“Irudika ezazu ihes egiten eta preso sentiarazi duen leku batetik etengabe urruntzen eta urruntzen ari den norbait; eta halako batean, antipodetan dagoela uste duelarik, muino baten atzean hasierako lekua ageri zaiola”, esaten du Sandra Lópezek duela hiru urte, *Berria* egunkarian argitaratzeko asmoz, bere etxean egin nion elkarrizketaren grabazioan. “Halaxe sentitu nintzen ni aitaren baratzera itzuli nintzen une hartan. Aitaren baratzea nire lan guztia aise gainditzen zuen arte obra erraldoia zela jabetu nintzen. Artista ibilbide oso bat nuen egina, beraz, nahiko arrakastatsua gainera, aitaren itzalpetik ihesi, zertarako eta aitaren obra arrandian, handinahikerian eta azalckerian baino ezin gainditu zuen imitazio irrigarrikeriaraino faltsua taxutzeko”.

“Ezinegona sentitu nuen hasieran”, jarraitzen du Sandrak grabazioan, “baina etsipen gozo eta askatzaile bat nagusitu zitzaidan gero, azkenean onartu banu bezala ez nintzela artista, ez behintzat beste inor baino artistago; eta batez ere ez nuela artista izan beharrik, inor baino artistago nintzela erakusteko inolako premiarik”.

Etsipenetik eratorritako askatasun hark loa galarazi zion gauean. Buruari bueltak ematen hasi zen, harik eta burutazio zoro batek “irri maltzur bat” ezpainetaratu zion arte. Isilean irten zen amaren etxetik, sukaldeko mahai gainean agurtzeko ohar labur bat utzita, esanez deituko ziola. Autoa hartu eta aitaren baratzera jo zuen lehenik, aitzurra hartzera. Donostiara joan zen gero, baina ez etxera, Miramongo parkera baizik, aitaren baratzetik hartutako aitzurrarekin eskultura bat puskatzera, parajearen bakardadeak eta gauaren iluntasunak babestuta.

Ricardo Ugarteren *Iru* puskatu zuen gau hartan, 1972ko eskultura apal bat: Zientziaren Museoaren paretari kanpoko aldetik itsatsitako hiru figura, elkarri lotuak, burdinazko xafla nahiko meheez egindako laukiz osatutakoak. Sandrak xaflak paretatik askatu zituen aitzurraren laguntzaz, eta gero, lurrean zirela, aitzurrarekin zanpatu eta desitxuratu egin zituen.

“Gustatzen zitzaidalako aukeratu nuen Ricardo Ugarteren obra hura, txera berezia niolako”, dio Sandrak grabazioan. “Ederra izateaz gain, hain dago ikuslearen eskutik gertu, halako apaltasuna transmititzen du, hain da erraz ahaztekoa... Justu horrexegatik, hartaz gogoratzeko promesa egiten nion neure buruari, ikusten nuen bakoitzean. Gau hartan neure buruari egindako promesa bete nuen: eskultura hartaz gogoratu nintzen. Beste abantaila handi bat ere bazuen, jakina,

funtsezkoa azken batean: hura zen neuk bakarrik eta hain bat-batean arazorik gabe puska nezakeen eskultura bakanetako bat”.

Arazorik gabe itzuli zen etxera, pozik, lehentxoago eskultura bat zen txatarra pilatxo hura hantxe nolanahi utzita. “Ez nuen artista izan beharrik eta, gainera, beharrik gabe, artista sentitzen nintzen”.

Biharamunean berehala zabaldu zen hedabideetan Ricardo Ugarteren *Iru* eskulturaren txikizio anonimoaren albistea. Sandrak gustura entzun zituen, irratian eta telebistan, artista, kultur eragile eta politikari asaldatuen sumindurazko hitzak. Baina albistegiengien zurrumbilo etengabeak aurki irentsi zuen gertakari xume haren oihartzuna.

* * *

Aitaren baratzerara itzuli zen egunaren aurretik ere, Sandrak galdua zuen eskulturarekiko gaztetan izan zuen “atxikimendu ia-ia erlijioso”, eta barne-premiarik eta pasiorik gabe egiten zuen lana, ofizioz. “Jorge Oteizak eskultura utzi zuenean zegoen puntu berean nengoen ni”, dio grabazioan, irriz, “baina ez nuen eskultura utzi nahi, oso arrazoi simple eta prosaiko batengatik: banekien ezin izango nuela behar nuen dirua irabazteko lanbide atseginagorik aurkitu”.

Aitaren baratzeari egindako bisitaren ondoren, ordea, ezinezkoa egin zitzaion “gezur harekin” jarraitzea. “Urteetan eta urteetan pixkanaka-pixkanaka galtzen joandako pasioaren indarra berreskuratua nuen bat-batean. Neure barruko sentimenduekin bat etorriko zen zerbait txundigarria egiteko gogoia sentitu nuen, neu ere dardaraka jarriko ninduen zerbait, hastapeneko eskulturek jartzen ninduten bezala. Neure buruaren aurka altxatu beharra nuen, gaztetan aitaren aurka altxatu beharra izan nuen bezala”.

Hor du hasiera Sandra Lópezen ibilbide eskultorikoaren bigarren aroak. Eskultura berriak egin beharrean, aurretik egindako eskulturak puskatzen hasi zen. Hori zuen artea egiteko eta artista sentitzeko modua. Arteak gaur egun, eta nahiko aspalditik gainera, bereganatua duen kontzeptzio zabaltasunaren barruan, nekez uka dakieke arte izaera edo arte estatusa Sandraren ibilbideko bigarren aro horretako *lanei*.

“Eskultura publiko gehienengai nagusia ahanztura da”, azaldu zidan Sandrak. “Ideia hori ekartzen didate behintzat niri gogora, egilea-

ren asmo eta ahaleginen gainera, inaugurazio ekitaldietako adierazpen arranditsuak gorabehera. Nork begirutzen ditu? Nor oroitzen da hor daudela? Ba al da eskultura publiko bat baino gauza bakarti eta tristeagorik? Salbuespenak badira, jakina, baina salbuespenek turismoa dute gai nagusi, niri burura dakarkidaten ideia aintzat hartuz gero. Esan beharrik ere ez dago Eduardo Chillidaren *Haizearen orrazia* dela inguruan dugun adibiderik argiena”. Horrela begiratzuz gero: eskultura publikoak berriro ere arte izan daitezten, zer hobe, zer eraginkorrago, haien aurka atentatuak baino?

“Ez du uste kalte handirik egin dakiokenik gaur egun eskultura publiko bati eraso fisiko batekin”, erantzun zidan galdetu nionean ea erasotako eskulturrei eta haien egileei egindako kalteez ez al zen arduratzen. “Artearen kontzeptualizazio erabatekoaren garaian bizi gara, eta kontzeptua ondo gordea gera daiteke argazkietan, bideoetan, planoetan, txostenetan. Eta, okerreanean ere, diruz konpontzeko moduko aldaketa da eraso fisiko batekin egin dezakezuna. Adibidez, Ricardo Ugarteren *Iru*, nire estreinako erasoak eraitsi zuen eskultura, guztiz lehengoratuta dago aspalditik”.

Mesedea aise nagusitzen zaio kalteari, Sandraren ikuspegitik begiratuta: “Eskultura publiko bati erasotzean, eskultura hori aintzat hartzen ari zara lehenik, eta bitzta berria ematen gero, alderdi performatiboan jorratuz, historia gehituz, esanahia aberastuz”.

Jorge Oteizaren obra baten kasua zuen adibide argigarritzat. “Agiñako eskultura suntsitu ziotenean, Oteizak, haserre, eskultura ez lehengoratzeko agindua eman zuen. Ez al zuen bete-betean asmatu? Ez al genioke, askoz ere zozoago iritziko, askoz ere mintzo motel eta motzekoago, Agiñako eskultura zaharberritu eta konponduari, orain miresten dugun harri puska zaurituarekin alderatuta? Ez al zen galera handia izango obra horri –konpondu eta lehengoratzearekin batera– euskal herritarrok geure arteko liskarrerako dugun joera saihetsezinaren harrizko isla fisiko ezinago zuzena izateak ematen dion indarra kentzea?”

* * *

Ricardo Ugarteren Miramongo eskultura aski apala baldin bazen, haren ondoren obra are apalagoi eraso zien. “Ez zitzaidan egokia iru-

ditzen bat-batean, atarikorik eta prestakuntzarik gabe, Oteiza edo Chillidaren obra ezagun bati ekitea. Bide bat egin behar nuen haietara iritsi aurretik. Horregatik, obra aski ezezagunei eraso nien hasieran, bolada luze batean. Ezezagunak, baina gustukoak nituenak, txera nienak. Ez nituen nolanahi aukeratzeko, ez pentsa”. Zurezko, harrizko nahiz altzaruzko edo burdinazko eskulturak txikitu zituen, aitzurrarekin batzuetan baina motozerrarekin eta rotaflexarekin ere ez gutxitan, gupidarik gabe beti.

Hautsi beharreko eskulturak hautatzeko beste irizpide garrantzitsu bat erraztasuna zen: erraztasuna eskultura fisikoki puskatzeko, batetik; erraztasuna lana inor ohartu gabe egiteko, bestetik. Horregatik mendian edo leku mortuetan zeuden eskulturei eraso zien garai hartan, beti bakarrik, beti gauez, beti zuhurtzia handiz.

Donostian edo inguruan ez ezik, Bizkaian, Kantabrian, Araban, Errioxan, Nafarroan eta Lapurdin ere hautsi zituen eskulturak; berak egindako txiki bat ere bai, Manurgan, Arabako herri txiki batean, 15 urte lehenago, lehiaketa bat irabazi eta gero, jarritakoa. Denbora tarte bat uzten zuen gainera eraso batetik bestera. Ekintzak espazioan nahiz denboran sakabanatzeak susmoak urruntzen laguntzen zuen. Horri esker, eraso haiek ez zuten oihartzun handirik izan ez prentsan eta ez artearen inguruko gune eta lagunartean.

Ordura arteko artegintzak ezagutarazi ez zizkion zirraren lagun egin zuen Sandra bere artista aro berriko zereginak. “Ekintzaile izatea zer den sentitu nuen, eta harrapatu egin ninduen emozioak. Askotan pentsatu dut gure belaunaldiko jende asko ekintzaile izateko gogoak bultzatu duela, sakonean, ETako kide izatera, ideia politikoak aitzakia hartuta. Nik eskulturarekiko nire jarrera berria izan nuen aitzakia, eta aitortu beharra daukat halako mendekotasun moduko bat sortu zidatela ekintzailearen klandestinitateak eta arriskuak”.

Emozioz kontatu zidan nola ihes egin behar izan zuen, ilunpean, Remigio Mendibururen Jaizkibelgo *Mugarri* eskultura suntsitzen ikusi zuten bi mendizale berantiarrengandik, eta nola pasatu zuen gaua inguruko leize-zulo batean, ia batere lorik egin gabe, rotaflexa, galtzamantala, babes-betaurrekoak eta eskularruak labar batetik behera itsasora bota eta gero.

Hiru urte geroago, dozena pare bat eskultura suntsituta ordurako, jauzia emateko prest zegoen. “Oteiza eta Chillidari ekiteko tenorea zen. Ez ziren nire eskultore kutunenak, baina bai eragin handiena izandakoak eta, zalantzarik gabe, ezagunenak. Itsasargi bikainak baina,aldi berean, harlauza are bikainagoak gure belaunaldiko eskultoreentzat. Bideak haiengana ninderaman ia erremediorik gabe. Hautua ez zen nirea. Pertsonaiak nobelagileari bezala gailendu zitzaizkidan niri Oteiza eta Chillidaren eskulturak eta haiei egin beharreko erasoak; interbentzio performatibo deuseztatzaileak edo deseskultura performatiboak, arte kontzeptualaren hizkeran esanda”.

Oteiza geroko utzita, harekin zer egingo zuen pentsatu gabe artean ere, Chillidari ekitea erabaki zuen. Ez, ordea, Chillidaren edozein lani, *Haizearen orraziari* baizik, zuzen-zuzenean. Horixe zuen asmoa nik elkarrizketa egin nionean, kontaketa honetan txertatzen ari naizen adierazpenak grabatu nizkionean. “Hau, pentsatuko duzun bezala, ez da eraso bat gehiago izango”, ohartarazi zidan. “Hau beste kontu bat da. Ez bakarrik izango duen oihartzunagatik. Zailtasunagatik ere bai: batetik, eskultura apurtzeko zailtasun teknikoarengatik; bestetik, jendea ibil daitekelako inguruan eta iheserako prest egon behar delako une oro”.

Ordurako konturatua nintzen, jakina, ez zidala grabatzen ari nintzena *Berrian* argitaratzeko baimenik emango. Ez *Berrian* eta ez beste inon. Baina beste ezusteko bat eman zidan berehala: “Pentsatu dut zu izan zaitezkeela nire konplizea. Zu izango zarela”.

Elkarrizketa hasi zenetik pixkanaka-pixkanaka gero eta argiago ageri zena begien bistakoa zen ordurako: Sandra Lópezek nire elkarrizketa eskariari emandako baietza tranpa bat zen, eta ni gozo-gozo nengoen tranpa hartan harrapatua aspalditik. Ez zegoen adierazpenik, ez zegoen elkarrizketarik, ez zegoen kazetariarentzat ezer. Baina ni oso gustura nengoen han, aspaldiko gusturen, handik beste inora joateko batere gogorik gabe.

Grabagailua itzali eta nire ondoan esertzera etorri zen sofara, izterra izterraren kontra.

–Zer iruditzen zaizu nire historia?

–Oso... interesgarria.

–Ba zuretzat da. Baina...

-Zer?

-Zuretzat bakarrik.

-Lasai. Ez dut argitaratuko. Argi dago ezin dela argitaratu.

-Eskertuko dizut.

Eskua izter gainean jarri eta bere aurpegia nirearen ondora gerturatu zuen.

-Gogotik eskertuko dizut, zuk nahiena duzun moduan...

* * *

Autobide ondoko Aritzetako eskulturaren barruan esnatu ginen biharamun goizean, irribarrez eta musu gosez. Sandraren adats horail luzearen leuntasuna oroitzen dut, aldamenetik igarotzen ziren autoen zarata, inork inoiz aurkituko ez ninduen leku batean egotearen zirrara.

Kafe bana behar genuen ordea. Eskultura barrutik irten eta atsedean guneko kafetegira joan ginen. Han azaldu zidan bere plana, gure plana bihurtua ordurako: Chillidaren *Haizearen orrazia* osatzen zuten altzairuzko hiru piezetako bati, erdikoari -bizitza arriskuan jarri gabe uki zitekeen bakarrari- adarretako bat, goikoa, rotaflexarekin errotik erauzte.

-Ahal banu, pieza osoa erauzi eta itsasora erortzen utziko niken gustura, baina ezin dinat hain altzairu puska lodia ebaki -azaldu zidan-. Nahikoa lan izango dinat adarrik meharrena mozten. Gaez joango gaitun, eta hik inguruan ezer sumatu orduko abisatu egingo didan. Ados?

Niri une hartan oso ideia ona iruditu zitzaidan. Artelan bikaina. Maite nuen Sandra, maite nuen arriskua, maite nuen klandestinitatea, maite nituen deseskultura performatiboak.

Gaezan *Haizearen orrazia* eta ingurua begiratzen eta aztertzen izan ginen, larrialdirik izanez gero ihes egiteko biderik egokiena zein izan zitekeen ikertzeko batez ere. Inguruko labarrean zegoen zulo bat ikusi genuen, niretzat ezkutaleku egokia izan zitekeena. Eraso hurrengo asteke asteartean goizalderako utzi genuen.

E eguna iritsi zenean, goizaldeko hiruretan ekin genion lanari, inguruan inor ez zebilela ziurtatu eta gero. Baina denbora asko behar zen

altzairuzko adar hura eskuko rotaflex batekin mozteko, Sandrak kalkulatu zuena baino askoz gehiago. Ez dakit zenbat ordu beharko zuen, baina ez zen erraza izango eguna argitzerako amaitzea.

Ez genuen jakiterik izan lortuko zuen edo ez. Ordu bete inguru jo eta su zeramala, Ertzaintzaren auto bat hurreratu zitzaigun, ziztu bizian eta argi urdinak piztuta. Ez nuen Sandrari abisatu beharrik ere izan. Biak jabetu ginen berehala egoeraz.

–Ezkutatu zuloan, agudo! –esan zidan, rotaflexa itsasora bota eta ihesari ekiten zion bitartean.

Autotik irten eta zuzenean jo zuten bi ertzainek Sandraren gaitasuna lasterka. Norbaitek salatuak gintuen eta polizia ondo zekiten zertan ari ziren. Sandra ihesean ikusi zuten, pendizean gora, mendi alderantz, aurrereko astean biok ikertua genuen bidexkan. Ilunpean lasterka, ordea, estropezu egin eta harkaitz artera amildu zen kolpe lehor batek eten zuen garrasi zorrotza jaurtiz airera.

Ertzainak Sandra artatzera joan ziren uena baliatu nuen handik ahalik eta modurik diskretuenean lekutzeko. Ezin nuen ezer egin Sandrari laguntzeko. Etxera itzuli eta Sandraren berrien zain geratu, horixe zen egin nezakeen onena.

Etxeko irratian entzun nuen, ordu pare bat geroago, Sandra López artista atxilotu zutela, *Haizearen orraziari* rotaflexarekin erasotzen atzean zutelako. Ertzainengandik ihesi erori eta zauritu egin zela ere esan zuten, baina ez zuela ezer larririk. Sandrak bakarka egindako ekintza gisa aurkeztu zuten. Susmo guztietatik kanpo nengoela zirudien.

* * *

Gertakari hark Sandra Lópezen deseskultura performatiboen amaiera ekarri zuen, eta baita gu bion arteko harremanarena ere. Bere artista iraganarekin erabat haustea erabaki zuen, eta ni ere iraganarekin lotuta nengoan.

Kartzela eta erietxe psikiatrikoa saihestea lortu –burua oso argi zuela frogatuz– eta etxe barruko dekorazioaren arloko enpresa batean hasi zen lanean. Eskatu zioten kazetari bakanei ez zien elkarrizketarik eman. Ez zion inoiz inori ezer esan nitaz, nik bere ekintzarik ezagunean izandako konplizitateaz, eta neuk ere nahiago izan dut orain arte

ezer ez esan. Batetik, neure buruari kalte egiteko beldurrez; bestetik, uste nuelako Sandrak ere nahiago izango zuela nik ezer ez esatea.

Baina beti izan dut argi, halaber, egun batean kontaktu egin behar nuela nola gertatu zen *Haizearen orraziari* egin genion eraso, eta batez ere Sandrak zer esan zidan inoiz argitaratu gabeko elkarrizketa hartan, nola arrazoitu zuen bere arte adierazpide bakan eta guztiz pertsonal hura. Besterik ez balitz ere, arteari eta arteari buruzko kazetaritzari izan diodan atxikimenduaren izenean.

Sandrarekin komentatu dut, eta berari berdin zaiola esan dit, urte asko pasatu direla eta kontu horiek guztiak beste bizitza batekoak iruditzen zaizkiola, berea izan ez zen eta berarekin zerikusirik ez duen bizitza batekoak. Iritsi da unea beraz. Hemen duzue nire lekukotasuna, Sandra López eta haren eskultore ibilbidea hobeto ezagutzeko lagungarri izango delakoan.

Sandra Lópezi buruz edozer idazten den guztietan, baita hari buruzko aipamen eta erreseina laburrenetan ere, beti aipatzen da nola atxilotu zuten, zaurituta eta odoletan, *Haizearen orraziari* eraso egiten atzeman zutenean. Baina nik beti pentsatu izan dut Sandra Lópezi buruzko nobela bat idaztekotan aita zenaren baratzera itzuli zen arratsaldea kontatuz hastea litzatekeela egokiena.

Itzulpenak

Oscar Wilde

(Internetetik hartua)

Itzultzailea: GILLERMO ETXEBERRIA

Bizitza eta obra

Aita kirurgialari ospetsua zen, eta arkeologiari eta folkloeari buruzko zenbait liburu idatzi zituen. Ama, berriz, poeta zen, eta zelten mitologian eta folkloean aditua. Wildek Dublingo eta Oxfordeko eskola hoberenetan egin zituen ikasketak, eta azkeneko urteetan, haren adimen zorrotzagatik eta klasikoetan aditua izateagatik ez ezik, poeta gisa ere nabarmendu zen. 1878an, Newdigate Prize gutiziatua irabazi zuen poema luze batekin: Ravenna.

John Ruskin eta Walter Pater ingeles idazleek eragin handia izan zuten harengan, haiengandik jaso zuen arteak bizitzan zuen garrantzi handiaren ideia. Haren asmamen zorrotzengatik eta burutazio asmo-tsuengatik, zituen jokabide bitxi eta xelegeengatik, ohiturazko arau moralak arbuiatzeagatik eta «arte hutsaren alde» egiteagatik, hau da, artelanaren helburu bakarra edertasuna zela aldarrikatzeagatik, Ingalaterrako eta Frantziako elkarte artistikoetako eta mundutarretako pertsona ospetsuena bilakatu zen. Bidaia asko egin zituen, Parisa eta Londres ez ezik, Italiara, Greziara eta Afrikako iparraldera ere. Garai hartan, prerrafaelismoaren eta dekadentismoaren eraginpean, poemaliburu bat argitaratu zuen *-Poems* (1881, Poemak)-, John Keats (1795-1821), Dante Gabriel Rossetti (1828-1882) eta Algernon Swinburne (1837-1909) poetekiko mirespena aitortuz.

1882an, Estatu Batuetara eta Kanadara joan zen hitzaldiak egitera. Haren jarrera eta janzkera deigarriak -belaunetarainoko belusezko galtza motzak eta zetazko galtzerdi luzeak jantzita, eta orkidea bat paparrean zuela azaldu zen estatubatuarren aurrean- prentsan ernarazi

zuen ezinikusia gorabehera, artearekiko eta edertasunarekiko maitasuna aldarrikatuz hamabi hilabete eman zituen Ameriketara.

1884an Constance Lloyd-ekin ezkondu zen –irlandar legelari ospetsu baten alaba zen emaztea–, eta bi seme izan zituzten, Cyril eta Vyvyan, bata 1885ean eta bestea 1886an jaiotak. Ezkontzak, baina, porrot egin zuen berehala. Bien bitartean, *Pall Mall Gazette* aldizkarirako kritikak egin zituen, eta *The Woman's World* (1887-1889) aldizkariaren argitaratzaile izan zen. Garai hartan, bere burua idazle hasiberritzat zeukala, haurrentzako ipuinak idatzi zituen; *The Happy Prince and Other Tales* (1888, Printze zoriontsua eta beste ipuin batzuk), adibidez, eta talentu handia erakutsi zuen alegoria erromantikoetarako.

Wildek bere bizitzako azken hamar urteetan idatzi eta argitaratu zituen bere lan nagusi gehienak. 1891. urtea izan zuen oparoenetako bat: bi saiakera liburu, *The Soul of Man under Socialism* (Gizonaren arima sozialismoaren pean) eta *Intentions* (Asmoak); eleberri bat, *The Picture of Dorian Gray* (Dorian Grayren erretratua); kontakizun liburu bat, *Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories* (Lord Arthur Savileren krimena, eta beste istorio batzuk); eta maitagarri-ipuinak, *A House of Pomegranates* (Alesagarrez egindako etxe bat).

The Soul of Man under Socialism saiakeran, sistema horren alde eta jabego pribatuaren aurka azaldu zen, sozialismoak indibidualismoa eragingo zuelako ustean.

Wildek askapen moralaren atari gisa ikusten zuen sozialismoa: inork ez luke alferrik gastatuko bizitza gauzak eta gauzen sinboloak pilatuz. Bizi egingo litzateke...

«Jende gehiena existitu egiten da, besterik gabe». Aurrerago, orduko ezkontzaren abolizioa iragarri ondoren, estatua azkenerako «lana antolatu eta beharrezko salgaiak egin eta banatuko» dituen elkarte borrontatezko bat izango zela ere iragarri zuen: «Estatuak gauza baliagarriak eta erabilgarriak egin behar ditu. Gizabanakoak, berriz, gauza ederrak». *Intentions*-en, estetikaaren teorialari gisa idazten hasi zen: «Artistaren helburua Artea agerraraztea eta artista ezkutatzea da».

«Ez dago liburu moralik edo inmoralik: liburuak edo ongi idatzita daude, edo gaizki».

Intentions-en, Wildek oso elkarrizketa burutsuak idatzi zituen, paradoxaz beteak.

Haietako batean, arteak izadia imitatzen duela dioen axioma klasikoa hankaz gora jarriz, «Izadiak artea imitatzen du» dio, Londresen lainoa izatearen erantzulea Turnerren pintura dela (margo horiek baino lehen ere izango zen lainorik Londresen, baina ez zitzaion antzematen): «Sorkari eder ororen esanahia hari so dagoenaren ariman dago, hura sortu duenarenean bezainbeste, gutxienez». «Edertasunak gizonak aldarate adina esanahi ditu. Edertasuna sinboloen sinboloa da. Edertasunak dena agerrarazten du, ezer adierazten ez duelako». Saiakera hori argitaratu zen urte horretan bertan argitaratu zen haren eleberri bakarria, *The Picture of Dorian Gray*, dekadentismoaren eta estetizismoaren ebanjelio moduko bat bilakatu zena. Wildek eleberri gotikoaren naturaz gaindiko elementuak Frantziako fikzio dekadentearen ezin adierazizko bekatuekin nahastu zituen obra horretan, eta kritikariek moralaren kontrakoak izatea leporatu zioten Dorianek bere burua suntsitu nahi izate horri.

Antzerki-lana

Baina Wilderi antzerki-lanek eman zioten ospea. Elkarrizketa ironiko eta paradoxa ziniko distiratsuen bidez, gizarte-kritika zorrotza egiten duten komediak dira gehienak. Haren lehen lan arrakastatsuen bidez *-Lady Windermere's fan* (1892, Lady Windermere-ren haizemailea)-, Wildek frogatu zuen bere zorrotasunak eta argitasunak Frantziako antzerkigintzako makineria herdoildua susper zezakeela. Haren beste antzerki-lan ezagunenetako bat *Salome* da (Inazio Mujika Iraolak euskaratua), frantsesez idatzia Sara Bernhardt antzezle ospetsuarentzat: naturaren kontrako maitasun-harreman baten deskripzioa da, «jendea dardararazteko eta inarrosteko diseinatua».

Ingalaterran debekatu egin zuten, Bibliako pertsonaiak agertzen zitu- tuelako, eta Frantzian argitaratu zuten lehenago, 1893an. Ingelesera itzulita, hurrengo urtean azaldu zen.

Oscar Wilde eta Alfred Douglas

1893an haren beste gizarte-komedia bat antzeztu zen, *A woman of no Importance* (1893an antzeztua, 1894an argitaratua, Garrantzirik ga- beko emakume bat), eta handik bi urtera, beste bi, zein baino zein bikai-

nagoak, *An ideal Husband* (1895ean antzeztua, 1899an argitaratua, Senar ideal bat) eta *The Importance of Being Earnest* (1895ean antzeztua, 1899an argitaratua, Zintzoa izatearen garrantzia edo itzul daitekeena).

Antzerki irrigarria da, XVIII. mendeko ereduak eguneratzeko itxura egiten duena, ezkatatuta dauden pertsonaiei buruzko azpijokoz ustekabeko topo egitez, nortasun-jakinarazte bat-batekoz eta paradoxa jostalariz zipriztindua, gizarteari egiten dioten eraso sakonari garrantzia kendu nahiz bezala. Batez ere azkeneko obra horretan, *The importance of Being Earnest*, muturreraino eramaten ditu argumentuaren azpijokoaren absurdua eta ateraldi burutsuen zorroztasuna, bata bestearen atzetik. Nolabait ere epigrama satiriko bihurtu zituen fartsaren elementu konbentzionalak, oharkabean bezala baina gupidarik gahe salatuz gizarte viktoriarraren hipokrisia.

Azken urteak

1895. urte hartan, baina, gauzak erabat okertu ziren Wilderentzat. Haren eta Lord Alfred Douglasen arteko harreman estua zela eta, Queensberryko markesak, Douglasen aitak, sodomiaz akusatu zuen Wilde, eta Wildek auzitara eraman zuen bere izena belzteagatik. Eskandalu handia sortu zuen epaiketa batean, Wilde homosexuala izateaz akusatu zuten, eta bi urteko kartzela-zigorra ezarri zioten, espetxe-denboran lan egitera derrigortuta, gainera. Ingalaterrako aristokraziaren idazle kutuna izan zena, lehenago hainbeste miretsi zuen aristokrazia horren beraren onespenearekin kartzelaratu zuten, beraz. Han hasi zen Wilderen gainbehera. Reading-eko kartzelan eman zuen denbora gehiena. Han, gutun luze garratz bat idatzi zion Douglasi, hil ondoren argitaratua: *De Profundis* (1905). 1897an, askatu orduko, Kartzelarik atera eta Frantziara alde egin zuen, izena aldatuta; Parisen bizi izan zen, arlote eta bakardadean. Urte haietan idatzi zuen bere poemarik ezagunena, *The Ballad of Reading Gaol* (1898, Readingeko kartzelako balada), preso bat hilarazi aurreko uneen azalpena eta kartzelako bizimodu gogorraren salaketa gordina. Adiskide batzuek lagundu bazioten ere, bakardadean hil zen, Parisen, 1900eko azaroaren 30ean, *meningitisak* jota.

Bibliografia

Poesia

Poems (1881)

The Ballad of Reading Gaol (1898)

Antzerkia

Vera edo *The Nihilists* (1880)

The Duchess of Padua (1883)

Lady Windermere's Fan (1892)

Salomé (1893). Frantsesez kaleratuta lehenik, eta Parisen estreinaturik.

A Woman of No Importance (1893)

An Ideal Husband (1895)

The Importance of Being Earnest (1895)

La Sainte Courtisane eta *A Florentine Tragedy* (1908, hilondokoa)

Narratiba

The Canterville Ghost (1887)

The Happy Prince and Other Stories (1888)

Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories (1891)

Intentions (1891)

The Picture of Dorian Gray (1891)

A House of Pomegranates (1891)

The Soul of Man under Socialism (1891)

Teleny or The Reverse of the Medal (Paris, 1893)

De Profundis (1905, hilondokoa)

The Letters of Oscar Wilde (1960, hilondokoa)

(Ingelesez) The Oscar Wilde Collection

(Euskaraz) Reading Bahitegiko Leloa

(Euskaraz) Ernesto izatearen garrantzia

Erreferentziak

Artikulu honen edukiaren zati bat *Lur hiztegi entziklopedikotik* edo *Lur entziklopedia tematikotik* txertatu zen 2012/1/9 egunean. Egile-eskubideen jabeak, Eusko Jaurlaritzak, hiztegi horiek Creative Commons Aitortu 3.0 Espainia lizentziarekin argitaratu ditu, Open Data Euskadi webgunean.

Oscar Wilde

(Irlanda, 1854 - Frantzia, 1900)

INFANTAREN URTEBETETZEA

Infantaren urte betetzea zen, Espainiako infantatxoarena. Hamabi urte eta ekiak oparo edertzen zituen Jauregiko lorategiak.

Printzesa izan arren, odol urdinekoa, eta Espainiako imperio neurrigabekoaren infanta gainera, hark ere urtean behin betetzen zituen urteak, erreinuko gainerako plebeioak bezalaxe. Garrantzitsua zen, beraz, denentzat egun hori egunik ederrena izatea. Egun zoragarri bat, alegia! Tulipan harroek ere, urguilez oilarren moduan, zurtoinak harrotu, soldadu ilara luze baten modura, eta desafioka begiratzen zituzten arrosak:

–Gaur zuek bezain ederrak gara.

Tximeleta gorriek beren hegala urreztatuekin jirabiraka ziharduten inguruan, eta loraz lora bat banaka; sugandila berde distiratsuak, babeslekuak utzi eta eguzkitara tolestu ziren, eta granadek ere beroaren eraginez magala zabaldu zuten, barneko bihotz gorria begien aurrean jarriaz. Arku tarteko limoi zurbilek ere, eguzkiari begiratzen zioten haren ukitu margotsu eta distiraren bila, eta magnoliak ere marfil itxurako loreak ireki zituzten ingurune guztia usain gozoz eta mikatzez, biak batera, zabalduaz.

Printzesatxoak jolasean ziharduen bere lagunekin lorategi gainean, jauregiko terrazan, eta, ondoren, gordeketa ibili zen harrizko loreontzi eta goroldioz betetako estatua zaharren inguruan. Normalean, kategoria bereko umeekin soilik jolasteko baimena izaten zuen, hau da, gehiengotan bakar-bakarrik. Baina, haren urteguna, egun berezia zenez, Erregeak aukera eman zion nahi zituen lagunak gonbidatzeko.

Espainiako haur lirainen mugimenduek, grazia berezia daukate; mutikoak kapelu zabala buruan, luma eta guzti eta beren kapatxo hegalaria apaingarri; neskatoak, brokatu-jantzi luzeen adatsa biltzen eta abaniku handi eta zilarrezkoak eskuan, begiak babesten eguzkiaren

errainuetatik. Baina guztien artean infanta bera zen xarmangarriena, ondoen jantzia, garaiko moda nabarmenaren modura. Jantzi gris arrasoa zeraman, maukak plegu esferiko zabal eta zilarrezko damaskinatzu hornituak, eta gerruntze estua perla finezko hariz gurutzatua. Pausoak ematean, bi txapin txiki, karmin koloreko mototsekin batera, agertzen zitzaizkion gonapetik. Abaniku erraldoia zeraman arrosa eta nakarrez ukitua, eta bere aurpegi zurbila urrezko lurrunez inguratzen zuen biloan, arrosa zuri bat.

Erregea, goibel eta malenkoniasu, haurrei begira zegoen jauregiko leiho batetik. Haren atzean, zutik, Aragoiko don Pedro, gorroto zuen anaia, eta haren konfesoera, Granadako Inkisidore Nagusia alboan eserita.

Erregea, inoiz baino goibelago zegoen. Ikustean Infantatxoa zer nola gortesauak hain era adeitsuan agurtzen zuten edo beti alboan zeraman Alburkerkeko Dukesaren abaniku zabalaren atzean irribarrez, etengabe etortzen zitzaion burura Erregina, Frantziatik ekarri eta Espainiako Gortean ximur ximeldu zena.

Sei hilabete jada bere erregina amultsua hil zela, lorategiko almen droak bi aldiz loratzen ikusi gabe. Hainbat maite izan zuen, non ez zuen utzi guztiz hilobiaren menpe haren gorpua. Sendagile mairu batek, bitzita barkatu zioten, - Ofizio Santukoen ustez herexea omen eta sorginkeriak egiten zituen - hark gantzutu zuen, eta oraindik ere erreginarene gorpua zerraldoan zetzan Gazteluko marmol beltzezko kaperan, monjeek, bi urte lehenago, martxo ekaiztsuan utzitako moduan. Estaldura ilun bat gainean eta kandela bat eskuan, Erregea, hilero lehenengo ostiralean, joaten zen hilobiaren albora.

- Ai, Nire Erregin maite hori -zioen intzirika.

Batzuetan, bizitzako gertakari bakoitzak berarekin izan ohi duen gobernantza eta Errege batek bere dolua mugatzeko behar duen duintasuna ahaztuta, bere eskuen artean estutzen zituen Erreginarene atzamar hotz eta bitxiz josiak, eta zentzugabeko musuekin saiatzzen zen aurpegi zurbil eta makilatua biziarazten.

Gaur goizean, ordea, harrigarriro zoragarria zegoela iruditu zitzaion, berak Fontainebleau-ko gazteluan lehen aldiz liluratuta ikusi zuena bezalakoa, hamabost urte berak eta neskak are eta gutxiago. Orduantxe sinatu zituzten ezkon-agiriak Aita Santuaren Nuntzioaren,

Frantziakoa Erregea beraren eta Gortearen aurrean. Handik laster itzuli zen El Escorial-era, bihotzaren kontra printzesaren ile mataza horia es-tutuaz eta Oroitzapenaren kutxan neskatxak karrozara igotzean, eskuan emandako bi ezpain-nerabeen ukitua buruan. Geroago ospatu zuten ezkontza Burgosen, bi nazioen hurbil baitago hiria, eta berehala Madrila sartu ziren solemneki, Atochako Elizan ohiko meza entzutera, eta ohi-koa baino Fede Aitortza sendoagoa egin zuten zeinaren eraginez 300 herexe eta gehiago sutzarrera kondenatzeko promesa egin baitzuten.

Hala zen, Erregeak neurririk gabe maitatu zuen emaztea, baina bere zoritxarrerako. Ez zion aldamenetik aldentzen utzi une batean ere, eta berarengatik ahazten zituen, edota bazirudien ahazten zituela Estatuko zeregin nagusiak. Hainbesteko maitasun horren ondorioz, ez zituen ulertzen emaztea entretenitzeko egiten zizkioten zeremonia eta gainerako deabrukeriak, horrela ez zuten handitu besterik egin berak zera-man gaixotasun arraro eta asmaezina. Erregina hil zenean, Erregeak denboraldi batean zentzua ere galdu zuela zirudien. Karguari ere pozik utziko zion eta Granadako Trapenseen monastegian ezkutatu, baina ezin zuten, Infantak urte bat besterik ez baitzuen eta hura anaiaren eskuetan uztea okerragoa zen haren krudelitate ezaguna izanik Espainia guztian. Gainera mihi gaiztoek anaia kulpatzen zuten Erreginaren heriotzaz, goante pozoitu batzuk oparitu omen zizkion eta bisitan joan zenean Aragoiko Gaztelura. Hiru urteko doluaren ondoren, ez zuen ministroengandik beste ezkontza berri baten hitz erdirik ere entzun nahi. Alemaniako Enperadoreak berak iloba baten eskua eskaini zion, Bohemiako Artxidukesa zoragarriarena. Baina Erregeak enbaxadoreei esan zenez, berak eginak zituen jadanik Nahigabearen eztaiak. Erantzun honen ondorioz, galdu zituen Herbeheretako probintzia aberatsak, ze bere kontra altxa baitziren Hugonote fanatikoak buru zirela.

Terrazan zebilen infantari begira, bere ezkontza garaia zetorkion burura garaiko gozamen suhartsuak eta emaztearen agonia itzala. Neskatoa, amaren ispilua bera zen bere begietan, haren hantuste zoragarria, borondatez beteriko keinu berezia, aho xarmangarria ezpain arranditsuekin, eta amaren irribarre berbera leihoetara begiratzen zue-nean edota hidalgo espainiarrak eskutxoa musukatzeraz makurtzen zire-nean. Baina haurren jolasen algara sarkorra, desatsegin zitzaion eta eguzkiaren distirak iseka egiten zion haren tristeziari, eta ekialdeko espezien usain trinkoak, gantzutzailleek erabiltzen dutenaren antzekoak, bazirudien goizeko aire garbia kutsatzen ziotela. Eskuartean ezkutatu

zuen bisaia eta infantak berriro leihora begiratu zuenean, kurtinak estalita zeuden eta Erregea joana zen bertatik.

Infantak keinu desatsegin bat egin eta bizkarra uzkurto zuen. Derrigorrezkoa zen aitzak bere urte egunean konpainia egitea... Zer axola zitzaizkion Estatuko arazo nekagarriak? Edota kapera ilunera joan ote zen bada, bertan su zuzitan zeuden kandela artera, berari sartzen uzten ez zioten kaperara? A zer nolako txorakeria, eguzkia hain distiratzu zegoenean eta jende guztia hain pozik zegoenean! Horretaz gain, ez zituen ikusiko jadanik tronpeta soinuak iragartzen ari ziren zezenketa idurikatua, eta jaialdiko txotxongilo eta beste gauza harrigarriak.

Osaba Pedrok eta Inkisidore Nagusiak burutsuago jokatu zuten. Terrazaraino jaitsi, agurtu, eta hitz polit eta galaiak esan zizkieten. Jaso zuen, orduan, bere burutxoa eta don Pedrori eskua eman ez jaitsi zituen poliki-poliki eskilarak eta lorategiaren muturrean jasota zegoen zeta-purpurazko pabiloiora abiatu ziren. Gainerako umeak atzetik zetozen, jatorriaren arabera txukun txukun, lehenengo deitura zerrenda luzea zutenak aurretik zirela.

Haur noblez osaturiko segizio bat, toreroz jantzita, etorri zitzaion bidera, eta 14 urteko mutil eder aparta batek, Terra Novako Konteak, aiton-eme baten modu xarmantean kapelua kendu eta plaza mendean zeukan oholta gaineko marfil eta urrezko tronu txiki batera eraman zuen solemneki. Neskatila talde bat pilatu zitzaion alboan abaniko haundiak eraginez eta belarrira hitz isilak xuxurlatuz. Don Pedro eta Inkisidore Nagusia, atean geratu ziren barrez. Dukesak bera ere, beti keinu lehor eta gogorreko agertzen zenak, ez zirudien orain hain umore txarreko eta bere musuan nola halako irribarre hotz eta odolgabea nabaritu zitzaion.

Sekulako zezenketa izan zen, Infantaren ustez, Sevilan Parmako Dukeak aita bisitatzean ikusi zuena baino politagoa. Mutiko batzuk, egur eta zumitzezko zaldi gaintan aritu ziren itzulinguruka, bandera eta margo distiratsuz apaindutako lantzekin deabrukeriatan; besteek zezenen aurrean kapa gorrimina eskuan eta eta jauzi eginaz zezenak erasotzen zuenean; zezena bera, egiazkoaren oso antzekoa zen, larruz eta zumitzez egin eta sarriegi korritzean hankabiko bihurtzen zen, dakikegunez ezinezkoa benetako zezenetan. Baina haren balentriak liluratuta utzi zituen dontzeilak, aulki gainera igo ziren eskuan sudurzapi apainak astinduz eta garrasika:

- Hori duk eta zezena, hori duk, heldu gogor –pertsone haundiak bailiran.

Azkenean, Terra Novako Kontetxoak lortu zuen zezena azpiratzea, eta Infantaren oniritzia eskuratu ondoren, muturrean sartu zion animalari egurrezko estokea, non burua lurrera jausi zitzaion eta barrutik bistaratu zen Lore Bizkondea, Frantziak Madrilen zuen enbaxadorearen semea.

Horren ondoren, eta txalo tartean bi errege-mutilek zezen plaza garbitu zuten, zaldi hilak era haundikian erretiratuz; atsedean tarte laburraren ondoren, ekilibrista-orekari frantziar batek, soka lasatu baten gainean ariketa zorabiagarriak egin zituen, eta, ondoren, egun horretarako propio muntatutako antzokian, txotxongilo italiarrak agertu eta Sofonisba-ren tragedia erdi-klasikoa antzeztu zuten. Antzezpena hain ona izan zen, keinuak hain naturalak, ze amaitu zenean infantaren bi begiak malkotan bustita zeuden.

Ume batzuek ere malko isilean ziharduten, non goxokiak behar izan ziren haien kontsolamendurako. Inkisidore Nagusiak berak ere, hunkituta, zera zioen, alegia, nola izan zitezkeen hain zoritxarreko eta hainbesteko ezbeharrak pairatu alanbrez mugitutako egur eta argizarizko panpinak.

Ondoren, Afrikako malabarista bat agertu zen zapi gorritz estalitako oterra eskuan. Zezen-plazaren erdian ipini zuen, kainazko flauta bat eta durbante bat atera eta jotzen hasi zen. Bat-batean zapi gorria mugitzen hasi zen eta gero eta nota sarkorra goak jaurtikitzen zituen bitartean, bi suge berde urreztatu eta beste bat agertu ziren beren buru triangela-tuekin, musikaren erritmoan balantzaka, ur-landarea ur-korrontean mugitzen den modura. Haurrak piska bat beldurtu ziren hasieran, eta asko disfrutatuta zuten malabaristak lurretik laranjaondo txiki bat sorraz zuzenean dena lore txuri zoragarri bete zena, eta, azkenik benetako laranja mordoak erakutsi zituen. Lilura areagotu zen afrikarrak abanikua eskatzean Torreko Markesaren alabari, eta delako abanikua txori urdin bihurtu zuen, zeina kanturik bizienean jirabiraka ibili zen pabilioi inguruan. Une horretan plazerrak eta harridurak markak hautsi zituen.

Ondoren, Zaragozako elizako haurrak ikuskizun miragarria eskainiaz, minué berezi bat dantzatu zuten. Infantak ez zuen inoiz ikusi urterot maiatzean eta Ama Birjinaren aldare aurrean egin ohi den zeremonia

ikusgarri hau. Gainera, apaiz ero batek, seguru asko Inglaterrako Isabel neska zaharraren eraginez, Asturiasko Printzea ostia pozoitu baten bidez erahil nahi izan zuenetik, ez zen errege etxeko inor sartu Zaragozako katedralean. Horregatik Infantak entzutez bakarrik ezagutzen zuen minuet ospetsua, Andre Deunaren Dantza izenez ezagutua.

Zaragozako haurrak, antzinako modura jantziak etorri ziren, belus (terciopelo) txuria, eta zilarrez azpilduldutako txapelokerrak eta ostruka luma txuri-txurizko motots luzeekin. Denak atseginez ikusi zuten zein eder eta zein duin dantzatu zituzten dantzako irudi korapilatsuak eta haien jarrerak eta erreberentzien grazia. Amaitu zutenean kapelak erantzi eta agurra eskaini zioten infantari eta berak gortesia haundiz erantzun, eta hitz eman zien bidaliko zuela santutegirako argizari haundi bat emandako alaitasuna eta plazerraren esker onez.

Elizatik irteteko unean, ijito talde bat hurbildu zen plazara. Lurrean eseri ziren hankak gurutzatuaz, zirkuluan eta kitarra eta zitara arinki jo eta kantu isilean hasi ziren, nola halako giro amesti eta malenkoniatsua eraginez. Don Pedro ikustatzean, batzuk izu aurpegia jarri zuten eta besteak betarte hoztu eta oldartsua, zeren aste gutxi aurretik, sorginkeriak zirela eta tribuko bi gizon urkatu baitzituen; baina, han zegoen Infanta bere begi urdinekin abanikoaren gainetik atseginez begira eta horrek poztu zituen biziki. Gisako sorkari bat hain erakargarria, ezin zitekeen inorekin krudela izan. Eta aurrera jarraitu zuten amets laño kantuan, sokak arinki igurtziaz atzazal luzeekin lotarako hurbil egongo bailiran. Ondoren alde egin eta berehala hartz arre iletsu batekin itzuli ziren, katez lotua, eta bizkarrean Berberriako hainbat tximu zituena. Hartza buruz behera jarri zen, patxada guztiarekin eta tximuek itzulipurdika ibili ziren hamar urteko bi ijitotxorekin. Egia esan, ijito txikiek sekulako arrakasta izan zuten haien aurkezpenean.

Baina festako dibertimendurik haundiena, epotxaren dantzaldia izan zen. Plazara zambiluka agertu zenean hanka okerren gainean eta haren buru ikaragarri eta desitxuratuarekin, haurrak sekulako alaitasun garrasiak jaurtiki zituzten, eta infanta bera ere lehertzeko zorian jarri zen, non, andere-zaintzaileak gogoratu behar izan zion, gorde zitzala itxurak, zeren Espainiako Erregearen alabak sarritan negar egin izan duten arren, ez dela kasu bat ezagutzen Odol Urdineko Printzesa batek, gisako algarak hainbateraino agertzea bera baino kategoriako gutxiagoko baten aurrean. Baina, epotsa paregabea zen, eta Espainiako Gorteak

bera ere, gauza groteskoen zale fama ezaguna izanagatik ere, ez omen zuen horrelako munstro hain treberik ezagutu.

Gainera, hau zen epotxaren lehene aldia jendartean. Bezperan, bi pertsona noblek ehizan zihardutela topatu omen zuten basoko bazterrik urrutiean arte arbolen tartean batetik bestera korrika bizian. Nobleek, pritzesarentzat denborapasa atsegin izango zelakoan eraman zuten jauregira, zeren epotxareen aitak, ikazkina bera, ez omen zuen erreparorik jarri gisako seme zatar eta ezdeusa galtzearekin. Harrigarriena zen, alegia, epotxak ez zeukala bere izakera zatar eta baldarraren konstzientziarik. Alderantziz, txit zoriontsutzat hartzen zuen bere burua. Hainbestearino, non haurrak barre egitean, berak ere gauza berbera egiten zuen, barre, eta dantza amaitzean sekulako agur eta diosalak eskainiaz agurtzen zituen, haietako bai baitlitzan, eta ez izaki mengel eta desitxuratua, horregatik ere egiten baitzioten iseka berari.

Infantaren presentziak guztiz liluratu zuen, ezin zion hari begirik galdu eta bazirudien harentzat bakarrik ari zela dantzan. Amaieran, neskatoak gogoratu zuen nola, protokoloaren gainetik, Gorteko Dama Nagusiek ere bota zizkieten Caffarelli-ri, Italiako tiple ospetsuari, lore sortak eta, orduan, bera ere iseka egiteko eta baita ere Zaintzaile Nagusia koska bat haserretzeko, kendu zuen ile adatsetatik lore txuria eta plazara jaurtiki zuen irribarrerik gozoenarekin.

Epotsak benetan onartu zuen, musuka josi bere ezpain lodiekin eta eskua bihotzaren parean jarri zuen Infantaren aurrean belaunikatu aurretik, begiak dir -dir zegiotela alaitasun bizenarekin.

Une horretan Infantak, hautsi zuen guztiz zor zuen konpostura, barrez lehertzeko zorian, eta epotxa joan zenean ere ezin izan zuen poza disimulatu, eta eskatu zion osabari berriro ere ikusi nahi zuela dantza berbera. Baina Zaintzaile Nagusiak, ordea, eguzkiak asko berotzen zuela eta ez zion bere asmoa onartu, eta hobe zuela Infanta Gorenak Jauregira itzuli han prestatu zioten jaialdi harrigarria.

Baina neska zutik jarri zen modurik gogorrean, eta eman zuen agindua berriro ere etor zedila epotxa dantzara siesta ondoren. Era berean mila esker eman zizkion Terra Novako Kontetxoari, haren zeregina ere asko gustatu baitzitzaion, eta ondoren, bere aretora joan zen haurrak atzetik zituela, lehengo txanda berean.

Epotxak, berriro ere dantza egiteko Infantak eskatu zuenean, ezin izan zuen sekulako pozaldia disimulatu eta hain zorionsu sentituz lorategian barna jo zuen korrika eroan lore txuriak musukatuaz eta modurik xeblebrenean eta keinu paganoenak eginaz.

Loreak ere haserretu ziren gisako eraso lotsagabearekin, eta haren jauziak, itzulipurdiak eta besoak hain modu estrainioan mugitzen ikustean paseoen artean, ezin izan zuten bere harridura disimulatu:

- Itsusiegia da gu gauden leku berebetean egoteko -zioten deiadarka tulipanek.

Hobe luke mitxoleten zukua edango balu, horrela mila urtetan ez litzateke esnatuko -zioten zitoriek haserre bizian.

- Baina, zein itsusia den! -garraisika kalzeolariak ere- Gaizki egina, lodikotea, ez dago desoreka haundiagoa edukitzerik burua eta hanken tartean. Hurbiltzen bazaigu, ikusiko du nolakoak den gure ile urtikarien azkurea.
- Eta begira, nire lorerik ederrena darama eskuan -deiadarka arroso zuriak-. Nik neuk eman diot gaur goizean Infantari, bere urteguna ospatzeko. Ez dago dudarik, lapurtu egin dio.

Eta horra non hasten den garraisika:

- Lapurra, harrapatu lapurra!

Geranioek ere, nahiz ez diren haundiki sentitzen, eta haien hainbat harreman duda-mudakoak izan, haserre bizian jarri ziren ikuskizunaren aurrean. Bioletek ere eman zuten beren iritzia -era maitagarrian, noski-, ze epotxa hain itsusi izatea ez zela bere errua esanaz. Baina beste batzuk, hain itsusi izatea iraingarri zitzaenez, ez zela bidezko txoro baten moduan salto eta jauzi ibiltzea, eta hobe zukeela adiago ibili eta itxura ona eman ukitu malenkoniatsua eta pentsakorra jarriaz.

Epotxak bere jokabide axolakabea ia ukitu zuen eguzki-ordulari zaharra, aspaldiko garaian Karlos V.ari ordua jotzen ziona berbera. Erloju beneragarria ere aztoratu eta minutuak noiz jo ahaztu zitzaion eta balaustradan eguzkitan berotzen zegoen paumarekin solasean zioen modura, denok dakigu Eregeen Semeak Errege direla, eta ikazkinen semeak, oster, ikazkin. Gisako baieztapena guztiz ontza eman zuen paumak:

- Noski, bada, noski! -esan zuen ahots zakarrez eta garraisika; iturrian ibili zebiltzan arrain urreztatuek ere, burua uretatik atera

eta galdezka hasi zitzaizkien ur zurrustaka putzua fresko mantentzeko jairtikitzen zituzten harrizko tritonei, ia zer eskandalu zen hura.

Guztiaren gainetik, txoriek oso maite zuten epotxa. Basoan ikusi izan zuten dantzan, orbel zurrunbiloen tartean iratxo baten moduan, edota arte zaharren tartean kikilduta, eta haiei ez zitzaien axola gizakiek edertzat jotzen dituzten itxura ez edukitzea. Urretxindorra bera ere laranja-basoak kantuz goxo pozten dituen bera ere, ez da egiatan hain ederra. Gainera, haiekin oso ondo portatu zen negurik gogorrean, zeren ez zuhaitzetan ez inon hazi izpirik geratzen ez zenean, eta lurra burdina bezain gogorra zegoenean, eta otsoek ere janari bila herriko ateetan uluka hurbiltzen zirenean, epotxak ez zituen egun batean ere ahaztuta utzi; beti izaten zituen haientzat ogi beltz papurrak, eta haiekin batera egin ohi zuen hamaiketakoa, pobretan pobreena izanik ere.

Horregatik, txoriek bere inguruan hegan egin zuten, hegalekin haren aurpegia ferekatuaz eta haien artean hitz eginaz. Epotxa, harri eta zur zegoen eta eskuko lore ederra erakutsi zien, eta Infantak berak, maitasunez oparitu ziola berari.

Txoriek ez zioten ezer ulertu, berdin zen, baina han jarraitzen zuten burua zeharka hari begira modu harrigarrian.

Sugandilek ere asko maite zuten, eta epotxa, atzera eta aurrera, jira eta bira egiteaz nekatu zenean, belar gainean jezarri zen, eta haren inguruan jolasean ibili ziren jauzika eta denbora pasa atseginenean.

- Ezin dira denek sugandilak bezain eder izan –ziotsaten– hori asko eskatzea da. Eta, gezurra dirudien arren, begiak itsi eta ezer ez ikusteak ere, ez dirudi hain itsusia denik.

Sugandilak, izatez, oso filosofikoak dira, eta sarritan pasatzen dituzte orduak eta orduak pentsatzen, batez ere euria ari duenean edota kalera irteteko hotza egiten duenean.

Loreak, egoera horren aurrean, ez ziren pozik sentitzen, eta leialtasun falta iruditzen zitzaien txorien jarrera.

- Garbi geratzen da –zioten– nolatan hor zehar txoroarena egiteak zenbat biguintzen duen buruko garuna. Ondo hezitakoek, ez dira beren lekutik mugitzen, guk egiten dugun bezala. Baina txoriek eta sugandilek, ez dakite zer den geldirik egotea, eta txoriei buruz, esan daiteke, eduki ez daukatela etxe jakinik ere. Ibiltari zo-

rriak dira, ijitoen antzekoak, eta horrela tratatu behar dire horiek.

Eta areago jaso zituzten beren korolak; gerora, epotxa jaiki eta gaztelurantz abiatu zenean, terrazatik barrena, pozik sentitu ziren.

- Garbitasun publikoaren onerako, giltzapean sartu behar lukete bizitza osorako –zioten loreek– Ikusi al duzu konkorrak itsusi hori eta hanka oker horiek? –eta iseka egin zuten.

Baina epotxak ez zuen deusik entzun. Bihotzez maite zituen hegaztiak eta sugandilak, eta uste zuen loreak, mundu honek duen gauzarik ederrena zirela, salbu eta infanta berbera; zeren berak eman baitzion lore txuria, eta maite zuen, eta horrek sortzen zuen aldea haundia zen.

Esan beharrik zenbaterainoko irritsa zuen berriro ere printzesa-ekin elkartzeko, eta haren irribarrea ikusteko, eta gero ez zen gehiago haren albotik urrunduko; bere lagunmin izango zen eta jolas zoragarriak erakutsiko zizkion. Zeren, Jauregietan inoiz izan ez arren, berak mila gauza zoragarri egiten zekien. Bazekizkien zumitzekin kilker kaiolatxoak egiten, barnean kanta zezaten; eta kainabera korapilotsuekin egin zitzakeen txirulak eta xaramelak. Bazekien hegazti guztien garrasira irudikatzen, eta bazekien araba-zozoak zuhaitzetik jaisten eta lertxunak zingiretara jaisten.

Berak bazekien animalia guztien oin arrastoa bereizten eta arrastorik ñimiñoenarekin erbiaren norantza asmatzen eta basurdeenak ere bai orbel piska zapalduaren bidez. Dantza basati guztiak ezagutzen zituen: udazkenaren dantza zoroa, bere jantzi gorrista eta guzti; udako uztaren dantza, sandalia urdin eta guzti; girnaldari zuri elurtuarena neguan; lorategiko loreen dantza zoroa udaberrian. Bazekien uso (torkaz)ak non ezkututzen dituen habiak, eta nola behin ehiztari batek usoen gurasoak ehizatu zituelako berak hazi eta zaindu zituen usakumeak inausitako zumar zuloan usategitxo bat eraikiaz.

Eta, hain trebeki hezi zituen, non goizero etortzen ziren haren eskura elikatzerak. Infantak ere maiteko zituen, baita untxiak ere nahiz hauek garo eta sasitan ezkututzen diren; eta beleak, luma eta moko zorretzekoak; eta arantzeko pelota bihur daitezkeen arantzurde eta apoarmatu haundiak, beren ibili herrestatsuan orri biguinak eta zuztar zapoetsuak jaten dituztenak.

Bai, bai, infanta basora etorriko zen eta berarekin arituko zen jolasean. Gauean, bere kamaina eskainiko zion lasai lo egin zezan eta bera egongo zen haren zaintzapean goizalba etorri arte, otso gosetiak haren etxolara gehiegi hurbildu ez zitezen. Eta egusentian, berak esnatuko zuen leihoan golpetxoak emanaz. Eta basoan barna joango ziren, eta, biek batera egingo zuten dantza, egun guztian gaua iritsi arte.

Baina, non ote zegoen neskatosa? Arrosa txuriari galdetu zion, baina honek ez zion erantzunik eman. Jauregi guztiak, lo zegoela zirudien, eta leiho irekietak, oraindik ere isekita jarraitzen zuten gortinak eguzkiaren babes.

Han ibili zen atzera eta aurrera, han eta hemen, non, azkenik topatu zuen erdi irekita atetxo bat. Tentuz pasa eta areto zabal-eder bat topatu zuen, zoragarria benetan, zioen bere kabuz, basoa bera baino haratago. Dena urrez jantzia, pisua ere margoz jositako baldosaz apain, marrazki geometriko dizdizariaz josia.

Baina, ez zegoen han ere Infanta; estatua zuri zoragarriak besterik ez, eta hauek berari begira harri nabarrezko zokaloetatik nolabaiteko begirada eta ezpainetan irribarre arraro batekin.

Sakonean, belus(terciopelo) beltzeko gortinak, eki eta izarrez apainduak; Erregearen bandera, alegia. Haren atzean ote zegoen bada infanta?

Jo zuen aurrera poliki-poliki eta bildu zuen gortina. Han ez zegoen inor. Beste gela bat zen, oraindik ere ederragoa. Ormak Arras-eko tapizarekin estaliak, ukitu orlegi eta gatzainekoak, ehiza baten irudiek. Beste garai batean gela hau Jean Le Fou-rena izan zen, Errege Zoroa ere deitua, ehiztari amorratua bera, non, izan ohi zituen liluretan, tapizetako zaldi lehiakorren gainetara igo eta zakurrek xaxatutako oreinaren erasora jotzen zuen. Orain gela hau kontseiluak ospatzeko erabiltzen zen eta erdiko mahain gainean ikus zitezkeen ministroen eta kontseilaren karterak.

Epotxak aldamenara begiratu zuen, bidea jarraitzeko ia ausardiarik gabe, tapizetako zaldun estrainu eta isilak, basoan zehar abiadan trotreka zihoazenak inongo zaratarik atera gabe. Makuak zirela iruditzen zitzaion, ikazkinek esaten dituzten konpratxoak, gauez soilik ehizatzen dutenak eta gizaki bat topatzean orein bihurtzen dutenak, gero ehitatzeko.

Baina neskatoaren irudiak berrindatzen zuen beharrezko kuraia emanaz, topatu beharra zeukan, berak ere maite zuela esateko.

Pasa zituen korrika alfonbra pertsiarrak eta ireki zuen hurrengo atea. Ez. Ez zegoen han ere. Gela hutsa zegoen, guttiz hutsa.

Tronuaren egoitza nagusia zen, eta Erregeak bertan hartzen zituen kanpoko anbaxadoreak audientzia ematean, gutxitan egiten zuen arren. Zintzilika zeuden Kordobako larru urreztatuak eta sabai txuri-beltzetik zintzilik lanpara erraldoi bat 300 kandela izan zitzakeena. Tronua urrezko brokatuz apaindutako dosel pean zegoen, dena Gaztelako lehoi eta dorrez apaindua. Tronuko bigarren mailan zegoen infantaren besaulkia zilarrezko tizu kuxinarekin; eta beheiago, errezela baino arago, Nuntzio Pontifikalaren aulkia, bera baitzen dignatarioen artean bakarra Erregearen alboan jar zitekeena.

Tronuaren aurrez aurre argazki bat, tamaina naturalekoa, Karlos V. ehizan, zakur haundi bat alboan zuela. Beste kuadro haundi batean Felipe II, Flandesko mendekoen omenaldia hartzen.

Hori guztia gutxi axola zitzaion epotxari. Berak nahi zuena zera zen, infanta ikusi Pabiloioira joan aurretik eta eskatu egin zezala ihes berarekin dantza bukatu bezain azkar.

Jauregi barneko eguratsa itogarria zen, ez ordea basokoa, han haize freskoak zeharkatzen zituen ostoa usaindunen tartean eta eguzkiaren errainuak adarrak bereizten zituen bere urrezko eskuekin. Loreak ere ugari ziren basoan, ez noski lorategikoak bezain xarmantak, baina usain gozoagokoak: hara hor jazinto goiztiarrak, primula horiak, zaran-belar (celidonia) argitsuak, beronika urdiñak eta margo ubel eta urrezko lirioak. Bai, printzesak berarekin aldegingo zuen topatu ondoren! Basora joango ziren elkarrekin, eta berak egun guztia dantza egingo zion. Ideia honek irribarre zabal bat eragin zion eta zalantzan ibili gabe, hurrengo aretora iragan zen.

Ikusitako gela guztien artean, hauxe zen ederrena eta argiena. Horma guztiak, damasko gorritz apainduak, txori eta zilarrezko loraz ziprztinduak; altzariak zilar mardulezkoak eta bi tximini handien aurrean bi pantailatzarretan urrezko hariz erliebean bordatutako errege-indioilar eta papagaiak.

Zoladura onix fineko itsas-kolore berdea, urrutian galduko baitlitzan. Baina, han ez zegoen bakarrik. Atearen itzaletik hasi eta gelako beste muturreraino norbait txiki bat zeukan berari begira. Bihotz urduri garraisi bat jaurtiki zuen pozez eta jo zuen aurrera. Berarekin batera, irudi txikiak ere aurrera jo zuen eta epotxak argi eta garbi ikusi ahal izan zuen.

Infanta ote zen bada? Ez, hurbiltzen ari zitzaiona munstro bat zen, izan daitekeen munstrorik barregarriena. Ez zen beste edozein den moduan orekatua, konkorduna eta hanka okerra baizik, batetik bestera zambiluka zebilena burutzar bat eta hile-zurda beltz bat zuena. Barre egiten hasi zen, eta munstroa ere barrezka hasi zen. Erreberentzia egin zion adar joaz eta munstroak, are adar-jotze handiagoko keinua egin zion. Hurbildu zen berarengana eta munstroa ere hurbildu egin zitzaion berak egiten zituen keinu guztiak eginaz eta geldirik geratuaz bera ere gelditzen zenean. Garraisi egin zuen alaiki, gehiago hurbildu zen eskua luzatuaz eta munstroak ere gauza berbera, eskua luzatu zion, izotza bera baino hotzagoa. Larritu eta atzeratu zuen eskua eta munstroaren eskuak ere hori bera egin zuen izu keinu baldar bat eginaz.

Ihes egin nahi izan zion eta aurrera jarraitu, baina izaki hura aurrez aurre jarri zitzaion bere egote gogor eta labainkorrean. Munstroaren musua harenaren hurbil zegoen txit, musu emateko moduan eta horrek guztiz larritu zuen. Saiestu zituen begien gainera erortzen ziren ile adatsak, eta munstroak hori bera errepikatu zuen. Zartaka eraso zion, eta besteak beste hainbestekoarekin erantzun zion, keinu zatarrak egin eta besteak keinu guztiak itzuli zizkion. Atzera jo zuen eta munstroak ere bai, mutur beltza erakutsiaz.

Baina zer da hau? - zioen golkorako. Pentsakor jarri eta albora begiratu zuen. Bai gauza harrigarria: gauza bakoitza bikoiztuta zegoen bertan ur garden atzean bailegoen. Hori komeria, kuadroak bere berdina, aulkiak berdin. Fauno lotiak, bere bikoitza zeukan ate ondoan; zilarrezko Venus-ak, eguzkiaren errainupean, besoak zabaltzen zizkion bera bezain eder zen beste Venu-i.

Buruan baitzeukan nola behin deitu zion basoan oihartzunari eta honek nola erantzun zion hitzik galdu gabe. Begiek ere engaina ote zezaketen belarriek bezala? Ba ote zen bada irudimenezko mundu bat, errealearen berdina zena? Gauzen itzalak eduki ote zezaketen kolorea, bizia eta mugimendua? Zenbat galdera...!

Beldurtu zen guztiz, eta arrosa txuria golkotik atera eta ezpainera eramane zuen. Baina, horra, munstroak ere gisa bereko lorea zeukan, ostok berearenak bezalakoak! Eta berak bezalaxe musukatu zuen, atsegin berarekin eta bihotzaren aurka estekatu zuen keinu baldarrak eginez.

Azkenik, konturatu zen geertakizun bitxi hura zer zitekeen, eta epotxa zerraldo erori zen lurrera desesperuan negar zotinka betean. Izaki itsusi, konkorduna, edozein izutzekoa, bera berbera zen! Bera berbera, bera zen munstroa, eta berari egin zioten burla neska-mutil guztiak... eta Printzesatxoak, ai printzesatxo, berak haren maitasunean sinistu arren, berak ere iseka egin zion besteak bezala, bere itsusitasunari eta hanka okerrei iseka egin zien! Zergatik ez zuten basoan utzi, lasai, han ez zegoen ispilurik inoren alde itsusiak ikusteko! Zergatik ez zuen bere aitak ere iseka egin aurretik bertan behera hil eta utzi! Negar egin zuen, negar mina, eta bere eskuek lore guztia desegin zuten... eta une berean ispilukoak ere hori berbera egin zuen, airean jaurtiaz ostoa ari-nak.

Epotxak begiak estali eta ispilutik ihes egin zuen, ez zuen gehiago ikusi nahi.

Barru barruan zaurituta sentitu zen eta bazterrera joan zen arrastaka, eta bertan geratu zen zotinka.

Une horretan bertan, sartu ziren infanta eta segizioa irekitako leihatetik eta epotx zatarrak ikusterakoan lurrean abruska lurrean, ukabildak eman zizkieten era zoroan, eta algarak bizian eraso zuten.

- Haren dantzak xelebreak dira –zioen infantak– baina bere jokabidea are eta xarmantagoa da. Txotxongiloek ere ez dute hobeto egiten, nahiz naturaltasun apur bat falta zaion.

Abanikua astindu eta txalo jo zuen.

Baina, epotxak ez zuen bururik mugitu. Bere arregurak gero eta apalagoak ziren; harik eta zizpuru (suspirio) bitxi bat jaurtiki eta saietas estutu zuen. Ondoren, ahoz gora erori eta bertan behera geratu zen.

- Ongi egin duzu, oso ongi! –esan zion txaloka infantak une baten ondoren– Baina, dantzan egin behar duzu.

- –Bai, bai –garraisika beste haurrak– altxa zaitetz eta egin dantza. Barberia-ko tximuek bezain bizkorra zara eta haiek baino grazio-soagoa.

Baina epotxak ez zuen erantzun.

Infantak, haserre, jo zuen lurra oinarekin, eta Txanbelan-ekin paseoan zebilen osabari deitu zion; hauek Mexikotik etorri berri zen gutun bat irakurtzen ari ziren, bertan jarri berri baitzuten Inkisizio Santua.

- Epotxak, ez du nire esanik bete nahi –esan zion garraisika– Altxa ezazu eta esaiozu dantzan hasteko.

Zaldunek, irribarretsu eta presarik gabe sartu ziren. Epotxaren al-bora iristean, don Pedrok, makurtu eta masailean jo zuen arinki bere goante apainarrekin.

- –Hasi zaitetz dantzan, nire munstro txikia –esan zion–. Espainia eta India guzietako infantak zuk dibertitzea nahi du.

Baina, epotxa ez zen mugitu.

- Zer nahi duzu, borreroa etortzea ala? –haserre don Pedro.

Alboan zegoen txanbelan-ak begira, belaunikatu epotxaren alboan eta eskua jarri zion bihotzean. Une baten ondoren, bizkarra eragin, altxa, infantari erreberentzia egin eta esan zion:

- –Printzesa eder hori, zure epotxak ez du gehiago dantzarik egingo. Tamalez, zeren hain itsusia izanik, seguru Errege berak ere barre egingo zuela.
- Eta zergatik ez du dantzarik egin behar? –Infantak desilusio aire batekin.
- –Bihotza lehertu zaiolako – erantzun zuen Txanbelanak.

Infantak kopeta zimurtu zuen eta haren ezpain finak desilusio keinu bat egin zuten.

- Gaurtik aurrera – esan zuen lorategian korrika abiatuz – nirekin jolas egin nahi dutenek, ez dute bihotzik eduki behar.

Landako apaiz baten egunkaria (II)

GEORGES BERNANOS

LUIS MARI MUJIKAK frantsesetik itzulia¹

Gaur goizean, meza ostean, Louise mademoiselle-rekin solas luzea ukan dut. Orain arte, noizean behin, ikusten nuen elizkizunetan, ze gazteluan duen institutrizen-betebeharrak bioi halako oztopoa ezartzen digu... Kondesa andereak estimu handian dauka bera. Uste denez, Klara-tarren Ordenan sartu behar zuen, baina, horren orde, ihaz hildako ama zaharkitu eta eria-zen zaintzan eman du bere bizitza. Bere bi haurrek biziki maite dute... Tamalez, alaba zaharrarenak, hots, Chantal mademoiselle andereñoak, ez dio sinpatiarik, eta, antza, neskamea bailitzan umiliatzen duela dirudi. Baliteke hori umekeria baino ez izatea, baina, dena den, probatu behar litzateke bere pazientzia, ze kondesa ande-aren aitortzeak dakit Louisa mademoisellea familia jatorrekoa, hezkun-tza gorena hartu duen persona dela.

Ulertu uste izan dut gazteluan onartu dutela neskame oro albo-ratzeko nire erabakia. Hala ere, hobe lukete garbiketarako emakume bat kontratatzea, nahiz hasera batean hala ez izan, aldi bat ala bitarako baino, astean. Noski, hori printzipiozko arazoa da. Nire apaiztegia ero-soa da, gazteluaren gibelean herriko etxerik ederrena da, eta ez litzateke ongi ikusia arropa zuria nik neuk garbitzea. Hartan apropos ari nin-tzela zirudien!

Agian, ez dut eskubiderik, ni baino askoz aberatsago ez diren adiski-detatik, bera bereizteko, nahiz nik baino onura hobea ukan euren iraba-

---

[1] *Oharra:* Bernanos-en liburuaren itzulpenaren *bigarren* zati hau EGAN-en 2015-3/4.ko zenbakian argitaraturiko *hirugarren* zatiaren ostean ateratzen da. Barkatu nahas-mendua.

ziez. Zinez, oso urri axola zait aberats ala pobre izatea. Soilik, jakin nahi nuke nire agentziak, behingoz, uler dezala bizitzan zoriontasunezko itxura burges hau, giro bital bezala ezartzen digutena, ez dela ongarrira gure eskasiarako... Pobrezia larriak ez dauka zergatik duinaren itxura ukaiten arduratu beharrik. Zergatik, bada, halako itxurak? Zergatik bilakatu gu mixeriagorritzko tipoak?

Katekismoaren irakaskuntzak kontsolamendu zenbait agintzen zidan, eta, orobat, Pio X. aitasantuaren gurarien arabera eginiko jaunartze pribatuaren prestaketak. Gaur, kanposantuan haurtxoen burrunba entzutean -eta, orobat, eskalapoin hiltzatuen zartakoa atarietan jasotzean- ene bihotzak unkitasunez hausten zela zirudien... *Sinite parvulos...* Nire ametsa zen, hain zuzen, berehala oroituriko haur-mintzo horretan adieraztea, eta, berdin, nire barnean gordetzekoa den oro -eta pulpitutik azaldu ezin dudan guztia- agertzea (nondik zuhurra izatea gomendatu didaten). Noski, ez nuen gehiegikeriarik esanen. Halabaina, azkenean harro nengoen, etxeetako arazoez aparte, eta, orobat, hiritar eskubideaz edo eta beste irakasgai arbuigarriez, hain zuzen, gauza arruntez irakasbide baino ez direnez mintzatzeaz. Gainera, ia beldur gaisobera batez askatua sentitzen nintzen, hots, apaiz gazte batek sentitu duenaz, hau da, ezpainetara datozkion hitz eta irudiez. Halabeharrez, ikaspide zurrunei lotzen genituen beldur hartaz -ohizkoa eta ziurra den hiztegia erabiliz- inor ez da harritzen (eta komentario ironikoak, gutxienez, itotzeko meritua du, zehazgabetasunez eta asperduraz). Guri entzutean, maiz, pentsatu eta sinetsiko litzateke espiritualisten Jainkoa predikatzen dugula, eta, orobat, Izaki goren bat, baina ez adiskide bizia bezala ezagutzen ikasi duguna; Jaun horrek sufritzen du gure saminaz, eta heriotzaren partaide izanen da, eta Bere bihotzean besoez estutuko gaitu.

Berehala, mutikoen erresistentzia sumatu nuen, eta isildu egin nintzen. Dena den, ez da haren errua, baldin eta arrazoigabeen (eta albora ezin den) esperientzia goiztiarrari gaur egun asteroko zineman berezia den hura eransten bazaio. Bere ahoak, lehen aldiz, maitasun hitza esan badu, jadanik, berba barregarria da, hots, izen lohitua, gogoz, apoekin gertatzen den bezala, algaraz eta harrika jazartuko lukeena. Neskatilek, aldiz, itxaropen zenbait eskaini zidaten, batez ere, Seraphita Dumouchel-ek. Bera da kristau-ikasbideko ikaslerik hobena. Alai da, garbia, begirada apur bat bizi batez, baina gardenaz, hornitua. Apurka, bere lagun distraituen artean, bera bereizteko ohitura hartu nuen, maiz galderak eginez, ze, batzuetan, berari soilik hitz egiten niola itxura ematen

nuen. Joan den astean, sakristian aste hartako nota ematerakoan -hots, estanpa eder bat eskaintzerakoan- eskuak sorbaldan ohargabeki ezarrita esan nion:

-Jesus Haurra hartzeko gogorik ba al duzu? Luze egiten al zaizu Komuniorako geratzen zaizun astea? -Ezetz erantzun zidan-. -Zergatik?

-Helduko da, oraindik, bere garaia.

Harriturik, baina ez eskandalizaturik, esan nion halakoa, ze nik haurren maliziaren berri banuen; eta, gero erantsi nion:

-Ulertzen al duzu esaten dizudan guztia? Baietz esanen nuke, ze arduraz entzuten didazu.

Bere aurpegi tipiak kerantza serioa hartu zuen, eta, zehatz behatuz, ondorengo erantzun zidan:

-Hori guztia berorrek begi politak dituelako da.

Isildu egin nintzen, eta biok batera irten ginen sakristiatik. Bere adiskideek murmurioka ziharduten euren artean, eta, gu biok ikustean, supituan, isildu egin ziren, geroago barrezka lehertzen zirelarik. Noski, ados jarri bide ziren hartarako euren artean.

Orduzkeroz, jarrera aldatzen ahalegindu nintzen, ez bainuen adierazi gura bere jokoan parte hartzen nuela. Halabaina, neska gajoak, lagunek eraginda, halako keinu isil eta molestagarriez jazartzen nau bere benetako emakumezko espresaeraz, eta, orobat, berak -ligatzat duen zinta korapilatzearren- gona zabarki altxatzeko duen era zabarragatik. Ene Jainkoa! Bai, haurrak beti haur dira! Baina zer egin dut bere arerio-tasuna merezitzeko?

* * *

Ambricourt-eko posturako ukan nuen nire izendapenaren urtemuga da. Dagoeneko, hiru hilabete joan dira! Gaur goizean, nire parrokiaren alde otoitz egin dut, hau da, nire parrokia gaisoa, nire lehen eta azken parrokiaren alde, ze, batzuetan, hiltzeko gura ere badut. Ah, nire parrokia! Emoziorik gabe eta maite-bultzadarik gabe ahozka ez daitekeen hitza da bera. Zer diot? Hala eta guztiz, berak niregan ez du sortzen halako ideia nahasia baino. Badakit, benaz, norbera parrokiarentzat dela betiraunderako, ze Eliza galezinaren zelula bizia da bera, eta ez

administrazioaren itxura hutsa. Baina, Jainkoak begiak eta belarriak zabaltea –eta bere aurpegia ikusi eta bere ahotsa entzutea ere– nahi nituzke! Hori asko eskatzea ote da, ausaz? Nire parrokiaren aurpegia daberea, zinez. Bere begirada da! Begirada gozo, itun eta eramankorra izan behar du, itxuraz, nirearen antza duena; eta hori guztia bultzatzen gaituen uholde ikustezin batez eramaten uzten gaitu, ze berak garamatza nahasian Betiraunde sakonera. Begirada hura kristau herriarena litzateke, parrokia guztiena, edo eta, oraindik gehiago, giza endaren propioa den zerbait. Hori da Jainkoak Gurutzearen goitik ikusia. Barka iezaiezue, ze ez dakite zer dagiten.

(Bai, pasarte hau erabiltzea bururatu zait –zertxobait ukituz– nire igandeko predikurako). *Parrokiaren begiradak* delakoak irribarrea sortu du, eta, segundu batez, perpausaren erdian gelditu naiz, halako komedia bat egiten ari naizelakoaren inpresioaz. Halabaina, Jainkoak ongi daki egiatia naizela. Beti dago zerbait kezkarri gure bihotzak gehiago birrindu dituen irudietan. Ziur nago Torcy-ko deanak agiraka egiten zidala. Mezatik irtetea, Konde jaunak –ahots aspertiaz, eta pixka bat sudurkatuaz– hurrengo esan zidan: Berorrek olde ederra ukan du! (Une hartan nik, lurra irentsita, desagertzea nahiagoa izanen nukeen).

* * *

Mademoiselle Louise-k datorren asteartean gazteluan jateko gonbitea luzatu dit. Mademoiselle Chantal-en presentziak molestutzen nau, apur bat, eta –ezezko diskretu batez erantzutekotan nengoela– bere etxeko iraskaleak gonbitea onartzeko keinua egin dit.

Garbiketako emakumea asteartean itzuliko da erretoretxera. Kontesa andreak, astean behin, lansaria ordainduko diola adierazteko adeitazuna ukan du. Nire arropa zuriaren egoera hain da penagarria, ze gaur goizean Saint-Vaast-era joan naiz hiru alkandora, gantzontziloak eta sudurzapia enkargatzearen. Hitz gutxitan esanda, Torcy-ko apaiz jaunaren ehun franko ere ez dira aski izan, espero ez nuen gastua esaltzeko. Baina, oraindik halakoa gutxi bailitzan, andereari eguerdiko bazkaria eman behar izan diot, langile bati mantenu berezia dagokiolarako. Zorionez, Bordeleko ardoak zerbitzu ona egingen dit. Atzo bertan botilara hustu nuen ardoa. Apur bat nahasia iruditu zitzaidan, baina bere lurrina nahiko bizia zen.

Egunak doaz eta doaz... Baina, zein hutsak zaizkidan egun horiek! Nire eginbeharra lortzen dut, baina etengabeki luzatzen dut egitaratua dudan araudi tipiaren ekintza. Noski, akatsak ditut metodoan. Errepide-tan, gaitera, denbora anitz pasatzen dut. Nire parrokoiko betebeharrak hur-bilenak ere, gutienez, hiru kilometrotara daude, eta besteak bestera. Bizikleta gutxirako balio izan zait, aldapak ez baititu igotzen, batez ere, baraurik nagoenean –urdaileko min latzak sentiarazi gabe-. Eta hain tipiaz nire parrokoa mapan!... Adin edo egoera berdineko hogeit hamar edo hogeitamar ikasleen klasea –beti ere, diziplina eta baldintza berera menderatu eta ikasketa antzekoetan prestatuak– maisuaren partetik bigarren hiruhilabetealdian baino benaz ezagutua ez denean, bizitza osoa, eta nire biziaren indar guztiak, alferrik galtzera doazela iruditzen zait. Mademoiselle Louise, orain, egunero doa Meza Santura. Baina agertzen eta desagertzen da bera, biziki arin, ze ez naiz ohartzeko, ia, bere presentziaren gabe, ordea, eliza egun anitzetan hutsik egonen zen.

Atzo Seraphita Dumouchel jaunaren konpainian aurkitu nuen bera. Neska tipi horren aurpegia, egunegun, aldatzen dator. Lehen oso higikorra zen, oso aldakorra; orain, berriz, halako finkotasuna du, antza, hots, bere adinerako harriztekoa den zurruntasuna. Mintzatzen nintzaion bitartean, lotsa ekidin ezin dudana atentzio molestagarriaz behatzen zidan. Bai, uste dut bere gurasoei zerbait esan behar diezala... Baina, zertarako?

Katekismoko liburuki batean, dudarik gabe, berariaz utziriko pape-rean –eta gaur goizean haurkiturikoan– esku baldar batek emakume-irudi bat marraztu zidan, ondorengo idazkia zuela: Hona apaiz jaunaren anderea. Baina, nolatan liburuak, batzuetan, hala-nola banatzen ditudan, berriketa astun horren egilea nor zitekeen jakitea ezinezkoa agitu zait.

Bai, gertakizun molestagarri horiek ohikoak dirudite hezkuntza-etxe hoberenetan ere. Bien aldea, ordea, maisua fida daitekeela bere gain dagoen horretaz, eta informea ere har ditzakeela delakoan datza. Hemen, ordea...

Arimen alde sufritu behar dut esan dut nirekiko gau osoan. Baina kontsolamenduzko perpaus hori gertatu arren, Aingerua ez da itzuli.

* * *

Atzo itzuli zen Pégriot-en emaztea. Iruditu zait ez dagoela pozik kondesa andereak agindu dion soldataz, eta nire betebeharra ene sakeletik beste bost franko eranstea dela iruditu zait.

Nabarmen da andere honek izaera eskergabea duela, bere trataera zakarra dela. Halere, justua izan behar da; nik jendea baliogabeko eran, eta pertsonak harritzen dituen, halako oztopo barregarriaz darabilt. Orobat, suertatzen zait nire tartekoentzat gutxitxo atsegina bide naizela, eta hori, probableki, gehiegi irrikatzen dudalako da. Denek uste dute desgogara egiten dudala.

Asteartean Hebuterne-ko apaizetxean bilera bat eman zen. Hileroko mintzaldia agitu zen. Hona Thomas apaizak, historian lizentziatuak, erabiliriko gaia: Erreforma, bere hasimasiak eta zergatikoak. Benetan, hamaseigarren mendeko Elizaren egoerak hotzikarak ematen dizkit. Hizlariak, mintzaldia aintzineraz zihoala –eta, halabeharrez, pixka bat aspergarri– entzuleen betertzak behatzen nituen, halako kuriositate kortesa iragartzen bainuen, zehazki –Faraoiak edozein kapitulu entzuteko bildu baginan bezala–. Agerikoa zen halako indiferentziak lehen garrastu aginen minduela. Orain, ordea, uste dut fede handi, eta, agian, oharkabeko harrotasun baten adieragarri ere badela. Gizon haietatik inork, edozein izanda ere, ez zuen uste Eliza arriskuan zegoenik. Nire ustean, orain fedeaz ez da tipiagoa, baina, probableki, beste gisa batekoa da. Euren ziurtasunak izutzen nau.

(Damugarria zait harrotasun hitza idaztea, eta, halere, ezin dut eza-batu bera, ze sentimendu hain gizakoi eta osoari dagokiona falta zait. Guztien gain, Eliza ez da betetzekoa den ideal bat, berez ematen den zerbait baino, eta denak bere barnean daude).

Hitzaldiaren irteeran marrazten dudana arauen aipu izuti bat egitea on izan nuen. Nahiz eta nire plangintzaren erdia kendu, ez ziren berandutuko planaren betekizun partzialak, ze berrogehi eta zortzi orduko egunak –eta, orobat, urrunekoa dudana, eta, ausaz, inoiz lortuko ez dudana, eragin pertsonala ere– beharko nituzkeen. Zorionez, atentzioa niregandik alboratu zen, eta Lumbres-ko apaiza, halako gaietan aditua, landako kutxen eta nekazal kooperatiben arazoak mintzatzen aritu zen, modu goituan.

Euripean itzuli nintzen tristeki. Harturiko ardo-apurrak urdaileko oinaze gaitzak sortu zizkidan. Udazkenetik hona asko argaldu naiz, eta

nire itxura, aldiro, okerragoa da, ezen inork ez dit deus galdetzen nire osasunaz. Indarrak faltako ote zaizkit? Nahiz ahalegindu, gaitz gertatzen zait sinestea Jainkoak, benaz, erabiltzen nauela, besteekin bezala. Egunero nire ezjakintasunaz harrituagoa kausitzen naiz. Bizitza praktikoaren xehetasun oinarritzkoenak ere ez-ezagun ditut, eta jende orok beraiek badakizkiela dirudi, agian, intuizioz jasoak, eta inoiz ikasi gabekoak direlarik. Noski, ez naiz hau ala bestea baino zozoagoa, eta, formula erraz ikasietara zorrozki makurturik ere, xehetasun guztiz ulertuaren ilusioa eman dezaket. Baina, halako hitz eta formulek, denentzat zentzu zehatza dutelarik ere, ezin ditut ongi berezi, besteen artean, jokalaria txarrak –norberaren karta ezagutu gabe– jokoa arriskuan jartzen duen bezala. Diru-kutxa erruralen eztabaiden erdian, gizon adinekoen solasekin nahasturiko haurra nintzela uste izan nuen...

Seguraski, nire adiskideak ni baino jantziagoak dira, nahiz gu itotzen gaituzten orriak zabaldu. Baina harritzen nau gisa hartako arazoei aurre ematen haiek harro ikusteak. Gehienak behartsuak dira, eta, ausarki, atxikitzen dira egoerari, ze, dena den, diru-arazoei lilura berezia dute eurengan. Bere aurpegiek desanimatzen naute, berehala, larritasun eta ziurtasunezko aire bat dute, eta halakoek isilunea, eta kasik errespetua ere, ezartzen didate.

Beldur naiz pertsona praktiko bat izatera inoiz ez ote naizen iritsiko. Esperientziak lagunduko nau hezitzen, nahiz azaleko behatzaile bantentzat adiskide batengandik ez naizen deusetan bereizten; ni neu ere, eurak bezala, baserritarra naiz. Familia umil batetik nator, hots, oso umiletik, behin soldatari, peoi eta zerbitzari izanekoetatik, eta guri jabetzaren sena falta zaigu. Ziur aski, sekuluen zehar galdu dugu sen hori. Horretan, ene aita aitonaren antzekoa izan zen, zeina, bere aldetik, 1854 urteko negu gaitzeko gosetean hil egin zen. Franko-txanpon hauek erretzen zioten eskua, eta, berehala, adiskide baten bila joaten zen dirua gastatzearen. Apaiztegiko lagunek ez zuten sekula okerrik egin, ze nire amak, nahiz jantzi hobenak eta kapelu berrienak jarri, halako jas iheskorra zuen, hau da, besteen semeak hazten dituzten errukarrien irribarre txiroa. Ah, eta zer jabetzaren sena faltako balitzaidake ere!... Baina, beldur naiz, inoiz agintzen, ez eta gidatzen, jakinen ez dudalako. Eta halakoa larria da.

Zer axola dio horrek! Gerta daiteke ikasle erdipurdizkoak –eta ongi ez hornituak– lehen postuetara igotzea. Nahiz inoiz dizdiz ez egin, uler-

tzen da hori. Baina ez dut irrikatzen nire izaera aldatzerik. Nik nire higuinak menderatuko ditut; hori da guztia. Badakit lehendabizi arimena naizela, baina ezin ditut, orobat, ignoratu nire eliztarren bizitzan gune handia duten legezko kezka. Gure eskola-maisuak –paristarra izanarren– hitzaldiak jalgitzen ditu lurgintza eta ongarrien jarraipen metodikoez. Era berean, gai guzti horiek ere ahaleginez ikasiko ditut.

Era berean, kirol-elkarte bat eraiki beharko dut, nire lagun gehienek egiten duten bezala. Gure gazteak futbola, boxeoa –edo eta Fantzia-ko txirrinda-itzuliaz– zorutzen dira. Guzti horietaz aritzeko atsegina ukatu behar ote diet (nahiz halako jostaketak –legezko direnak, noski–) atseginak ez zaizkidanaren aitzakiapean gertatu, ausaz? Nire osasun-egoerak ez dit utzi betebeharrak militarrekin kunplitzea, eta, beraz, euren kiroletan parte hartzea baregarria litzateke. Halabaina, beraietaz jakitun izan naiteke, besterik ez bada ere, *Echo de Paris*-en azken orriaz, ze, aski maiz, bera prestatzen baitit konde jaunak.

Bart, lerro hauek idatzi ondoren, ohe-oinean belaunikatu nintzen, eta Gure Jaunari nik harturiko azken erabakia bedeinka zezala eskatu nion. Bat-batean, nire gaztaroko amets, itxaropen eta handinahi guztiak erortzen zirelakoaren inpresioak eraso ninduen. Eta, sukarrez dar-dar, oheratu nintzen, loa hartu ezinik egunsentia arte.

Mademoiselle Louise, gaur goizean, mezetarakoan, aurpegia bi eskuen artean ezkututzen zuelarik, egon da. Azken Ebanjelioa irakurtzean, negar egiten zuela ohartu naiz. Gaitza da bakarrik egotea, baina oraindik latzagoa bakardadea pertsona indiferente edo eta eskergabeekin konpartitu beharra.

Konde jaunaren administradore lagunari –lur-ongarri kimikoen etxehandi bateko bidaiaria zen– Apaizgaitegi Tipiko nire adiskide zahar bat gomendatzeko zoritxarreko ideia ukan nuenetik, eskola maisuak ez nau agurtzen. Antza, bera ere Béthune-ko lur-ongarrien beste enpresa baten ordezkaria bide da.

* * *

Datorren larunbatean gaztelura jatera joan behar dut. Egunkari honen onura nagusia –ala bakarra– nirekiko leialtasun osoa gordetzea delarik, aitortu behar dut ez nagoela haserre, atseginez baino... Sentimendu honek ez nau lotsatzen deus ere. Baserritako lur-jabe handiek ez

zuten, esanen litzateke, entzuten gauza onik Apaizgaitegi Tipian, eta, gainera, gomendagarria da apaiz gazte batek bere independentzia gordetzea munduko jendearen aurrean. Halabaina, honetan, beste gauza antzetzan bezala, guraso apalen seme izaten jarraitzen dut, ze beraiek ez zuten inoiz ezagutu bekaizkeriarik, ez eta landako jabe benetakoen gorrotorik, euren borroka bai dagite bere bizia birrintzen duten lur esker-gaitzekoez, eta, orobat, lur horietatik irabaziak baino ateratzen ez dituzten gizon alferrez. Aspaldidanikoa da geure jatorrikoek ez dugula ezer ikustekorik jauntxoekin. Mende anitz geroz, baserritarra den jabearenak gara, eta halako jabe gogor eta gaitzagorik ez da.

* * *

Duprety apaizaren eskutitz, aski berezia, jaso dut. Apaiz hau nire ikaskide izan zen Apaizgitegi Tipian; ez dakit non amaitu zituen bere ikasketak, eta, azken albistean arabera, Amiens-eko elizbarrutiko parrokoa zen; hain zuzen, bertako parrokoa eri zegoelarik, laguntzaile bat lortu zuen. Nik, beti, bere oroimen bizia, eta, kasik biguna, gorde dut. Apaizgaitegian bera jaiertzeko eredutzat proposatzen ziguten, nahiz nik, ene ustean, ez kausitu bera halakoa, urduriegia baitzen eta oso sentibera. Hirugarren urtealdian, nire hurbilean egoten zen kaperan, eta, batzuetan, negarrez ohartzan nuen, bere esku txipi eta zurbiletan –beti ere tintaz lohietuan– ezkutaturik.

Bere eskutitza Lille-n datatua dago (non, uste dudanez, jendarme izaniko bere osaba batek itsas-haraindiko merkagaien denda bat zuen). Eskutitz hartan harritzen nau, zalantzarik gabe, bere eritasunagatik al-bora utzi duen ministeritzarik ez aipatzea. Apaizgaitegian perlesiaz joa zegoela esaten zuten. Bere aita eta ama eritasun beraz hil ziren.

Neskamea edukitzea utzi dudanetik, postazaleak posta aterpera botatzeko ohitura du. Kartazala, kasualitatez, etzateko unean aurkitu dut. Une hori desatsegina da niretzat, eta, ahal den guztia bera atzeratzea ohikoa dut. Urdaileko minak, normalean, eramangarriak dira, baina luzarora ez daiteke imajina ezer aspergarriagorik. Irudimena, soilik, gai horretara hertsatzen etortzen da; burukominik ere badu, eta, ahalegin gaitza behar da egunero ez jaikitzen aritzeko. Tentaldia menderatzea lortu dut dagian hotzari esker.

Karta-azala urratu dut albiste txarren susmoaz; ez, okerrago oraindik, albiste txarren kateaduragatik. Egia esan, eskutitzaren kerantza ez zitzaidan atsegina izan haseratik. Halako alaitasun behartua, desegokia iragarri nion. Ulertzen nauen pertsona bakarra zara esaten dit berak. Zergatik? Oroitzen naiz ni baino ikasle argiagoa zela, eta apur bat muzin ere egiten zidala. Hala eta guztiz, maitasun handia nion.

Lehenbailehen bera ikustera joateko eskatzen dit. Bai, ahal dudan arinen joanen naiz.

* * *

Gaztelura joateko hurrengo ikustaldiak nahiko kezkatzen nau. Gaur ditudan proiektu handien arrastoak nire lehen harremanaren mende daude; konde jaunaren ondasunek eta eraginek, segurki, utziko lidakete dena egiaztatzen. Baina, beti bezala, nire esperientziak –eta nolabaiteko begizko barregarri batek– guzarik soilenak korapilatzen atsegin izaten du. Adibidez, jardunaldi berezietarako beroki ederra lasaegia gertatzen zait. Pégriot-en emazteak garbitzen du bera, baina, taxu txarrez, ze bentzinak zirkulu ilunak sortzen dizkio, hau da, zopa koipetsuegietan eratzen diren ilargi-gune gisakoak. Gaitzegia zait bere etxean, egunero-ko berokia jantzita, aurkeztea, ze bere ukondoetan aski sareztatua kausitzen da. Beldur naiz ene miseria aldarrikatzeaz. Zer uste ote dute?

Era berean, halaber, edozer gauza jateko tenorean aurkitu nahi nuke ene burua; gutxienez, atentziora ez emateko neurrian. Baina, nire urdail kapritxosoaren kariaz, zaila agitzen zait deus aurreusmatzea. Atentziora adieragarri tipienean ere, nire eskuin saihetseko samina azaltzen zait eta halako uzkurdura bortitzak erasotzen nau. Nire ahoa, berehala, lehortzen da, eta ezin dut ezer irentsi.

Horiek guztiak ezbehar amorragarriak dira, guztien gain ongi jasaten ditudanak. Ez naiz tipo biguna, eta horretan amaren antza dut. Emakume oso jasankorra da esatea laket izaten zitzaion ene osaba Ernestori. Txiroentzat halako espresaera inoiz gaisotzen ez den –eta bere heriotza garestia ez den– langile nekagaitza da esatea bezalakoa da.

* * *

Konde jaunak nire tankerako laboraria gehiago dirudi, eta ez, nik nire bikario garaietan trataturikoen edozein industrigizon aberatsa baino. Beste hitzez esanda, ez naiz ez-eroso sentitu bere alboan. Zein ahalmen dute mundu handiko pertsonak (besteetatik ia bereizten bide ez arren) besteen gisakorik ezer egiten ez dutelarik? Nahiz atentziozko edozein keinuk harritzen nauen, kondeak nirekiko deferentzia ukan zuen, inoiz ez utziz nireganako errespetua; bera ez zegoen zuzendua ni horniturik naagoen dinitateari buruz baino. Kondesa anderea oso abegidun egon zen nirekiko. Etxeko jantzia zeraman, oso sotila, buruko oiha-lak ile grisak estaltzen zizkiolarik –nire ama gajoak igandetan ezartzen zuenaren antzekoaz–. Esan baino ez nion egin ahal izan, halabaina ulertu ez ninduteelaren zalantzazko era trakets batez.

Nire sotanaz barre egin genuen denok. Itxurak eginen zituztela edonon uste izan nuen, baina, aldiz, ez zeuden oharturik hartaz. Halako samin ulergaitza sortzen zuten niregan. Zelako askatasunaz mintzatzen dira, bada noble horiek diruaz eta beraiei dagokionez. Zelako zuhurtzia eta elagantzia euren! Badirudi, gainera, halako eta benetako pobreziak sartu ninduela baimenik eskatu gabe bere uste onean –euren eta nire atean kutuntasun konplize bat jaioaraziz–. Kafe-orduan hartaz jabetu nintzen Vergenne jaun-andreak (aspaldiko hirinzaleak zirena eta Raurvray-ko gaztelua erosi zutenak) ikustaldira etorri zirenean. Bi ordu fingabeen ostean, desagertu zirenean konde jaunak halako begirada –apur bat ironikoa– ukan zuen nirekiko, zeinak Bidaia on! azkenean, elkar ikustera, soilik, gatoz adierazten zuen garbiro. Eta, halere, mademoiselle Chantal-en eta Vergenne-ren semearen ezkontzaz asko hitz egiten da... Horrek gutxi axola dio. Nire ustez, ene sentimenduak ez zuen kortesia baino haiekiko, nahiz aski egizalea izan.

Nabarmen da nahiago nukeela kondeak –nire gazte eta kirol-elkar-teko ekintza-proiektuekiko– suhartasun handiagoa erakutsiko balu. Lagunkidetasun pertsonal baten ezaz, zergatik ukatu zidan berak Latrillere-ko lur-zati tipia, eta, orobat, ezertarako balio ez duen siloa (ze joku, hitzaldi eta proiektiotarako areto bat ezartzea eroso izanen lizaidake, ezta?). Zer dakit nik! Ohartzen naiz, ematen baino, eskatzen gehiago dakidala, eta gizakiek, beti, gogoetatzeko astia ukaitea nahi izaten dutela (baina, nik nire erantzule izanen den bihotz-deiadar bat itxaroten jarraitzen dut, agian).

Berandu utzi nuen etxea, oso berandu. Agur esaten ere ez dakit, eta minutuero, abiatzeko nire asmoa erakustea aski dut, zeinak beti halako protesta edukatua duen niregan, inoiz ere amorematen ausartzen ez naizelarik. Horrek orduak irauenen lituzke! Azkenean, esan beharko dut, hitz bat oroitu gabe ere irten ahal izan nuela, baina usteon eta alaitasunezko (eta, era batez, berri on baten jabe nintzenaren-eta, orobat, nire adiskide bati berehala) adiera eskaini nahiko nionaren inpresioaz. Bai, nire urduritasuna hainbestekoa zan, ze parrokiako bidean, ia, arineketan jartzekotan egon nintzen.

* * *

Gresvres-ko bidetik erretoretxerakoan jartzeko konpontzen naiz, ia egunero. Euria ala haizea egin, muinoaren tontorrean gelditzen naiz; han neguan usteltzen hasten den zumar ahantzi baten enborrean eseritzen naiz. Bejetazio parasitarioak halako zorro edo leka berezia sortzen dio, batzuetan ederra eta bestetan izugarria dirudiena (eta halakoa nire pentsamenaren ala aldiaren kolore-erara). Han bururatu zitzaidan egunkari hau idaztea, eta ez dut uste beste inon halakorik baitaratzea. Beraz, oihan eta sagarrondoak landaturiko hesi bizien landa honen eskualdean ez nuen herria -nire esku-ahurrean bildua bailegoan- hala azaltzeko behatoki hoberik aurkituko. Nik behatzen dut hura, baina hark, bere aldetik, ez dit sekula so egiten didanaren inpresiorik ematen. Halabaina, ez dezaket esan ignoratzen nauela. Antza, bizkarra ematen eta betertzaz behatzen nauela esan daiteke, hots, beti begi erdi-ertsiez bezala, katuen modura.

Zer nahi duzu nitaz? Zerbait nahi al duzu, ausaz? Toki honetan beste edozeinek, gizona aberats batek, adibidez, adreiluzko etxe honen salneurria ezar dezake, bere orube eta belardien luze-zabala kalkulatu, zehazki, behar den diru-kopuru eman, ondorioz, herri hau berea dela amets ere egin dezakeela. Baina, nik ez dut burutapenik horretaz...

Edozertaz ere, nire odolaren azken tanta isuri arren (eta, batzuetan, benaz gurutziltzatua eta hiltzorian nagoela uste izanarren) bera ez da sekula nirea izanen. Une honetan atsegin dut bera ikustea, beti hain zuri eta beti hain fresko (ze, Santu Guztien eguna dela eta, kare eta arropazko urdin-kolorez zuriztatu dute), eta ezin dut ahantzi mende batez geroztik toki berean dagoela. Bere aguretasunak beldurra sortzen dit. XV. mendean eraiki baino askoz lehenago, bere bidelari bat baino ez

naizen elizatxoak, hotzak eta beroak, pazienteki, jasaten zituen, eta, orobat, euria eta haizea –eta, aldi berean, aberats eta txiro zen, beti lurrari atxikia, nondik ateratzen zituen bizitzarako zukuak (eta non obiratzen zituen, orobat, hildakoak). Azkenean, hark heldu eta hobiratuko nau, besteen antzera, eta, ausaz, besteek baino aguroago.

Badira, orobat, inori aitortzea ausartzen ez naizen pentsamenduak, dena den, gehiegizko direla uste ez ditudanak. Zer izanen zen, adibidez, nitaz baldin hainbat katolikoek zereginetara etsiko banu, haietatik hainbat kontserbadurismo sozialaz, hau da, laburbilduz, euren iraupen hutsaz arduratzen direlarik? Ah...! Ez ditut zuritzaitzat salatzen. Aldiz, egizaletzat dauzkat. Ordenari atxikia uste den zenbaitek ez ditu bere jazkiak, eta, batzuetan, halako hizkera soila dager defendatzea justifikatu nahiaz (zeinean hain kortesauak eta usadioz modelatuak diren, nahiz ezertaz ez eztabaidatu). Gizonaren zorigaitz ulergaitzetako bat (preziantsuena) hain aldakor eta plastiko denari fidatu-beharra da, aih, hitza bezalakoa den zerbaiti. Adore anitz behar da une bakoitzean giltza probatzeko, itxidurara egokitzeko. Eskutara lehenik datorrena hobetsi ohi da, nahiz hartan zertxobait behartu, eta giltzak bira ematen badu, jadanik, ez da gehiago eskatzen. Miresten ditut murrua dinamitatzeke hainbat neke hartzen dituztenak, giltza-sorta, inortxo esnatu gabe, lasaiki atetik sartzen utziko bailiran.

Gaur goizean, nire aspaldiko adiskide baten eskutitza jaso dut. Lehendabizikoa baino harrogoa da, eta honela amaitzen da:

Nire osasuna ez da ona, eta, ziur aski, bera nire kezka-iturri bakarra da, ze orain hiltzea kostatuko litzaidake, hainbeste ekaitz ondoren portu zurrera ailegatzen ari naizelako. *Inveni portum*. Halere, ez dut arbuia-tzen etzanik naukan eritasun hau; zeren aisialdiko uneak eskaini dizkit, eritasun-ezean inoiz ukenen ez nituenak. Hemezorzi hilabete igaro ditut, oraintxe, erietxean. Egoera horrek saiatzea eta serioски bizitzaren arazoari ematea laga dit. Gogoeta apur batez, zu ere nire ondorio berera ailegatuko zarelakoan nago. *Aurea mediocritas*. Bi hitzok nire gurariak motelak direla probatuko dizute, hots, ez naizela erroboltari bat. Aldiz, gure maisu izanikoen oroimen bikaina dut. Gaitz osoa ez dator erakutsietatik, harturiko heziketatik baino, eta pentsatu eta sentitzeko beste erarik ezagutu ezean, gure iragana izan da. Halako hezkuntzak gu tipo norberekoi eta bakartiak bilakatu gaitu. Hitz batean, sekula ez gara haurtzarotik igaro guztia asmatuz, eta guztia osoro. Horrela, saminak,

alaitasuna eta bizitza bera asmatzen ditugu. Beraz, bizia asmatzen dugu, bizi orde. Eta, halere, gure mundu tipitik at urrats ematea ausartu orde, berriro haseratik ekin beharra izaten dugu. Lan neketsu eta astuna da, hain zuzen, gure buruzaletasuna apur bat sakrifikatu gabe osatzen ez dena. Eta bakardadea, oraindik, gogorragoa da... Halako batean, hortaz ohartuko zara...

Alferrikakoa deritzait ingurukoei nitaz mintzatzea. Baina, bizitza lantsua, osasuntsua eta normala da (beraz, *normal* hitzak hirukoitza den azpimarraketa bera du), eta hori ez litzateke sekretu izan behar inorentzat. Maleruski, gure gizartean zoriona susmagarri delakoaren iritziaz eratu kausitzen da. Nire ustez, kristautasun zenbait, hain zuzen, Ebanjelioaren espiritutik aski hurrundua dago, sinestun eta sineskabeengan ohikoa den aurreritzi horretan datza. Besteen askatasunarekiko errespetuagatik, nahiago izan dut orain arte isilik egotea. Baina, luzaroan gogoeta eginda gero, mututasuna erabaki dut, horrela nire errespeturik garaiena merezi zuen pertsonaren onean jokatzu. Nahiz eta hilabete batzuetatik hona nire osasuna hobetu, oraindik baditut komunikatzeko errezeleak. Zatoz arin.

Inveni portum... Postariak eskutitza eskaini dit katekismoa emateko etxetik irteten nintzen une berean. Hilerriari irakurri dut bera Artsenio-bihar eortzia izenen den Pinochet anderearen hilobia- zulatzen hasten zenetik urrats batzutura. Hark pikotxaz bere erara moldatuko du lurra.

Adiskidearen zatoz arin delakoak bihotza mindu egin dit. Arretaz prestaturiko bere hitzalditik (eta, oraindik, gogoan dut nola luma-puntaz arramazkatzen zuen lokia lehen ere hala ohi zuen bezala) ezin du hautsi ihes dohakion haur-garraisia... Une batzutan, ahalegindu naiz pentsatzen hura guztia ez zela nire irudipen hutsa baino, eta, benaz, bere familiako norbait zaintzen egonen zela. Baina, tamalez, ez dakit Montreuil-go taberna batean zerbitzari egoniko arrebaz gain familiako besterik ba al duen. Ez dut uste halako pertsonaiarik merezi ote dion errespetu handirik.

Ez dio axola... Seguraski, joanen naiz.

* * *

Konde jauna ni ikustera etorri da. Oso maitakorra, adeitsua, eta, aldi berean, beti bezainbat hurbilekoa, da bera. Pipa bizteko baimena eskatu

dit, eta berak Sauvelinet-eko basoan ehizaturiko bi untxi oparitan eman dizkit. Pégriot-en emazteak gisatuko dizkizu bihar. Aurrez esan diot...

Ez naiz ausartzen esatea urdail eneak, jadanik, ez dituela onartzen ogi-apur batzuk baino. Erregosiak aurreztuko dit garbiketako emakumeari egunerdiko saria ematea, nahiz bera ez den alaituko gehiegi, ezen zinpeko-zaintzailearen familia osoa untxia jadetik lepo dago. Bai, egia da, orobat, bi untxi monagilo baten bitartez kanpanjole zaharraren etxera igor ditzakedala. Baina, gaua arte itxaron beharko luke, inoren arretarik esna ez dezan. Gehiegi mintzatzen da jendea nire osasun-egoez.

Konde jaunak ez ditu onartzen gehegi ni proiektuak. Ahalegintzen da, batez ere, herritarren gogoaren kontra ni ezartzea, ze hura, berak dioenez, gerrateaz nazkaturik, saltsa berean gostea komenigarri da.

-Ez zaitetz joan goizegi bilatzera, ez zaitetz eskaini azkearregi. Utz ezazu berak eman dezan lehen urratsa.

Nire adiskide aristokratikoa Roche-Macé-ko markesaren iloba da, eta bere latifundioa nire jaioterritik bi legoetara, soilik, dago. Bere oporrak finka hartan igarotzeko ohitura zuen, eta nire amaren oroigarri oso ona zeukan, ze -gazteluko neskame zelarik- gurinaz atonduriko ogi-xerrek ematen zizkion markes zenduaren ezjakinean, gizon hura oso eskuzimurra zelako. Nahiko harriduraz mintzatu nintzaion nire amaz, baina ez zen kezkatu asko neskame batez jarduteaz. Ama maitea! Nahiz ni orduan hain gazte eta txiroa izan, banekien onginahitasuna eta estimua sortzen. Ama aipatzean, kondeak ez zuen jalgitzen zure ama andrea (agian, afektatu samarra litzatekeelako berarengan), zure ama formula baino, soilik, zure delakoak negar-malkoak begitara ekartzen baizizkion, halako larritasun eta errespetuz.

Uste dut lerro hauek, egun batez, pertsona indiferenteen eskuetan eroriko balira, inozotzat hartuko nindutekela. Eta halaxe izanen naiz, ze itxura hain sotil, eta, batzuetan, bizia (eta oporretako betiko eskolakume baten traza) duenak mirespenezko traza sortzen dit. Ez, ez dut sinesen bera besteak baino adituagoa denik -eta, areago oraindik, onartzen diet partzuerrekin nahiko gogorra dela dioetenei-, halabaina bera adiskide zintzotzat daukat. Ez, ez da eliztar hain ona ere, ze igandetan, nahiz mezetara inoiz ez faltatu, sekula ez dut euskaristiara hurbiltzen ikusi. Maiz galdetzen diot ene buruari, gutxienez, Bazkotan jaunartzen

ote duen. Hortaz, nolatan gertatu da –zoritxarrez, eta, sarritan, hutsik dagoen– adiskide, elkartu edo lagun baten tokia berak hartzea? Agian, bai, alferrik bilatzen dudan naturaltasuna beregan aurkitzen dudalako da. Bere gorentasunen kontzientzia, munduarekiko heredentziazko gus-tua, eta, adina bera ere, ez dute jantzi hiletazko larritasunez, diruaren pribilegio soilak behekoen burgesei damaien segurtasunezko traza hori. Hauek denak (euren mintzoan esateko) tartekoak mantentzeko gurariaz kezkatu egon ohi dira, hura, bere aldetik, halako mailara mugatzen den bitartean. Ongi dakit –oharkabea uste dudan– koketeria anitz dagoela doinu mozkarri, eta, kasik, zakar horretan (inoiz amoremate tipie-nik ez duena, eta hala eta guztiz, inork apalaraziko ez lukeena) eta, kasu txiroenean ere, gogoraziz, ez menderazkizunezko ideia batez, askatasu-nez eta militarri harturiko dizi-plina batez baino.

Eta parrokiaren interes, arima eta Elizaz mintzatzean (eta guk ge-rok dasanean hark eta nik kausa bat-bera baino zerbitzen ez dugularik) txit naturala topatzen dut guztia berari deus kontraesatea ez ausartze-raino.

Torcy-ko apaiza ez da, beraz, bereizten sinpatiatatik. Beretaz min-tzatzean, soilik, kondetxoa, edo bere kondetxoa deitzen dioten aipaturi-ko horiek erretzen naute. Zergatik kondetxo? delako hori, esan nion behin. Bada, apaingarrizko iruditxoa delako, garaiko iruditxo liraina. Baserriko apal baten gainean ikusita, bere ondorioa du. Baina, mugi-mendu handiko egunean, antikuario edo enkantezko areto batean ez litzateke ikusiko ere.

Gazteentzako patronatuan bera interesatzeko esperantza aitortzean nik, bizkargainak kuzkurtuta, niri esan zidan: Zure kondetxoa Sa-joniako eltzetsua da, baina erabat hautsezina.

Noski, ez dut uste bera oso eskuzabala denik. Nahiz diruari atxikia dagoenaren trazarik ez eskaini, beste hainbeste bezala, ez da zalantzarik bera ere hala dagoela.

Mademoiselle Chantal-az ere hitz egin nahi izan nion, ze haren tris-turak kezkatzen nau. Oso uzkurra aurkitu nuen. Louise anderearen izen berak ere harrigarriro suminarazi bide zuen. Gorritu zen, eta, ondoren, gogortu ere bai. Halakoa ikusita, isildu egin nintzen.

Adiskidetasunaren bokazioa duzu esan zuen egun batean nire maisu lagunak, hots, Durieux kalonjeak. Eritasun guztietatik, berau da senda ez daitekeen bakarra.

* * *

Eman dezadan bera iraunarazten dugula... Baina, iraunarazten dugu salbatzearren, eta horixe da munduak uler ez dezakena, ze irautean baino ez du asmorik. Halere, ezin da poztu irauteaz, soilik.

Aintzinako Munduak iraun zezaken. Luze iraun, gainera. Horretarako zegoen. Izugarritzko garrantzia ukan zuen, eta lurrari itsatsirik eusten zen. Bidegabekeriatik bere irabazia izan zuen. Bere aurka jardun orde, osoki eta guztiz batera onartu zuen besteen gisako erakundea bilakatuz, eta esklabotasuna ere sortuz. Baina, nire perfekzio-maila edo zelakoa izanik ere, ez diot uzten Adani madarikaziopean irautea. Deabrua ez zen egoera horren ez-jakitun; inork baino hobeto baitzekien zer zen bera. Baina ez zuen eginkizun latza izaten utzi bere zama giza-artaldearen sorbaldaren gainean egotziz, ze halako zama urriagoa gerta ziteken. Ezjakintasuna, eta, orobat, errebolta eta desitxaropenezko kopurua herri sakrifikatu batentzat (eta izenik gabeko, kondairarik gabeko, gutxienez, aitortua den aliaturik eta familiarik gabeko –eta, orobat, izenik eta jainkorik gabeko– herriari erreserbatua zegoen). Ah, ze nolako arazo sozialaren eta agintezko metodoen sinplekeria!

Baina, halako erakundea, irudiz hautsezina, hauskorrena zen, benetan. Bera guztiz desagiteko aski zen sekulu bat abolitzea. Baina, agian, egun bat ere aski zen hartarako. Gizarte-mailak behin, berriro, nahasita, eta espaziozko herria barreiatuta, zein indar izanen zen gauza uztarri hura berriro onartzeko?

Erakundea hil zen eta Aintzin Mundua berarekin suntsitu. Ustea bazuen, eta beharrea ere bazuen federik, eta gertakizun bat bailitzan onartzen zen bera. Ez da berreraikitza itzuliko. Gizateria ez da ausartuko arrisku beldurgarri hori hartzera, ze halakoaz gehiegi jokatu zuen. Legeak onar dezake bidegabekeria –eta isilean lagundu ere–, baina ez du berretsiko. Injustizia ez da legezko egoerara itzuliko; hori amaitu da. Halere, ez dago bera munduan gutxiago barreiatuta. Gutxiengo baten mesedetan erabiltzen ausartuko ez den gizartea, beregan daraman suntsipenaz jarraitzera gaitzetsia dago, ze legea botata, aldi berean, ohi-

turetan birrazaltzen da nekerik gabe, berriro sortuz, kontrakarrean, biribilgune madarikatu bat-bera. Onez ala txarez, jarraian giza-kondizio berean, goinaturazko mentura berean parte izan beharko du berak. Lehen, hura onari ala gaizkiari indiferente zitzaion, bere ahalmenaren legea baino ezagutu gabe; kristautasunak, ordea, arima eman zion, galtzeko ala salbatzekoa den arima.

* * *

Lerro hauek Torcy-ko apaiz jaunari irakurtzeko eman dizkiot, baina nireak direla aitortzeko ausardiarik gabe. Hau dena nire gaindik dago -nik gezurrak trakeski esaten ditut-, eta bera sinetsi ote dudanaren galdea dagoit ene buruari. Papera itzultzean, oso ongi ezagutzen dudan irribarrea diz-diz dago bere ezpainetan, eta ez du ezer onik iragutzen. Ondoren esan dit:

Zure adiskideak ez du gaizki idazten, eta, gauza aski ongi zirriborratua dago. Orokorki, nahiz zuzenean pentsatzeak abantaila duen, hobe litzateke aurrerago ez joatea. Gauza soilki ikusten da, hau da, musikazalerik gabe, eta ez da arriskatzen ezer abesti bat norberarentzat, soilki, kantatzeaz. Igarotzean egia aurkitzen baduzu, behatu ongi harago eza-gun izan dezazun, baina ez itxaron berak keinu egin arte. Ebanjelioko egiek ez dute hala egiten. Beste egiez (azaldu baino lehen zein bidetatik igaro diren ziur jakiten ez direnez) arriskutsu gertatzen dira elkarrizketa partikularrak. Ez nuke ni bezalako onkote baten eredia eman nahi. Halabaina, ideia bat dudanean (hots, animentzat -eta, noski, bestentzat ere bai...- ongarri den horietakoa) dena Jainkorengana, otoitzaren bidez, igoarazten ahalegintzen naiz. Harrigarria de nola aldatzen duen itxura. Batzuetan, ez da ezagugarri ere agitzen...

Ez du axolarik. Zure adiskideak arrazoa du. Gizarte modernoak bere jabea uka dezake, baina bera ere berrerosia izan da, eta ondare amankomunaren administralgoa ez zaio aski; horregatik, onez ala txarez, guztia bezala Jainkoaren erreinua bilatzen doa. Eta halako erresuma ez da mundu honetakoa. Beraz, inoiz ez da geldituko. Ez du geldiaraziko bere lasterra. Salba zaitetz, betela hill!. Ez dago kontrakorik esan beharrik.

Zure adiskideak esklabotasunaz dioena, orobat, oso ziurra da. Lege Zaharrak esklabotasuna onartzen zuen, eta apostoluek ere bai. Esklaboa-

ri ez zioten esan: Aska zaitez zure nagusiaren mendetik; aldiz, haragizaleari aska zaitez lehenbailen haragikeriatik! gomendatu zioten. Hori halako ñabarbadura da. Eta zergatik hori? Uste dudanez, munduari –gizakiranzko menturara jaurtiki aitzinetik– arnasa hartzeko astia ukan zeza-la nahi zutelako. San Pablo-ren gisako mutiko batek

ere ez zituela ametsak eginen uste dut. Esklabutzaren abolizioak gizona gizon izateagatik pairaturiko esplotazioa ez zuen kenduko. Harreago, estutuz arrazoiketa, esklabua garestia zen, eta halakoak nolabaiteko kontsiderazioa zuen nagusiaren aldetik. Aldiz, ene gaztaroan beiragintzako maisu bat ezagutu nuen, zeinak kainaberadietan hamabost urteko mutiltxoak putz egitera behartzen zituen, eta gizon abere hari ez zitzaion axola mutilak nola ordezkatuko ziren baldin eta euren bularrak lehertzen baziren ere. Nahiago zuen, ehun bider, erromatar burges onen esklabo izatea, ze, dena den, ez zituzten lotzen zakurrak lukainkamutur batez.. Ez, San Pablok ez zuen ametsik egiten. Soilik, esaten zuen ezerk geldituko ez zuen egia barreiatu zuela munduan, eta hura guztia agitu zen, aurrez, kontzientziaren sakonenean gizonak hartan bere burua ezagutzen zuelako –ze Jainkoak salbatu gaitu eta guretako bakoitzak Jainkoaren odolaren balioa du–. Beraz, nahi duzun erara itzul dezakezu hori –denetan zozoena den mintzo arrazionalista batez ere–, eta, jarraian behartuko duzu ukitu txikienera lehertuko diren hitzetara. Gero-ko gizartea bere gainean jartzen saiatzen bada, atzekaldea erre diezai-ke; hori da guztia.

Ez dio axola mundu pobreak, gutxi gorabehera, antzin kontratuaz amets egiten jarraitzea (hots, deabruekin eginaz eta bere atsedena ziurtatzearren osatutakoaz). Beraz, hura artalde baten izaerara gutxitzea da (nahiz artalde gorena –eta gizateriaren herena edo laurdena izan–), eta ez litzateke garestiegi ordaintzea supergizonen, odol garbikoen eta egiazko erreinuaren etorrera... Hori guztia pentsatzen da, nahiz inor ez auzartu beraadierazten, naturala denez. Gure Jaunak, pobreziarekin eskontzean, pobrea jaitsi ez daiteken oinarrira igoarazi zuen, jada. Bere aurretiko batek jo zuen egia horrekin..., eta zein aurretikoa zen bera! Izen bat zuen..., eta ze nolako izena! Gizon erreboltaria –ez etsia– izanez harago maitatzen zaio, eta Jainkoaren erreinukoa bide da, non azkeneoak lehenengoak izanen diren, eta, orobat, mamu baten antza duten... (hots, ezkontza-bazkaritik jantzi zuriaz itzuliko denarena...). Orduan, zer nahi ote du ? Estatua eguraldi gaitzari aurpegi ona ezarritz hasten da. Halakoak umeak garbitzen ditu, elbarriak sendatzen, erien

listuontziak garbitzen, eta, hori dena erlojua behatuz, norberaren arazoez arintzeko astirik ba ote duen galdetzen duelarik. Zalantzarik gabe, esklaboen eginbeharra makinak osatzea itxaroten du. Hala nahi baduzu! Makinek biribilka ibiltzeari eta langabetuak ugaltzeari ez diote uzten, eta, era horretan, makinak gizaseme gelditu berriak sortzeko eginak direla dirudi. Ulertzen al duzu hori? Errusian oraindik hori saiatzen ari dira... Ohar zaitetz errusiarrek besteak baino okerragoak direla ez dudala uste. Denak eroak, denak haserreak eta odolberoak omen dira egungo gizaseme onberak bezala! Halabaina, adorea badutela dirudi. Bai, Ipar Urruneko flandiarrak dira. Dena irensten dute, eta, mende bat edo bitan oraindik lehertu gabe, politeknizismoa hartuko dute.

Bere ideia, laburbilduz, ez da inozoa. Noski, beti pobrea desagertzea da bere aburua, eta pobrea Jesukristoren lekukoa da, judutar herriaren oinordekoa; halabaina, artalde izatera gutxitu -edo eta hilarazi- ordez, beraren bidez errentari tipi -ala gauzak hobeto baino hobeto joanen diren usteaz- funtzionari urri bilakatzea iruditu zaie. Ezer ez da hori baino esanekorik eta erregularragorik....

* * *

Nire zokoan, noizbehin, errusiarrengan pentsatzea bururatzen zait. Apaizgaitegi Handiko nire adiskideak horretaz, zoro-moro, mintzatzen ziren. Eta hori, batez ere, euren irakasleak harritzearren. Gure lagun demokratak maitakorrak eta jeloskorrek dira, baina -nola esan- apur bat burgesak ere kausitzen ditut. Gainera, ongi probatua dago herriak ez duela eurengan inolako maitasunik. Ulertezina ote da, dudarik gabe? Zehazki, batzuetan, errusiarrengan dudala gogoia errepikatzen dut, halako kuriositate eta guritasun batez. Adibidez, behargorria, eta alaitasun miteriotsu eta komunikaezinak ezagutu direnean, idazle erusiarrek negarra eginarazten digute. Nira aita hiltzen urtean, nire ama tumore batez operatu behar izan zuten, eta Burquette-ko eritetxean lau edo bost hilabetez egon zen. Izeba batek hartu ninduen. Lens ondoan kafe-dendatxo bat zuen, hau da, oholez eginiko barraka itsusi bat, non mehatzari lar pobreei ginebra zerbitzatzten zitzaien, eta hori benetako kafetegi baten ordez. Eskola handik bi kilometrotara zegoen, eta nik nire ikasgaiak, lurrean eserita, eta mostradorearen ostean, ikasi ohi nituen. Zorua ustelduriko zurezko oholtza txarra zen. Lurraren usain mikatza, lurra beti heze eta buztintsu zegoelarik, zirrikietuetatik sartzen zen. Ko-

bratzen zen gauetan, bere behar fisiologikoak egiteko irtetzera ere ez ziren molestatzen; zoruan bertan egiten zuten pixa, eta nik mostradore osteko oholtzan beldur handia izaten nuen, eta, azkenean, lo eginez amaitzen nuen. Ez zitzaidan axola; maisuak maite ninduen eta liburuak mailebatzen zizkidan. Han irakurri nituen Maximo Gorki-ren haurtzaroko oroigarriak.

Nabarmen da Frantzian familia txiroak badaudela. Behargorritzko uharteak dira. Baina, inoiz ez da txiroek behargorritzko bizitza ukan dezaten bezainbatekoa. Norberaren aberastasunak ere bere ñabardurak ditu, lar gizakoa da (zer dakit nik?), nonbaitean, dirdiraz diruaren ahalmen ikaragarria –eta indar itsua eta krudeltasuna– leher ditzan. Dena den, imajinatzen dut errusiar herria txiroa izan dela, behargorritzkoen herria dela, eta mixeriarren mozkorria eta jabetza ere ezugutu duena dela. Elizak herri oso bat aldaretara igoarazi ahal izanen balu hautatua berau izaki, ziur, bera eginen zuen behargorriaren zaindari nagusisa, hots, txiroen bitarteko berezia. Antza, Gorki-k diru anitz irabazi du, bizitza harranditsua daramala Mediterraneo itsasoaren ertzean. Gutierrez, hori irakurri dut egunkari batean. Baina, egia balitz ere –eta, batez ere, Egia baldin bada!– pozik nengoke bere alde otoitz egiteagatik egunero, hainbat urtetan. Ez naiz ausartzen esatea hamabi urterekin Jainkoa ezezagun nuela, ze nire buru txiroan sekulako algara sortzen zen ahotsen artean, Berea ere entzuten nuen. Hori ez zen izan oztopo zorigaitzekoa nire lehen esperientzia basatia gertatzeko. Bedeinkatua izan bedi, bada, haur-bihotz bat itxaroezatik askatu zuena. Hori mundukoek ez dakite, ala ahantziko lukete, ze hartaz gehiegi izu daitezke. Pobreetan, aberatsetan bezala, mutiko mixerable bat bakarti dago, erregearen semea bezain bakarti. Gutierrez, gure artean, herrialde honetan, behargorria ez da konpartitzen; tipo bakoitza bere behargorriarekin dago, ze behargorri hori norberari dagokio, norbanakoaren aurpegia eta soin-zatiak bezala. Bakardade honen ideia garbia nuela uste dut –betela ez nuke ideia zipitzik ere–. Nire biziaren lege horri obeditu nion, baina bera ulertu gabe. Halabaina, azkenean, maitatzera ere iritsiko nintzen. Ez da mixerableen harrokeria baino ezer gogorragorik, eta, hurrundik eta lur harrigarrietatik, kolpean ailegaturiko liburu hark herri osoa eskaini zidan adiskidetzat.

Liburua adiskide bati utzi nion, baina ez zidan, noski, itzuli. Beno, ez nuen interesik ere uka, , eta zertarako? Aski da ongi ulertzea behingoz –ala modu hartara uste izatea– herri baten kexua (eta, orobat, beste

herri baten antzik ez duen intziria –eta judu herriarena ere)– bere harrokerian intzentsu artean hildakoa bezala txikitua izatea. Baina, hori ez da aihene bat, abestitxo bat, himno bat baino. Oh!, ongi dakit ez dela erlijiozko himnoa, eta ez daitekeela otoitza ere deitu. Bere barrenean denetarik dago. Eta horien artean, mujik baten zinkurinak daude zigorpean, eta emakume laidoztatuaren deiadarrak, mozkorraren zotinak, alaitasun basatiaren orroa –eta sabeleko orroa–, ze, aih!, ilunetan behargorria eta haragikeria elkar bilatzen eta deitzen baitira, bi animale gose-ti bailiran. Horrek izuarazi behar ninduen, noski. Dena den, halako mixeriak, izena ere ahantzi duen behargorriak, jadanik, ez du bilatzen bera, ez du deus arrazoitzen; bere aurpegi izutia itzultzen du, ausaz, Jesukristoren sorbaldari eutsita egun batean esnatzeko.

Hortaz, aukera hartaz profitea ukan nuen.

–Eta lortuko balute? –esan nion Torcy-ko apaiz jaunari.

Une batez gogoeta bat egin zuen berak, eta:

–Ez duzu uste izanen errukari horiei kontseilua emanen diela zerga-biltzailea erreserbara igaro dezaten. Irauten duena irauten du berak...! Baina, zer egin nahi ote du? Hemen egia erakusteko gaude, eta horrek ez gaitu lotsarazi behar.

Bere eskuak dardar egon ziren apur bat –ez asko–, baina ulertu nuen nire galderakbere ausardia, arrazoa, eta, agian, fedea ere suntsitzekotan egoniko borroka gaitzen oroia esnatzen zuela... Erantzun aurretik, bizkargain-mugida bat ukan zuen, bidea itxita gero aurrera joan nahi duen gizona bailitzan.

–Irakastea, ene seme, ez da jostaketaz hartzekoa. Ez naiz ari hitzaldi eta sermoi bidez aurrera doazenei buruz; ze antzeko gauza anitz ikusiko du bizian zehar, eta halakoak ezagutzen ikasiko du. Orobat, kontsolagarri deituriko egia asko entzunen du. Egiak askatzen du bat, eta, ondoren, pozten. Eta zergatik ez du sortzen dolumin zenbait? Jainkoaren hitza su gorria da! Eta zuk, hura erakustean, bera itsatsi nahiko zenuke erretzeko beldurrez, eta ez zenuke (benetan?) helduko ukabilez. Bada, bai, hortik apaizik, luze eta ugari hitz egin ondoren, pulpitutik apur bat sutsu eta pozik jaisten denik; benaz, ez du predikurik egin, gehienera, ron-ronka hitz egin baino. Kontu izan behar da halakoa edozeineri gerta dakiokela, gu loti pobre batzuk izaki, eta debrua bera delarik, noizbeinka, irazar-tzen dena. Apostoluak ere lotan egon ziren Getsemanin. Baina, horretaz

jabetzea beharrezkoa da. Eta zuk ulertzen duzu halako edozein -arintzaile gisa keinu egiten eta izerditan- ez dagoela besteak baino erneago... Ez... Soilik, bilatzen dut Jaunak niregandik, eta, ausaz, animen alde, hitz baliagarri bat ateratzen duenean ezagun dudala nigan eginiko kaltea.

Barre egin zuen berak, baina ez nuen ezagutarazi haren barrea. Barre aursarta zen, noski, baina hautsia. Ez nintzateke ausartuko alde guztietatik ni baino gorenagokoa den gizona epaitzea, eta, hemen, harritzen nauen kalitateaz mintzatuko naiz, zeinaren onera (ez nire hezkuntzak, ezta nire jaiotzak) makurtzen nauten. Egia da, orobat, Torcy-ko apaiza puntu batzuetan zakartzat daukadala -eta kondesa andereak dioenez- gizon arrunta ere badela. Baina, azken finean, hemen idatz dezaket nahi dudana, inor kaltetzeko beldurrik gabe. Niri deritzadana da, bada, gizabidez behintzat, pertsona horren izaera nabarmenena harrokeria dela. Torcy-ko apaiza ez da gizon harroa, hitz horrek ez du entzuterik, ala, nik, gutxienez, ez nioke kausituko halako zipitzik. Une hartan, bere harrokerian, ziur, urguiluzko gizakiaren harrokerian sufritzen zuen. Eta nik ere berak bezainbat pairatzen nuen, eta, horregatik bera zertxobait baliagarri egitea nahi izanen nuen. Eta, gero, zozoki esan nion:

-Hortaz, nik ere ron-ron egin beharko dut, ze...

-Zaude isilik! -esan zidan hika, lehen aldiz, bere aurpegiaren gozotasunak harritzen ninduela (ze ez duzu nahi izanen zu bezalako zarrapastoso errukarri batek niri jakinbeharrak jalgitzea). Jainkoak bedein-katzen du zure ikasgaia ere, berak ez duelako meza ordainduen hizlari baten itxurarik... Ikusten duzu -jarraitu zuen- edozein tontolapikok, lehen ailegatuak ere ez luke jakinen samurtasunari gogor egiten, hau da, hitzaren leuntasunarekiko gotor mantentzen, Ebanjelio Sainduak esaten dutenez. Gure Jaunak hala nahi izan du. Hori, noski, ongi dago. Soilik, ahulak -ala pentsalariak- behartuta sentitzen dira begininiak mugitzera eta begietako zurigunea -ahoa zabaldu aurretik- erakustera. Naturak, orobat, berdin daragi, ze sehaskan atsedenez dagoen haur guria, eta, orobat, bezperaurrean bere soaz munduaz jabetzen dena, bizi oro ez ote da leuntasuna eta laztanketa baino? Halabaina, oso gogorra da! Gainera ohar zaitez, gauzak bere ertz onetik hartzen badira, bere harrera ez dela itxura hutsa duen bezain engainatia, ze heriotzak egunsentia eta heriotzaren irribarrean eginiko promesan irautea baino ez du eskatzen,

eta, larriago izanik ere, ez da bestea baino gutxiago gozo eta guri. Laburki esanda, hitza tipi bilakutzen da tipiekin. Baina Handiek –eta Harroek– uste dute erraza dela errepikatzea –aztien ipuinen antzerazehaztapen leungarriak eta poetikoak baino ez ospatuz, eta horrek beldurra damait, beldur handiagoa eurengeatik, noski. Entzuten diozu ipurzuri, luxuriotsu, diruzale eta aberats zitalari –euren ezpain lodi eta begi distiratsuez– *Sinite Parvulos* txatal delakoa (agian, gizonaren belarriak entzuniko hitz ikaragarrienak kontuan izateko antzik gabe): Haurtxoen antzeko bihurtzen ez bazarete, ez zarete sartuko Jainkoaren erreinuan.

Bere barnerako bezala errepikatu zuen txatala, eta, burua eskuetan ezkututzen zuela, jarraitu zuen.

–Ideala Ebanjelioa haurrei baino ez predikatzea litzateke. Guk gehiegi kalkulaten dugu, eta hori gaitzavda. Horrela ez dugu pobreziazko espiritua baino ikasten, baina apur hori ere aski gogorra gertatzen da. Hortaz, oro ongi eta txarto konpontze horretan datza. Eta auzia, lehenik, aberatsei, soilik, zuzentzean datza. Ah, Satanas zareten aberatsok! Gizon ahalsuak dira, oso zuhurrak, lehen klaseko diplomazia dutenak. Diplomatikoko batek atsegin ez duen tratatua izenpetu behar duenean, klausula bakoitza eztabaidatzen du. Hitz bat aldatzen du hemen, koma bat deslekitzen han, oro pilatuz. Baina, oraingoan, merezi zuen, ze hura madarikazioa zen. Eta hori dena, nahiz, madarikazioak eta madarikazio-motak egon. Eta, orduan, ondorengo esaldia agertzen da: Bai errazagoa da gamelu bat jostorraz-begitik pasatzea, aberats bat zeruetako erreinuan sartzea baino. Kontu izan ni neu lehenengo naizela testu hori gogortzat hartzen, eta ez naizela ukatzen bereizketak egitera; bai, horrek nahiko nahigabeak sortuko lizkiekete jesuiten bezeroei. Onar dezagun, bada, Jainkoak benazko aberatsez, hots, aberastan-gogoa duten aberatsei buruz mintzatu nahi izan zuela. Ongi! Baina diplomatikoen jostorraz-begia Jerusalemgo ateetako bat zela sugeritzean –nahiz eta apur bat es-tuagoa izan, ze erreinuan sartzeko oin-aztaletan hatzamar-katzera (ala tunika ederraren ukondoak igurztera) baino ez ziren arriskatzen; halabaina, zer nahi duzu, guzti horrek izorratzen nau. Ezkutuzko txanponen zakuetan gure Jaunak esku propioaz hurrengo idatz zezakeen: Hiltzeko arriskua dago, eta hori transformadore elektrikoaren habean herri-lanen administralgoak idazten duen bezalakoa litzateke, eta nahikoa litzateke zera...

Gela oinkada handiak emanez neurtzen hasi zen, eskuak sotanaren patriketan zituela. Nire aldetik altxatu nahi izan nuen, baina, buru-mugida batez, berresertzera behartu ninduen. Garbiro ohartu nintzen zalantzan zegoela, oraindik, epaitzen, pisua hartzen ari zitzaidala, agian, inori ez esanikoak niri jalgitzen, gutxienez, hitz berdinez. Oso nabaria zen duda zuela nitaz, eta, halere, ez zegoen deus umiliagarririk zalantza hartan. Gainera, ez zezaken apal inor. Une hartan bere soa baketsua, gozoa zen, garbitasun harrigarria eta zertuezina zen –nahiz barregarria den gizon bortitz, sendo, ia arrunt, eta izakien halako esperientzia duen– gizon batez hitz egitea ahal izan.

–Gehiago gogoeta egin behar litzateke aberatsei pobreziaz mintzatu aitzinetik. Bestela, bere pobreei erakusteko duingabeak bilakatuko ginateke, eta, nola ausartu, orduan, Jesukristoren epaitegi aurrean aurkeztea?

–Baina, hori pobreei erakutsi behar al zaie? –esan nion.

–Bai, pobreei, noski. Haiengana bidaltzen gaitu, lehenik, Jainkoak berri ematera... Baina, zein berri ematera? Pobrezia. Zalantzarik gabe, eurek beste zerbaite espero dute. Beraz, miseriaren amaiera itxaro dute, eta hona Jainkoak, pobrezia eskutik hartuz, esaten dietela: Ezagut ezazue bera zuen Erregina bezala, zin egiozue omena eta zintzotasuna eskainiz. Ze kolpea! Gogora ezazu hori dela, laburbilduz, judutar herriaren kondaira bere lurtar erreinuari buruz. Txiroen herria, besteak bezala, herri erratia da nazioen artean, itxaropen haragikoen bila, barne-muinetaraino etsia dagoen herria delako.

–Eta, hala eta guztiz...

–Bai, halere, araurik bada, nahiz etabera hausteko biderik ez eman... Ah, duarik gabe, lotsati batek lortuko luke, agian, eragozpen hori gainditzea. Txiroen herria publiko eroso da, publiko egokia bera nola hartu jakiten denean. Mintza zaitez minbizidun bati bere sendaketari buruz, eta guztiz entzunbera izanen duzu. Deus ez errazagorik, deus ez pobregaririk eritasun lotsagarri hura bezalakoarenei entzuten uztea baino, hots, nazio zibilizatuentzat duina den eritasuna dela, eta begien ireki-itxialdi batean askatuko ditugula lohikeria horretatik esatea. Baina, gure artean nor ausartuko litzateke horrela jardutea Jesukristoren pobreziaz?

Begietara zehatz behatu ninduen berak, baina nik ikusten ote ninduen galdetzen dut –eta nirekin, orobat, bere ohiko lagun isilek eta inguruko gauzaki familiarrek–. Ez, ez ninduen ikusten. Ni konbentzitzeko nahi hutsak ez lioke eskainiko bere soari espresaera hain larririk. Beraz, bere baitan ehun bider menderaturiko (eta, halere, erreboltaturiko) barne zati baten aurka jaikitzen zen –bere tamainaz eta indar guztiaz–, eta hori bere bizitzaren alde borrokatzen den gizonan baten modura. Zein sakona zen zauria! Bera zulatzen ziharduenaren –eta bere esku propioekin irekitzen zuenaren– antza zuen.

–Ikusten nauzun bezala –esan zidan– biziki laket litzaidake pobreei errebolta predikatzea, ala deus ez aldarrikatzea. Noski, hartuko nuke militante horietako bat, hau da, esaldien merkatari eta iraultzaren artesaubatzuk, eta erakutsiko nioke zer den Flandriako mutikote horietako bat. Guk, flandriarrok, odolean daramagu errebolta. Oroitu kondaira! Nobleek eta aberatsek ez digute inoiz beldurrik sortu. Zeruari esker, orain aitor diezaizuket, nahiz hain indartsua izan, Jainkoak ez duela onartu nik haragian tentaldi anitz jasatea. Baina justiziaezak eta zorigaitzak odola irazekiten didate. Gaur oro desberdin da, eta ez daiteke guztiaz ohar izan. Honela, adibidez, Leon XIII.aren *Rerum Novarum* entziklika sonatua, zuek hain lasaiki, kandelen argitara, irakurtzen duzue, Garizumako edozein agindu bailitzan. Gure garaietan, ene seme, uste genuen gure oinpean lurra dardar zegiela. Ze berotasuna! Ni, orduan, Norenfontes-eko apaiza nintzen, meatzarien lurralde erdian. Lana ez dela merkantzia ideia soila da, artu-emanaren legera menderatua dagoela, eta ez daitekeela espekula lan-sariekin –ezta ere gizonen bizitzarekin garia, azukrea edo eta kafearen kasuan bezala–; horrek emozioa sortzen zuen norberaren baitan. Hori guztia eliztarrei, nik pulpitutik esplikatzegatik, sozialistatzat hartu ninduten eta laborari ongipentsatzaileek, zoritxarrez, Montreuil-era pasarazi ninduten. Zorigaitzak ez ninduen kezkatzen. Baina, une hartan...

Dardarka isildu zen. Zehatz behatu ninduen, eta une hartan nire kezka tipien lotsa sentitu nuen, eta, ondorioz, bere eskuak muinkatzeko gura izan nuen. Begiak altxatzera ausartzean bizkarra eman zidan, eta leihotik behatzen jarri zen. Isilune luze baten ondoren, ahots sor –baina, beti ere, alteratuago batez– mintzatzen jarraitu zuen berak.

–Errukia, ohar zaitetz, asko eska –baina ez gehiegi– dakioken animalien antzekoa da. Zakurrik hobena ere bilaka daiteke zakur amorratu. Errukia ahaltsua eta ireslea da. Ez dakit zergatik bera beti, piska bat negarbera edo tuntuna bailitzan, aurkezten duten. Halabaina, egiazki,

hura gizonen grina nagusienetakoa da. Ene bizitzaren une hartan irentsiko ninduela uste izan nuen. Harrokeriak, ezinemanak, haserreak –eta haragikeriak– (eta, orobat zazpi bekatu nagusiak) ahots bat ziren, eta oinazez zaunka zegiten. Uste izanen zenuen petrolioz zipriztindu eta sutan zebilen otso-talde zela.

Bere esku biak ene sorbaldan sumatu nituen, gero.

–Azken batean, ni neuk ere ukan nituen ene amorrazioak. Gogorre-na inork ez ninduela ulertu da, barregarri sentitu nintzela. Denentzat ez nintzen apaiz demokrata, gaisoa, harroa eta faltsua baino. Baliteke apaiz demokratak ez dutela tenperamendu anitz, baina nik uste dut gehiegi nuela. Eta une hartan Lutero ulertu nuen. Hark ere bazuen berea. Seguraski, Erfurt-eko monasterioan justiziaren goseak eta egarriak irensten zuen bera. Baina Jainkoari etzaio atsegin bere justizia eta haserrea uki ditzaten; bortitzegia da deabru gaisoontzat. Horrek mozkortzen gaitu, eta abereak baino okerragoak bilakatzen gaitu. Mundua dardararazi ondoren, Lutero zaharrak amaitu zuen bere lastoa alemaniar printzeen estalpera eramanez. Begietan du herio-ohean eurek eginiko erretratua. Inork ez luke ezagutaraziko aspaldiko monjea gizon tripandi eta ozpin-mutur lodiko gizon hartan. Haserreak, pixkana-pixkana, pozoitu zion odola koipe bihurtzeraino. Hori da dena.

–Luteroren alde errezatzen al duzu? –galde egin nion.

–Bai, egunero –erantzun zidan–. Gainera, nik Martin dut izen berak bezala.

Orduan gauza harrigarria agitu zen. Eserleku bat ezarri zuen nire alboan, eseri zen, eta hartu zituen ene eskuak beren artean –malkoz beteriko begi bikainen soa niregandik aldendu gabe–; eta, hala eta guztiz, begi haiek inoiz baino premiatsuagoak ziren, heriotza erraz eta soilagoa bilakatzen zutela.

–Gizon arlotetzat –esan zidan– hartzen zaitut, baina estimua dizut. Har ezazu hitz hori zentzu onean. Nire aburuz, Jainkoak deitu zaitu, ez dago zalantzarik. Fisikoki, harzenizaketeen monje baten hazitzat. Ez dio axolarik horrek! Baldin eta bizkargainik gabekoa bazara, baduzu bihotzik, eta infanterian zerbitzatzea mereziko zenuke. Baina, oroitu dasaizudana, hots, etzazu utz ebakuatzen. Behin eritegira jaitsita, ez zara gehiago irtengo. Gogoz jardun eta konpon zaitez trintxeran lasaiki amaitzeko –inoiz atzera egin gabe–.

Ongi dakit ez dudala merezi bere usteona, baina eman zidanetik hari buruz isekarik ez egiteko asmoa dut. Horretan datza, hain zuzen, ahulen, haurren eta neronen indarra.

–Gutxi-gorabehera, presaka ikasten da bizitzen, baina beti ikasiz amaitzen da, norberaren ahalbideen erara. Garbi dago, noski, bakoitzak ez duela norberaren esperientzi-zati bat baino. Hogei zentilitroko flasko batek inoiz ez du litrokoak baino kabida handiagorik ukanen. Halabaina, bada injustiziaren esperientziarik...

Ohartu nintzen, nik ez nahi izan arren, ñabardura gogortu zitzaidala, ze hitz hutsak ere kalte egiten zidaten. Ni erantzuteko ahoa irekitzekotan nintzenean berak eten egin zidan:

–Zaude isilik! Es dakizu zer den injustizia. Jakinen duzu. Zu injustizia hurrundik –eta pazienteki– gaur arte zelatatzen –eta usmatzen-duen gizon-kastakoa zara... Ez da beharrezkoa zu irensten uztea. Batez ere, etzazu uste izan bera gibeleratuko duzunik zure begirada tinkatuz –pizti-domatzaile batek bezala-. Ezin egingo diozu ihesi bere lilura eta zorabioari. Ez iozu beha une justuan baino, eta, inoiz ez, lehenik otoitz egin gabe.

Bere ahotsak dardar egin zuen, apur bat. Zein irudiak, zein oroigarriak igaro ote ziren une hartan bere begien aitzinean. Jainkoak daki.

–Ziur nago, behin baino gehiagotan bekaitza izanen diozula pobre elbarrituak, eskaleak eta mozkorrak zaintzera goizetan doan –eta suharki inularra arte lan egiten duen– mojatxoari. Berak barre dagio injustiziari! Garbitzen, igurzten, sendatzen –eta azkenik beztitzen– du elbarri-mordoa. Eta, halere, Jainkoak ez dizkio fidatu hitzak halakoari. Ah, Jainkoaren hitza! Itzul egidazu Hitza, esanen du Epaileak azken egunean. Eta batzuek, une hartan, bere hatutik-tik ateratako horretan pentsatzean, ez dute barrerik egiteko asmorik izanen; ez, horixe.

Berriro jaiki zen, eta tinko birbehatu zidan. Ni ere altxatu egin nintzen.

–Hitza bete al dugu? Agian, bera artaz neurtzen ibili al gara? Pobrei zein aberatsei, berdin eman ote diegu? Nabarmen da Gure Jauna pobreiei kuttunki mintzatu zitzaiea, baina, arestian esaten nizunez, pobrezia aldarrikatu zien Hark. Ez dago bertatik irteteko biderik, ze Elizak pobrearen zaintza atxikia dauka. Errazena da hori. Edozein gizon errukiberak bat egiten du harekin babes horretan. Aldiz, bakarrik dago –uler-tzen duzu–, bakarrik, guztiz bakarrik pobrearen ohorezko zaintzan. Oh,

gure etsaiek eginkizun ikusgarriena dute! Beti egonen dira pobreak zuen artean. Hauek ez dira demagogo baten hitzak, guk jaso dugun zer-bait baizik. Okerrago da aberatsentzat, ze ahalegintzen dira sinesten euren berekoikeria justifikatzearren. Okerrago guretzat, ze ahaltsuentzat bahituak bezala gara mixerableen armada Hiriaren murrak kolpatzera itzultzen den aldi bakoitzean. Ebajelioko hitz tristeenak dira, tristuraz zamaturikoenak! Eta, noski, Judas-i esanikoak izan ziren. Judas! San Lukas-ek informatzen digu diru-kontuak hark zeramatzala, eta bere kontularitza ez zela oso garbia. Hala bedi! Baina, azken batean, Judas Hamabien bankuzaina zen, eta nork ikusi du inoiz banku baten kontalaritza behar bezala eramana? Baliteke kontuak, apur bat, behatzea, edo nork dagien bezala. Azken operazioaren arabera, Judas, zinez, ez litzateke izanen trukerako agente ona. Baina, Jainkoak geure gizartea den era-
ra hartzen du, eta hori gero, noski, paperean indarrez berrezartzen dute faltsuen kontra. Arazoa laburtuz: Gure Jaunak oso ongi ezagutzen zuen diruaren boterea, bere alboan leku utziaz kapitalismoari; beraz, lehen aukera eskaini zion, eta, oraindik, diru-funtsen lehen inbertsioa egin zuen; ziur. Hori guztia miragarritzat daukat... Hain ederra da, beraz! Jainkoak ez du mespretxatzen deus ere. Dena den, arazoa ongi joanen bazen, Judas-ek, probableki, sendatokiak, ospitaleak, bibliotekak edo eta laborategiak subentzionatuko zituen. Ohartuko zinen, beste edozein miloidun bezala, txirotasunaren edo behargarriaren arazoaz interesa zuela. Beti ukanen dituzue txiroak zuen artean -erantzun zuen Gure Jaunak-, baina ni ez nauzue ukanen beti. Horrek adierazten du: Ez ezazu utz errukiaren ordua alferrik ailegatzea. Hobe eginen zenuke niri lapurturiko dirua berehala itzultzea, eta ez nire apostoluak aldaraztea, ekintza sozialen funts eta proiektuen espekulazio irudipentsuen bidez. Gainera, uste duzu horregatik zuritzen duzula ongi ezaguna den eska-leekiko nire xera, baina guztiz oker zaude. Nik ez ditut maite txiroak ingeles atsoek katu galduak -edo eta zezenketak- maite dituzten bezala. Hori-ek guztiak aberatsen itxurakeria hutsak dira. Pobrea maite dut maitasun sakon, gogoetsu eta argiaz -hots, berdinetik berdinetara- emazte oparo eta zintzoa bailitzan. Nire esku propioez koroatu dut bera. Ez du ohoratzen bera edonork, ezta ere zerbitzatzen, lihozko tunika zuria jantzi duenak baizik. Ez da partaide mikaztasunaren ogia bera-
rekin opa duenak. Bera apal eta zintzo nahi izan dut, eta ez morroi. Ur-edalontzia ez du arbuiatzen berak nire izenpean eskaintzen badute -eta izen berean hartzen-. Txiroak behar soilaren eskubidea eutsiko balu, zuen egoismoak behar hutsera ezetsiko lukeen, betidaniko berrezagutzaz eta morrontzaz ordainduz. Honela, ernegatzen zara emakume

honekin gaur –oso garesti ordainduriko– nardozko usaingoaz nire oinak busti dituelako, eta hori pobreek inoiz profitatu behar ez balute bezala, usaingozoen saltzaileen industriaz. Zu eskale bati txakur handi batzuk emanda gero, norbait berehala –merkataria okindegian ogi berriaz bezala– aurreko eguneko ogia (freskoa bailitzan) okitzen ez kausitzeaz eskandalizatzen delako. Bere orde, ardozalearen etxera ere joanen lirateke, ze txiro baten sabelak ogiaz gain badu beste gisako ilusiorik ere. Zorigaitzekoa zu! Zer da hain aintzakotzat duzun urrearen ilusio hutsa, ausaz, amets bat, ala, batzuetan, amets baten agintza hutsa? Txirotasunak pisu handia du Aita Zerukoaren balantzetan, eta zure kezka zoro guztiek ez ditu orekatuko balantzako platertxoak. Beti egonen dira txiroak zuen artean, eta, arrazoi beraz, beti egonen dira aberatsak ere, hau da, gizaseme gosetiak eta gogorrak, jabetza boterea baino gutxiago bilatzen dutenak. Halako gizonak berdin dira pobre eta aberatsen artean, eta mozkorraldia errekan kentzen duen errukarria ere, agian, purpurazko gortina artean lo dagoen Zesar-en amets berberak ditu. Aberats ala txiro, beha zaitezte txirotasunaren ispilu batean bezala, ze bera da zuen oinarrizko dezepzioaren irudia; berak du hemen behean paradisu galduaren tokia, eta bera da, orobat, zuen bihotza eta zuen eskuen hutsunea! Bera garai ezarri dut, bera bilustu eta koroatu dut, zuen gaiztakeria ezaguna dudalako. Etsaitzat (ala arrotzat) zuena hartzea utzi izan banu (eta, egun batez, bere mundutik botatzeko itxaropena emanen banizueke ere), aldi berean, ahulak ere ezetsiko nituzkeen. Ahulak beti zama hila izanen dira, zuen zibilizazio harroskek, batetik bestera, gorrotz eta nahigabez darabiltzalako. Nik nire adierazgarria ezarri dut euren bekokietan, eta eurengana arrastaka hurbiltzea ausartuko zarete, hots, ardi galdua irestera, gerora, artaldean inoiz erasotzera ausartu gabe. Nire besoak, une batzuetan amore ematen dutelarik, hainbeste gorrotatzen dudan esklabotsuna berez berbartzuko litzateke, izen baten ala bestearen pean, ze zuen legeak kontuak konponduta dauzka, eta ahulak ez du larrua baizik eskaintzeko.

Bere esku zabalak dardar egin zuen nire besoan, eta bere begietan ikusi bide nituen malkoak –apurka-apurka– irentsiak zirela niregan, antza, bere begirada tenkatuaz. Ez nuen negar egin ahal. Gaua, nik ohar-tu gabe, eroria zen, eta, kasik ez nuen igartzen bere aurpegia (orain hil batena bezain zurruna, baina orain hain noble, garbi eta baketsua ere badena). Hain justu, une hartan Angelus-aren lehen kanpan-hotsa leher-tu bide zen airean, ortzeko ez dakit zein puntutik zetorrena.

Haur eta gazte literatura

Toti Martinez de Lezea

Haurrak, gazteak eta helduak beregianatu dituen idazlea

Biografia

Gasteizen jaio nintzen, duela urte asko, eta haurtzaroan neska oso ipurtarina nintzen, eta oso berritsua! Eta gaur egun ere halaxe naiz. Ez oso distiratsua ikasketetan, baina bai igerilari bikaina, lehiaketetan nahiko ongi ibiltzen nintzena. Duela berrogeita bost urte ezkondu nintzen. Albertok eta biok bi seme-alaba ditugu, suhi bat eta biloba bat. Eta nire amak laurogeita hamalau urte ditu, osasun bikaina eta buru argia oraindik.

Irakurle amorratua izan nintzen eta naiz. Joxe Miguel Barandiaranen *Hiztegi Mitologikoaren* irakurketak eraman ninduen gero niri gehien gustatzen zitzaizkidan leiendak idaztera: *Leyendas de Euskal Herria / Euskal Herriko Leiendak*. Eta Alejandro Dumasen eta Victor Hugoren liburuak sartu ninduten eleberri historikoen generoan, haiek imitatu nahi izan baintuen emakume heldua nintzela jadanik.

Garai hartarako, guraso aurreratuak izateko zortea izan nuen, Frantziara, Ingalaterrara eta Alemaniara bidali baininduten ikasketak egitera, non atera baintuen gero urte luzetan itzultzaile tekniko gisa lanean aritzeko behar nituen tituluak.

Baina pertsona geldiezina izanik, senarra eta biok Larrabetzun bizitzen jarri ginenean gure umeekin, elkarrekin antzerki talde bat sortu genuen, eta gero beste bat. Ondoren, ETBn hasi nintzen lanean, hamar minutuko programa labur batekin. Bost urte geroago, ordu eta erdiko programa bat zuzentzen nuen. Handik bidali ninduten arte.

Itzulpenekin hasi nintzen berriro eta orduan egin nuen apustua lagun batekin: baietz eleberri bat idazteko gai izan. Eta La Abadesa idatzi eta apustua irabazi nuen. Baina hura gorde, eta lan berri bat hasi nuen, *La calle de la Judería* / Judu Kale, zeina hainbat argitaletxetara bidali bainuen, baina itzuli egin zidaten. Eta horrela beste eleberri bat idazteari ekin nion, oso atsegina baitzitzaidan lantegi hori. Bitarte horretan, Ttarttalo argitaletxeak *La calle de la Judería* argitaratzea onartu zuen. Hortik aurrera argitaratzen joan ziren *Las torres de Sancho* / Santxoren dorreak, *La Herbolera* / Kattalin, *Señor de la guerra*, *Los hijos de Ogaiz* / Ogaiztarrak eta *La Brecha*, eta itzulpenak utzi nituen.

Zerbait berria probatzeagatik, Maeva argitaletxeak beraiekin argitaratzeko egindako proposamena onartu nuen. Maevarekin argitaratu nituen *La Abadesa*, *La voz de Lug*, *La Comunera*, *El Verdugo de Dios*, *A la sombra del templo*, *El jardín de la Oca* eta *La Universal*. Hauez gain bi txantxa idazten izugarri gozatu nuen: *Los grafitis de mamá* eta *Placeres Reales*.

Hori dena nahikoa ez eta Ángeles de Irisarriarekin liburu bat idazteko proposamena onartu nuen, *Perlas para un collar*, Erdi Aroan Penintsulako erresumetan bizi ziren emakume kristau, judutar eta mairuei buruzko kontakizun laburrak. *Suma de letras* argitaletxeak argitaratu zituen.

Erein argitaletxeak proposatu zidan leienden liburua berrargitaratzea eta onartu egin nuen. Eta bide batez argitaratu dizkit *La cadena rota* / Hautsi da katea, *La flor de la argoma* / Otalorea, *Veneno para la corona* / Pozoia koroari, *Itahisa*, eta 7 eta 12 urte bitarteko umeentzako saila: *NUR*. Eta *Brujas*, sorginei buruzko saiakera orokor bat, eta bereziki euskal sorginena, Juan Luis Landak maisuki ilustratua. Berak ilustratu ditu *NUR*en ipuinak eta leiendak ere.

Gero iritsi zen *Mareas* / *Urak dakarrena*, Ttarttalok argitaratua. 35 emakumeren 35 historia ageri dira bertan, euskal kostaldeko 35 herritan gertatutakoak, hogei mendeetan zehar. Uste nuen gauza erraza izango zela, baina lan sendoa suertatu zen, oso pozik utzi ninduen.

Argitaratutako nire azken lanak *NUR* saileko bi liburu berriz gain, hiru eleberri izan dira: *Itahisa* / *Egunsentiko argia*, 1800 inguruko maitasun historia, gizonezko bizkaitar bat eta emakume kanariar baten artekoa, *ENDA*, erronka berezia epiko-fantastiko-historikoa, eta errepikatu nahi dudana, esperientzia benetan atsegina izan delako eta *Y todos callaron* /

Isilpean gordea, gurasoei eta aitona-amonei omenaldi txikia, nik ere nola-bait eta batez ere haiek bizi izan zutena ahaztea ona ez delako. Azaroan, hil honetan bertan, beste eleberrri bat irtengo da: *Tierra de leche y miel / Esne eta eztizko lurra*, bi euskaldunen abenturei buruzkoa, XIII. mendeko Palestinan.

Bestalde, hitzaldiak ematen ditut han eta hemen; Maite Itoiz, musikari apartarekin emanaldiak izaten ditut; eskatzen didatenean komunikabideetan eta beste hainbat arlotan kolaboratzen dut, adibidez, abes-tientzako letrak idatziz eta musika eta antzerki abentura arraroenetan parte hartuz.

Bibliografia

Helduen literatura

- *La calle de la judería* (castellano, euskera), Ttarttalo 1998
- *Las torres de Sancho* (castellano, euskera), Ttarttalo 1999
- *La herbolera* (castellano, euskera, alemán), Ttarttalo 2000
- *Señor de la guerra* (castellano), Ttarttalo 2000
- *Los hijos de Ogaiz* (castellano, euskera, francés), Ttarttalo 2001
- *La abadesa* (castellano, euskera, alemán), Maeva 2002
- *La voz de Lug* (castellano), Maeva 2002
- *La comunera* (castellano, alemán, portugués), Maeva 2003
- *La cadena rota* (castellano, euskera, francés), Erein 2004
- *A la sombra del templo* (castellano), Maeva 2005
- *El verdugo de Dios* (castellano, alemán), Maeva 2006
- *La Brecha* (castellano), Ttarttalo 2006
- *El jardín de la Oca* (castellano, alemán), Maeva 2007
- *La flor de la argoma* (castellano, euskera), Erein 2008
- *Perlas para un collar* (con Ángeles de Irisarri, castellano), Suma de letras 2009
- *La Universal* (castellano), Maeva 2010
- *Veneno para la Corona* (castellano, euskera), Erein 2011
- *Mareas* (castellano, euskera), Ttarttalo 2012
- *Itahisa* (castellano, euskera), Erein 2013
- *ENDA* (castellano, euskera, ruso), Erein 2014

- *Y todos callaron* (castellano, euskera), Erein 2015
- *Tierra de leche y miel* (castellano, euskera), Erein 2016

Gazte literatura

- *La hija de la luna* (castellano, euskera), Erein 2007
- *El mensajero del rey* (castellano, euskera), Anaya 2004 / Erein 2012
- *Antso III nagusia* (euskera), Txalaparta 2008
- *Muerte en el Priorato* (castellano, euskera), Alfaguara Juvenil 2008

Haur literatura

- *Nur eta irlandar gnomoa* (euskera, castellano, catalán e inglés), Erein 2008
- *Nur eta oihan misteriotsua* (euskera, castellano), Erein 2008
- *Nur eta herensugearen tenplua* (euskera, castellano), Erein 2009
- *Nur eta etxe sorgindua* (euskera, castellano), Erein 2010
- *Nur eta magia-kanpamentua* (euskera, castellano), Erein 2010
- *Nur eta alfonbra hegalaria* (euskera, castellano), Erein 2011
- *Nur eta haize arrosa* (euskera, castellano), Erein 2011
- *Nur eta dortoken uhartea* (euskera, castellano), Erein 2012
- *Nur eta denboraren liburua* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Nur eta kobazulo liluragarria* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Nur eta altxorraren kutxa* (euskera, castellano), Erein 2015
- *Nur eta banpiroen dantza* (euskera, castellano), Erein 2016
- *Bazen behin... Kuku erloju bat* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Bazen behin... Dragoi urdin bat* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Bazen behin... Kristalezko bola berezi-berezi bat* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Bazen behin... Urtemuga opari bat* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Bazen behin... Saltoka ibiltzen zen pilota bat* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Bazen behin... Pencil izeneko arkatx bat* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Bazen behin... Ipotx txiki-txiki bat* (euskera, castellano), Erein 2013
- *Bazen behin... Hargina eta laminakua* (euskera, castellano), Erein 2013

Beste batzuk

- *Euskal Herriko leiendak* (castellano, euskera, ruso), Erein 2002
- *Sorginak* (castellano, euskera), Erein 2006
- *Placeres reales, Reyes, Reinas, Sexo y Cocina* (castellano), Maeva 2008

— *Los grafitis de mamá (castellano)*, Maeva 2005
nik ere nolabait

Sariak

- Zilarrezko Euskadi Saria liburu salduenari Donostiako Liburu Azokan, 2000
- Zilarrezko Luma Saria egile salduenari Bilboko Liburu Azokan, 2001 - 2002
- JUUL 1. Saria, *Nur eta irlandar gnomoa*, C kategoría (8-10 urte), 2009
- JUUL 1. Saria, *Nur eta herensugearen tenplua*, C kat. (8-10 urte), 2010 - 2011
- JUUL 3. Saria, *Nur eta oihan misterioitsua*, C kategoría (8-10 urte), 2010
- JUUL 2. Saria, *Nur eta magia-kanpamendua*, D kat. (10-12 urte), 2011
- JUUL 1. Saria, *Nur eta etxe sorgindua*, C kategoría (8-10 urte), 2012
- JUUL 2. Saria, *Nur eta alfonbra hegalaria*, C kategoría (8-10 urte), 2012
- JUUL 1. Saria, *Nur eta dortoken uhartea*, C kat. (8-10 urte), 2013 - 2015
- JUUL 3. Saria, *Nur eta dortoken uhartea*, D kategoría (10-12 urte), 2013
- JUUL 1. Saria, *Nur eta kobazulo liluragarria*, C kategoría (8-10 urte), 2014
- JUUL 2. Saria, *Nur eta denboraren liburua*, C kategoría (8-10 urte), 2014
- JUUL 1. Saria, *Nur eta altxorraren kutxa*, C kategoría (8-10 urte), 2016

SARRERA

Toti Martínez de Lezeak ibilbide luzea egina zeukan helduen literaturan, arrakasta izugarriarekin, hainbat istorio bikaini esker: *La calle de la judería*, *La Herbolera*, *Los hijos de Ogaiz*, *La abadesa...* Helduentzako hogeitak liburutik gora ditu idatziak, gehienak eleberriak eta horietako asko euskaraz eta gaztelaniaz argitaratzeaz gain, beste hizkuntza batzuetan ere argitaratu dira, alemanez, frantsesez, portugesez edota errusieraz.

Gero gazteentzako liburuak ere idatzi zituen: *La hija de la luna*, *El mensajero del rey*, *Antso III nagusia*, *Muerte en el Priorato*.

Baina NUR sailarekin lortu du izugarritzko arrakasta haur eta gazte literaturan. Nik hamaika izenburu desberdin irakurri eta aztertu ditut gaztetxoentzako sail atsegin, dibertigarri eta indartsu horretan. Eta neu ere harrapatu naute Nur-en istorioek eta abenturek.

Idazkera erraza du Totik umeentzako idazten duenean. Kontakizunaren haria arin eta interesez beterik jarraitzen du hasieratik bukaeraraino. Narratibaren teknikak bikain menderatzen ditu Totik eta istorioak harilkatzeko eta bata bestearekin lotzeko trebezia berezia du.

Nur Totiren biloba da eta pertsonaia horrengan iturri agortezin bat aurkitu du idazleak istorio berriak eta harrigarriak sortzeko.

Lehenengo liburutik konturatzen zara Nur pertsonaia atsegina, erakargarria izango dela datozen istorioetan. Liburu honen izenburua *Nur eta irlandar gnomoa da*, 2008an Erein argitaletxean argitaratua. Liburu polita, irudimentsua da, non protagonista zeltiar mitologiako gnomo irlandar bat den, Nur neskatilarekin batera. Finn da gnomo irlandarra-ren izena. Oso txikia da, txano berde puntazorrotz batez estaltzen du burua eta Nur-en lagun handia egiten da, eta Ainara, Noelia, Unai eta Peiorena ere bai, neskatilaren lagun minak laurak. Nur Larrabetzun bizi da, Bizkaiko herri txiki polit horretan. Aititek baratza eta baso antzeko zuhaitzi bat du etxe inguruan, Nur-en irudimenak oihan bihurtzen duena. Eta aititeren oihanean ibiliko da gnomoa ere ezkutatuz eta agertuz, tartetan gaiztakeria txikiak eginez eta umeen mundua magiko bihurtuz. Istorioa hunkigarria da, bizia, fantasiaz beterikoa eta umeen irudimena-rekin erraz egiten du bat. Pertsonaia maitagarria da Finn gnomoa. Hau-xe da Totiren haur literaturako liburuen artean irakurri dudan lehenen-go obra eta egia esan behar badut asko gustatu zait.

Sail honetako bigarren liburua *Nur eta oihan misteriotsua da*, 2008an Ereinen argitaratua hau ere. Istorio honetan Nur eta bere lagunak amaren lorategi edo baratzen sartu dira eta gaua han pasatzea erabaki dute. Motxilak hartu eta kanping denda bat jarri dute. Hainbeste landa-re, zuhaitz eta zirrikitu dagoenez, uste dute misterioz beteriko oihan batean dabiltzala. Zakuetan sartuta lo egin nahiko dute, baina prakago-rrien ipuinez hizketan aritu direnez, ezin dute lo hartu, hariak eta leher eginda gero, loak mantso-mantso hartzen dituen. Esnatutakoan, oiha-nean altxor bila ibiliko dira aztarna batzuei jarraituz. Gaztetxoeren arteko adiskidetasuna, hunkipenak, pozak eta beldurrak ederki adierazita dau-de eta taldea da denen ardatza, han aurkitzen baitute beren zalantzak uxatzeko euskarria, beren nortasuna sendotzeko eta adiskidetasuna gauzatzeko helduleku segurua. Istorio polita da, baina ni ez nau guztiz bete. Baina agian nire egun txar bat besterik ez zen, umeek baibaitakit pozik irakurtzen dutela istorio hau ere.

Hirugarren liburua *Nur eta herensugearen tenplua* da, 2009an Ereinen argitaratua. Nur orain Txinan bizi da, bere gurasoak hara joan direlako lanera eta bizitzera. Adiskide berriak egin ditu eta jolas-parke izugarri batean elkartu dira Guo Guo txinatar lagunaren urtebetzea ospatzera. Baina Guo Guo desagertu egin da eta lagun batekin haren bila joaten da Nur. Parkea ikaragarria da, erraldoia eta atrakzio mota ugari daude bertan. Nur eta laguna tunel antzeko batean sartzen dira lagunaren bila, baina galdu egiten dira. Han egundoko abenturak pasatu beharko dituzte atera ahal izateko. Herensugeen bederatzi atak pasatu beharko dituzte onik atera nahi badute, ate bakoitzean igarkizun edota bestelako trikimailuren bat asmatuz. Zailak dira probak, baina bata bestearen ondoren denak gainditzen joango dira eta denetatik ondo aterako dira, atak banaka-banaka pasatuz. Herensugeen deskribapenak, apaindurak, haien motak... oso ondo deskribatuta daude eta txinatar kutsua edo ekialdekoa nabaritzen duzu narrazioaren ibilbidean zehar. Indar narratibo handia daukate pasarte hauek eta emozio ugari astintzen dizkizute barruan. Azkenik Guo Guo topatuko dute eta denak onik aterako dira festa ospakizun nahaspilatsu honetatik. Oso istorio polita da eta ekialdeko ohiturak eta bizimodua ezagutzera emateko aproposa da liburua.

Nur eta etxe sorgindua da laugarren liburuaren izenburua. Hau ere Ereinen argitaratua, 2010ean. Nur berriro Larrabetzun dago, Txinatik itzulita. Bere lagun minekin gustura dabil herrian. San Juan suaren gauan, sorgin mozorroa jantzi nahi du eta aititeren etxeko sotoan sartu da han jantziren bat aurkituko duelakoan. Gauza pilo bat dauzka han aititek. Sorgin jantzia egiten arituko da bere gustuko zapiekin. Gero berriro sotora jaitsiko da lagunekin. Txundituta geratuko dira hauek aititek hainbeste gauza eta traste zahar gordetzen duela ikusita. Susto batzuk ere hartuko dituzte tresna zaharren bat edo beste erori egiten baita haiek albotik pasatzerakoan. Ematen du sotoan izaki bizidunak daudela mugimenduan eta zaratak ateratzen. Azkenik, bakoitzak bere jantzi berezia jantzi du eta San Juan sua ospatzera joango dira herrian egin den sute handira. Saltoak, oihuak, abestiak... eta iluntzearen eta sugarren magia zerurantz biraka igotzean. Gau magikoa izaten da San Juan sua egiten denekoa eta Nur-ek eta bere lagunek gauaren magia hori zurrupatu nahi dute azkeneraino. Eskola inguruan dagoen etxe sorgindua ikustera joaten dira. Beldurra da nagusi umeen bihotz kezkatietan. Hots batzuk entzungo dituzte eta denek ihes egingo dute. Baina gero, Nur bakarrik joango da. Egundoko zarata arraroak entzungo ditu. Zer-

bait buru gainetik pasatu zaio hegan? Mamuren bat edo izpirituren bat? Gero lurrean harri zuri bat topatuko du. Hontz kume bat da. Etxera eramango du eta aititerek in itzuliko da aurkitutako tokian uztera. Aititek esango dio lehengo tokian utzi behar dela, horrela bere gurasoek aurkitu dezaketelako. Bestela hil egin daitekeela. Eta halaxe utziko dute aurkitutako lekuan. Laster etorriko zaizkio aita-amak eta hontz kumea bere gurasoekin joango da etxe sorginduko teilatura. Oso istorio polita da, sentimenduz eta emozioz betea. Ukitu ekologikoa ere baduela esango nuke.

Nur eta magia-kanpamentua da bosgarren liburua, 2010ean Erein argitaletxean argitaratua. Uda bukatzen ari da eta Nur udaleku oso berezi batera joan da, magia egiten ikasten duten kanpamentu batera. Handitan magoa izan nahi du eta orain lehenengo trikimailuak ikasiko dituzte Oliver eta Txagu Magu magoekin. Zortzi neska-mutil dira errekaondoko baserri handi batean. Baserri ondoan bi asto daude larrean. Magiako lehen ikasketak egiten hasi orduko, jakinmina piztu zaio Nurri eta gaue-tan ikusi ditu bi magoak gauza harrigarriak egiten: horien artean, usakume bat untxi bihurtzen. Mago izan beharrean aztiak baldin badira, zer? Eta bi astoak iaz ibilitako bi ume baldin badira, aztiak asto bihurtutakoak? Nurrek eta kanpamentuan dauden lagunek “Detektibeen Txipiroi Kluba” osatuko dute eta han gertatzen diren gauza arraroak ikertzen hasiko dira. Magoei entzun diete esaten aurrean zortzi usakume dituztela eta untxi bihurtuko dituztela. Beldur dira zortzi usakumeak beraiek ote diren. Eurak badira usakumeak eta untxi bihurtzen badituzte? Iazko bi mutiko bikiak ez ote zituzten asto bihurtu? Misterio izugarria dute neska-mutilek beren begien aurrean eta espioitza lan bikaina egitea eskatuko die eurei misterio hori behar bezala argitzeak. Izugarrizko intriga, kezka eta zalantza sortzen da gaztetxoan taldean. Baina, misterioa argitzeko gai izango dira neska-mutilak eta beren egoera lasaituko da. Azkenean, gurasoen aurrean magia-trukoak egingo dituzte, astoak zelailan larrean dauden bitartean. Oso polita eta bizia da liburua, intrigaz, misterioz eta abenturaz betea.

Nur eta alfonbra hegalaria du izenburua seigarren liburua. Hau ere Ereinen argitaratua da, 2011. urtean. Oraingo honetan Nur Pekindik Siriara doa, Damaskora, han aitaren aldetik familia handia baitu, aitona, osaba-izebak, lehengusu-lehengusinak... Bidaia luze baten ondoren, Damaskon harrera beroa egiten diote: musuak, besarkadak, ongi etorria... Familia berria ezagutu du. Osaba-izebek maitasun handiz hartu dute

beren etxean. Egun batean, zokora eramango dute, gure azoken antzeko zerbait baina oso desberdina eta berezia Nurrentzat: hango usainak, mota askotako espeziak, koloretako zapiak, alfonbrak etabar ezagutuko ditu. Eta alfonbra-saltzaile batek Yasminaren ipuina kontatuko die: Yasminak uste zuen alfonbra denda batean bi gizonen harrapatu egingo zutela eta estualdi horretan esan zuen: “Oxala hemendik alde egingo banu.” Eta alfonbra hegalaria batean ihesi atera zen airean. Gero, kalifaren gizonak etorri, alfonbra ikusi eta kalifaren jauregira eraman zuten Yasmina, alfonbra eta guzti. Kalifaren gizonekin alfonbrak ez zuen hegan egiten. Eta haserre zeuden. Estualdi hartatik askatzeko, Yasminak berriro esan zituen hitz magikoak: “Oxala hemendik alde egingo banu”, eta hegan atera zen handik ere. Beste egun batean, alfonbra saltzailearengana itzultzen da berriro Nur; honek paper zahar bat (agian, plano bat?) ematen dio. Misterioaren sentsazioa ederki adierazita dago. Sekretuaren bila dabil Nur. Egundoko abenturak gertatuko zaizkie neskari eta honen lehengusuei. Erastun magiko bat lortuko du Nurrek eta gaizkileak menderatuko ditu. Ipuin arabeetako osagai guztiak ageri dira istorio honetan: alfonbra-saltzaileak, alfonbra hegalaria, erastun magikoak, kutxa eta kofreak, giltza magikoak, kriseiluak eta kriseiluko jeinuak, ekintza miresgarriak... eta bukaera zoriontsuak. Oso polita, zirraragarria, misterioa eta abenturaz betea. Istorioa oso ondo lotuta dago.

Nur eta haize arrosa da zazpigarren liburuaren izenburua. Ereinen argitaratua, 2011n. Nurrek espero ez zuen opari bat jaso du. Aititek etxetxo bat egin dio oihanean, lorategian, eta haren ondoan lau puntu kardinalak adierazten dituen biribil handi bat lurlean markatuta, “haize arrosa” bat. Aurkikuntza horrek eta beren irudimen mugagabeak urrutiko lurretan, Iparburuan, abentura kitzikagarri bat bizitzera eramango ditu Nur eta haren lagunak. Ametsezko edo irudimenezko bidaia arrotz eta estrainio samarra suertatzen da, baina behin bidaian sartuz gero (Harry Potter-ek tren geltokiko horma zeharkatutakoan bezala), oso ondo azalduta daude Iparraldeko herrialdeetako ohiturak (Santa Klaus, elur-lerak, elur-oreinak...), pertsonaia mitologikoak (trollak, gnomoak, krakenak edo itsasoko munstro erraldoi eta beldurgarriak...), hango biztanleak (samiak) eta haien ohiturak eta bizimodua, egunsenti borealak...

Atsegina eta polita suertatzen da liburua eta umeez gauza berri asko ikasteko eta ezagutzeko balio izan dezake, batez ere zibilizazio eta jende mota desberdinei buruz.

Nur eta dortoken uhartea da zortzigarren liburua, 2012an Erein argitaletxean argitaratua. Oraingo emanaldian, Nur eta lagunak, Yi-Yi, Hildehiro eta Ander Txina hegoaldeko Hainan uhartera joango dira. Han dortoken ospitalea ezagutuko dute eta abentura zirraragarriak biziko dituzte itsas-izarren, marrazoen, izurdeen, dortoken eta koloretako arrainen artean. Bereziki Kaliko izeneko dortoka erraldoi bat ezagutuko dute, hara sendatzera eramandakoa, eta gero itsasora ihes egiten duena. Nurrek hondartzan topatuko du ustekabea eta harekin itsas azpian ibiliko da eta barakuilu-maskor bat hartuko du kolore nakaratu desberdinak hartzen dituena, eta itsasoko hots desberdinak aterako dituena. Gero, hondartzako areetara irtengo da dortoka. Nur bere lagunekin aurkituko da hondartzan eta han ikusiko dute Kaliko, lehorrean, zuhaitz baten ondora joaten. Txoko hartan berrogei dortoka kume ikusiko dituzte arrautzetatik ateratzen eta itsasora arin-arin joaten, segurtasun bila, lurrean edozein piztiak jan baititzake dortoka kume babesgabe haiek. Zirraragarria eta ederra ikuskizuna! Aurrerago, Pirata Bizarbeltzekin borroka egin behar izango dute eta irabazi gainera. Istorio interesgarria eta polita, sentsazio eta bizipen gozo eta gogoangarriak betea.

Nur eta denboraren liburua da bederatzigarrena, 2013an Erein argitaletxean argitaratua. Uda etorri da eta euria ari du atertu gabe. Oporrak dira, jolaserako garaia, baina eguraldi honekin Nurrek eta haren lagunak ez dakite zer egin jostatzeko. Amamak esanda, Nurrek liburu bat hartzen du apaletik, *Denboraren liburua*; liburu trokelatua da eta Nurren eta lagunaren artean erakartzen du. Liburua hartu eta aititeren oihanera joaten dira jolastera eta liburuan sartzen dira denak. Magiaren artez bezala, Erdi Arora eramango ditu liburuak, Robin Hood eta Marianen garaietara. Liburuko gazteluan sartuko dira eta Nottingham-en aurkituko dute beren burua Nurrek eta haren lagunak. Robin Hood ezin da aipatu ere egin, bestela sherifak gazteluko dorrean bahituta sartuko baitzaitu. Lady Marian, Robin Hooden andregai, sherifarekin ezkontzera doala jakiten dute. Robin Hooden basora joan behar dute lehenbailehen abisatzera Marian sherifarekin ezkontzera behartu nahi dutela. Abentura ugariren ondoren, lortuko dute beren helburua. Robin Hood gaztelura joango da eta garaile aterako da eta, azkenik, Lady Marianekin ezkonduko da, Larrabetzuko umeei esker. Historia oso polita da, ongi

kontatua dago eta intertextualidadea oso ondo txertatuta dauka bi istorioak, Nurrena eta haren lagunena eta Robin Hoodena, maisuki lotuz.

Nur eta kobazulo liluragarria da hamargarren liburua, 2013an, Erein argitaletxean, argitaratua. Nafarroako lurretara, Orbaizetara joan da Nur, Iraia eta Maddi, bere adiskideekin eta Iratiko oihanean barrena sartu dira, milaka pagoren artean. Izadi basatian, bete-betea, dabilta eta hantxe ezagutuko ditu Nurrek beste lagun batzuk: Koldo, iratxo-gidaria; Basajaun eta Basandere, oihaneko nagusiak; Anxo, Arpeako kobazuloan bizi den erraldoi zintzoa; Hodeia, urrezko orrazia galdu duen lamina; prakagorri txiki-txikiak eta Izel, zaldi beltz bikain bat kopetan izar zuria daukana. Beren ibilaldian, zuhaitz izugarri baten barruan egongo dira; basoan gauza harrigarriak erakutsiko dizkie Koldo iratxoak; ehunka zaldi ikusiko dituzte trostan. Gauez, ganbarara joango dira kuxkuxeatzera, baina atea itxiko zaie; hala ere, han aurkituko dituzten asmakizun batzuk asmatuz eta pista batzuk deszifratuz, lortuko dute atea irekitzea, lotara joan aurretik. Gero, literatan lo ezin egin eta lurrean koltxoiak bota eta elkarren ondoan egingo dute lo goxo-goxo. Oso ondo uztartuta daude liburuan zehar basoaren magia, pertsonaia mitologikoak (iratxoa, galtzagorriak, basajauna, lamina...), zuhaitz erraldoiekiko miresmena. Arpeako koba misterioitsua... Liburu polita, intrigaz eta emozioz bete.

Nur eta altxorraren kutxa da hamaikagarrena, 2015ean Erein argitaletxean argitaratua. Hondartza giroan kokatzen da liburua. Surf ikastaro batzuetara joaten dira Nur eta lagun batzuk, baina handik ihes egin eta itsas bazterrean dagoen koba batera sartuko dira eta han, barruan, ur garbi-garbia eta urdina topatuko dute eta barruko aintzira antzeko bat guttiz argizatua dagoena, kobaren sabaia ezabatu eta zero urdina ageri baita goialdean. Toki zoragarria da, eta han barruan hondartza txiki bat dago, eta barruan Nur uretan murgildu eta altxor bila hasi da edo maskor bila, zerbait berezia eta baliotsua aurkituko duen biozkada sentitzen baitu. Abentura zirrargarriak bizi ondoren kutxa zahar bat eta giltza herdoildu bat aurkituko ditu. Eta handik istorio berriak ezagutuko ditu, kutxa hark kostaldeko emakumeen sekretuak ere gordetzen baitzuten. Istorio polita, bizia, originala da.

Honaino NUR sailean irakurri ditudan liburuak. Baina Totik badu beste sail bat *Bazen behin...* hasten dena, 6-7 urteko umeentzat egina, non marrazkiek indar handia hartzen duten eta historiak laburrak eta errazak diren, irudimenez eta istorio politez osatuta badaude ere. Hauek

dira *Bazen behin...* sail horretako izenburuak: *Kuku erloju bat*, *Dragoi urdin bat*, *Kristalezko bola berezi-berezi bat*, *Urtemuga opari bat*, *Saltoka ibiltzen zen pilota bat*, *Pencil izeneko arkatx bat*, *Ipotx txiki-txiki bat* eta *Hargina eta laminakua*.

Ez noa banan-banan hauek denak aztertzen hastera oso luze joko ligukeelako, baina hainbat ezaugarri eta balore aipatu nahi nituzke ipuin hauetan. Orokorrean ipuin jostalariak dira, irudimenez eta iradokizunez beteak. Batzuk alaiak dira, xamurrak, hunkigarriak, beste batzuk nostalgiaz beteak, aspaldiko oroimenez kargatuak, sentiberak. Ipuin klasikoan kutsua dutenen ondoan, ipuin originalagoak eta bereziagoak ageri dira. Baina denetan, ipuinaren egitura jostun egoki batek josita bezala ageri da, ondo lotuta eta garatuta.

Eta Totiren liburuak, bereziki NUREn saila, aztertu ondoren puntu hauek azpimarratu nahi nituzke bere obran:

1. Istorioa beti ongi egituratuta ageri da, gertakizunak elkarri ondo lotuta, kontakizunaren koherentzia eta kohesioa modu egokian mantenduz.
2. Pertsonaiak modu egokian lantzen ditu, kontuan hartuz pertsonaia horiek umeentzako direla eta sinesgarritasuna eduki behar dutela. Pertsonaia mota asko ageri da bere obran, bakoitza bere izaera eta berezitasunekin.
3. Kontatzen dituen istorioak gehienetan biziak dira, irudimenez, abenturaz eta fantasiaz beteak.
4. Jende mota eta ohitura diferenteak ageri dira obra osoan zehar hainbat nazio eta lurraldetako pertsonaiak, mitologia, izaera... errespetu handiarekin azalduz. Honek eragingo du umeen nazioartekotasunaren kontzeptua irekia, zabala, begirunez beterikoa izatea.
5. Gizabalore ugari ageri dira obra osoan zehar, hala nola: adiskidetasuna, ausardia, ekimena, gauzak taldean konpontzeko joera, ikuspegi ekologikoa balioestea, gurasoekiko eta aitita-amamarekiko konfiantza eta maitasun giroa, norberaren herriarekiko maitasuna eta beste herrialdeekiko begirunea eta miresmena, amalurrarekiko atxekimena, familiako kideenganako onespina eta elkartasuna, ...
6. Lurralde desberdinetako pertsonaiak, bizimodua, ohiturak, sineskerak... errespetatzeaz gain, maisuki deskribatzen ditu.

7. Umeen irudimena pizten du magia moduko egoerak planteatuz eta azalduz, fantasia erabiliz, abentura zirrargarriak bizitzera bultzatuz.
8. Neska-mutilen rolak berdintasunerantz bideratuta daude, neska zein mutila izan daitekeelarik ekintza heroiko eta gogoangarri bateko protagonista.
9. Erabiltzen duen hizkuntza aberatsa baina aldi berean ulergarria eta bizia da. Eta lantzen dituen gaiak, kontzeptuak, gertaerak umeen bizimodutik oso gertukoak dira eta umeak erraz asimilatzen ditu.
10. Eta balorerik garrantzitsuenetakoa eta askotan kontuan hartzen ez dena, Totik kontatzen dituen istorioek umeen bihotza eta arima harrapatzen dituela, sentimendu jatorrak, miresmena, inbidia sangoa piztuz haien izpirituetan.

ELKARRIZKETA

Elkarrizketatzailea: Iñaki Zubeldia (I.Z.)

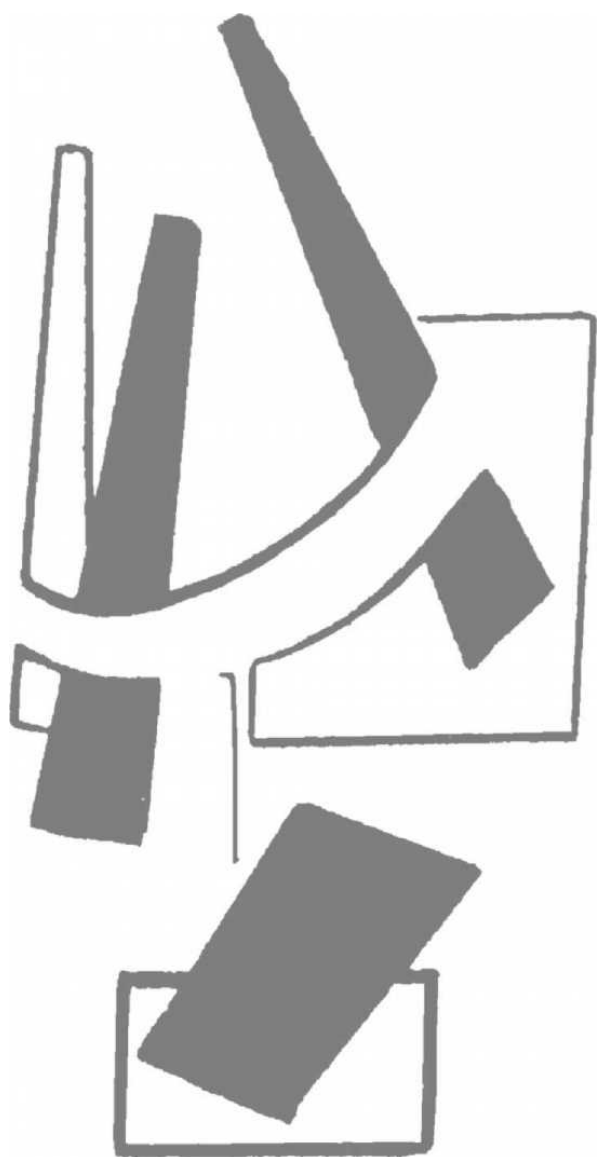
Elkarrizketatua: Toti Martínez de Lezea (T.M.L.)

- I.Z.: Berandu samar heldu zenion literatura idazteari, zehazki zenbat urterekin?
- T.M.L.: Ia berrogeita hamar urterekin, apur bat berandu, baina dirudienez ueña orduantxe zen.
- I.Z.: Baina seguru idazten hasi aurretik irakurle amorratua izan zinenela. Noiz sortu zitzaizun irakurtzeko grina hori?
- T.M.L.: Bai, irakurtzeko pasioa beti izan dut gogoratzen naizenetik... Eta "serio" irakurtzen hasi nintzen hamaika edo hamabi urtekin.
- I.Z.: Joxe Migel Barandiaranen Hiztegi Mitologikoak zenbaterainoko eragina izan zuen zu Leyendas de Euskal Herria / Euskal Herriko Leiendak idaztera bultzatzeko?
- T.M.L.: Hiztegi Mitologikoak eta Barandiaranen beste liburu batzuk ere bai, eta Azkuerenak, Satrustegirenak... Ezusteko mundua aurkitu nuen liburu horietan eta ez dut inoiz utzi.

- I.Z.: Gero Alejandro Dumasen eta Victor Hugoren liburuek sartu zintuzten eleberrri historikoen generoan, helduentzako literaturan. Nola sortu zen zugan idazteko gogo hori, eta zure bizitzaren zein fasetan?
- T.M.L.: Egia esan, liburu bat idaztea ez zitzaidan inoiz burutik pasatu, unea iritsi zen arte! Hasieran joko bat bezala egin nuen, apustuagatik.
- I.Z.: Nola hartzen da lehenengo obra haiei argitaletxeek ezezkoa ematea? Desanimorik ez al zuen piztu horrek zugan?
- T.M.L.: Pentsatu nuen ez nintzela nahiko ona izango argitaratzeko, baina esperientzia gustatu egin zitzaidan eta idazten jarraitu nuen, niretzat bakarrik.
- I.Z.: Eta liburua onartu, argitaratu eta gero etorri zen arrakasta nola hartu zenuen? Autoestima eta gehiago idazten jarraitzeko gogorik sentitu al zenuen?
- T.M.L.: Denbora osoz idazten aritu ahal izateko, nire itzultzaile lanari utzi egin behar izan nion, baina hori jada hiru liburu argitaratuta nituenean izan zen...
- I.Z.: Oker ez banago, helduentzako obra pilo bat idatzi eta arrakasta handia lortu ondoren, eman zenuen jauzia haur eta gazte literaturara. Nola eta zergatik gertatu zen hori? Gehiegi galdetzea ez bada, zenbat urterekin gutxi gorabehera?
- T.M.L.: Gure alaba eta suhia bizi izatera Txinara joan zirelako eta gure biloba bakarra haiekin eraman zutelako. Haren falta handia nabaritu nuen eta harentzat idaztea hura hurbilago sentitzeko modua zela pentsatu nuen. Nik jada 58 edo 59 urte nituen.
- I.Z.: Zailtasunik izan al zenuen mundu berri honetan sartzerakoan?
- T.M.L.: Ba ez, ez nuen zailtasun berezirik izan. Idazle batek nahi duena idatzi behar du, baina hori gero jendearen gustukoa izatea beste gauza bat da.
- I.Z.: Zer edukitzen zenuen gogoan umeentzako idazterakoan?
- T.M.L.: Orduan eta orain, haien lekuan jartzen saiatzen naiz, haiei nola hitz egiten duten entzuten diet, neska nintzeneko garaia gogoratzen ditut, eta hegan egiten uzten diot irudimenari.

- I.Z.: Zure ustez zein ezaugarri behar lituzke haur literaturako obra batek kalitatezkoa izateko?
- T.M.L.: Galdera zaila. Beharbada idazterakoan helduak garela ahaztea, irakasten ez saiatzea, berriro umeak izaten jolastea eta haientzat idaztean gozatzea.
- I.Z.: Bada kalitaterik haur literaturan?
- T.M.L.: Bai, eta kalitate handia. Ume eta gazteentzako idazle oso onak daude.
- I.Z.: Esan beharrik ere ez dago umeek helduek bezalaxe interes handiz irakurri dituztela zure obrak. Umeekin egoteko aukera izan duzunean, zer esaten dizute umeek? Zer baloratzen dute zure obran? Zein dira umeek esan dizkizuten gauzarik politenak?
- T.M.L.: Sarritan egoten naiz umeekin. Larrabetzun bizi naiz, ume asko bizi diren herri txikian.? Eta askotan joaten naiz eskoletara, ikastoletara eta institutueta umeekin eta gazteekin hitz egitera. Gustuko dute NUR-pertsonaia neska normala izatea. Kartak eta mezuak jasotzen ditut eta poz handia ematen didate esaten dutenean: “liburu hau nire bizi-tza osoan irakurri dudana onena da”. Zeinen jatorrak diren umeak!
- I.Z.: Nola ikusten duzu Euskal Herriko haur literatura? Zein hutsune ikusten dituzu? Zer hobetuko zenuke?
- T.M.L.: Euskal haur literatura oso une onean ikusten dut, eskaintza literario handiarekin.?Hutsuneak? Beharbada liburu “lodiagoak” falta dira. Umeek eta gazteek liburu lodiak ere irakurtzen dituzte, gustatzen bazaizkie.?Ez dakit zer hobetuko nukeen, agian, ezer ez.
- I.Z.: Nola ikusten duzu haur literaturaren kritika edo analisisa? Behar bezala baloratuta dagoela uste al duzu? Hemen ere zerbait gehiago egin beharko litzatekeela iruditzen al zaizu?
- T.M.L.: Uste dut haurren literatura gutxi balioetsita dagoela.?Kritikari literarioek genero hau ignoratu egiten dute eta hartaz arduratzen diren analista gutxiak oharkabean pasatzen dira komunikabideentzako.?Arreta jartzen zaie soilik Eguberriak bezalako data bereziak datozenean.
- I.Z.: Beste zerbait erantsi nahi duzu?

T.M.L.: Umetan ez baduzu irakurtzen, heldutakoan ere ez duzu irakurriko. Argitaletxe, idazle, ilustratzaile eta itzultzaileen ahalegina ikaragarri garrantzitsua da, eta euskaraz gehiago oraindik. Beraz, mila esker nik ezagutu ere egin gabe arlo hau lantzen ari den hainbeste jenderi. Nire kasuan, euskaraz argitaratzeko ametsa egia bihurtzeagatik, nire esker ona EREIN argitaletxeari.

Adabakiak

Haurren amets fabrikatzaile

Umetan musika jaso zuen; edo iritsi zitzaion behintzat. Eta indarrak irauin dion artean musika eman du. Eman die haurrei. Eta haiei emanez baita gainerakoei ere; haur haiek heldu bihurtu baitira, edo, bestela, haurrekin batera helduek ere entzuten baitituzte kantuok. Zein euskaldunen belarrietara ez zen iritsiko, aldez edo moldez, *Jon Braun, Txiki txiki txikia* edo *Jolasean nenbilen* —batzuk aipatzearren— kantuen oihartzunik, doinu eta hitzik. Kantuz kantu sortu eta zabaldu zuen kantutegi oso bat; haurren ametsak fabrikatu zituen, eta iruditeria oso bat ehundu zuen. Atzo hil zen Imanol Urbietta musikari, musika irakasle eta pedagogo (Zarautz, Gipuzkoa, 1934ko martxoaren 10a-2016ko irailaren 28a), jaioterrian, 83 urte zituela.

Haur asko hezi eta hazi dira haren kantuekin azken hamarkadetan, eta herritar askoren soinu banda osatzen dute hark sortutako abestiek. Imanol Urbietak egindako lana ezaguna eta aitortua izan da Euskal Herri osoan zehar; sarri gertatu ohi den moduan, bizitzaren azken urteetan iritsi zitzaion, batez ere, aitortza hori. Azken urteetan, omenaldiak handik eta hemendik iritsi zitzaizkion. 2010eko abenduaren 5ean Argizaiola saria eman zioten Durangoko Azokan «umeen euskarazko kantutegiari egindako ekarpenagatik». 2013an, berriz, haren omenezko diskoa ondu zuten Euskal Herriko 14 musikari garaikidek, Urbietaren beraren kantuen bertsio edo moldaketak eginez. Diskoari *Bakarrik eta Libre. Imanol Urbietaren kantak* izenburua jarri zioten haren kantu bati keinu eginez. Eñaut Elorrietak, Mursegok, Anarik, Pettik, Split 77k, Aiora Renteriak, Joseba Irazokik, Pariak Baik, Su Ta Garrek, Fermin Muguruzak, Matxurak, Lou Topetek, Audiencek, Makala Jazz Funk Bandek, Pirritx, Porrotx eta Marimotosek, eta Andoni Egañak —azken horrek kantu propioa sortuz— parte hartu zuten Zarauzko Udalak bultzaturiko eta Elkarrek argitaraturiko lan horretan. Mikel Kazalis musikaria (Anestesia, Negu Go-

riak, Kuraia...) eta Urbietaren herrikidea izan zen egitasmoaren koordinatzaile eta soinu teknikaria. Atzo albisteak ezustean harrapatu zuen, eta hala idatzi zuen bere Facebookeko horman: «Azken unerarte sortzen ibili den musikari handia joan zaigu...baina bere izpiritua eta musikak oraindik gure artean jarraituko dute, betirako! Aupa Manolo, ikusi arte». Sustatzaileek adierazi zuten 1990ean Mikel Laboaren omenez egindako *Txerokee* diskoa izan zutela erreferentzia modura, izan ere, hark bezala, Urbietak belaunaldi gazteagoen oroimenean arrastoa utzi baitu bere kantuekin, eta jakin baitzuen musikari gazteagoekin harremanak erein eta sendotzen.

Jaioterrian ere izan zituen omenaldiak azken hilabeteotan. 2014ko azaroan, 80 urte bete zituen egunean, omenaldia egin zioten herrian. Zarauzko abesbatzak kontzertua eskaini zion. «Haurrentzat egindako lana ezaguna bada ere, helduentzat ere abesti asko konposatu zituen. Alderdi hori herritarren artean ezezagunagoa da, eta horri indarra eman nahi diogu», azaldu zuen Jaione Eskudero Zarautz Abesbatzako zuzendariak orduko hartan. Hilabete batzuk lehenago, apirilean, Zarauzko Salvatore Mitxelena Ikastolaren omenaldia jaso zuen. Omenaldian, 1972 izeneko antzezlanaren egindako zuten, Urbietaren ikasle ohi eta semeetako batek. 1972ko ikasgela bat irudikatu zuten, eta Urbietaren irakasle zuteneko pasarte bat antzeztu zuten.

Aurrez, beste sari batzuk ere jaso zituen. 1996an, Zarauzko Kultur Merezimenduaren domina eman zioten; 2007an Anton Abadia sari eman zion Gipuzkoako Diputazioak. Bai Gipuzkoako Aldundiak, bai Zarauzko Udalak eta bai Eusko Jaurlaritzak ohar bana plazaratu zuten atzo Urbietaren figura eta lana goratuz.

Jaioterriko gazi-gozaok

Gauzak ez zituen, ordea, beti hain gozo izan bere jaioterrian. Ikastolako lehen irakasleetako bat izan zen, baina hango egonaldia ez zuen nahi bezain ongi amaitu. Euskadiko Kutzako zuzendari zela, dena utzi eta Erromara joan zen irakasle titulua ateratzera, ikastolan irakasle has-teko. Aurrez Filosofian lizentziatu zen (Valentzia, Herrialde Katalanak), eta musika ikasketak egin zituen Gasteiz, Donostia, Bordele, Budapest eta Strasburgon. «Nire semeei beste heziketa bat emateko hartu nuen irakasle hasteko erabakia», kontatu zuen 2002an *Argia*-ri emandako elkarrizketan; eta jarraitu zuen: «Konturatu nintzen umeak gustura

edukitzeko kantua oso garrantzitsua zela. Geografia, eta bestelako irakasgaiak ere kantuen bidez ematen nituen. Nire irakasteko modua ez zen konbentzionala, eta aztoratu egiten nuen ikastolako sistema... Haurrak zerbait ikasi nahi badu, lehenengo bizi eta esperimintatu egin behar du, eta gero azalpena bilatu. Nik intuizioz erabiltzen nuen pedagogia propioa, ongi edo gaizki ari nintzen jakin gabe. Geroago etorri ziren teoriak». Ikastola utzi behar izan zuen —«bidali egin ninduten»—, eta bere bizitzako «unerik latzena» bizi izan zuen: «Zarautzen neukan lagunartea, koroa dena galdu nuen». Baina, ez zuen etsi herrian bere lekua, bere bizimoldea topatu artean. «Neure herrian bizitza berregituratzeko, kontserbatorioa sortu nuen», adierazi zuen elkarrizketa horretan. Zarautzen musika eskola bat sortu zuen (1970), Hernanin beste bat (1978) eta Donostian beste bat: Xirula Mirula, egun ere lanean ari dena.

Musikak haurren heziketan duen garrantziaz jabetuta ikerketa asko egin zituen. Pedagogia arloko liburu eta disko asko eman zituen argitarara. Orotara, 60 diskotik gora kaleratu zuen, haur nahiz helduentzat. Haur kantarien mugimendua sortu zuen Zarautzen: haurrak kantuan eta ipuinak kontatzen jarri zituen; herriz herri ibili ziren, eta haurrentzat euskaraz egindako lehen diskoa ere grabatu zuen: *Haur Kantariak*, 1967an.

Musika bizitzarako tresnatzat hartzen zuen, ez helburutzat, eta, horregatik, haurrak zituen beti gogoan. Haientzat zuen denbora, haientzat jakituria eta maitasuna. «Nik bizitza maite dut eta hori ez dezaket ukatu, eta hor inportantea haurra da. Niri esperientzia inguruak eman dit, eta batere lotsarik gabe esan dut, urteak pasa dira eta azkenean konturatu naiz, nahi gabe ere, esperientzia handiena txikitakoa izan dela, amarena. Konturatu naiz, musika zerbait bada haurrentzat, hasera batean terapia hutsa dela», adierazi zuen 1989ko beste elkarrizketa batean. Psikomotrizitatea musikaren laguntzaz lantzeko ikerketak eta saioak ere egin zituen; 1989an, Zairen musika etnikoari buruzko ikerketak egin zituen. Hala, haurrentzako kantak, eskoletan musika egiteko bideoak, musika irakasteko metodoak eta abar egin zituen.

Izan ere, Urbietak berak haur zela izan zuen musikarekiko mira, lehen esperientzia. «Zarauzko plazan jaioa naiz, eta kioskoa pauso batzuetara neukan. Han jotzen zen musika oso atsegina zitzaidan. Harekin esnatuko zitzaidan niri barruan neukan jenio txikia. 8 urterekin txistua jotzen nuen, eta pianoa jotzen ere gazterik hasi nintzen. Gero,

solfeoa ikasten hasia nintzela, bandako zuzendaria konturatu zen musikari bat zetorrela han, eta bandan klarinetea jotzen hasi nintzen».

Francisco Escudero izan zuen irakasle, eta gogoratzen zuen hark itxaropen handia zuela beregan, orkestrako musikari bezala. «Herriak ez zituen eskatzen kontzertistak, herritik kanpora joan eta txalo eta sari bila ibiltzen ziren musikariak. Nik herrian egin ditut gauza guztiak. Musika beti izan da, niretzat, pertsonekin elkartzeko bide bat». Horretan jardun zuen bizi guztian.

Euskaltzaindiaren hainbat argitalpen

Euskaltzaindiko Literatura Ikerketa Batzordeak, LIBek, “Euskal Literaturaren Antologia. Testuak eta Argibideak” lana osatzen dihardu.

Euskal Literaturaren esparruan antologia bat baino gehiago egin izan da. Badira, lehendik ere, Euskal Literaturaren antologiak: orokorrak, generoen araberakoak, garai zehatz bati atxikiak eta abar. Antologia berri honek osoagoa, landuagoa eta taldean taxutua izatea du xede.

Antologiak jaso nahi du Euskal Literaturaren ibilbide historikoan zehar sortu diren testu baliotsuenen bilduma oparoa; Euskal Literaturaren erakusleihu zabala, ikuspegi panoramiko kritikoa izan nahi du. proiektua osoki gauzatzen bada, Antologiak bost liburuki izango ditu: 1. Erdi Arotik Errenazimentura. 2. Errenazimentutik Ilustrazio neoklasikora. 3. Ilustrazio neoklasikotik erromantizismora. 4. Literatura garaikidea (I). 5. Literatura garaikidea (II).

Hasierako plazaratze honetan, lehenengo liburukia aurkezten da: “1. Erdi Arotik Errenazimentura”. Bertan biltzen dira: garai horietako kanta eta bertso zahar hautatuak (epikoak, erostak, hilartitzak, amodiozkoak, isekazkoak eta laudoriozkoak); Bernat Etxepare, Joan Perez Lazarraga eta Joanes Leizarragaren testu aukeratuak; gutun eta atsotitz kopuru esanguratsu bat. Horrez gainera, osagarri baliagarri gisa: sarrera orokorra Antologiaren proiektu osoaren gainean, Erdi Aroari eta Errenazimentuari buruzko sarrerak, taula kronologikoa, oinarritzko bibliografia eta testuen ortografia egokitzerakoan jarraitu diren irizpideen azalpena.

Orobat, Antologia honek orain artekoak baino landuagoa izan nahi du. Testuekin batera, argibideak eskaintzen dira. Garai, genero eta autore nagusiei buruzko sarrerez gain, testu bakoitzak bere sarrera laburra darama eta, bereziki, ohar argigarriak. Oharrok ez dira filologia zorrotzaren tankerakoak, testuaren edukia ulertzeko lagungarriak baizik: hitz eta esaldi zail edo korapilatsuen azalpenak, sinonimoak, parafrasa-

siak; jasotako testuen jatorrizko formen erreferentziak, eta bestelako aldaerak eta irakurketak.

Antologia talde nahiko zabal baten emaitza da. Euskaltzaindiko LIB batzordea ari da prestatzen. Taldean aukeratzen eta lantzen ari dira testuak, erabakitzen obraren egitura eta adosten testuen egokitzapen ortografikorako irizpideak. Emaitza ikuspegi desberdinen joskerara da.

Lankidetzara edo partaidetzara, dena den, ez da, berez, objektibotasunaren berme eztabaida ezina. Elkarlanak ez du ziurtatzen, derrigorrean, egindako autore edo testuen aukeraketan benetan asmatu denik, objektibotasuna erdietsi denik. Subjektibotasuna saihetsezina da edozein lan antologikotan. Talde lana, gehienez, subjektibotasun maila ñabartzeko saio apala da: era desberdinen arteko ikuspuntuak uztartuz, ezin iritsizko objektibotasunaren bidean urrats bat egiteko ahalegina.

Antologia taxutzen ari da zuzeneko jomugatzat, hartzaille eredutzat, Unibertsitateko Gradu hasierako ikasleak eta irakasleak hartuz. Goi-mailako dibulgazio lana da: testuak aztertzen eta lantzen ari direnez, badu zerikusirik ikerkuntzarekin; testuak transmititzeko eta zabaltzeko helburuz jasotzen ari direnez, badu loturarik jendarteratze jarduerarekin. Horregatik, baliagarria izan daiteke, orobat, Irakaskuntza Ertaineko azken urteetako, Batxilergoko ikasle eta irakasleentzat, eta, nola ez, Euskal Literaturaren ezagutzaz eta esperientziaz arduratutako irakurle euskaldun ororentzat.

Antologiaren funtziorik nagusiena, balio izateko arrazoirik sakonena, eragile izatea da, hots: irakurzaletasuna sustatzea, gehiago, maizago eta hobeto irakurtzera akuilatzea. Irakurlerik gabe, literatur testua, literatur gertakaria, herren dago. Testua eta irakurlea biak ala biak dira beharrezkoak. Testua irakurlearen bisita abegitsurik izan ezean osatu gabe, zintzilik, peskizan, gelditzen da. Irakurlea testurik gabe, berriz, ez da gauza, ez da irakurle, irakurle gisa ezindurik gertatzen baita.

Antologia erabil daiteke hasieratik bukaeraraino irakurriz edo, baita ere, atalka, zatika, noizbehinka hartuz. Euskal Literaturaren historia on bat alboan izatea ere onuragarri gerta daiteke. Antologia historia ere bada, baina ez historia esplikatio oso bat. Historia eta Antologia, testuak, elkarren osagarriak dira.

* * *

EUSKAL LITERATURAREN ANTOLOGIA TESTUAK ETA ARGIBIDEAK

1

ERDI AROTIK ERRENAZIMENTURA

**EUSKAL LITERATURAREN ANTOLOGIA
TESTUAK ETA ARGIBIDEAK**

1

ERDI AROTIK ERRENAZIMENTURA

Elkarlanean: Iñaki Aldekoa Beitia, Gorka Aulestia, Jon Casenave, Sebastian Gartzia Trujillo, Jean Haritschelhar, Jon Kortazar, Karlos Otegi, Txomin Peillen, Iratxe Retolaza, Ana M. Toledo Lezeta eta Patri Urkizu (Euskaltzaindiko Literatura Ikerketa Batzordeko ?LIBeko? kideak)

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE
EUSKARAREN ERAKUNDE PUBLIKOA
OFFICE PUBLIC DE LA LANGUE BASQUE

AURKIBIDEA

Sarrera orokorra: Euskal Literaturaren Antologia

ERDI AROTIK ERRENAZIMENTURA

Liburukiaren sarrera:
Erdi Aroa Euskal Herrian
Erdi Arotik Errenazimentura

Taula kronologikoa / Ortografia eta hitz formen egokitzapenak

IRUDIEN KAIERA

1. KANTA ETA BERTSO ZAHARRAK
  - 1.1. Epikoak: Beotibarko guduaren kanta - Peru Abendañokoaren deitorea - Mondragoeren erreketaren kantak-Olasoko kanta - Bereterretxen kanto-rea...
  - 1.2. Erostatk: Milia Lasturkoaren eresiak - Joan Amenduzekoaren elegia...
  - 1.3. Hilartitza(k): Martin Ibañez Labierokoaren hilartitza
  - 1.4. Amodiozkoak: Perutxoren kanta - Maria Estibaliz Sasiolarenak - Andre Emilia - Atharratze jauregian...
  - 1.5. Isekazkoak: Arageako Petrika - Martin Sanzen koplak...
  - 1.6. Laudoriozkoak: Bretainiako kanta...

2. BERNAT ETXEPARE

2.1. Atariko(k): Bernard Leheteri

2.2. Poesia: Emazten fabore - Amorosen disputa - Kontrapas - Sautrela...

3. JOAN PEREZ LAZARRAGA

3.1. Prosa: Artzain-kontakizuna (zatiak)

3.2. Poesia: Zu ekusi eta beste gauzarik - Arren, egia bat zarrezt - Fama handia, zatoz nigana - Monesterio santu debotoa - Salbatierra egun ei dago tristerik...

4. JOANES LEIZARRAGA

4.1. Atarikoak: Joana Albretekoari - Euskaldunei

4.2. Itzul-lana: Ebanjelioen zatiak- Paulok Erromatarrei (zattia) - Apokalipsia (12. kapitulua)

5. GUTUNAK: Frai Joan Zumarragakoa - Bertrand Etxauz - Urtubiako anderearenak

6. PAREMIAK: Esteban Garibai - *Refranes y Sentencias* (1596)

BIBLIOGRAFIA

Salneurria: 18 euro

Eskariak egiteko: jartza@euskaltzaindia.eus helbide elektronikoan
edo 944158155 telefonora deituz

Peru Abendañoakoaren deitorea (Aramaioko kanta)

Garibaik azpimarratzen duenez, xv. mendeko lehen erdia gutziz odoltsua izan omen zen iberiar penintsulan. Gaztelan piztutako guda-sua euskal lurraldeetan ere zabaldu zen. Butroeko Gomez Gonzalez oñaztarrak, 1443an, ganboarren hainbat etxe erre zituen Bizkaian. Peru Abendañoakoa, Gomez Gonzalezen kontra altxatu zen eta Abadiño, Otxandio eta Aramaion oñaztarren jauregi eta etxeak suntsitu zituen. Joanes Mendiola-koak, haatik, Abendañoakoi aurre egin, irabazi eta alde eginarazi omen zion, Aramaio harana inguratzen duten mendi malkartsuetan gaindi. Ihesaldian, Abendañoakoa gudari batzuk galdu zituen, tartean Gaizto Apala, zeinen izenak faltukeria (*Apala*) gaiztake-riarekin (*Gasto*) nahasia adierazten zuen. Kantore oñaztarrak barregarri uzten duen jauntxorik oldarkor eta beldurgarrienetakoia izan omen zen Peru Abendañoakoa (ikus "Errodrigo Zaratekoaren kanta"), ikarati eta koldar agertzen baita.

Aipagarriak dira hirugarren eta laugarren lerroetako irudiak, euskal testu zaharretako bertsoetan behin baino gehiagotan errepikatzen direnak (ikus "Martin Bañez Artazubia-gakoaren eresia").

Jatorrizko iturria: Francisco de Mendieta (1588-1592 ing.), *Quarta parte de los Annales de Vizcaya (...)*. Espainiako Liburutegi Nazionala, 11594 esk., 8.f.r. Bertsio eta oharren oinarria: Luis Michelena (1964), *TAV*, 79-81. or.

Izarragati¹ gora (h)eltzian joeala²
 jaun Peru Abendañoakok esala³:
 "Oinetako lurrau jabil[t] ikara⁴,
 gorputzeko lau haragiok berala⁵.
 Oi, aldioneri a(ha)l banegi enpara⁶,
 barriz ez nendorke Aramaioko kontrara.
 Mendiola, hil deustak⁷ Gasto⁸ Apala,
 bere galuntzat beste asko ditubala⁹".

¹ "Izarraga": Aramaio alderako mendi malkartsu baten erdian kokatutako erpin har-kaiztsua (Gerra). ² Izarragatik gora lauhazka (Gerra) / presaka, lehian (Gorostiaga), zihoala. Beharbada, (h)eltzian forma "heldu"ren "heltze" nominalizaziotik (Mixelena). ³ zioela, esaten zuela. ⁴ dabilkit ikara, dardaraka. ⁵ (nire) gorputza (osaten duten) lau laurdenok bezala. Eskuizkribuan: *lau aguinoc*. "Martin Bañez Artazubia-gakoaren eresia"ren lehenengo bi lerroen arabera zuzendua. ⁶ Oi, alde hau gainditu ahal izango banu (Mendieta) / Oi, trantze honetatik ihes egin ahal izango banu (Gorostiaga) / Oi, mendi hegal hau gainditu ahal izango banu (Gerra). ⁷ didak. ⁸ Ga(i)zto. ⁹ dituala: di-tuela.

Eusko Ikaskuntza

Jean Louis Davantek jasoko du

Manuel Lekuona saria

Euskara eta euskal kultura indarberritzeko egin duen etengabeko eginahala eta lana azpimarratu ditu epaimahaiak
Berría. 2016-10-10 / Mikel Lizarralde

Jean-Louis Davant (Ürrüstoi-Larrabile, Zuberoa, 1935) filologo eta euskaltzaleak eskuratu du 2016ko Eusko Ikaskuntzaren Manuel Lekuona saria. Epaimahaiak nabarmendu du euskararen eta euskal kulturaren eremuan egin duen ahalegina, eta esan du azpimarratzekoa eta gorai-patzekoa izan dela haren ekarpena: “Bat egiten du Manuel Lekuonak euskara eta euskal kultura indarberritzeko izan zituen kezkekin”, eta belaundaldi oso baten erreferente bilakatu da. Izan ere, “Zuberoako errealitatea argi islatzen du berak, eta bere lana Euskal Herri osoari eskaini izan dio beti, katea eten ez dezan lagunduz”. Epaimahaiak azpimarratu nahi izan ditu Arantzazuko bilkuran eginiko ekarpenak, eta 1960ko hamarkadan euskararen batasunaren zorua adosten saiatu zen Ipar Euskal Herriko azken lekukoa dela esan du. Halaber, ezaguna da pastoralgintzan egin duen ekarpen oparoa eta zabala.

Irabazlearen hautaketan, herritarrek eta epaimahai instituzionalak hartu dute parte. Eusko Ikaskuntzaren bazkideen bozkak %30eko pisua izan du azken emaitzan, Euskal Komunitate Globalarenak %10, eta falta den %60 epaimahai instituzionalaren esku geratu da. Azken horren osaerari dagokionez, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak, Euskaltzaindiak, Aranzadi Zientzia Elkarteak, Labayru Ikastegiak, Jose Miguel de Barandiaran Fundazioak, Euskal Kultur Erakundeak, Vianako Printzea Erakundeak eta Eusko Ikaskuntzak berak osatu dute.

Sari-emate ekitaldia 2017ko lehenengo hiruhilekoan egingo dute.

Irabazlearen ibilbide profesioanala

Jean-Louis Davantek Laborantza ikasketak egin zituen Angerseko Mendebaldeko Unibertsitate Katolikoan. 1957an eskuratu zuen Agronomia ingeniari titulua. 1961ean, Piarres Xarritonen zuzendaritzapean, Hazparneko Laborantza Eskolaren sortzaileetarikoa izan zen, eta hantxe hasi zen lanean. Agronomia eskolak ematen jardun zuen 1995ean, erre-tiroa hartu arte.

1960an, Enbata talde abertzalearen bultzatzaileetarikoa bat izan zen, Piarres Larzabalekin eta beste askorekin. Ondoren, EHAS Euskal Herriko Alderdi Sozialista (1975) eta Euskal Batasuna (1986) alderdien sorreran parte hartu zuen.

Herri Ekintza kristau taldeko burua izan zen, orobat, 1962-1969 bitartean. 1968an, Fededunak taldearen sorreran parte hartu zuen, Piarres Xarriton, Jean Hiriart-Urruti eta hainbat lagunekin.

1963an, Baionako Euskal Idazkaritza Elkartearen kide izan zen, euskara idatziaren batasunari bidea bilatzeko. Baionako Biltzarraren Erabakiak 1964an aurkeztu zituzten, Piarres Lafitte euskaltzainaren zuzendaritzapean. Euskaltzaindiak Arantzazuko Biltzarrean (1968) Baionako erabakiak ontzat eman zituen, Koldo Mitxelenaren txostena bere egitean. Euskaltzaindian, izan ere, bereziki onomastikaren eta hiztegin-tzaren alorretan aritu da 1978tik.

1984tik aurrera, Hazparnen AEK-ko irakasle izan zen, gau eskolak ematen, eta Euskal Pen Klub berreginaren buru aritu zen aurrerago. Halaber, Su Azia elkarteko kide da.

1980an literaturaren bidean sartu zen, bereziki olerkian. Euskaraz, genero guztiak landu ditu: eleberria, saiakera eta poesia, eta haur literaturako hainbat ipuin itzuli ditu.

Pastoral askoren egile da, hurrengo izenburu eta antzezlekuak izan dituztenak: *Abadia Ürrüstoi* (Maule, 1990), *Eüskaldünak iraultzan* (Gotaine-Irabarne, 1993), *Agirre Presidenta* (Arrokiaga, 1995), *Xiberoko Makia* (Sohüta, 2001), *Antso Handia* (Maule, 2004), *Xiberoko Jauna* (Ezpeize-Ündüreine, 2008) eta *René Cassin* (Sohüta, 2013).

1957az geroztik, egunkari eta aldizkari askotan argitaratu ditu bere artikuluak, euskaraz zein frantsesez. *Branka* (1971), *Zuzen* (1972), *Zabal* (1973-1976) eta *Zehatz* (1977-1980) aldizkarietako zuzendaritzako kide izateaz gain, beste hainbat agerkaritan idatzi ditu artikuluak: *Gazte, Herria, Enbata, Euskaldunak, Egia, Herriz Herri, Jakin, Argia, Euskaldunon Egunkaria, Gara, Egin, Maiatz, Nabarralde, Le Journal du Pays Basque...*

2010ean, Euskaltzaindiak euskaltzain emeritu izendatu zuen.

Kritikak eta erreseinak

Mintzola, ahozko kultur sorkuntza eragiten

Mintzola Ahozko Lantegia
mintzola@mintzola.eus

Sarrera

Berriki izan den *Europa bat-batean* ekimenari esker ezagutu dute askok Mintzola Ahozko Lantegia; beste batzuei ezezaguna egingo zaie oraindik gure ola eta zenbaitek ezagutuko dute azken urteotan ahozko euskarazko diziplinei loturik egindako lanari esker, bereziki bertsolaritzaren ikerketaren inguruan.

Azken hilabeteotan lantegiko makineriaren parte handiena hartu duen *Europa bat-batean* egitasmoa amaituta, ikasturteari gogoz ekin diogu: bai azken urteotan garatu dituen proiektuei eusteko, hobetzeko, gizarteratzeko eta sustraitzeko; eta baita erronka berriei heltzeko ere.

Horretarako, euskal gizarte eta kulturaren ekosistema osatzen duten gainerako eragileekin hartu-emanen jarraituko du Mintzolak: fabrikako atea zabalik ditugu eta guk ere jarraituko dugu elkarlan aberasgarrietarako atea jotzen.

Sorrera

2008an sortu zen Mintzola Ahozko Lantegia, Bertsozale Elkarteak sustatuta. Lantegiak fundazio izaera du eta bertako patronukide dira Bertsozale Elkarte bera, Gipuzkoako Foru Aldundia, Kutxa Fundazioa, UPV/EHU eta Amasa-Villabonako Udala. Ordudanik, Subijana etxean kokatzen da fundazioaren egoitza. Askok Mintzola izena egotzi diote etxeari; baina eraikina ez eta, bertan dagoen proiektua da Mintzola.

Bertsolaritzatik abiatuta, ahozko tradizioaren gaineko hausnarketa eta ahozkotasunari loturiko diziplinen arteko elkarreragina bultzatzea du helburu ahozko lantegiak, gizartearen premia berriekin uztartuz eta, era berean, euren izaera indartuz. Horretarako, bertsolaritzaren ikerketan sakontzen eta, horietan landutako hausnarketak gogoan, euskaraz diharduten beste ahozko kultur sorkuntzetara eta nazioarteko beste kantu inprobisatuetara zubiak eraikitzen dihardugu. Horretan, beste eragileekin dabil elkarlanean.

Hala, hiru ildotan banatzen da bere egitekoa.

Bertsolaritzaren Ikertegia

Euskara biziberritzeko arnagune garrantzitsua da bertsolaritza. Ahozkotasunean, kulturgintzan eta, azken finean, euskalgintzan eragin zuzena du bertsolaritzaren osasunak eta, belaunaldiz belaunaldi transmititu eta garaira egokituko bada, ikerketa ezinbestekoa da.

Ikerketak bultzatzeko, aholkularitza zerbitzua eskaintzen zaie ikerketaileei –horretarako, ez da ahaztu behar Xenpelar Dokumentazio Zentroak baliabide itzelak eskaintzen dituela lan horiek aurrera eramateko–, eta baita ikerketa kontratuak eta proiektu sariak esleitu ere. Era berean, ikerketa horien zabalkunderako plazak ahalbidetzen ditugu.

Ikerketa puntualak zein maiztasun jakinekoak babesten ditugu: esate baterako, bertsozaletasunari buruzko ikerketak egin ohi dira, hortik ateratzen diren emaitzek lagunduko baitigute ahulgune, indargune eta garaiko aldaketak identifikatzen eta horietara egokitzen. Bestalde, azpimarratzekoa da, bertsolaritzaren inguruko ikerketa sustatzeko Mintzolak UPV/EHuko Mikel Laboa Katedrarekin batera eskaintzen dituen ikerketa sariak eta kontratuak; 2013tik eskaintzen dira ikerketa kontratuak UPV/EHuko Euskara eta Ikerkuntza Errektoreordetzen babesarekin, eta 2014tik proiektu sariak. Ikerketa deialdi hauek gero eta sustaituago daude ikertzaile potentzialen artean eta ondorioz, urteek aurrera egin ahala, gero eta emankorragoak dira deialdiak. Bertsolaritza ikertzeko ertz ezberdinak aurkezten dizkigute lanok eta jarduna bera eta bere testuingurua hobeto ulertzen laguntzen digute.

Gainera, bertsolaritzari buruzko ikerketa hauek, zenbaitetan beste diziplina eta nazioarteko adierazpideei aplikatzeko baliagarriak izan daitezke, haietara moldagarriak diren heinean.

Ikerketa horiek zabaltzeko, hitzordu puntualaz gain, UPV/EHUko Uda Ikastaroen plaza baliatu izan dugu: azken hiru urteotan *Bertsoa Unibertsitatean* eta *Europa bat-batean* egitasmoekin izan da Mintzola Miramar Jauregian, eta Euskal Herriko adituez gain, nazioarteko ikertzaileak ere hurbildu zaizkigu azken urtean.

Ahozko Elkargunea

Euskal kultur gintza funtsezkoa da euskara bezalako hizkuntza minorizatu batean bizitzeko nahia birsortzeko; birsortze horretan ahozko sorkuntzan ari diren genero biziak ezinbesteko jardunak dira. Elkargunea ahozko genero bizi guztien topaketa eta elkarrezagutza bultzatzeko laborategia da, horien arteko artikulazioan laguntzeko. Mugimendu bakoitzaren ibilbidea eta esperientzia partekatzeko gunea da, elkarrengandik ikasteko xedez eta pizgarri izan nahi du auzolanean proiektu berriak diseinatzeko. Norabide honetan antolatzen dira Ahoa Bete Hots, Xenpelar Dokumentazio Jardunaldiak eta Ahots Baten sormen egonaldia.

2010ean abiatu zen Ahoa Bete Hots. Ahozko kultur sorkuntzan dabiltzan diziplina ezberdinetako aritu eta adituak gonbidatu ohi dira, partekatzen dituzten gai eta kezkez aritzeko; honenbestez, urtez urte jardunaldiotan jorratu diren gaiak denetariakoak izan dira.

Diziplina horietatik abiatuta, dokumentazio alorraren inguruko eta bereziki Euskal Herriko dokumentazio gaien inguruko gogoetak bultzatu eta ezagutarazteko helburuarekin sortu ziren Xenpelar Dokumentazio Jardunaldiak. Antzerkigintzaren eta ipuingintzaren gainekoak izan ziren lehen biak eta pasa berri den urrian egindakoa kantagintzaren ingurukoa izan da.

Azkenik, eta euskal kulturgintzaren transmisioak duen garrantziaz ohartuta eta diziplinartekotasuna etorkizunerako sinergia garrantzitsua dela sinetsita, euskarazko ahots sorkuntzan dabilzan gazteak elkaritzeko, beren arteko harreman sareak egiteko eta adierazpide ezberdinak esperimentatzeko helburuz sortu zen Ahots Baten sormen egonaldia. Mintzola Ahozko Lantegiak abiatu zuen proiektua 2015ean, Bertsosua Elkarteak, EHAZE, Euskal Kantuzaleen Elkarteak, Ikastolen Elkarteak eta ipuingintzako zenbait aditurekin elkarlanean. Harrera ona ikusita, jarraipena izango du sormen egonaldiak.

Kulturarteak

Bertsolaritza mundu mailan ezagutarazi eta Euskal Herrian munduko beste kantu inprobisatuen berri ematea dugu helburu, kantu inprobisatuen arteko elkartrukea sustatu eta euskara munduko plazara

ateraz. Horretarako nazioarteko topaketak antolatzen ditugu eta, era berean, nazioartean besteek antolatutakoetan ere parte hartzen dugu.

Azken hilabeteotan bakarrik ez eta Mintzolak bere ibilbide motzean egin duen egitasmo potoloena izan da *Europa bat-batean*. 2003an Bertsozale Elkartek antolatutako *Ahozko Inprobisazioa Munduan* ekimenari lekukoa hartuz, munduko kantu inprobisatuak biltzen dituen egitasmoa gauzatu du Mintzolak Donostia 2016 Europako Kultur Hiriburuak emandako abagunea baliatuta. 2015eko udazkenean hasi, 2016ko udaberrian segi eta urte bereko udan garatu da proiektua eta aurreko harremanak estutu zein berriak sortzea ahalbidetu du. Gainera, mundu osoko adituek bertsolaritza ezagutu dute, eta berdinen arteko bilgunean gure adierazpideekiko eta hizkuntzarekiko kezka eta helburu antzekoak ditugula konturatu gara.

Hemengoa antolatzeaz gain, Euskal Herriko mugatetik harago ere joan ohi da Mintzola. Uda honetan, esate baterako, Malagako eta Mexikoko topaketatan izan da, eta aurreko espedizioetan, Sardinia, Kanariar Uharteak eta Guadalajara ere izan ditu jomuga.

Harreman sare horiek bide ematen digute Kulturarte Maparen garatzeko, nazioarteko kantu inprobisatuen argazkia eskaintzen duen datu-basea. Xenpelar Dokumentazio Zentroak 2016ko udan aurkeztu du,

eta ikertzaile eta kantu inprobisatuen aritu eta adituekin osatzen joatea da helburua.

Hain zuzen, aurrez aipatutako hiru ildo horietan nabarmentzekoa da XDZren lana.

Xenpelar Dokumentazio Zentroa

1991n sortu zen Xenpelar Dokumentazio Zentroa, Errenteriako Xenpelar etxean. Bertsozale Elkartek bere sorreran finkatutako helburu nagusietako bat zen ondarearen zaintza eta, horren haritik sortu zen Xenpelar.

Egun, Mintzolaren baitan kokatzen da Xenpelar Dokumentazio Zentroa, ikerkuntzarekin duen lotura hertsia dela-eta. Mintzola Ahozko Lantegiaren zein Bertsozale Elkartearen dokumentazio beharrak asetzen ditu Xenpelarrek: biografiak, bertso-ekitaldien agenda, bertsoen bilketa (audio, irudi edota transkripzio), argazkiak, prentsaren jarraipena eta liburutegia. Horretarako bilketa-sare zabala osatzeaz gain, herrialdeetako bertsozaleei esker, beste hainbat baliabide garatu ditu Xenpelarrek, hala nola, bdb.bertsozale.eus: bertsolaritzaren datu-basea.

Zentroaren egitekoa gizarteratzeko ekimenen artean egiten dira Xenpelar Dokumentazio Jardunaldiak: erpin ezberdinetatik, ahozko euskarazko diziplina ezberdinen talaiatik, aztertzen da dokumentazioa horietan.

Aurrera

Asmo bete zaku hasi ohi da urtea eta Mintzolak halaxe hasiko du ikasturtea. Uda lanpetuak eragindako biharamuna ez da nahikoa izan ahozko lantegiaren makineria herdoiltzeko eta udazken honetan hainbat proiektu ditugu eskuartean: batetik, ikerketa deialdien ebazpenak eta saridun izan diren lanen aurkezpenak; bestetik, Xenpelar Dokumentazio Jardunaldiak; Ahots Baten sormen egonaldia... eta, oraindik, beste hainbat lantegiaren produkzio-kate artisauan sartzeko.

Finean, bertsolaritzaren ikerketa eragiten eta sareak ehuntzen jarraituko dugu; kantu inprobisatua lantzen duten atzerriko eragileekin, euskal kulturgintzako ahozko beste generoekin...

Bi egunkari bakar batean

berria

Informazioa

Informazio landu eta argigarria, diseinu berritzaile batekin emana

t
LARRIN

Astrialde egunero
12 orrialde egunero

Gertuko gaiak
Elkarrizketak
Erreportaiak
Kronikak
Mendia
Moda
Gastronomia
Jaiak...

...eta gainera

- **Mantango:**
Larunbatetan
16 orrialdeko gehigarri koloretua
haur eta gaztekoentzat

- **Igandea:**
Asteio albisteak
patskadaz aztertzeo aukera.

- **Internet:**
Edizio jarraitua,
webgune tematikoak
eta erlabiadiguneak

➔ Euskaldunok behar dugun **berria**

Begiratu zientziari beste era batera!

gizarte ekintza

hezkuntza

Etortzen bazara ez duzu alde egin nahi izango.

- 172 esperimentu interaktibo
- Planetarium Digitala **BERRIA**
- Planetarium Txikia
- Exploratoriumeko simulagailuak: Errusiar Mendia eta Tranbia
- Animazio ekintzak eta tailerrak, adin guztietako jendeari zuzenduta
- Bestelako zerbitzuak: aparkalekua, kafetegia, denda, pic-nic gunea, ...

Zientziaren kutxaGunea

Miramongo Parke Tecnologikoa - DONOSTIA

T- 943 01 24 78

www.miramon.org

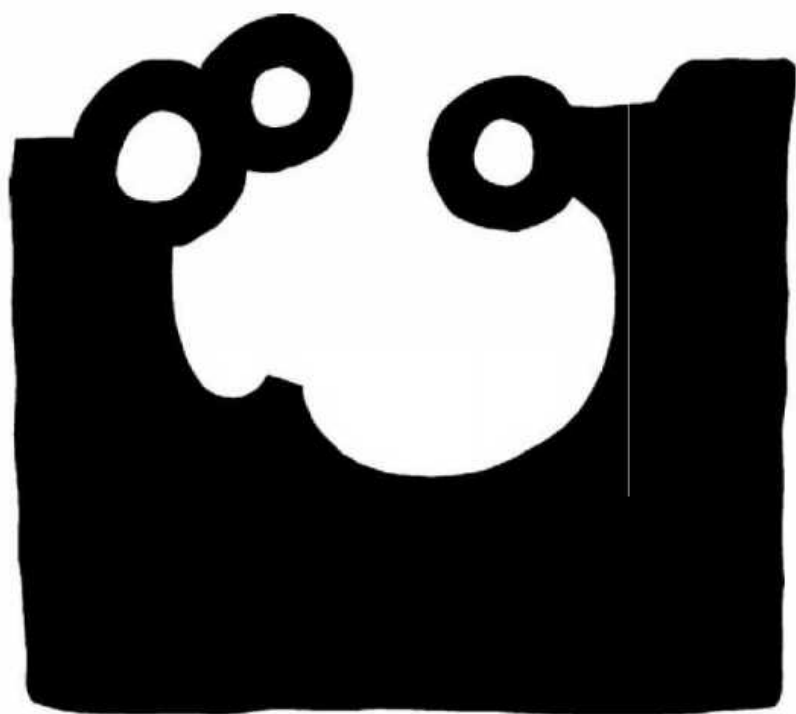

zer nahi duzu bihar?

www.kutxa.net

 kutxa

SAN SEBASTIAN
DONOSTIA 2016

kutxa gizarte ekintza